

HATALMI TÖREKVÉSEK ÉS POLITIKAI PLATFORMOK
SZATMÁRBAN AZ 1905–1906-OS KORMÁNYZATI KRÍZIS IDEJÉN

ZSOLDOS ILDIKÓ

HATALMI TÖREKVÉSEK ÉS
POLITIKAI PLATFORMOK
SZATMÁRBAN AZ 1905–1906-OS
KORMÁNYZATI KRÍZIS IDEJÉN

Kolozsvár, 2018

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap, a Bethlen Gábor Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

© Zsoldos Ildikó, 2018

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

Felelős kiadó
BIRÓ ANNAMÁRIA

Lektorálta
SIPOS GÁBOR

Korrektúra
ANDRÁS ZSELYKE

Műszaki szerkesztés, borítótér
BODÓ ZALÁN

Nyomdai munkálatok
IDEA Nyomda, Kolozsvár

Felelős vezető
NAGY PÉTER

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZSOLDOS, ILDIKÓ

Hatalmi törekvések és politikai platformok Szatmárban az 1905-1906-os kormányzati krízis idején / Zsoldos Ildikó. - Cluj-Napoca :
Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-739-107-7

TARTALOM

A kutatás célja, módszere és forrásai	7
I. Szatmári főispánok (1904–1906)	19
Kristóffy József (1904–1905)	19
Nagy László, a „darabont főispán”	33
II. Választójogi elképzelések Szatmárban a századelőn.....	39
III. Hatósági választási előkészületek	59
A választói névjegyzék, választási helyiségek	59
Biztonsági intézkedések	66
IV. Pártelőkészületek	71
Szatmári pártviszonyok (1904–1906)	71
Munkásmozgalom Szatmárban a századelőn.....	93
A nemzetiségi kérdés Szatmár vármegyében	111
Az 1905-ös jelöltállítás	129
V. Az 1905-ös, az 1906-os választások és győzteseik	155
Az 1905-ös választások	155
Az 1906-os választások	169
Választási visszaélések	182
VI. Az 1905–1906-os „nemzeti ellenállás” Szatmárban	199
VII. A nagykárolyi Károlyiak szerepvállalása Szatmárban az 1905–1906-os rezisztencia idején.....	215
VIII. Nők a „nemzeti ellenállásban”. A tulipánmozgalom Szatmárban.....	239
Epilógus.....	251
Felhasznált források és irodalom.....	261
Levéltári források	261
Nyomtatott források, forrásgyűjtemények	262
Felhasznált sajtóanyag.....	264
Válogatott szakirodalom	265

Mellékletek.....	271
Személy- és helynévmutató.....	289
Rezumat.....	307
Abstract.....	309

A KUTATÁS CÉLJA, MÓDSZERE ÉS FORRÁSAI

Jelen kötet – mely habilitációs értekezésem átdolgozott változata – Szatmár vármegye hatalmi viszonyait, pártstruktúrájának alakulását értékeli 1905–1906 folyamán, valamint görcső alá veszi az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választások szatmári előkészületeit, lebonyolítását és eredményeit. A téma fontosságát az adja meg, hogy az 1890-es évekre az 1867-es kiegyezéssel létrehozott Osztrák–Magyar Monarchiában a válság jelei mutatkoztak, s a politikai válság 1905–1906 folyamán kulminált. A kormányzati krízis közvetlen kiváltó okaként az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás eredményét jelölhetjük meg. Ez a parlamenti választás a korszak kuriózumának tekinthető, hiszen az egyetlen a dualizmus történetében, melyet országos szinten is az ellenzék nyert meg.

A munka hiátust kíván pótolni, ugyanis a történelmi Szatmár vármegye¹ dualizmuskori története még feldolgozatlan. Tulajdonképpen csupán az 1908-ban, a koalíciós Wekerle-kormány idején Borovszky Samu főszerkesztésében napvilágot látott, Magyarország vármegyéi és városai sorozat Szatmár vármegye és Szatmárnémeti című kötete áll rendelkezésünkre.² Az opus – bár elismert szakemberek közreműködésével készült – elfoglalt-

¹ A törvényhatóság területe a 19. században némileg módosult. 1806-ban hozzácsatolták Szamosszeget, Panyolát, Kért, Kérszemjént és Ópályit. 1811-ben Dobosért és Tivadarért cserébe megkapta Vitkát és Ilket. A következő esztendőben a Kővárvidéknek juttatta Mogyoróst Cikóért. Királydaróc, Géres és Gyöngy községeket Közép-Szolnok vármegyéjétől szerezte Alsószoporért és Felsőszoporért, valamint Kraszna vármegyének átadta Ilosvát. 1836-ban Szatmár vármegye közönsége szomorú szívvel, ökleit szorongatva vált meg Tarpától, és csak sovány vigaszt jelentett számára, hogy Bereg visszaengedte a szatmári törvényhatóságnak Dobost. A dualizmus idején Tisza Kálmán szabadelvű párti miniszterelnök által a modernizáció jegyében keresztülviitt 1876-os törvényhatósági területrendezés következtében a felosztott Kővárvidék 43 községét Szatmár megyéhez csatolták.

² Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye/ Szatmárnémeti szabad királyi város. Bp., é. n. [1908.] (a továbbiakban: Borovszky, 1908.)

ságoktól nem minden esetben mentes. A történész az adatgazdag műből hiányolja továbbá a szisztematikus jegyzetelést, a források pontos megjelölését. Témánk szempontjából megkerülhetetlen, de még a Borovszky-féle monográfiától is elfogultabb, dr. Horváth József függetlenségi párti képviselőnek Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története című munkája.³ Szatmár megye történetének jelzett időszaka tehát ezidáig nélkülözte az elemző tanulmányokat. Adódik ez abból a körülményből, hogy a trianoni békében foganatosított területrendezés következtében Szatmár vármegye levéltára kettészakadt. A vármegyei iratanyag egyrészt a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában lelhető fel (főispáni, alispáni, központi választmányi iratok), másrészt a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságában (Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj). Az 1960-as években többször is sor került román–magyar iratcserére, ez azonban az 1970-es években megszakadt.

A vizsgált időszakban Szatmár vármegye nyolc választókerületet foglalt magában: a fehérgyarmatit, a csengerit, a mátészalkait, a nagykárolyit, a nagybányait, a krassóit, az aranyosmeggyesit, a nagysomkútit és hozzá tartozott Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város, amely önálló képviselőküldési joggal bírt.⁴ A szatmárnémeti választásokkal kapcsolatos dokumentumokat a Román Nemzeti Levéltár Szatmár Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale Direcția Județeană Satu Mare) őrzi.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található belügyminiszteri és miniszterelnöki iratok témánkhoz kapcsolódó anyagai sajnálatos módon töredékesek, jelentős részüket selejtezték, így sok esetben csupán a mutatókönyvekben szereplő információkra támaszkodhatunk. Terjedelmesebb iratanyag elsősorban az 1906-os választások nemzetiségi

³ Dr. Horváth József: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Bp., 1906. (a továbbiakban: Horváth, 1906.) Az ellenállás történetének megírására dr. Horváth József vállalkozott, aki a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesületének titkáráként vette ki részét a rezisztenciából. Horváth az 1906-os országgyűlési képviselő-választáson Alsó-Fehér vármegye marosújvári választókerületében nyerte el a mandátumot függetlenségi programmal. Az 1907-ben megjelent opus rendkívül elfogult az ellenzéki koalíció irányában, annak minden egyes megmozdulását eszményíti. Természetesen a történelmi távlat hiánya és a személyes érintettség miatt a történeti kritikát nélkülözi a mű, eseménytörténeti szempontból mégis elismerést érdemel.

⁴ A dualizmus kori Magyarországon a választókerületi és a közigazgatási beosztás nem esett egybe. Szatmár vármegye a vizsgálat alá vont időszakban a következő járásokra volt tagolva: csengeri, erdődi, fehérgyarmati, mátészalkai, nagybányai, nagykárolyi, nagysomkúti, szatmári, színérváraljai. 1909-ben új járással bővült a törvényhatóság, az avasival, melynek központja Avasújváros lett. Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL SZSZBML) IV. B. 752. Közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: IV. B. 752.) 51. k. 1908. december 29-i ülés 1580/1908 Bjk 24447/1908 Alisp. sz. 106608/1908. sz. belügyminiszteri leirat az avasi járás létesítése tárgyában; Az 1913. május 8-i közgyűlésen döntés született a felsőbányai járás megszervezéséről Felsőbánya székhellyel. MNL SZSZBML IV. B. 752. 58. k. 1913. május 8-i ülés 504 bjkv. 4848/1913. Alisp. sz.

problémakörének vizsgálatához áll rendelkezésünkre. A nagykárolyi Károlyiak levéltárában fellelhető dokumentumok a családtagok 1905–1906-os kormányzati válság időszakában kifejtett tevékenységének értékeléséhez járultak hozzá.

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában található Luby család archívumában is végeztem kutatásokat. Elsősorban a vizsgált időszakban a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt⁵ elnökeként tevékenykedő Luby Gézára, a fehérgyarmati választókerület országgyűlési képviselőjére, másrészt unokatestvérére, Luby Bélára vonatkozóan, akit a csengeri kerület választópolgárai juttattak a parlamentbe 1905-ben és 1906-ban.

Értékes adatokat nyújtott az 1906-ban megválasztott aranyosmeggyesi képviselő, báró Vécsey László családi levéltára, amely a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj) 452. számú fondját képezi. Ennek tanulmányozására a lehetőség a hazai kutatók számára igazán csak a közelmúltban nyílt meg. Kiss András kolozsvári történész-levéltáros A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai című írásában tájékoztatást adott arról, hogy a második világháború végéig Sárközön, a szatmári Vécseyek uradalmi központjában őrzött, 1944 utolsó hónapjaiban szétdúlt iratok (illetve ami megmaradt belőlük) az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltármentési akciója révén kerültek letétként az annak keretében működő levéltárba. Majd amikor 1950-ben az erdélyi magyar társadalom tudományművelési színtereként funkcionáló társaságot megszüntették, beszállították őket a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárába. Az 1971-ben született etatista szellemű levéltári törvény, illetve annak 1974-es módosítása értelmében kerültek a dokumentumok jelenlegi helyükre, a Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságába.⁶

Természetesen forrásul szolgáltak a képviselőházi és főrendiházi naplók, főrendiházi jegyzőkönyvek és irományok, a magyar statisztikai közlemények kötetei. Továbbá a nagykárolyi képviselő, gróf Károlyi Ist-

⁵ A pártok nevének megjelenítése a dualizmus korában nem egységes, de nem egyezik meg korunk szakirodalmában sem. Míg Pál Judit, Hanák Péter, Pölöskei Ferenc, Romsics Ignác, Szabó Dániel, Szabó P. Csaba a párt nevének minden tagját nagy kezdőbetűvel írja, addig Dolmányos István, Kozári Monika kicsivel. (Kivételt abban az esetben tesznek, ha az első tag tulajdonnév pl.: Deák-párt). Ez utóbbi jelölési apparátus jellemzi az általam felhasznált sajtóanyagokat is, s a levéltári fondokban szintén jórészt ilyen formában találjuk pl.: szatmárvármegyei szabadelvű párt, szatmárvármegyei függetlenségi és 48-as párt; de akad példa a másik formulára is (Országos Szabadelvű Párt).

⁶ Kiss András: A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv X. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza 1994. 13.

ván 1905. január 29-én elhangzott, nyomtatásban megjelent beszéde,⁷ a magyarországi román nemzetiségi mozgalomban aktív szerepet játszó, krassói képviselőjelölt, Lucaciu Constantin (Lukács Konstantin) Károlyi Istvánhoz intézett, publikált nyílt levele,⁸ valamint az 1904-től Szatmár vármegye főispánjaként funkcionáló, majd a Fejérváry-kormány belügy-miniszterévé avanzsáló Kristóffy József memoárja is,⁹ melyet a dualizmus válságperiódusában perifériára sodródott politikus a trianoni országvesztést követően vetett papírra. A nagykárolyi Károlyiak szerepvállalásának értékeléséhez felhasználtuk a főúri salonokban is alapos szociológiai és lélektani megfigyeléseket tevő, fejlett kritikai érzékkel rendelkező Justh Zsigmond naplóját,¹⁰ valamint gróf Károlyi Gábor Eötvös Károly által lejegyzett visszaemlékezését is.¹¹

A primer és szekunder forrásokból származó idézeteket a korhűségre törekedve nem a mai helyesírás szabályai szerint közöljük. A c hangértékű cz-t azonban az átíráskor c-vel jelöltük. Az idézetek magyarázatot igénylő részeire a lábjegyzetben, illetve szövegközi szögletes zárójelben adunk felvilágosítást.

Nagy figyelmet szenteltünk az adott időszakban megjelenő sajtóorgánumoknak, hiszen a kiegyezést követően a politikai nyilvánosság kiszélesedése következtében Szatmár vármegyében is jelentős mértékben megnövekedett a lokális lapok száma. A vizsgált időintervallumban igen gazdag a szatmári sajtó.¹² A lapok túlnyomó többsége két központba koncentrálódik: vagy Nagykárolyban, a megyeszékhelyen, vagy a vármegye legpolgárosultabb városában, Szatmárnémetiben jelenik meg. A képviselő-választásokkal kapcsolatosan a leginformatívabbak természetesen a politikai lapok.¹³

⁷ Gróf Károlyi István második beszéde a szatmári választókhoz. Elmondta 1905. január 29-én. Ujvárosi Sámuel Könyvnyomdája, Szatmár, 1905.

⁸ Lucaciu Constantin: Nyílt Levél Gróf Károlyi István urhoz, mint a Szatmár vármegye „nemzeti ellenállást” rendező hatvanas bizottság elnökéhez 1905. szeptember 5. Tipografia „Victoria” Șimleul-Silvaniei.

⁹ Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp., 1927. (a továbbiakban: Kristóffy, 1927.)

¹⁰ Justh Zsigmond naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta: Halász Gábor. Bp., Athenaeum, é. n. (a továbbiakban: Justh napló, 1889.)

¹¹ Eötvös Károly: Gróf Károlyi Gábor följegyzései. 1. k. Bp., 1902. (a továbbiakban: Eötvös, 1902.)

¹² Az 1867-ben újra életbe lépő sajtótörvénynek a vidéki lapkiadásra gyakorolt hatásához lásd: Czövek István: Az önkényuralom és a dualizmus kora. In: Cservenyák László (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája. I. Nyíregyháza, 1993. 316.

¹³ A témánk szempontjából releváns, Nagykárolyban megjelenő hetilapok: a Nagykároly és Vidéke, a Szatmárnémeti Közlöny, a Szatmár vármegye, a Szatmárnémetiben kiadottak pedig a Szamos, a Szatmári Hírlap, a Szatmár-Németi, a Szatmár és Vidéke, az Északkeleti Újság, a Szatmári Napló és a Heti Szemle.

A sajtó alól keddenként kikerült Szatmár és Vidéke mindvégig társadalmi, ismeretterjesztő és irodalmi hetilapként jelent meg, de egyértelműen a Szabadelvű Pártot preferálta. A hetente két számmal jelentkező Szamos Tisza István kormányalakítása előtt, 1903 októberétől vált politikaivá, a Szabadelvű Párt elveinek propagálójává. Majd az 1905-ben kirobbant kormányválság alatt a Fejérváry-kabinet szolgálatába szegődve 1906 januárjától évi 3000 korona szubvenciót eszközölt ki számára Szatmár vármegye „darabont főispánja”.¹⁴ „A Szatmárvármegyei községi és körjegyzők egyesületének hivatalos lapja”, a Szatmármegyei Közlöny hasábjainak írásából szintén kormánypárti orientáció olvasható ki, de ez csak 1906 januárjában deklarálta politikaivá válását. Függetlenként határozta meg irányvonalát, de valójában már hónapok óta a „darabont kormánnyal” szimpatizált. 1906. januártól májusig heti két lapszámot szerkesztett előfizetői részére. Kristóffy József vármegyei jobbkeze, Nagy László főispánnak a bizalmát élvezte. Ezt igazolja az a tény is, hogy Nagy Sternberg Ottó felelős szerkesztőnek kérvényét – melyben azon óháját fejezte ki, hogy a MÁV vonalaira szóló szabadjegye az állami kezelésben lévő helyi érdekű vasutakra is kiterjedjen – támogató megjegyzéssel terjesztette fel a kereskedelemügyi miniszterhez.¹⁵ Az 1906. áprilisi hatalomváltáskor azonban az ilyen szituációkban szokásos tulajdonos- és szerkesztőváltások közepette hangnemet váltva a koalíciós kormány által kinevezett dr. Falussy Árpád főispán magasztalását is elvégezte. Majd 1908-ban dr. Pillissy Istvánt, a krassói választókerület országgyűlési képviselőjét nyerték meg főszerkesztőnek a laptulajdonosok, így vált az újság a Függetlenségi és 48-as Balpárt elképzeléseinek hirdetőjévé.

A vármegyei függetlenségi érzelmű ellenzék a századelőn két ízben próbálkozott napilap indításával. Ezeket az akciókat nem nyilváníthatjuk túl sikeresnek, hiszen viszonylag kérészerűtlenek bizonyultak. Az 1902-ben pártonkívüli politikai napilapként alapított Szatmári Hirlap 1903 májusától titulálta magát a Szatmári Függetlenségi és 48-as Párt közlönyének, ám 1904-ben megszűnt. Ennél még rövidebb idő jutott az ún. zsebkendőszavazást¹⁶ követően útjára indított Szatmári Naplónak, amely bár független po-

¹⁴ MNL SZSZBML IV. B. 751. Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város főispánjának iratai (a továbbiakban: IV. B. 751.) 3. d. 171/M. E. III. 1906. január 8.

¹⁵ Ezt azonban a minisztérium elvi okokra hivatkozva nem teljesítette. MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 2247 sz. eln. 1906. március 2.

¹⁶ A képviselőház munkáját megbénító parlamenti obstrukció letörésére Tisza István miniszterelnök rendkívüli elszántságot mutatott. 1904 nyarán dolgozta ki házszabály-módosító tervezetét, melyben a napirend előtti felszólalások, a zárt ülések, a név szerinti szavazások lehetőségének szűkítését, a képviselőházi beszédek idézetekkel való nyújtásának tilalmát és a házelnök jogkörének kibővítését irányozta elő. Ezt, valamint a költségvetés és az újoncmegajánlás záros határidőn belüli elintézését tartalmazó javaslatot 1904. november

litikai napilapként határozta meg irányultságát, valójában a Függetlenségi és 48-as Párt erősítésén munkálkodott. „Az újság, amely a kultúra napszámosa, amely a kulturális ember közszükséglete, nem lehet időközönként adagolt táplálék. A vidéki zurnalisztika (ha feladata magaslatán áll) lüktető ér, érző ideg, mely míg egyrészt az ország szívéből elvezeti az éltető erőt, másrészt fentartja az összeköttetést a kulturális élet középpontjával. Az a vidék, amelynek napilapja nincs, a kultúra béráságában szenved, elvágott lomha végtag, mely az emberi kötelességek útján csak vonszolódik, de előre haladni sohasem tud”¹⁷ – így indokolta Kovács Ödön felelős szerkesztő a napilapindítás jelentőségét.

A Szatmár-Németi című társadalmi és szépirodalmi hetilap, „a Szatmár-megyei községi és körjegyzői egyesület és a Szatmár-Németi-i Ipari Hitelszövetkezet” hivatalos közlönye az 1905-ös választásokat követően állt a függetlenségi és 48-as elvek szolgálatába. Addig a kormánypárt támogatása érződött ki megnyilatkozásaiból. A Tisza-kormány kereskedelemügyi miniszterét, Szatmárnémeti országgyűlési képviselőjét, Hieronymi Károlyt a város érdekeire hivatkozva teljes vállszélességgel támogatta a választási kampányok során. 1905. március 1-jétől heti két számot produkálva politikai lappá alakult. A szerkesztőség élére az új honatya, dr. Kelemen Samu került, a felelős szerkesztői pozíciót pedig a Szamos kötelékéből kilépett dr. Komáromy Zoltán ügyvéd töltötte be. Társzerkesztőként 1905 novemberétől a Vicibáld néven író Nagy Vincét is sikerült megnyerniük, aki azonban a fővárosi Független Magyarországnál kínálkozó lehetőséget kihasználva megvált a Szatmár-Németitől. A vezércikkek tematikáját vizsgálva megállapítható, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt programpontjaiból a nemzeti követelések propagálása kerül előtérbe, és persze a „nemzeti ellenállás” idején a politikai helyzetelemzések.

15-én Dániel Gábor képviselőtársával terjesztette be. A „Lex Dánielnek” keresztelt törvényjavaslatra az ellenzék újra obstrukcióba kezdett. 1904. november 18-án délelőtt a Szabadelvű Párt az „agyonbeszélés” megnehezítése érdekében paralel ülésezést javasolt. Ezt az ellenzéki politikusok házszabályellenesnek titulálták, és tiltakozásul elhagyták az üléstermet. Kivonulásukat követően az indítvány elfogadásra került, így délután ismét összeült a képviselőház. Megjelentek az ellenzéki pártok képviselői is. Többórás vita után a miniszterelnök emelkedett szólásra. Felelőtlenséggel vádolta az ellenzéket, majd így fejezte be beszédét: „itt egy marad hátra, vagy sorsára bízni az országot, vagy véget vetni az egész komédiának”. A Pesti Hírlap tudósítása szerint, amit több visszaemlékezés is megerősít, Perczel Dezső házelnök a kormánypárti értekezleten elkészített forgatókönyvnek megfelelően közvetlenül Tisza beszéde után, belefojtva a szót a még szónokolni kívánó ellenzéki honatyákba, tehát a vita befejezése előtt egy kendővel, talán zsebkendőjével jelet adott a szavazásra. Ezt a jelet a kormánypárti képviselők már felállva várták, hiszen a kor szokásai szerint az álló testhelyzet jelentette az igen szavazatot, az ülve maradás pedig a nemet. A miniszterelnök eljárását a Tisza-ellenes politikai csoportok alkotmányvértésként, törvénytelen ségként interpretálták. Pesti Hírlap, 1904. november 19.

¹⁷ Szatmári Napló, 1904. december 4.

A rezisztencia alatt, 1905 novemberében indította útjára a kuruc kor hagyományaira építeni kívánó „lapvezérlő bizottság” a Szatmárvármegye politikai és társadalmi hetilapját. „Az alkotmányvédők munkásai közé állunk be, hogy szerényen bár, de annál nagyobb kitartással szolgáljuk a nemzet igaz ügyét. Programmunk megegyezik a szövetkezett ellenzéktől megállapított programmal. Ezt a programot látjuk olyannak, amelyet hatvanhetes és negyvennyolcas polgár egyformán vallhat. [...] A közigazgatás Szatmárvármegyében – sajnos – legszorosabb viszonyban áll a politikával, de e viszony a lehető legerkölcstelenebb. A megyei közigazgatás a kormány politikáját szolgálja, eljárása, ítélkezése ezen politika érdekeihez alkalmazkodik. [...] Törekvésünk ideális végcélja a közigazgatás teljes mentesítése a politikától”¹⁸ – szölte a programadás.

A Nagykároly és Vidéke az 1905–1906-os kormányválság lezárulása után – a Szatmárvármegye vádaskodó szavaival élve, már a „békeidőben” – alakult át a Függetlenségi és 48-as Párt hetilapjává. Addig társadalmi, szépirodalmi és ismeretterjesztő, csütörtökönként megjelenő hetilapként, Nagykároly hivatalos hirdetéseinek közlönyeként jelent meg a helyi Függetlenségi és 48-as Párt elnökének, dr. Adler Adolf ügyvédnek a szerkesztésében. Az 1906. május 17-i szám vezércikkében a szerkesztőség kötelékébe lépő Papp Béla nagykárolyi függetlenségi társelnök (aki 1918-ban a nagykárolyi Nemzeti Tanács elnöki pozícióját viseli majd) így nyilatkozott: „Az a mi célunk, hogy egy porszemmel járuljunk hozzá a demokratikus alapokon nyugvó független és szabad Magyarország megalkotásához”.¹⁹

A püspöki nyomdában, a „Pázmány-sajtóban” készült Heti Szemlét, az ellenzéki koalícióhoz tartozó Katolikus Néppárt politikai és társadalmi hetilapját Báthory Endre szerkesztette. A cikkek – melyek hangvételére egyébként nem jellemző a harcos stílus – behatóan foglalkoznak az ellenzékként kezelt zsidókkal és a szocialistákkal.

A korábbi évszázadokhoz képest hanyatló tendenciát mutató Nagybányán került kiadásra a Nagybánya és Vidéke és a Nagybánya. Említést érdemel a témánkhöz értékes adalékokat tartalmazó Felsőbánya rendezett tanácsú város hetilapja, a Felsőbányai Hírlap is. Ez a jelentős bányászahagyományokkal rendelkező térség vesztésként élte meg a polgárosodás korát. Az 1876-os közigazgatási modernizáció következtében Felsőbánya és Nagybánya szabad királyi bányaváros is elvesztette önálló törvényhatósági jogát. A vizsgált időszakban kormányzati segítséget reméltek állami intézmények, nagy ipartelepek létesítéséhez, továbbá az idegenforgalom fellendítéséhez. Nagybánya – ahol a magyarság számarányát tekintve még

¹⁸ Szatmárvármegye, 1905. november 4.

¹⁹ Nagykároly és Vidéke, 1906. május 17.

abszolút többségben volt – „világító torony” szerepre vágyott „a keleti néptengerben”.²⁰

A vármegye legfejletlenebb területein, az egykori Kővárvidéken és Szinerváralja térségében viszont már felülreprezentáltak a román ajkúak. E vidékek elmaradottságának egyik fokmérője, hogy a századelőig nem rendelkeztek helyi sajtóval. „A sajtószabadság diadala és a hirlapirodalom felvirágzása óta az újságirodalmat tekinthetjük az emberi kultúra és haladás legfőbb eszközének. [...] A hirlapirodalom az idegrendszer, mely az ország különböző részeit mozgásban tartja és összeköti. Az a hely, a melyet ezen idegszálak be nem hálózna, az a tag, melyet nem mozgatnak, szélhűdött ember testéhez hasonló, csupán vegetatív életet él. Ezen idegmozgás hiányát talán sehol sem érezni oly erősen, mint Szinerváralján és vidékén. [...] Tagadhatatlan tény az, hogy Szinerváralján a társadalmi élet visszamaradt, a közügyek iránti érdeklődés pedig igen lanyha”²¹ – állapította meg a beköszöntőben dr. Katona Sándor, a lap egyik felelős szerkesztője.²² Célként a társadalmi együttműködés fejlesztését és a közügyek iránti érdeklődés felkeltését jelölte meg. Szinerváralja nagyközség a nagybányai választókerülethez tartozott, míg tágabb vidéke az aranyosmeggyesihez. „Az Avas gazdaságilag fejletlen, kulturális téren nagyon visszamaradt vidék: és éppen e két körülmény következtében melegágya az alkoholizmusnak és a büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekményeknek. Hiszen tudjuk, hogy a szatmári királyi törvényszék esküdtbíróága előtt, amelyet az Avas – sajnos – nagyon sokat foglalkoztat, mint állandó enyhítő körülmény szerepel az, ha a vádlott komorzáni, vagy az Avas más községébe való. Ezen bajok orvoslása a helyi közigazgatás és társadalom feladata”²³ – folytatódik a társadalmi, gazdasági és szépirodalmi hetilap küldetésének megfogalmazása.

A Kővárvidék zászlóbontására 1904. november 29-én került sor e térség szellemi, gazdasági, társadalmi és közigazgatási gócpontjában, Nagysomkúton, szintén hézagpótló céllal. A címadás kettős törekvést jelez. Egyrészt a dicső múlt felidézését, amiből az olvasók erőt meríthetnek tetteikhez, másrészt Nagysomkút és vidéke lokális érdekeinek felkarolását, társadalmi életének felpozícióját, kizökkentését a közügyek terén addig tapasztalt érdektelenségből és természetesen kultúra-közvetítést.

Bár a vármegye etnikailag színmagyar területének számított Mátészalka, Fehérgyarmat, és környékük, a vizsgálat alá vont időintervallumban mégsem rendelkeztek helyi sajtóorgániummal. Szerencsére azonban témánk szempontjából a Szatmárnémetiben kiadott lapok a térség vonat-

²⁰ Nagybánya és Vidéke, 1904. január 17.

²¹ Szinerváralja, 1904. január 5.

²² A koalíciós kormányzás alatt Fábián István felekezeti tanító szerkesztette.

²³ Szinerváralja, 1904. január 5.

kozásában is elég informatívak. 1907-ben Luby Géza szorgalmazására és támogatásával elindították a Fehérgyarmat és Vidéke című hetilapot, ami a társadalmi közöny miatt még fél évig sem tudott életben maradni. A megszűnés okáról a lapkiadó nyilvános levélben adott tájékoztatást. Mátyás Adolf a szellemi támogatás terén őt ért csalódásról ezt írta: „Nekünk a legjelentéktelenebb hirt is – szinte erőszakkal kellett megszereznünk. A lap megjelenésének egész ideje alatt – egyetlen esetet kivéve – nem fordult elő, hogy a szerkesztőség díjazásban sem részesülő tagjain kívül valaki egy sornyi kézirattal támogatott volna minket. Nem jóakaratu pártfogással, de akadályokkal kellett megküzdennünk minden téren”.²⁴

A munka újszerűségét egyrészt az eddig nem publikált források jelentik, melyek arra hivatottak, hogy ismereteinket a századforduló Szatmárjáról gyarapítsák, és új megközelítésekkel bővítsék. Egyik fő törekvésünk az volt, hogy ne csupán a két választási aktushoz kapcsolódó események politikatörténeti leírására kerüljön sor, hanem az események mögött álló politikusi elit akaratsnyilvánítási, emberi szándékát is bemutassuk, rávilágítsunk az országos és a lokális politika kapcsolódására, feltárjuk a családi nexusnak a politikában érzékelhető, tetten érhető hatásait. Másodlagos célként tűztük ki a századforduló politikatörténetének általános értelmezéséhez való hozzájárulást, segítséget kívánva nyújtani a teljes politikai korszak kialakításához.

A téma feldolgozásakor nem a hagyományos politikatörténeti megközelítést, hanem a politikatörténet újabb módszereit alkalmazzuk.²⁵ Metodológiai célkitűzésünk: kísérlettel arra, hogy e módszerek hogyan alkalmazhatóak egy régióra, egy megyére, ennek egy konkrét időszakára.

Az 1905–1906-os politikai válság időszakában Szatmár megye hatalmi viszonyaira és pártstruktúrájának értékelésére koncentrálnak munkánk szerkezetileg nyolc nagyobb fejezetre bomlik. Az elsőben vizsgált időszakunk szatmári főispánjainak tevékenységét vesszük nagyjító alá.

A második egységben az országgyűlési képviselő-választások törvényi feltételeit tesszük vizsgálat tárgyává, hiszen egy ország politikai rendszerének értékét, minőségét nagymértékben meghatározza választási szisztémája. A szavazás módja, a választójog egyenlő vagy egyenlőtlen, közvetlen vagy közvetett, cenzusos vagy általános volta behatárolja egy adott állam politikai kultúráját. A századfordulótól egyre szélesebb társadalmi csoportok részéről fogalmazódott meg az igény a politika el-

²⁴ Szatmár és Vidéke, 1907. október 8.

²⁵ A „new history” jelenségéről mint kutatási módszerről lásd Zsoldos Ildikó: Hatalom és pártstruktúra a századelő Szabolcsában. Nyíregyháza, 2009. 10–12. (a továbbiakban: Zsoldos, 2009.), Csíki Tamás–Halmos Károly–Tóth Árpád: A magyar társadalomtörténet-írás története a kezdetektől napjainkig. In: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányzatok, módszerek. Bp., 2003. 208–240.

lenőrzésére, befolyásolására, egyre erőteljesebben hangoztatták a választójog kiterjesztésének szükségességét, fejtették ki annak legkülönbözőbb módozatait. Fontosnak tartjuk vizsgálni Szatmár megye vonatkozásában is e kérdéskörrel kapcsolatos álláspontokat. Ennek rekonstrukciójához a képviselőjelöltek programbeszédeit, nyílt leveleit, a képviselői beszámolókat, valamint a helyi sajtóban nyilvánosságot kapott egyéb véleményeket használtuk.

A továbbiakban a képviselő-választások előkészületeire fókuszálunk, a kérdéskört két fő aspektusból megközelítve: a hatóságok részéről tett előkészületek és a pártok tevékenysége szempontjából. A negyedik – s egyben legterjedelmesebb – egységben a pártelőkészületeket nagyító alá véve elsőként a szatmári pártviszonyok értékelését kell elvégeznünk. A vármegye munkásmozgalmát is meg kell vizsgálnunk, továbbá a törvényhatóság vegyes etnikai összetételéből adódóan behatóan kell foglalkoznunk a román nemzetiségi problematikával is, hiszen a Román Nemzeti Párt éppen az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások előtt deklarálta a politikai aktivitást.

Fontos a választási előkészületek kapcsán is a szimbolikus politizálás vizsgálata, fel kell térképezni a helyi hatalom reprezentációjának sajátosságait, eszközeit, a szimbólumokat, a gesztusokat mint a politikai mentalitás, illetve a közösségteremtés kifejezőjét. Vizsgáljuk a kampányok elemzésekor, hogy milyen rítusai voltak a mozgósításnak, s ezek mennyiben tekinthetők hagyományos, rendies rítusoknak vagy esetleg modernebb eszközök, elemek is alkalmazásra kerültek. A jelöltállítás mechanizmusának görcső alá vétele során választ keresünk arra, hogy az 1905-ös és 1906-os szatmári választásoknál milyen tényezők befolyásolták a jelölést.

Az ötödik fejezetben a választási aktusokat járjuk körül, s kísérletet teszünk az elkövetett választási visszaélések feltérképezésére. Az 1905-ös és 1906-os szatmári országgyűlési képviselő-választások kapcsán fel kell tenni a kérdést: milyen tényezők határozták meg a választói magatartást (társadalmi [osztály]helyzet, politikai intézményrendszer, kulturális beállítódás, hagyományok, szokások, választói rítusok, mentalitások továbbélése, jelöltek országos, illetve lokális ismertsége, pártok programjai közötti "racionális" választás vagy protest-szavazás). A választók társadalmi összetételének vizsgálatát célzó törekvéseinket korlátozta az a sajnálatos körülmény, hogy a választói névjegyzékek nem állnak rendelkezésre.

A győztes képviselőket a prozopográfiai vizsgálatoknál alkalmazott komparatív metódussal elemezzük – mely az „új történetiként” aposztrofált történetírás egyik módszertani talpköve – származásuk, családi kapcsolataik, életkoruk, a vármegyéhez, illetve annak régiójához való kötődésük, karrierútjuk (polgári/polgárosodó karrierminták, a nemesi, polgári

származásúak aránya, bürokratizáció, a társadalmi-egzisztenciális önállóság vagy az államtól való függőség problémája, az állami fizetés és a saját jövedelem aránya), végül választóik iránti politikai elkötelezettségük alapján. Ennek elkészítéséhez levéltári forrásokat, a megyei sajtót, illetve adattárakat használtunk fel.

A hatodik egység Szatmár vármegyének az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások eredményeképpen kialakult kormányzati válság idején tanúsított magatartását, a szövetkezett ellenzékhez tartozó szatmári képviselőknek a rezisztenciában való szerepvállalását, a szatmári ellenállás erejét és módszereit veszi górcső alá, elhelyezve a szatmári „nemzeti ellenállást” az országos mozgalomban. Vizsgáljuk továbbá, hogy a politikai krízis milyen vezető- és tisztikarcserét eredményezett a törvényhatóságban, és nagyító alá vesszük a „győzteseknek” a rezisztenciában részt nem vevőkkel szemben tanúsított magatartásformáit is.

A hetedik fejezetet Szatmár vármegye legvagyonosabb és legtekintélyesebb családjának, a nagykárolyi Károlyiaknak szenteljük. Kísérletet teszünk az egyes családtagok pártpreferenciájának megvilágítására, a kormányzati krízis idején történt szerepvállalásának értékelésére.

A munka újszerűségéhez kíván hozzájárulni az utolsó egységben helyet kapó szatmári tulipánmozgalom vizsgálata, melynek kibontakozása a politikai válsághoz szorosan kapcsolódott.

Szeretnék köszönetet mondani jelen kötet alapjául szolgáló habilitációs értekezésem opponenseinek, Egyed Ákos és Püski Levente professzor uraknak, továbbá könyvem lektorának, Sipos Gábor professzor úrnak a hasznos szakmai tanácsokért. Szintén köszönet illeti Papp Klára professzor asszonyt, a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola vezetőjét, amiért egy nyitott tudományos közegben folytathattam le habilitációs eljárásomat a Debreceni Egyetemen. Köszönetemet fejezem ki Biró Annamária felelős kiadónak és az Erdélyi Múzeum-Egyesület azon dolgozóinak, akiknek munkája következtében könyvkéziratom publikálásra került. Végül pedig köszönöm családomnak, hogy kutatómunkám során mindvégig mellettem állt és támogatott.

I.

SZATMÁRI FŐISPÁNOK (1904–1906)

Szatmár vármegye 1905–1906-os kormányválság alatti hatalmi és pártviszonyainak értékeléséhez elengedhetetlen a nevezett időszakban a törvényhatóság élén álló főispánok görcső alá vétele. Kristóffy József helyezte a Fejérváry-kormányban való szerepvállalása miatt speciális. Kristóffy Szatmár vármegyéből történt távozását követően lokális jobbkezét, Nagy László alispánt segítette főispáni pozícióba.

Kristóffy József (1904–1905)

Kristóffy Józsefet az uralkodó 1904. február 7-én nevezte ki Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági joggal bíró város főispánjává.²⁶ Kristóffy József 1857-ben született a Csanád vármegyei Makón. A középiskolát Temesváron és Aradon végezte, majd jogi tanulmányokat folytatott Budapesten és Bécsben. Közigazgatási karrierútja 1879-ben vette kezdetét, mikor Csanádban tiszteletbeli aljegyző lett, majd 1880-tól 1883-ig fizetési aljegyzőként tevékenykedett. 1927-ben kiadott emlékirataiból tudjuk, hogy aljegyzőként részt vett a Maros című megyei lap szerkesztésében. Feladatát elsősorban az 1867-es kiegyezés népszerűsítése képezte, így közjogi írásként tanulmányozásába kezdett. Közjogi felfogásának kialakítására leginkább Széchenyi István elképzelései hatottak. Aljegyzői éveire tehető a fiatalkori mulatozások időszaka is, melyekre az élénk megyei élet bőséges alkalmat teremtett.

1883 őszén megnősült. Feleségül vette Horváth Ernesztine-t, akire – visszaemlékezései szerint – a nehéz időkben mindig hűséges támaszra lelt. Házasságukból négy gyermek született. Horváth Ernesztine a magyar történetírás polgári szellemű átalakulásában vezető szerepet játszó Hor-

²⁶ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 862 szám/eln. Értesítés főispáni kinevezésről.

váth Mihálynak (1809–78)²⁷ az emigrációban kötött polgári házasságból, Ferney-ben született leánya volt.²⁸ Kristóffy József három évig a közmun-ka és közlekedési minisztériumban miniszteri fogalmazóként tevékeny-kedett. Emlékiratai szerint itt ismerkedett meg a hivatali szervilizmussal. 1886-ban egészsége megroppanása miatt visszatért Csanádba, ahol egy ideig gazdálkodott, majd megyei első aljegyzőként folytatta közigazgatási pályáját. 1890 tavaszán lépett feljebb a ranglétrán, amikor is főjegyzővé választották.²⁹ Főjegyzői évei alatt jelentős erőfeszítéseket tett a vármegyei Szabadelvű Párt szervezése terén. Ekkor került összeütközésbe Justh Gyu-lával, a Csanád vármegyei Függetlenségi Párt vezérével.

Kristóffy karriertervében az 1890-es években – saját bevallása szerint – csúcspontként a csanádi alispánság szerepelt. Így nagy pofonként élte meg, amikor 1896-ban tudomására hozták, hogy az óhajtott állás a megyei birtokosság támogatását élvező Návay Lajosnak van kiszemelve, ráadá-sul az alispáni szék várományosa javára még főjegyzői posztjáról is le kell mondania. Cserébe följárultak neki a nagylaki képviselőiséget. (Állítólag arról is szó esett, hogy az ajánlat el nem fogadása esetén a legközelebbi tisztújításkor a megyei birtokosok úgyis kibuktatják.)

²⁷ Horváth Mihály 1825-től a váci papneveldeben tanult. 1828-ban a pesti egyetemen bölcsészeti doktorátust szerzett, majd 1832-ben pappá szentelték. Néhány évig káplánként tevékenykedett, majd a Keglevich, később az Erdődy grófnál nevelősködött. Szabadidejében történelmi kutatásokba kezdett. 1839-ben az MTA levelező, 1841-ben pedig rendes tagjává választották. 1844-ben a bécsi Theresianumba nyert kinevezést, ahol magyar irodalmat és történelmet tanított. Ezen állásáról 1847-ben mondott le, amikor hatvani prépost-plébános lett. 1848-ban csanádi püspökké nevezték ki, így hivatalból tagja lett az országgyűlés felsőtáblájának. A Szemere-kormányban elvállalta a vallás és közoktatásügyi tárcát. Kultuszminiszterként a papi nőtlenség eltörlését, az egyházi javak elkobzását hirdette, és jelentős szerepe volt az orosz beavatkozás ellen a népfelkelés keresztes hadjárattá nyilvánításában. A szabadságharc bukása után természetesen menekülnie kellett. A hadbíróság halálos ítéletét követően jelképesen fel is akasztották. Sokfelé megfordult, végül 1856-ban Brüsszelben telepedett le. Az emigrációban eltöltött 18 év alatt teljesedett ki történetírói tevékenysége. Több arisztokrata családdal állt kapcsolatban, akiknek segítségével összeköttetésben maradt a hazai tudományos élettel. Munkáit itthon Hatvani Mihály álnéven adták ki. Természetesen nem szentelhette minden percét a tudományos munkának, mert a megélhetéshez szükséges pénzt is elő kellett teremtenie. 1849 és 1855 között a Batthyány gyerekek nevelője volt, 1859-ben pedig Genovában Károlyi György gróf és Zichy Karolina Pálma leányának hitoktatását, valamint magyar tudásának elmélyítését bízták rá. Gunst Péter: A magyar történetírás története. Debrecen, 2000. 181., 193.; Fazekas Rózsa: Gróf Károlyi György gyermekeinek nevelői 1844 és 1862 között. In: Czövek István (szerk.): Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből VIII. Nyíregyháza, 2010. 52. (a továbbiakban: Fazekas, 2010.)

²⁸ Kristóffy, 1927. 8–11.

²⁹ Uo. 7. Az országgyűlési almanachok és a helyi sajtóban megjelent Kristóffy-életrajzok (Szamos, 1904. február 21., Szatmár-Németi, 1904. március 1. stb.) viszont tévesen 1886-ra datálják főjegyzőségének kezdetét.

Az 1896. októberi országgyűlési képviselő-választáson a nagylaki választókerületben a Szabadelvű Párt színeiben mandátumot szerzett Kristóffy József politikai pályája kezdetét vette. 30 évvel később így írt erről: „Nehéz szívvel tettem ezt, nemcsak azért, mert becsületes munkásságom után félretolásom morális szempontból bántó és kisebbsítő volt, hanem azért is, mert a megyei küzdőtéren sok szép siker és sok szép nap emlékét kellett ott hagynom”.³⁰ Az 1901-es képviselő-választáskor a nagylaki kerület választópolgárai szintén Kristóffy-t küldték a parlamentbe.³¹

1903 decemberében gróf Hugonnai Béla, Szatmár vármegye és Szatmárnémeti Bánffy-kormány idején kinevezett főispánja a megváltozott politikai viszonyokra hivatkozva felmentését kérte. Az indoklásban szereplő megváltozott politikai helyzet alatt elsősorban Tisza István miniszterelnöki kinevezését kell értenünk, és ezzel összefüggésben az új kabinetbe kereskedelemügyi miniszterként bekerülő, Szatmárnémetit a parlamentben 1901 óta képviselő Hieronymi Károly új megválasztását lezáró pusztítást. Hieronyminek kormánytaggá válásakor azért kellett mandátumáról lemondania, mert bár az összeférhetetlenségről szóló 1901. évi XXIV. törvénycikk 1. §-a értelmében a miniszteri állás összeegyeztethető volt az országgyűlési képviselőséggel, a törvény 23. §-a úgy rendelkezett, hogy „azon képviselő, a ki időközben kinevezéstől függő olyan állami szolgálatba lép, mely a képviselőséggel összefér, magát új választásnak tartozik alávetni. E végből a kinevezési okmány kézbesítésétől, vagy a mennyiben a kézbesítést a kinevezés hivatalos közzététele előzte meg, a közzétételtől számított 48 óra alatt a képviselőségről lemondani tartozik”.³²

Az 1903. november 24-én megtartott választáson Hieronymival szemben a Függetlenségi és 48-as Párt ellenjelöltet állított Uray Géza személyében. Hieronymi győzelmének kihirdetését követően – mintegy előzményeként az 1904. december 13-i parlamenti pusztításnak – a feldühödött tömeg először kőzápot zúdított a városházára, majd valósággal ostrom alá vette a kormánypárt kortestanyáját, a Pannónia Szállót. A katonaság ugyan készenlétben állt, de nem kapott utasítást a kivonulásra.

Bár a Pannónia bérlője, Márkus Márton a vasredőnyöket lehúzatta, a súlyos tégladarabok miatt az üvegtáblák mégis összetörték. Tömegesen tódultak be továbbá a szálló kávéházába, ahol folytatódott a rombolás rablással, fosztogatással kombinálva. A kormánypárti Szamos első számú felelősként a választási elnököt nevezte meg, aki el kívánván kerülni az erőszak alkalmazásának látszatát, nem tette meg a szükséges biztonsági

³⁰ Kristóffy, 1927. 20.

³¹ Sturm Albert (szerk.): Országgyűlési Almanach 1901–1906. Bp., 1901. 301. (a továbbiakban: Országgyűlési Almanach, 1901–1906.)

³² Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1901. évi törvénycikkek. Bp., 1902. 139. (a továbbiakban: Magyar Törvénytár 1901.)

intézkedéseket, nem gondoskodott megfelelő számú karhatalom jelenlétéről. Bírálta továbbá a hatóságokat, amiért nem intézkedtek arról, hogy a választás helyszínének közelében, a városháza előtti téren csak választási igazolvánnyal lehessen tartózkodni a katonaság kontrollja alatt.³³ Felelőssé tette „az antiszemita kártyát” bevető ellenzéki sajtót is. Kárhoztatta a kampánynak azt a kirekesztő magatartásra buzdító szlogenjét, hogy aki nem az ellenzékre szavaz, „az hazaáruló és nem becsületes magyar ember!”, továbbá elítélte a „Le az urakkal! Törj, pusztíts és rabolj!” szociális tónusú üzenetet.³⁴

Hieronymitól a szatmárnémetiek főként a megyeszékhelynek Szatmárnémetibe történő áthelyezését várták.³⁵ Szatmár vármegye székhelye a 18. században került a megye szélén elhelyezkedő Nagykárolyba, a Szamos szavaival élve a „korlátlan egyéni befolyás következtében”, vagyis a nagykárolyi uradalmat birtokló Károlyi család érdekérvényesítő képességének köszönhetően. A dualizmus korában mindvégig itt is maradt.

A 18. század előtt a vármegyéknek nem volt megállapított székhelyük, a megyegyűléseket rendszertelenül és változó helyszíneken tartották. Ezek kiválasztásában meghatározó szerepet játszhatott a főispán vagy alispán, illetőleg bizonyos befolyásos nemesi családok lakóhelye.³⁶ A közigazgatás modernizációjára való törekvés jegyében született meg az 1723. évi 73.

³³ Szatmárnémetiben ugyanis már korábban is történt zavargás, dr. Chorin Ferenc választásakor.

³⁴ Szamos, 1903. november 26.

³⁵ A jelentős privilégiumokkal rendelkező Szatmár közjogi emelkedését részben a Rákóczi-szabadságharc alatt tanúsított császárpártiságának köszönhetette. Pál Judit – Szatmár és Németi ikertelepüléseknek a szabad királyi városi státusért a 18. század elején folytatott kitartó küzdelmét vizsgáló tanulmányában – jórészt az udvar pénziáryával magyarázza az óhajtott rang megszerzését. Ezt az 1715. évi CIX. törvénycikk szentesítette. Pál Judit: A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. I. Bp., 2006. 203–226.; Vizsgált időszakunkban Szatmárnémeti a törvényhatósági joggal rendelkező városok számát gyarapította. A magyar városjog szabályozása a dualizmus idején trichotomjellegű volt, három különböző szabályozás vonatkozott rájuk. Az alkotmányvédő hatáskörre csak a legnagyobb városok voltak alkalmasak. Ezeket a törvényhatósági jogú városokat a vármegyékkel együtt a törvényhatósági törvényben szabályozták. Kiemelkedett közülük Budapest, melyet fővárosként egy más jogállással a fővárosi törvényben szabályoztak. A harmadik kategóriát a kisvárosok alkották, amelyeket rendezett tanácsú városnak neveztek, és működésüket a községi törvényben rögzítették. Kozári Monika: A dualista rendszer (1867–1918). Bp., 2005. 214. (a továbbiakban: Kozári, 2005.). Bár a dualizmus kori városjogi szabályozás eltörölte a szabad királyi városi státust, ennek ellenére Szatmárnémeti – élve az 1876. évi XX. törvénycikkben biztosított lehetőséggel, nyilván hagyománytiszteletből – a korszakban mindvégig használta ezt a jogilag már nem létező, múltidéző címként funkcionáló elnevezést. Ugyanez elmondható Nagybányáról is, pedig az egykor virágzó bányaváros elvesztette a törvényhatósági jogot, csupán rendezett tanácsú városként működhetett tovább.

³⁶ Sőt még olyan is előfordult, hogy Szatmár vármegye egyik, 1605-ös rendkívüli közgyűlésére Sátoraljaújhelyen került sor hadimenetelés közben.

törvénycikk, mely célként fogalmazta meg a vármegyék számára, hogy közgyűléseik helyszíneinek biztosítására, valamint irataik biztonságos őrzésére alkalmas épületeket létesítsenek. Ennek kivitelezése országszerte lassan haladt, az egyes megyékben más-más időpontban valósult meg a székházemelés.

Szatmár vármegyében Károlyi Antal 1780. április 18-án történt telekadományozását követően láttak hozzá a megyeháza építéséhez. Károlyi gróf kikötötte, hogy a tulajdonjog csakis addig illeti meg a megyét, ameddig a felhúzendó épületek megyeházaként funkcionálnak. Ellenkező esetben a telkek tulajdonjoga visszaszáll az adományozóra, illetve utódaira. Károlyi Antal ezzel a bontó feltétellel biztosította utódai számára is a székhely Nagyváradban hagyását egészen a dualizmus végéig.³⁷

Először az 1829-es nagyváradai földrengést követően foglalkozott a megyegyűlés a megyeházának a törvényhatóság közepére való áthelyezésével. A javaslatot báró Vécsey Miklós főispáni helytartó is támogatta, hiszen személyesen is érdekelt volt a kérdésben. Sárközi uradalma Szatmárnémetitől néhány kilométerre helyezkedett el. Csomay Pál másodalispán vezetésével egy 34 tagból álló bizottság dolgozta ki a részletes tervezetet, amit az 1830. január 18-i közgyűlés elfogadott. 1827-ben a nagyváradai uradalom tulajdonosává váló Károlyi György gróf (1802–1877) anyagi érdekeit szem előtt tartva megakadályozta a székhelyáthelyezést. Az 1835. szeptemberi közgyűlés résztvevőinek többsége már a vármegyeháza Nagyváradban maradása mellett szavazott. A Nagyváradot és környékét megrázó újabb és újabb földrengések következtében használhatatlanná vált megyei székház helyett újat kellett építeni.

A „hosszú 19. század” folyamán Szatmárnémeti és Nagyvárad többször is egymásnak feszült a székhelykérdés kapcsán.³⁸ 1889-ben a pénzügyi közigazgatás egységessé tételét elrendelő törvény becikkelyezését követően újult ki a küzdelem.³⁹ A törvényhatósági bizottság 1890. december 4-én hozott 338. számú határozatában Szatmárnémeti mellett tette le a voksát,⁴⁰

³⁷ 1849 és 1861 között, az alkotmányosság szünetelése alatt Szatmárnémeti kerületi igazgatási központként funkcionált.

³⁸ 1873-ban a törvényhatóságok szabályozására vonatkozó törvényjavaslatok Szatmárnémetit jelölték meg székhelyül. Bizonyos körökben alternatívaként merült fel ennek a nagy területű törvényhatóságnak a kettéosztása is.

³⁹ 1889 előtt az adófelügyelőség Nagyváradban, a pénzügy-igazgatóság Szatmárnémetiben székel. Az 1889-es törvényi szabályozás a két szervet eltörölve létrehozta az új pénzügy-igazgatóságot, melynek az előírások szerint szoros összeköttetésben kellett állnia a megyei közigazgatás központjával. Ezért helyezték el Nagyváradban.

⁴⁰ Károlyi György legkisebb fia, a nagyváradai uradalmat öröklő Károlyi István (1845–1907) 1890-ben pert indított a vármegye ellen. Keresetének a debreceni kir. ítélőtábla (5710–1892. sz.) és a kir. Curia (2367–1893. P. sz. ítélete) is helyt adott. Ennek értelmében székhelyáthelyezés esetén a telek tulajdonjoga visszaszáll Károlyi Istvánra, Szatmár vármegyének pedig kötelességét képezi a telkeken álló épületek lebontása és elhordása.

de a belügyminiszter, Szapáry Gyula gróf elutasította a felvetést.⁴¹ A Károlyi család érdekérvényesítő képessége ezúttal is eldöntötte a küzdelmet. Pedig Szatmárnémeti sokkal dinamikusabban fejlődött és jóval polgárosultabb volt Nagykárolynál. A Szatmár és Vidéke így érvelt Szatmárnémeti alkalmassága mellett: „Geográfiai, népességi, kulturális, egyházi, ipari, kereskedelmi, pénzügyi, forgalmi, katonai tekintetben nemcsak felette állunk Károlynak, de [...] a megye érdekszálai mind ide vezetnek. [...] Szatmár városa a megye kellő közepén fekszik. A megye lakosságának ¾ része hozzánk lakik közelebb. Közérdekű dolog tehát, hogy az érintkezés a megye központjával gyors, könnyű és olcsó legyen. A bányavárosok, az Avas, Fehérgyarmat, Csenger s ezek vidékének csakis Szatmárral van direkte összeköttetése. [...] Szatmár város valóságos tárháza a megyének. A megye 9/10-ed része itt értékesíti nyers terményeit, itt szerzi be szükségletét, itt elégíti ki hitel igényeit. Itt van úgy a közös mint honvéd házi ezredünk hadkiegészítő parancsnoksága. Van két főgimnáziumunk, egy tanító, két tanítónőképzőnk, felső kereskedelmi, faipariskolánk. Itt van a máv. internátusa, forgalmi főnöksége, mérnöki irodái. Itt a hatalmas zárda, a r. k. püspökség, a törvényszék, stb”.⁴² A lap hangsúlyozta Szatmárnémetinek a magyarosításban betöltendő küldetését is: „Hazánk etnográfiai s nemzetiségi viszonyai egyenesen megkövetelik, hogy itt, az ország északkeleti részén olyan kulturális központ tartassék fenn, mely a nemzeti közművelődés terjesztésében hivatásának magaslatán álljon. A súlypont feltétlenül nálunk van. Ennek gravitációs ereje alól e megye magát ki nem vonhatja”.⁴³ Az 1909-es nagykárolyi emlékirat viszont – az 1900-as népszámlálás eredményeivel érvelve – éppen Szatmárnémeti Nagykárolytól gyengébb magyarosító erejét emelte ki.⁴⁴

A nagykárolyiak természetesen tisztában voltak hátrányosabb pozíciójukkal. „Tudvalevő, hogy évtizedek óta állam és vármegye minden lehető csak Szatmár mellett, Szatmár javára tettek, Nagykároly teljes háttérbe szorításával, érdekeinek mellőzésével”⁴⁵ – kesergett a Szatmárvármegye a Szatmárnémeti és Nagykároly közötti konfliktusnak a nagykárolyi törvényszék-visszaállítás kapcsán történt kiújulásakor. A törvényszék visszaállításáért megindult mozgalom a megyeszékhelyre pályázó városban

⁴¹ A szatmárnémeti törekvést a fővárosi sajtó is támogatta. Pesti Hírlap, 1889. július 23., Pesti Napló, 1889. július 28.

⁴² Szatmár és Vidéke, 1908. március 24.

⁴³ Uo.

⁴⁴ MNL SZSZBML IV. B. 751. 6. d. Emlékirat a szatmárvármegyei székhelykérdés tárgyában Nagykároly, 1909. január 7.

⁴⁵ Szatmárvármegye, 1906. augusztus 4.

heves tiltakozást váltott ki.⁴⁶ Hugonnai távozásának hírére megindultak a kombinációk az új főispán személyét illetően. A székhelykérdés problematikája miatt Szatmár vármegyében az az ambivalens helyzet volt jellemző, hogy a Szatmárnémetiben népszerűségnek örvendő megyefőnök, mint például az 1897-ben távozó Simontsits Béla Nagykárolyban népszerűtlen volt. Mint ahogyan 1897-ben, így 1904-ben is felvetődött a külön főispánság eszméje, melynek megtárgyalására Pap Géza polgármester 1904. január 8-án értekezletet hívott össze, de az a többségi vélemény kristályosodott ki – minden valószínűséggel kormánykörökben történt puhatólódzások eredményeként –, hogy az időpont a megyefőnöki szék betöltetlensége miatt nem megfelelő az egyébként helyesnek tartott mozgalom megindítására. A megye jóindulatának az elvesztése pedig kárt okozna a városnak.

Kristóffy kinevezésének publikálása előtt Pap Géza polgármester, Nagy László alispán és Csaba Adorján szatmári főszolgabíró⁴⁷ főispáni megbízásának lehetőségéről is cikkezett a helyi sajtó. Pap Gézát minden bizonnyal a nagykárolyiak, Nagy Lászlót pedig a szatmárnémetiek részesítették volna rideg fogadtatásban. A kormánypárti Papot a helyi Fügetlenségi és 48-as Párt is elfogadható és alkalmas személynek tartotta.⁴⁸ Nagy László nevének felmerülését a Szatmár és Vidéke „a legképtelenebb kombinációnak” nyilvánította. „Elismerjük tehetségéről, hogy az ország többi 86 törvényhatósága bármelyikének élén megállhatja helyét, de a közöttünk lévő akadály olyan, a mely lehetetlenné teszi, hogy akár ő minket, akár mi őtet elfogadhassuk, s ha mégis van abban valami, hogy a szatmári főispáni székbe ő volna kiszemelve, akkor ez másként el sem képzelhető, mint csak úgy, hogy külön főispánja lesz a megyének és külön a városnak is. [...] Nagy László el lehet rá készülve, hogy előtte a közgyűlési terem ajtaját is bezárjuk”⁴⁹ – vélekedett a székhelykérdésben Szatmárnémetit preferáló lap.

Kristóffy József „idegen” főispánként érkezett Szatmárba, ugyanis semmilyen formában nem kötődött a rábízott törvényhatósághoz. Kinevezésének okát a Szabadelvű Párton belüli klikkharc következtében kialakult azon szándékban látta, hogy egy, a Belügyminisztériumban jelentős

⁴⁶ A nagykárolyi törvényszéket 1875-ben szüntették meg. Jászberény és Ungvár példáját követve a nagykárolyiak is mozgalmat indítottak a visszaállítására.

⁴⁷ A szatmári kötődésű, a közigazgatásban kellő tapasztalatot szerzett Csaba Adorján a koalíciós Wekerle-kormány bukását követően, 1910-ben kapott főispáni kinevezést Szatmár vármegyében. Beiktatásához lásd Nagykároly, 1910. március 16.; Az 1860-ban Pátyodon született Csaba Adorján középiskoláit Szatmárnémetiben és Debrecenben végezte, utóbbi városban folytatott jogi tanulmányokat. Közigazgatási pályája 1883-ban vette kezdetét. 1884-től a csengeri járás főszolgabírójaként tevékenykedett. Először 1890-ben választották a szatmári járás vezetőjévé.

⁴⁸ Ehhez lásd Szatmári Hírlap, 1904. január 13.

⁴⁹ Szatmár és Vidéke, 1903. november 25.

befolyással bíró csoport el akarta őt távolítani a fővárosból. Ezért kapta feladatul vidéken a kormány képviselőt. Kristóffy szerint Tisza miniszterelnök a következő érveket hozta fel a szatmári főispánság följánlásakor: „Szatmárban összekuszált, zűrzavaros politikai és társadalmi viszonyok vannak, az egész megye átpártolt az ellenzékhez s az én jó modoromtól és buzgalmamtól várja ezen megye pacifikálását. Emellett közigazgatási téren is sok a javítani való, végül mindezekon kívül neki még speciális érdekei is forognak fenn ezen megyében, melybe bizalmi embere gyanánt kíván küldeni”.⁵⁰ A memoárban azt olvashatjuk, hogy a kormányelnök megbízását azzal a feltétellel fogadta el, ha szatmári feladatainak elvégzését követően visszatérhet a parlamentbe.

Az installációra a bevett rítusrendet alkalmazva, fényes külsőségek közepette került sor Nagykárolyban a törvényhatóság 1904. február 25-i közgyűlésén. Szatmárnémetiben pedig március 1-jén zajlott a beiktatás és az eskütétel.⁵¹ Kristóffy prominens személyekből álló kíséretével – többek mellett a nagykárolyi választókerület országgyűlési képviselőjével, gróf Károlyi Györggyel – már előző nap megérkezett a nagykárolyi vasútállomásra, miután a vármegye határán, Érkörtvélyesen fogadóbizottság tiszteleggette előtte zeneszó kíséretében. A nagykárolyi pályaudvaron Debreceni István polgármesterrel az élen illusztris küldöttség üdvözölte. Ezt követően hosszú kocsisorból álló menet kísérte a vármegyeházához, melynek lépcsőjénél Nagy László alispán köszöntötte a kormány megbízottját. Az utcák házait nemzeti színű zászlókkal lobogózták fel. A városháza előtt diadalkaput állítottak fel, melyet fenyőgallyak, nemzeti színű, valamint Nagykároly színeit viselő zászlók, címerek ékesítettek. Az esti órákban fáklyásmenetet rendeztek tiszteletére és szokásban volt, hogy a beiktatás előtt álló főispán társulati rendezvényeken is megjelenik. Kristóffy a nőegylet mulatságát tiszteelte meg jelenlétével.

A beiktató közgyűlés ünnepélyességét hangsúlyozandó a vármegyei székházat, annak lépcsőházát és a gyűléstermet címerekkel, zászlókkal és drapériákkal díszítették, a folyosókon pedig díszruhás megyei hajdúk őrködtek karddal felővezve. A megyebizottsági tagok és az ünnepélyes rendezvény illusztris vendégei ilyenkor díszmagyart öltöttek. A kialakult rítusrendet követve a közgyűlés megnyitása után egy küldöttség távozott el a teremről a főispán meghívására. Az ennek élén álló Kölcsény Antal invitálta Kristóffy a szatmáriak közé. A szárnyas ajtó feltárulásakor a főis-

⁵⁰ Kristóffy, 1927. 109. Az összekuszált társadalmi viszonyok alatt a vármegye nemzetiségi területein fellángoló szocialisztikus mozgalmak is értendők. Ehhez bővebben lásd a Munkásmozgalom Szatmárban a századelőn című alfejezetet.

⁵¹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. Főispáni jelentés a belügyminiszternek 1904. február 26.; Az installációról a Vasárnapi Újság is beszámolt, sőt még fotókkal is szolgált 1904. március 13-i, 11. számában.

pán kíséretével a terembe lépett, majd székébe ült. Ezt követően az alispán felszólította a hivatalos eskü letételére. A forgatókönyv következő pontját a székfoglaló beszéd képezte. A székhelykérdés a szatmári főispáni székfoglalók tabutémája volt, így azt Kristóffy sem érintette. Intő példaként szolgált néhai Ujfalussy Sándor esete, aki e kényes témában véleményét nyíltan hangoztatva Nagykároly pártját fogta, aminek következtében a szatmárnémetiek addig példa nélküli, hűvös fogadtatásban részesítették az installáció alkalmával.

Kristóffy programismertetése az általánosságok szintjén mozgott, részletekbe nem merült bele. Hangsúlyozta a törvényhatóság közgazdasági érdekeinek fontosságát, ezzel összefüggésben a kivándorlás arányainak csökkentését. Kulturális téren a magyar nemzeti állam megeremtéséért való permanens és kitartó munkálkodást. A nemzetiségi kérdést is érintette. „Az egységes magyar állam a nemzetiségek jogainak, szabad kulturális és anyagi fejlődésének teljes respektálása mellett épült fel” – utalt az 1868-as törvényre, de annak be nem tartásáról már nem emlékezett meg. Majd így folytatta: „ez az egységes magyar állam egyebekben a jövőre is a nemzetiségek törvényes jogainak, erkölcsi, anyagi és kulturális fejlődésük szabad érvényesülésének megengedése és biztosítása mellett tartható fenn, természetesen kizárásával minden oly törekvésnek, a mely a magyar állam integritását és közjogi rendjét érinthetné, a mely illegális törekvésekkel szemben a törvény által adott hatalmam teljes súlyát és erejét habozás nélkül érvényesíteném”.⁵²

Politikai hitvallásáról így nyilatkozott: „Én azt a politikát, a melyet itt képviselvek, az igazi szabadelvűség természete és szelleme szerint fogom kezelni, a mely midőn egyrészt kizárja az erőszakot, a hatalom nyomását és a hivatali beavatkozást, másrészt mindenki politikai meggyőződésének tisztelete mellett saját benső igazságaival akar az elmékre meggyőzőleg hatni”.⁵³ A székfoglaló után gróf Károlyi György üdvözölte a megyefőnököt. Az apjával ellentétes politikai véleményen lévő Károlyi György Tisza István híveként Kristóffy megyebeli arisztokrata támaszai közé tartozott. Rajta kívül gróf Teleki Géza volt belügyminiszter⁵⁴ és a báró Vécsey család támogatását is élvezhette az új főispán. Az installációt követő banketten a

⁵² Nagykároly és Vidéke, 1904. február 25.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Kristóffy első intézkedései között szerepelt gróf Teleki Géza fiának, Pálnak tiszteletbeli főszolgabíróvá történő kinevezése. A tiszteletbeli hivatalnokok nem kaptak fizetést, csak abban az esetben, ha valamely felfüggesztett tisztviselő munkáját végezték. Jelentőségük abban állt, hogy az esetek döntő többségében közülük kerültek ki a rendes, azaz fizetési állományba átvett vármegyei tisztviselők. Sarlós Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976. 87. (a továbbiakban: Sarlós, 1976.)

vármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnöke, Luby Géza is támogatásáról biztosította Kristóffyát a programbeszédben elhangzottak alapján.

Szatmárnémetiben 1904. március 1-jén zajlott a beiktatás.⁵⁵ A főispáni program megegyezett a vármegyei ünnepségen elhangzottal. A Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt megbízásából dr. Kelemen Samu ügyvéd intézett harcias stílusú, de – „a kelemen retorikát” nem mindig jellemző – tiszteletet megadó beszédet Kristóffyhoz. „De akár alulról jövő kérés, akár felülről érezhető nyomás innen a pártpolitika mezejére térítene el: úgy a mi utaink elválnak egymástól, sőt szemben fogunk találkozni egymással és megvívjuk a magunk harcát nyiltan, férfiasan, kemény elszántsággal”⁵⁶ – fejezte be mondandóját a kiváló szónoki képességgel rendelkező politikus.

Kristóffy személyében részben hivatalnoktípusú, részben pártpolitikusként viselkedő főispán került a törvényhatóság élére. 16 hónapos főispáni tevékenységét görcső alá véve érdemként kell elkönyvelnünk a vármegyei tisztviselők rangosztályokba sorolását, a Nagykaroly–Érendred és a Szatmárnémeti–Szinérváralja közötti közutak kiépítésének pótlólagos felvételét a kormány beruházási hiteltervezetébe. Az ő közbenjárására döntött a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905 elejétől kezdve 23 elemi iskola államosításáról és 5 állami óvoda felállításáról a vármegye nagyrészt nemzetiségek lakta területein. Neki köszönhetően került állami kezelésbe a Dunaföldvár–Debrecen–Máramarossziget közötti transzverzális műútnak a megyén átvonuló szakasza,⁵⁷ és felkarolta a Szatmárnémeti és Bikszád közötti vasútvonal megépítésének egy évtizede elakadt ügyét. A kezdeményező szerepet 1892–1893 folyamán a szatmár–bikszádi vasútterdekelttség elnökeként báró Vécsey József sárközi földbirtokos játszotta. A szóban forgó vasút jelentősége abban állt, hogy a megye kulturális központját az Avassal összekapcsolva lehetőség nyílt az avasi erdőségek kitermelésére, ami új iparágak megteremtésével is kecsegtetett.⁵⁸

Említést érdemel továbbá, hogy a vármegyei székház újjáépítési és kibővítési munkálataihoz a kormánytól Kristóffy 100 000 korona hozzájárulást szerzett. Szatmár vármegye közgyűlése az alispán előterjesztésére 1903-ban 150 000 koronát szavazott meg az építkezésre. A megyebizottsági tagok a Kristóffy által kijárt segéllyel együtt tehát 250 000 koronás költségvetésben gondolkodtak, de a zárszámadások tanúsága szerint végül

⁵⁵ A beiktatásról szóló tudósításokat lásd Szatmár-Németi, 1904. március 1.; Szinérváralja, 1904. március 3.

⁵⁶ Szamos, 1904. március 3.

⁵⁷ Borovszky, 1908. 559–560.

⁵⁸ Zsoldos Ildikó: A Vécseyek Szatmárban. In: Erdélyi Múzeum 2017/1. 135. (a továbbiakban: Zsoldos, 2017.) A szárnyvonal 1906. áprilisi megnyitásából már nem Kristóffy kovácsolhatott politikai tőkéit.

majdnem 400 000 koronába kerültek a munkálatok.⁵⁹ A hiányt hitelekkel pótolta a vármegye. Ilyen mértékű beruházás után – ismerve a megyeháza telekkönyvi viszonyait – esélye sem volt a székhelyáthelyezésnek. A Károlyi család ismét biztosította uradalmi központjának megyeszékhelyi státuszát.⁶⁰

Kristóffy szatmári főispánként nem jutott sikerélményhez a Vöröskereszt Egylet szatmári fiókegyleteinek gyarapításáért kifejtett akciója során. Az Osztrák–Magyar Monarchia magyar államfelében az 1878-as bosznia-hercegovinai okkupáció után jelentkezett igény a Vörös-Kereszt megalakítására.⁶¹ A kezdeményezést a miniszterelnök felesége, Tisza Kálmánné gróf Degenfeld-Schonburg Ilona és Ivánka Imre országgyűlési képviselő, az északkeleti vasutak vezérigazgatója vállalta fel. Az okkupációban résztvevők és itthon maradt családtagjaik számára adománygyűjtés céljából egy rögtönzött egyesület alakult Központi Segélyező Nőegylet néven, melyet Erzsébet királyné karolt fel. Az egyesület szabályszerű megalakítása⁶² közben az 1879-es szegedi árvíz által sújtottak részére sikeres gyűjtőakció szervezésére került sor. A további szervezkedés során azonban a társadalmi érdektelenség miatt a királyné felhívást bocsátott ki, melyben fiókegyletek alakítására buzdított. S hogy lendületet adjon az ügynek, az 1880. május 10-i közgyűlésen maga elnökölt. Ferenc József 1880 decemberében gróf Károlyi Gyulát bízta meg a Vörös-Kereszt Egylet magyarországi megalakításával. A Magyar Országos Segélyező Nőegylet alapszabályainak többségét meghagyva prioritásként két célt jelöltek meg: egyrészt előkészülni a háborús tevékenységre, másrészt a békeidőben történő jótekonyságot. Az alapszabályok elfogadására az 1881. március 16-i ülésen került sor. Május 16-án a közgyűlés kimondta, hogy a Magyar Szent

⁵⁹ Az épületnégszög magában foglalta az impozáns dísztermet, tanácstermeket, a főispáni és alispáni lakást, a közigazgatási és árvaszéki hivatalos helyiségeket, az államépítészeti, a főszolgabírói hivatalt, a járásbírószékhelyet, a fogházat, az adóhivatalt és egy bérlakást. MNL SZSZBML IV. B. 751. 6. d. Emlékirat a szatmárvármegyei székhelykérdés tárgyában Nagykaroly, 1909. január 7.

⁶⁰ Ennek ellenére a szatmárnémeti levéltárban őrzött dokumentumok arról árulkodnak, hogy a megye kulturális centrumában intenzíven foglalkoztak a megyeháza épületének kérdésével. 1905 márciusában készült el a szatmári vasúti tápintézet épületének vármegyei székház céljaira való átalakítási terve. Arhivele Naționale Direcția Județeană Satu Mare (a továbbiakban: ANDJSM) 216 Primăria Orașului Satu Mare Nr. inv. 1/1903. Schite-Proiecte privind Scoolei C. F. R. Satu Mare Republici N° 1 5128

⁶¹ A Magyar Szent Korona Országainak Vörös-Kereszt Egylete megalakulásához és működéséhez lásd Zsoldos Ildikó: „A mi háborúnk igazsága...” A szatmári Vécseyek és az első világháború. In: Századok 2015/5. 1276–1277.

⁶² Az egyesületet Magyar Országos Segélyező Nőegylet néven jegyezték be gróf Zichy Nándorné szül. gróf Zichy Lívia elnöklétével.

Korona Országainak Vörös-Kereszt Egylete megalakult.⁶³ Ezek után pedig megtörtént fúziója a Magyar Országos Segélyező Nőegylettel. A Magyar Szent Korona Országai Vörös-Kereszt Egyletének védnökségét a király és a királyné vállalták, országos elnöke Károlyi Gyula gróf lett.⁶⁴

Az egylet feladatát képezte, az állami gondoskodást mintegy kiegészítve, a harcokban megsebesült vagy megbetegedett katonák gyógyítása és ápolása, állapotukról és tartózkodási helyükről történő tájékoztatás. A hadifoglyok és internáltak hollétének felkutatása, róluk információ szolgáltatása, valamint a hadifogoly-levelezés cenzúrázása. Továbbá az elesett katonák családtagjainak támogatása, szegénygondozás, természeti katasztrófák esetén a mentési munkálatok segítése.

Kristóffy József a Vöröskereszt Egylet Csanád megyei fiókjának igazgatójaként kapcsolatban állt a szervezet vezetőségével, akik főispáni kinevezéséhez gratulálva kérték segítségét a kormányzatára bízott vármegye területén történő terjeszkedésük elősegítéséhez. Problémaként vetették fel, hogy az 1900-ban alakult Fehérgyarmat és vidéki fiókegylet már régen nem adott életjelet magáról, a mátészalkai újjászervezésére tett többszöri kísérlet nem vezetett eredményre, sőt utóbb a nagykarolyi is elmulasztotta az éves jelentéstételt és pénztári számadást. Megjegyezte a budapesti igazgatóság, hogy a szatmárnémeti fiókegyletnél is némi hanyatlás érzékelhető. A fővárosi vezetőség az egyesületi tevékenység fellendítése érdekében célként tűzte ki legalább a járási székhelyeken és olyan rendezett tanácsú városokban, mint Felsőbánya, fiókegyletek létesítését vagy újjáalakítását. Továbbá a Szatmár vármegyei vöröskereszt választmány újjászervezését, melynek feladatát képezné az egyleti élet inspirációja.

Kristóffy erőteljes szervezkedésbe kezdett. A közigazgatási tisztviselők megnyerésére szólította fel a főszolgabírókat és a polgármestereket. Insturkcióiban arra hívta fel a figyelmet, „hogy a magyar vöröskereszt egylet egyetemes emberbaráti irányzatából kifolyólag, feladatait nem látja azzal kimerítettnek, ha a háború esetén rá várakozó feladatok előkészítésében

⁶³ Kiss Gábor és Sallay Gergely 1881. március 16-át tekinti a megalakulás dátumának, míg Flanek Rezső, az egylet központi titkára április 15-ét, a királyi jóváhagyást, Hantos János pedig május 16-át. Kiss Gábor–Sallay Gergely: Vöröskereszt. In: Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Bp., 2000. 725.; Flanek Rezső: A Vörös-Kereszt története. In: A Magyar Vörös-Kereszt Egylet Almanachja 1927. Bp., 1927. 77.; Hantos János: A Magyar Vöröskereszt 100 éve. Bp., 1981. 74–75. (a továbbiakban: Hantos, 1981.)

⁶⁴ A genfi Vörös-Kereszt Nemzetközi Bizottság eleinte nem vette tudomásul a megalakulást, álláspontja szerint ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchiában csak egy országos egylet létezhet, ez pedig már 1866-ban Bécsben megalakult. A dualista állam közjogi helyzetének megvilágítását követően 1882-ben mégis hozzájárult a magyarországi egylet működéséhez. Argay János: Visszapillantás. In: A Magyar Vörös-Kereszt Egylet Almanachja 1927. Bp., 1927. 50.; A világháború idején gróf Csekonics Endre, gróf Károlyi Istvánné testvére látta el az elnöki posztot, akit 1918. november 12-én mentettek fel. Hantos, 1981. 88.

fáradozik, de az emberi irgalom nevében igyekszik a társadalmi nyomort minden rendelkezésére álló eszközzel enyhíteni, általában közhasznú irányban közreműködni s ez által a közönség áldozatkészségét és érdeklődését az intézménnyel szemben felkelteni. A fiókegyletek tevékenységének ilyenmű irányítását az országos szegényügy részbeni rendezetlensége s az alsóbb néprétegek fokozódó nyomora teszik különösen indokoltt s az egyesület hivatalos közlönyének egyes számai tanuskodnak arról a hasznos munkásságról, mely egyes választmányainak e terén osztályrészül jutott”.⁶⁵ A megindítandó mozgalom figyelemmel kísérése céljából értesítést kért a tisztviselőktől.

Gróf Teleki Géza és felesége hathatósan támogatta az eszmét, jelentős erőfeszítéseket tett az értelmiség megnyerésére. 1904-ben Nagybányán sikerült a fiókalapítás. A nagybányai fiók, mely 80 tagot számlált,⁶⁶ október 30-án tartotta első választmányi ülését Telekiné elnökletével.⁶⁷ Az országos központ büdzséjének jelentős gyarapításához azonban nem járult hozzá. Az 1904-es ínséges évből kifolyólag az alapszabályok 16. §-a alapján úgy döntött, hogy a központnak járó hányadot nem továbbítja, mert az említett szakasz felhatalmazást adott rendkívüli szerencsétlenségek idején azt is helyi segélyezésre fordítani. A nagybányai járás területe Nagybánya város kezdeményezéséhez nem csatlakozott. A főszolgabíró szerint a lakosság alacsony szellemi képzettsége és nagyfokú szegénysége miatt.

Kristóffy közbenjárására valamelyest sikerült megmozgatni a nagykarolyi fiókot is, melynek elnöke gróf Károlyi Istvánné Csekonics Margit, alelnöke dr. Serly Gusztáv vármegyei főorvos volt. A nagykarolyi járásban azonban nem járt sikerrel a bővítést célzó akció.⁶⁸ Kudarcról számolt be a mátészalkai főszolgabíró is 1905. január 3-án: „törekvésem sikerre nem vezetett, mert M[áté]szalka és vidéke közönsége az önkéntes tűzoltó egyeslet, több dalárda, nőegyletek, a három helybéli olvasóegyeslet, iparos és kereskedői körök, egyházi és egyéb jótékony célú egyesületek segélyezése és nap-nap mellett előforduló társadalmi és könyöradomány-gyűjtésekkel annyira igénybe van véve, hogy újjabb terhek elvállalására sikerrel reá bírni nem lehetett”.⁶⁹ Ugyanilyen szellemben tett jelentést a felsőbányai polgármester, a csengeri és a nagysomkúti főszolgabíró is. Az erdődi járás

⁶⁵ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. Főispáni körlevél a polgármestereknek és a főszolgabíróknak Nagykároly, 1904. július 22.

⁶⁶ Az egyesületnek 6 alapító tagja volt. 6 rendes tag évi 20 korona tagdíjat, 65 évi 2 korona tagdíjat és 3 rendkívüli tag évi 1 korona tagdíjat fizetett. Rajtuk kívül 48 új jelentkezőről adott hírt a jelentés.

⁶⁷ Nagybánya, 1904. november 3.

⁶⁸ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 79/904. sz. Gönyei István főszolgabíró jelentése a főispánnak Nagykároly, 1905. január 19.

⁶⁹ Uo. 1/905. Eln. Ilosvay Endre mátészalkai főszolgabíró jelentése a főispánnak Mátészalka, 1905. január 3.

vezetője „a nyomasztó gazdasági viszonyokkal és a népnek nagy általánosságban igen csekély intelligenciájával” indokolta a kudarcot,⁷⁰ a színérváraljai főszolgabíró pedig „az érdeklődés teljes hiányával”.⁷¹

Kristóffy politikai feladatának elvégzéséhez is lelkesen látott hozzá. Mindent megtett a kormányzó Szabadelvű Párt vármegyei megerősítése érdekében, hiszen 1903 folyamán Szatmárban az ellenzék jelentős térnyerésére került sor. Tisza István 1903. novemberi miniszterelnöki megbízását követően megyebeli híveinek aktivizálódása megkezdődött ugyan, de a helyi Szabadelvű Párt újjászerveződése Kristóffy főispánsága alatt történt meg. Erre így emlékezett vissza: „Rövidesen meg is változott gyökerestül a politikai helyzet, s a törvényhatósági bizottságban, hol azelőtt a kormánypárt elenyésző kisebbségben volt, egyszerre nagy többségre tettem szert. A megye legelőkelőbb családai vetélkedve igyekeztek támogatni, a Domahidy, Jékey, Ujfalussy, berencei Kovács, Nagy, Szerdahelyi, Péchy, Kende stb. régi birtokos-családok, mind mellettem állottak”.⁷²

Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások eredményeit megvizsgálva azonban kijelenthetjük, hogy a szatmári főispán csekély sikert könyvelhetett el. Ebben természetesen meghatározó szerepet játszott az 1905 elejére kialakult országos politikai helyzet. A kormánypárt bomlási folyamatát, befolyásának gyengülését, az ellenzék megerősödését jól példázza az a tény is, hogy Nagy László alispán – aki 1889 óta töltötte be ezen pozícióját, akit családi nexusok kapcsoltak a vármegyéhez – képviselővé választását nem tudta keresztülvinni a helyi Szabadelvű Párt. A mátészalkai választókerületben 1905. január 26-án a vármegye alispánját egy függetlenségi párti budapesti ügyvéd, Szunyog Mihály körözte le,⁷³ akinek esetében semmiféle kötődés nem mutatható ki jelölése helyszínéhez, illetve annak régiójához.

Kristóffy József szatmári főispánsága még másfél évig sem tartott, ugyanis belügyminiszterként helyet kapott a Fejérváry-kormányban. Az exfőispán visszaemlékezéseiben a darabonttestőrség parancsnokával kialakított barátságának kezdetét a Bánffy-kormány végére teszi, amikor is az ellenzéki obstrukció következtében a parlamenti csatározások hangneme erősen eldurvult. Fölidézi azt az éjjeli ülést, amikor Horánszky Nándor és báró Fejérváry honvédelmi miniszter paralel beszédet folytattak egymással. A kormánypártiak Horánszkyt, az ellenzékiek Fejérváryt nem

⁷⁰ Uo. 17/1905. sz. Az erdódi főszolgabíró jelentése a főispánnak Erdőd, 1905. február 4.

⁷¹ Uo. 38/905. sz. A színérváraljai főszolgabíró jelentése a főispánnak Szinérváralja, 1905. február 12.

⁷² Kristóffy, 1927. 110.

⁷³ Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (a továbbiakban: ANDJC) Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz. Acte le comisiei centrale; P.v. sedință; Acte comite suprem (a továbbiakban: 2185. doboz) 1905. Választási jegyzőkönyv 1905. január 26.

engedték szóhoz jutni, amiből óriási tumultus alakult ki. „Ezen nevezetes ülésen erősen exponáltam magam Fejérváry mellett, főleg, mert igaza volt. Az 1848: III. t.c. szerint, ha a miniszter szólásra jelentkezik, mindig az övé a szó. Azt hiszem, innen datálódik Fejérváry jósága és barátsága irántam, mellyel élete végéig megszakítás nélkül kitüntetett”⁷⁴ – olvasható Kristóffy 1927-ben kiadott opusában.

Kristóffy szatmári érdemei lenullázódtak a Fejérváry-kormányban történő szerepvállalásával. A közmegvetés jeleként a hatalomváltást követően nevét a koalíciós főispán beiktatásakor gyászlepelletel vonták be, majd lekaptarták a vármegyeháza folyosóján található, a szatmári főispánok emlékét őrző tábláról, alispánjával egyetemben.

Nagy László, a „darabont főispán”

Az 56. évében járó lázári Nagy Lászlót az uralkodó 1905. október 21-én nevezte ki Szatmár vármegye főispánjává. A megbízás Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező városra nem vonatkozott. Nagy László 1905 októberéig 16 éven át töltötte be a vármegye alispáni székét. Utoljára az 1901. decemberi tisztújító közgyűlésen választották újra az 1902-től 1907-ig terjedő 6 éves ciklusra. A középbirtokos tisztviselő karriertervében minden bizonnyal szerepelt a főispánság, már csak az apai példa követése miatt is, hiszen a reformkor politikatörténetében kiemelkedő jelentőséggel bíró, a kortársak figyelmét felkeltő „szatmári 12 pont” összeállítói között található lázári Nagy Ignác egy ideig szatmárnémeti, nagybányai és felsőbányai főispánként szolgálta a kormányhatalmat a szabadságharc bukása után.⁷⁵

Nagy László 1850. április 7-én született Pusztadarócon szüleinek egyetlen fiaként. Édesanyja berencei Kovács Emília volt. Nagy László a kor szokásainak megfelelően elemi iskolai tanulmányokat a szülői háznál folytatott, a gimnáziumot Pesten, a Szentes-féle magánnevelő intézetben, a szatmári ev. ref. főgimnáziumban, Pozsonyban és Eperjesen végezte. Idegen nyelvi ismereteinek hiányosságaira így mutatott rá az 1905–1906-os „nemzeti ellenállás” idején egyik támasztékaul szolgáló sajtóorgánium, a Szatmármegyei Közlöny: „Nagy László alapos ismerője ugy az angol, mint a francia és német irodalomnak és sajátságos, hogy míg e nyelvek mindegyikét alaposan érti, folyékonyan beszélni egyiket sem tudja, miután mindegyik nyelvet saját erejéből, könyvből, falusi magányában sajátította el”.⁷⁶ Jogi stúdiumokat Eperjesen hallgatott, melyek befejezését követően 1872-

⁷⁴ Kristóffy, 1927. 59.

⁷⁵ Borovszky, 1908. 524.

⁷⁶ Szatmármegyei Közlöny, 1905. október 29.

ben letett ügyvédi vizsgálja után az ekkor szervezett nagykarolyi törvényszéknél kezdte pályafutását. Innen azonban törvényszéki aljegyzőként 1873 őszén visszavonult és gazdálkodni kezdett. Jogvégezett emberként, 16 évi alispáni működéssel a háta mögött megdőbbsen hatnak azok a jogi hibák, amelyeket „beiktatásakor” és azt követően vétett.

1875-ben vette feleségül az akkori alispán, Jékey Mór Ilona leányát. Másodszor 1892-ben nősült, Domahidy Erzsébettel kötött házasságot. Pusztadaróci, szatmárnémeti, nagypeleskei és avasi birtokai apai örökségként kerültek tulajdonába 1879-ben. A vármegyei gazdasági egyesület titkáraként próbált bekapcsolódni a közéletbe. A későbbiekben az egyesület alelnökévé választotta.⁷⁷ Megszakításokkal helyet kapott a közigazgatási bizottságban, majd 1884-ben a közigazgatási előadói állások szervezésekor a földművelés, ipar és kereskedelemügyi miniszter kinevezte szatmári előadóvá.

Az élénk társasági élet helyett a falusi magányt preferáló Nagy már ifjú korában intenzív irodalmi tevékenységet fejtett ki. 22 évesen a vármegye első szépirodalmi lapjának, a Nefelejtsnek pályázatán „A ki nem akart regényhős lenni” című elbeszéléssel 40 aranyat nyert. 1882-ben került publikálásra a Gyulai Pál által is elismert „Zsadányi István viszontagságos élete” című négykötetes regénye, melynek szüzséjét az 1860-as évek magyar középosztályának kritikus bemutatása képezte. Regényeinek számát tovább gyarapította a „Lilivel” és a „Lucile”-l, elbeszélései jelentek meg a Budapesti Szemlében. Költőként is próbálgatta szárnyait, így 1899-ben a Petőfi-ünnepségeken „Petőfi emlékezete” című ódáját a nagyközönség elé tárta. Sokat tett a Kölcsey-kultusz kialakításáért. A nagyra értékelt költő és politikus születésének centenáriumán országos ünnepséget rendezett Nagykarolyban és Szatmárcséken. 1897-ben Nagykaroly társadalmi életének felélénkítése is motiválta a Kölcsey Egyesület megalakításában, melynek keretein belül számos felolvasóestélyt szervezett. A magyarosítást célként kitűző Széchenyi Társulat alelnökeként is munkálkodott. Az 1890-es években közigazgatási dolgozatokat is publikált.⁷⁸

Az alispánságra pályázva eléggé rutintalanul merész programot fogalmazott meg. Határozott álláspontra helyezkedett a későbbiekben rendkívül kényes témává vált székhelykérdésben. Nyilván birtokai elhelyezkedéséből adódóan Szatmárnémeti mellett tette le a voksát. A helyi fórumokon sikerült keresztülvinnie az ügyet, ami azonban a kormánynál elakadt a korábban már említett okok miatt. A belügyminiszter a törvényhatóságok általános rendezésének idejére prolóngálta a problémafelvetés-

⁷⁷ Borovszky, 1908. 310.

⁷⁸ 1893-ban Adalék a közigazgatás reformjához, 1898-ban A vármegyei tisztviselők címmel. 1900-ban pedig A vármegyéről című opusa került kiadásra. Borovszky, 1908. 386.

sel való foglalkozást. Ekkor Nagy László teljes mértékben alávetette magát a belügyminiszteri döntésnek, visszavonulót fűjt, amivel a szatmárnémetiek körében romba döntötte addigi népszerűségét.

Nagy László alispán nem csatlakozott a vármegyei ellenálláshoz, a Fejérváry-kormányt törvényesnek tartotta. Ezért az 1905. szeptember 7-i vármegyei közgyűlés 82 igen és 63 nem szavazattal elrendelte ellene a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot és állásából felfüggesztette. A határozatot azonban Kristóffy megsemmisítette. Az október 12-i közgyűlésre mozgósították a megyebizottsági tagok korábban kormánypárti részét. Bár a megyegyűlés kimondta a „darabont kormánnyal” szembeni ellenállást, az alispán felfüggesztésére vonatkozó indítványt 119 nem és 107 igen szavazattal elvetette. A többség elfogadta Nagy László érvelését, hogy politikai elvei miatt senki nem vonható fegyelmi eljárás alá.⁷⁹ Tehát Nagy László az említett határozat értelmében továbbra is Szatmár vármegye alispánja volt. Nagy viszont főispáni kinevezésekor valószínűsíthetően elkövette azt a jogi szabálytalanságot, hogy nem mondott le az alispánságról.⁸⁰ Erre az őt vehemensen támadó, számos ügyvédből álló Szatmár vármegye „lapvezérlő bizottsága” sem felejtett el rámutatni, megemlítve azt a körülményt is, hogy az ominózus beiktatás óta is az alispáni lakásban élt. E megállapításokból pedig azt a következtetést vonták le, hogy mivel 1905. november 6-a óta nem teljesíti alispáni feladatait, fegyelmit kell indítani ellene.⁸¹

Az 1905. november 6-ára összehívott beiktató közgyűlésen megjelentek számára két javaslat készült. Egyik oldalról a vármegyei ellenállási akciók szervezésével, irányításával megbízott 60-as bizottságé, mely szerint Nagy Lászlót a közgyűlésre ne hívják meg, ne üdvözljék és negligálják a beiktatást. Másrészt a közgyűlési tárgyakat előkészítő szakbizottságé, az állandó választmányé, mely azt indítványozta, hogy a kialakult szokásokat mellőzve, minden ünnepélyesség nélkül engedjenek szabad folyást az installálásnak. A beiktatást elvégezni akarók sietsége elsőként abban mutatkozott meg, hogy a főjegyző – nyilván Nagy László utasítására – a Szatmárnémeti környékéről vonattal érkezőknek a megyeházára jutása előtt megnyitotta a közgyűlést. Nagy a belügyminiszteri leirat felolvasását követően az installációkon alkalmazott rítusrendet figyelmen kívül hagyva,

⁷⁹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1905. 2218. doboz (a továbbiakban: 2218. doboz) Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1905. október 12-én folytatva tartott rendes közgyűléséről.

⁸⁰ A kolozsvári levéltárban őrzött Szatmár vármegyei iratanyag egyik irományjegyzéke szerint megtörtént a lemondás. A dosszié azonban nem tartalmaz dokumentumokat. Az is alternatívaként merül fel, hogy utólag „gyártották”. Annyi azonban biztos, hogy Nagy László alispáni lemondását a vármegyei közgyűlés nem tárgyalta. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Acte comitet administrativ 2216. doboz 21907/905. Nagy László vármegyei főispánna történt kinevezése folytán alispáni állásáról lemondása.

⁸¹ Szatmár vármegye, 1905. december 2.

meghívás nélkül jelent meg a teremben. Az emelvényen sietve fölolvasta az ilyenkor szokásos formulát. Ezt azonban a jelenlévő ellenzék lármája miatt hallani nem lehetett, mint ahogyan az ellenzék ünnepélyes tiltakozását sem. A Nagy-hívek ugyanis szintén az abzugolás, a zajkeltés, kiabálás módszerével dolgoztak. A parlamenti ülésterem obstrukciós légköre elevenedett meg a nagykárolyi megyeházán is. Így Luby Géza indítványára az ellenálló bizottsági tagok a Magyar Király Szállóba vonulva tiltakozó jegyzőkönyvet szerkesztettek, s kijelentették, hogy nem ismerik el Nagy Lászlót főispánnak. Nagy László természetesen az általa kívánatos verziót vetette jegyzőkönyvbe a „beiktató ülésről”.⁸²

A kialakult rítusrend szerint a főispáni installációkat a küldöttségek tisztelgése követte. Nagy László elé 19 delegáció járult. A vármegyei tisztviselők egy csoportját Nagy Sándor tb. főjegyző vezette. Az ellenállók szemében illegitim főispán társaságaként a lokális sajtó híradásai szerint a kilenc főszolgabíró közül hárman jelentek meg: Böszörményi Endre, Gönyei István és Ilosvay Endre.⁸³ Debreceni István nagykárolyi és Gellért Endre nagybányai polgármestert, Majos Károly miniszteri titkárt, Kemény Alajos pénzügyigazgatót is a Nagy László ünnepelők között találjuk. Említésre méltóak még a szabadelvű pártiak közül Nagy Béla megyei pártelnök, Böszörményi Sándor volt krassói országgyűlési képviselő, Bay Lajos nagybányai honatya, Papp Sándor, a román ajkú magyarláposi képviselő.⁸⁴

A „nemzeti ellenállás” szatmári részleteire a hatodik fejezetben térünk ki. Nagy László ellen társadalmi bojkottot hirdetnek az ellenálló erők. Követelték például a Kölcsey Egyesület elnökségéről való lemondását. Ez a hatalomváltást követően, 1906. április 29-én történt meg.⁸⁵ A Vármegyei tisztviselők Országos Egyesülete 1906. július 15-i ülésén titkos szavazással egyhangúan kizárta tagjai sorából, mert megszegte a szolidaritást, melyre a szervezet 1906. január 6-i közgyűlésén az alkotmányvédelem tekintetében tagjait kötelezte.⁸⁶

⁸² ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2218. doboz Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1905. november 6-án tartott rendkívüli közgyűléséről; Szatmármegyei Közlöny, 1905. november 7.

⁸³ A Szatmármegyei Közlöny Csaba Adorján, Damokos Ferenc és Péchy Istvánt is a bankett résztvevőiként említette. A függetlenségi párti Szatmárvármegye ez ellen hevesen tiltakozott. Szatmárvármegye, 1905. november 11.; Péchy István és Jékely Sándor a rezisztálók „ellentársaságaként” tették tiszteletüket. Dr. Péchy Pétert nem említik a híradások.

⁸⁴ Szatmármegyei Közlöny, 1905. november 7.; Nagykároly és Vidéke, 1905. november 9.

⁸⁵ A nagykárolyi Kölcsey Egyesület új elnöke dr. Falussy Árpád, Szatmár vármegye koalíciós főispánja lett. Szatmárvármegye, 1906. május 12.

⁸⁶ Nagykároly és Vidéke, 1906. július 19.

Báró Fejérváry Géza anyagilag gondoskodott főispánjáról, akit a minisztérium előterjesztésére az uralkodó 1906. március 30-án Szatmár és Szabolcs megye királyi biztosává nevezett ki.⁸⁷ A részére folyósított nyugdíj csupán az egzisztenciális nehézségek kiküszöböléséhez volt elegendő. A kormányválság lezárulása után a lokális társadalom Nagy Lászlót stigmatizált emberként kezelte. A helyi sajtó egyáltalán nem foglalkozott vele. Nem jelent meg többé a megyei közgyűléseken, bár az 1907-es virilisjegyzékben neve a 47. helyen olvasható.⁸⁸ Valószínűsíthetően a fővárosba költözött. Erre enged következtetni az 1907. március 28-i közgyűlésen tárgyalt fellebbezése, melyet az általa tiszti szolga ruhaátalány címén felvett 233 korona 56 fillér visszafizetését elrendelő véghatározat ellen nyújtott be. A fellebbezés elutasításáról értesítendők között Nagy László budapesti lakosként szerepelt.⁸⁹

⁸⁷ Fizetését kinevezésekor 15 000 koronában állapították meg, majd évi 7800 korona kegydíjjal menesztették. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 26 Miniszterelnökségi levéltár (a továbbiakban: K 26) 778. cs. 1901/1906. Báró Fejérváry Géza magyar miniszterelnök felterjesztése Nagy László Szatmár és Szabolcs vármegyékre nézve kinevezett királyi biztos nyugellátásának biztosítása iránt

⁸⁸ MNL SZSZBML IV. B. 753. Szatmár vármegye központi választmányának iratai (a továbbiakban: IV. B. 753.) 4. d. 1300 – 907. Bjkvi sz. „Szatmárvármegye” legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak az 1907. évre összeállított névjegyzéke; Az 1911-es gazdacímtárban már nem találjuk a szatmári 100 kat. holdon felüli birtokosok között. A Borovszky által szerkesztett monográfia szerint a pusztadaróci birtok első házasságából született gyermekei kezébe került. Borovszky, 1908. 145.

⁸⁹ MNL SZSZBML IV. B. 752. 47. k. 1907. március 28-i ülés.

II. VÁLASZTÓJOGI ELKÉPZELÉSEK SZATMÁRBAN A SZÁZADELŐN

A 19. század második felétől kezdődően Európa-szerte fölerősödtek a választójogi küzdelmek. Európa nyugati államaiban a választásra jogosultak köre fokozatosan kibővült. Magyarország azonban nem követte ezt a tendenciát, sőt a választójoggal rendelkezők száma nem csupán stagnált, hanem még vissza is esett.⁹⁰ 1869-ben, a dualizmus első országgyűlési képviselő-választásakor Magyarország lakóinak 6,8%-a rendelkezett választójoggal, addig a századfordulóra ez az arány 6,2%-ra redukálódott. Ugyanabban az időben Angliában a lakosság 16,8%-a, Franciaországban 28,2%-a, a Német Birodalomban 22,2%-a, az Osztrák–Magyar Monarchia osztrák államfelében 27,4%-a szólhatott bele az alsóházi képviselők választásába.⁹¹

Magyarországon a századfordulóra a társadalom egyre szélesebb rétegei részéről fogalmazódott meg az igény a választójog reformjára, így a kormány is kénytelen volt foglalkozni a problémával. 1904-ben a 22089. szám alatt kibocsátott belügyminiszteri utasítás az országgyűlési képviselő-választói eljárás és választói jog tervbe vett reformjának előkészítése érdekében 1904. március 15. és 31. közötti időszakban statisztikai adatok

⁹⁰ A dualizmus idején alkalmazott választási rendszer törvényi feltételeihez és ezek elemzéséhez lásd többek között Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvényczikkek. Bp., 1896. 223–224., Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1872–1874. évi törvényczikkek. Bp., 1896. 314–315. (a továbbiakban: Magyar Törvénytár 1872–74.), Zsoldos, 2009. 28–33., Pölöskei Ferenc: A Szabadelvű Párt fényei és árnyai (1875–1906). Bp., 2010. 98–105. (a továbbiakban: Pölöskei, 2010.), Varga Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. In: Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Bp., 1999. 17. (a továbbiakban: Varga, 1999.), Szabó P. Csaba: A századelő magyar választási rendszerének néhány problémája. In: Aetas–Acta Invenum 1986. Különszám 69. (a továbbiakban: Szabó P., 1986.)

⁹¹ A századforduló európai nagyhatalmainak választási szisztémáihoz lásd Zsoldos Ildikó: Parlamentarizmus Európában a hosszú XIX. század második felében. In: Minya Károly (szerk.): Mesterfüzet I. Nyíregyháza, 2010. 47–59. (a továbbiakban: Zsoldos, 2010.)

gyűjtését rendelte el az ország településein. Az összeírásnak minden 20 évnél idősebb, magyar honos, helybeli polgári férfi lakosra ki kellett terjednie a tényleges szolgálatban álló katonák (honvédek és csendőrök) kivételével. Egyenes állami adó fizetése ezúttal nem szerepelt az összeírás kritériumaként. Magyar honos volt az a személy, aki magyar állampolgárnak született (esetleg akit azzá visszahonosítottak), vagy bár idegen származású volt, de honosítás vagy törvényesítés által állampolgárságot szerzett. Helybelinek számított az az egyén is, aki bár rövid ideje tartózkodott a községben, de alkalmazásban állt vagy munkát keresett itt, s az is, aki csak ideiglenesen volt távol. Nem kellett viszont statisztikai lapot kitölteni egy adott községben csak ideiglenesen vagy vendégként tartózkodókról, szállodabeli, vendégfogadói utasokról, a településen átvonulókról, mint például vándorcigányokról, s letartóztatás alatt álló egyénekről sem (kivéve azokat, akik három hónapnál nem hosszabb időre lettek letartóztatásba helyezve, de ezeket lakóhelyükön és nem letartóztatási helyükön kellett számba venni).

A statisztikai lapnak – melyet a városi hatóság, illetve a községi előjáróság által megbízott egyének töltöttek ki (a munkát nagy terjedelménél fogva a vallás- és közoktatásügyi miniszter a népiskolai tanítók igénybevételét is engedélyezte) tartalmaznia kellett az összeírásban részt vevő férfi nevén és lakásán kívül személyi viszonyait (születése évét; foglalkozását; alkalmaztatás esetén a munkaadó hivatal, vállalat megnevezését; az anyanyelv és a magyar nyelv ismeretét; a műveltségét, azaz írni és olvasni tudását, középiskolai vagy annál magasabb képzettségét; képviselő választó joggal való bírását, (más községben való választójog esetén a település megnevezését is), az általa fizetett állami adók összegét, ház- és földtulajdonviszonyait (a tíz kat. holdnál kisebb terjedelmű földbirtok esetén a szántóföld, kert, beültetett szőlő és a rét külön feltüntetésével).

A negyedik kérdéscsoport csak a bányászat, ipar, kereskedelem és közlekedés körébe tartozó foglalkozással bíró egyénekre vonatkozott: az önállók rendelkeznek-e szabályszerű iparendeléssel vagy igazolvánnyal, s üzletükben foglalkoztatnak-e alkalmazottakat (s ha igen, hányat); a nem önállók az összeírás időpontjában alkalmazva voltak-e (ha igen, mióta – ha nem, mióta); esetleges munkanélküliségük oka; tagjaik-e valamilyen munkásegyletnek (ha igen, ennek megnevezése).⁹²

Az összeírás során felteendő kérdések, valamint az adatgyűjtésbe bevontak köre jelzi számunkra a szándékot a választójog reformjára. Az teljesen egyértelmű, hogy a választójog nőkre való kiterjesztésének kérdése

⁹² MNL SZSZBML IV. B. 411. Szabolcs vármegye alispánjának iratai 1870–1944. 481. d. 22089/1904. B. M. számú körrendelet 1904. március 2.; 4417/1904. Hirdetmény az országgyűlési képviselőválasztói jog új törvényes szabályozása céljából szükséges statisztikai adatok gyűjtése tárgyában 1904. március 5.

föl sem vetődött, ami azonban nemzetközi viszonylatban sem értékelhető elmaradottságként, hiszen a 20. század elején alig néhány állam biztosított a szebbik nem számára parlamenti választójogot. Az is bizonyos azonban, hogy az általános férfi választójog bevezetése sem szerepelt a Tisza-kormány tervei között.

Az 1905–1906-os kormányzati válság idején Kristóffy József belügyminiszter taktikai manőverének részeként 1905 decemberében egy törvényjavaslat-tervezetet nyújtott be Ferenc Józsefnek az országgyűlési képviselő-választói jogról. A szociáldemokraták megnyerése, s ezzel a koalícióba tömörült „nemzeti ellenzék” paktumkészségének növelése, a politikai válságot generáló nemzeti követelések háttérbe szorítása, illetve a szociális kérdések előtérbe helyezése céljából vetette be az általános, titkos választójog ígértét. Az általánosnak hirdetett választójog azonban mégsem volt az.⁹³ (A titkosság viszont megvalósult volna.) Először is ez a tervezet is kizárta a jogosultak köréből a nőket. A 24. életévét betöltött, magyar állampolgárságú férfiak körében pedig cenzusként jelölte meg az írni-olvasni tudást. E megszorítás szükségességét Kristóffy azzal indokolta „hogy a tervezett reform a magyar állam nemzetiségi erőviszonyainak nagyobb megbolygatása nélkül legyen életbe léptethető. Míg ugyanis teljesen korlátlan választói jog mellett a magyar elem a választásra jogosultak sorában a jelenlegi 56,2 százalékról 51,7 százalékra szállna alá, addig az írni és olvasni tudással korlátozott választói jog behozatala esetén a magyarság jelenlegi aránya nemcsak nem rosszabbodnék, hanem 61,4 százalékra emelkednék fel”.⁹⁴ Az írás és olvasás választói cenzussá tétele tehát időlegesen az akkor fennálló választójognál is kedvezőbb helyzetbe hozta volna a magyarságot, míg a nemzetiségi területeken egytizedére csökkentette volna a választók számát. A korhatár felemelése szintén a nemzetiségi kérdés visszaszorításához vezetett volna, ugyanis Szabó P. Csaba kutatásai szerint a 20–30 éves birtokosok között meglepően nagy volt a nemzetiségi aránya.⁹⁵ A nemzetiségi erőviszonyok megfelelő biztosítása szempontként szerepelt volna az új választókerületi beosztás elkészítésekor is.

A Kristóffy-tervezet kizáró okként a gondnoki, gyámi felügyeletet, a csőd alatt állást, a vizsgálati fogságban való létet, a börtönbüntetés végrehajtása alatt állást jelölte meg, de nem gyakorolhatták volna választójogukat a hivatásos katonák, a sorkatonai idejüket töltők, a csendőrség tagjai s azok sem, akik közsegélyben részesültek. A reformterv megvalósítására

⁹³ Ezt memoárjában ő is elismerte. Kristóffy, 1927. 52.

⁹⁴ MNL OL K 148 Belügyminisztériumi Levéltár. Elnöki iratok. (a továbbiakban: K 148) 300. cs. 4148-1906. – 19-155. 7652/1905. Kristóffy József magyar belügyminiszter felterjesztése „Az országgyűlési képviselő választói jogról szóló törvényjavaslat tervezet közhírré tételének bejelentéséről” 1905. december 11.

⁹⁵ Szabó P., 1986. 96–97.

azonban nem került sor. Az új választójogi novellára 1913-ig kellett várni (1913. évi XIV. törvénycikk), mely lejjebb vitte ugyan az aktív választók műveltségi cenzusát, de túl nagy előrelépést a jogkiterjesztés terén nem hozott.⁹⁶

Kristóffy reformelképzelése nem ért célt, de vitathatatlanul hozzájárult ahhoz, hogy az általános választójog kérdése a Monarchia mindkét államfelében a politikai élet egyik központi témájává vált.⁹⁷ Ezt bizonyítja a Szamos 1905. augusztus 31-i számának vezércikke is: „Az általános titkos választói jog kérdése elementáris erővel került immár bele a politikai küzdelmekbe s a mozgalom óriási méreteit tekintve, úgy látszik, hogy e követelést utjában többé feltartóztatni nem lehet”.⁹⁸

A továbbiakban kísérletet teszünk annak rekonstruálására, hogy vizsgált időszakunkban a Szatmár vármegyében képviselőségre vágyó vagy mandátumot szerzett politikusok és a közvéleményt formáló lokális sajtóorgániumok hogyan vélekedtek a választójogról, annak esetleges reformjáról.

A Tisza István által szabályellenesen keresztülerőltetett házszabály-revízió által kiváltott felháborodás következtében szövetségre lépett pártok, politikai csoportosulások koalícióját tulajdonképpen csupán a Tisza-ellenes szerepkör kapcsolta össze. Társadalom és gazdaságpolitikai elképzeléseik, érdekeik között óriási ellentét feszült. A katonapolitikai elképzelések ugyanakkor alkalmasnak bizonyultak mind az ellenzéki áramlatok összefogására, mind a kormánypárt bizonyos csoportjainak leválasztására, sőt a Függetlenségi és 48-as Párt különböző frakcióinak egyetlen közös nevezőjét is ezek a nemzeti követelések képezték. Ebből adódóan az 1905-ös választási kampányban a szövetkezett ellenzék programjában a katonapolitikai követelések élveztek prioritást. A választójogi problematika a programbeszédekben azért került periferikus helyre, sok esetben elhallgatásra, mert a választójog reformjának kérdésében nemhogy a koalíció pártjai nem tudtak volna azonos álláspontra helyezkedni, de még a heterogén Függetlenségi és 48-as Párton belül sem rendelkeztek egységes elképzeléssel. A választójoggal kapcsolatos véleménykülönbség egyébként Tisza

⁹⁶ A 24 éven felüli érettségizett férfiak mellett csak a legalább népiskolát végzett 30 éven felüli önálló iparosokat és kereskedőket, valamint a 20 korona adót fizető, vagy 16 hold földet birtokló 30 éven felüli analfabéta férfiakat ruházta fel választójoggal. Átalakította a választókerületi beosztást, továbbá Budapesten és a 25 törvényhatósági jogú városban titkos szavazást rendelt el. A szavazati joggal rendelkezők aránya azonban 6,4%-ról 6,8%-ra emelkedett, de e törvény alapján már nem választottak a dualizmus rendszerében. Az ötéves ciklusidő szerint 1915-ben kellett volna kiírni az országgyűlési képviselő-választást, ám a világháború miatt elhalasztották.

⁹⁷ Amíg Magyarországon a politikai elit döntő hányada nem mutatott hajlandóságot a probléma érdemi kezelésére, addig Ausztriában az 1907-es „Beck-féle” választójogi reform jelentős jogkiterjesztésként értékelhető. Zsoldos, 2010. 55.

⁹⁸ Szamos, 1905. augusztus 31.

István platformjára is jellemző volt. Így a szatmári képviselőjelöltek programbeszédeiben, képviselők beszámoló beszédeiben is hiába keresnénk kiérlelt, mélyen átgondolt, részletesen kifejtett választójogi elképzeléseket, mégis érdemes figyelemre méltatnunk azokat a rövid megnyilatkozásokat, amelyeket esetenként a hallgatóság kényszerített ki a politikusoktól.

A Szatmár megyei sajtóorgánumok közül az 1905–1906-os kormányválság előtti időben a Szabadelvű Párttal szimpatizáló Szamos és a Szatmármegyei Közlöny támogatta a Kristóffy-tervezetet, a belügyminiszter „általános választójogát”. A Szamos a közélet megtisztítását, a protekciós rendszer, a családi klikkuralom megszűnését várva üdvözölte az általános, titkos választójog bevezetésének gondolatát, amelyet a magyar nemesség, papság s polgárság körében számosan elutasítottak. A cikkíró a törvénybe iktatástól inkább erkölcsi, mint materiális hatást várt. A munkások politikai joghoz juttatásával „szabad, demokratikus áramlat kerül be a közéletbe s ha nem is szűnnek meg teljesen az osztálykülönbségek, soha többé olyan kirivóak nem lesznek, mint voltak. A felekezeti és faji, nemzetiségi különbségek sem lesznek oly élesek, mint eddig voltak”.⁹⁹ Indokolatlannak tartotta a nemzetközi szociáldemokrácia túlkapásai miatti aggodalmat. „Ha szigorúan vesszük, alig van Magyarországon százezer nemzetközi szociáldemokrata munkás, aki nemzetközi jelszavak után indul. Választó pedig az írás és olvasáshoz kötött feltétel alapján két millió és hétszázezer lesz, a százezer nemzetközi a tömegben elvész. Jóval többen vannak ezeknél a földmives szociáldemokraták, az ujjá szervezők, ezek azonban hazafias érzelműek”.¹⁰⁰

A szerző a nemzetiségi kérdés kezelésére is alkalmasnak tartotta Kristóffy elképzelését. „Egyetlenegy aggály van: a nemzetiségek, különösen az oláhok, akik nagy tömegben élnek együtt s nyílt ellenségei a magyarság szupremáciájának. – Hát a dákó-román vipera méreg-fogát ki fogja tudni venni egy alkalmas választói törvény. [...] A jogot meg kell adni, előbb, vagy utóbb okvetlenül, adjunk tehát, mielőtt erőszakkal vennének tőlünk”¹⁰¹ – alkotott véleményt a Szamos a századfordulótól kezdődően egyre szélesebb társadalmi csoportok által hangoztatott igényről.

A Szatmármegyei Közlöny az általános, titkos választójog törvénybe iktatását mind az országgyűlési, mind a törvényhatósági választások esetében sürgette. „Általános választói jognak a szó igaz értelmében még anynyi korlátozásnak sem szabadna lenni, mint a hogy azt a belügyminiszter tervezi”¹⁰² – világított rá Kristóffy elnevezésbeli torzítására. A lap egyik munkatársa, Pozsonyi Gábor 1906 tavaszán indította útjára a Nagykaroly

⁹⁹ Szamos, 1905. november 30.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Szatmármegyei Közlöny, 1906. március 21.

című politikai lapot, mely a Polgári Radikális Párt programjának propagálását tartotta legfőbb feladatának.

A függetlenségi párti Szatmár-Németiben dr. Komáromy Zoltán hevesen támadta a Kristóffy-manővert, politikai szélhámosnak titulálva az exfőispánt. „Az általános választói jog, helyesebben a választói jog kiterjesztése, elvben benne van a függetlenségi párt programjában. Az is tény azonban, hogy a függetlenségi képviselők nem valamennyije híve az eszmének, s főként, hogy a most lezajlott választásoknál nem ment a párt az általános választói jog jelszavával a harcba”¹⁰³ – mutatott rá az ügyvéd az 1905-ös választási kampányban alkalmazott taktikára, mely „kikapcsolta” a választójog bővítésének programpontját. Helyes a megállapítása abban a tekintetben is, hogy még a függetlenségi párti képviselők sem azonosan vélekedtek a választójogi kérdéskört illetően. Az egységes álláspont kialakítására való képtelenség a későbbi időkben is gátolta a választójogi problematika prioritásként kezelését.¹⁰⁴

Komáromy lapja hasábjain privát véleményét fejtegetve kijelentette, hogy elvi szempontok miatt elutasítja az általános választójogot, és kivitelezhetetlennek tartja. „Az általános választói jog hívei a teljes jogegyenlőség elvéből indulnak ki, [...] de a teljes egyenlőség csak gyönyörű frázis, melyet eltűr a papír, s melyet nagy hatással lehet beszédekben érvényesíteni, de nem az életben [...] a teljes jogegyenlőség hamis tan, az erre való törekvés utópia”¹⁰⁵ – vélekedett az ügyvéd. „A politikai jogok gyakorlása, az állampolgári minőségen kívül, más feltételektől is függ. Függ és függenie kell azon bizonyos intelligentiától, mely képessé tesz a politikai jogokat szabadon, függetlenül, saját belátásunk szerint gyakorolni. [...] Függnie kell ezen kívül bizonyos anyagi feltételektől, mert tagadhatatlan igazság, hogy a ki viseli az állam terhét, annak joga van részesülnie az állam által biztosított jogokban is. De keresztülvihetetlennek is tartom nálunk az általános választói jogot, részben, mert az állampolgárok legnagyobb része nem bír nálunk a politikai jog gyakorlásához szükséges minimális intelligenciával sem, részben nemzetiségi s faji viszonyainknál fogva, mely utóbbi nehézséget hosszú időn át nem lehet elhárítani”.¹⁰⁶ Azt is hozzáfűzte, hogy a választói jogosultság helyesebb alapra helyezésével egyetért, ha „az egészséges, ésszerű alapon” történik. „A választói jogosultság minimális

¹⁰³ Szatmár-Németi, 1905. augusztus 16.

¹⁰⁴ Justh Gyula választójogi elképzeléseinek vizsgálata során Szendrei Ákos is rámutat arra, hogy 1909-ben a párt a nemzeti függetlenség kérdése kapcsán szakadt ketté, és a Justh-csoport csak e tekintetben mutatott homogenitást, választójogi elképzeléseik különbözőek voltak. Szendrei Ákos: Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX–XX. század fordulóján. PhD-értekezés 2009. Debreceni Egyetem 209. (a továbbiakban: Szendrei, 2009.)

¹⁰⁵ Szatmár-Németi, 1905. augusztus 16.

¹⁰⁶ Uo.

feltétele az állam nyelvének szóban és írásban való ismerete kell hogy legyen a jövőben, hogyan indicálhat a magyar államban egy oly valaki politikai jogot, ki az állam nyelvét nem tudja? [...] A ki pedig képes arra – fadakt ki újra Kristóffy ellen – hogy szövetkezik az ördögökkel, szövetkezik azon nemzetiségekkel, melyek lépten-nyomon a magyar nemzeti állam eszme ellen ágaskodnak, csak azért, hogy gyöngítse a nemzeti ellenállás szent-ügyét, az már nemcsak politikai szélhámos, hanem politikai brávó, ki fegyházat érdemel”.¹⁰⁷ Többször hangoztatta, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt programjában szerepel a választójogi reform, de pillanatnyilag nem ezt tartja a legfontosabb feladatnak. „Bűnös könnyelműség, ostoba politika volna a választói jog reformjával foglalkozni addig, míg tisztázva nincsenek a nemzeti jogok, a katonai, külügyi és gazdasági kérdések” – szorította partvonalon túlra Komáromy a választójog problémáját, elítélve az arra fókuszáló magatartásformát.

A Szatmár-Németi hasábjain a törvényhatósági joggal rendelkező város országgyűlési képviselője, dr. Kelemen Samu is több ízben bírálta szarkasztikus írásaiban Kristóffy reformtervét. „Nos tehát, Romeó, a kissé idült, de még mindig rajongó szerelmes, nemrég elprodukálta az ő erkély-jelenetét a szocialista Juliával. [...] Hogyan, egy ember aki még január 26-án vezette a jogtipró választásokat, még pedig minden jogérzetnek és politikai tisztességnek félrerugásával [...] egyszerre úgy mutatja magát, mint az emberi jogok lelkes szószólója. [...] Főispáni idézések, ultimátumok, pénzügyörök és csendörök mozgósítása, fenyegetőzés elcsapatással, áthelyezéssel, fegyelmi eljárással, italmérő- dohányárusító engedély elvonással, bosszuállással hetediziglen, mint ahogy az a bibliában szokás¹⁰⁸ – vádolta meg a karrierista Kelemen a volt főispánt hivatalos hatáskörben elkövetett nyomásgyakorlással. Az ellentmondások kidomborításával Kristóffy hiteltelenné tételét kívánta elérni. „Hihetetlen, hogy Kristóffy urat épp most lepték volna meg az erkölcsi rohamok és aki lábával még benne gázol a közszabadságokban, ajkával komolyan hirdesse a közszabadságnak azt a biztosítékát, amely kétségkívül benne van az általános választói jogban”¹⁰⁹ – kérdőjelezte meg a népszerűség-kereső magatartásformáktól nem idegenkedő függetlenségi politikus a belügyminiszteri elképzelés őszinteségét.

Kristóffy akcióját követően a Függetlenségi és 48-as Párt elveit propagáló Szatmárvármegye sem zárkozhatott el a választójogról való állásfoglalás elől. A belügyminiszter reformtervét „szánalmas szörnyszülöttnek” titulálva kifejtette, hogy a magyarul írni-olvasni tudást kell műveltségi cenzussá emelni. „Annyi mindenesetre megkívánható mindazoktól, kik

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Szatmár-Németi, 1905. augusztus 2.

¹⁰⁹ Uo.

e közvetett módon befolyást nyernek az ország ügyeire, hogy képviselőjük programját, beszédeit, leveleit elolvasni tudják és írásbeli kontaktust tarthassanak fenn választottjukkal. Az értelmi cenzusnak egyik feltételként tehát az írni-olvasni tudás volna megállapítandó. De ez nem elég. Mert az írni-olvasni tudás itt éppen azért mértékhatározója a képességnek, mivel ez teszi lehetővé annak megértését, hogy mit művel a törvényhozás és a kormányzás. E szerint hiába tudna valaki khinai nyelven írni és olvasni, mert a tudásnak ez a neme még sem tenné rá nézve lehetővé a magyar törvényhozás működésének megítélését. Ennek lehetősége csak úgy áll be, ha az illető magyarul tud írni és olvasni”.¹¹⁰ A passzív választójog gyakorlását viszont magasabb kvalifikációhoz kötötte volna.¹¹¹

A Felsőbányai Hirlap az 1905-ös választások után, annak káros társadalmi hatásait (az ellenségeskedésekből adódó társadalmi békétlenséget, tettelegességeket...) elutasítva tárta olvasói elé a választójogi reformmal kapcsolatos gondolatait. Szükségesnek tartotta a műveltségi cenzus alkalmazását: „A hatosztályu elemi iskola sikeres végzettsége, a magyarul írni, olvasni és beszélni tudás, ezek volnának azok az elemi követelmények, amelyek hiánya nélkül senkit sem volna szabad Magyarországon felruházni [...] a képviselőválasztói jogosultsággal. [...] És a választói jog kiterjesztésének követelése is csak úgy lehet jogosult, hogyha a vagyoni cenzust lejobb szállítva, az értelmi cenzust behozzák, különben csak az ész nélkül zavargó elemeket szaporítanak országszerte, pedig ebből a fajtából így is van már elég”.¹¹² A tiszta, presszió nélküli választás megvalósításához ezeken túlmenően csak a községenkénti, titkos szavazás bevezetését tartotta az egyetlen alkalmas eszköznek. Ugyanakkor jól érzékelte a magyar politikai elit ezzel szembeni averzióját, így azt is megállapította, hogy ettől „azonban ezidőszerint oly messze vagyunk, akárcsak Makó Jeruzsálemtől...”.¹¹³ Értelmiségi cenzust és községenkénti, titkos szavazást tartott tehát kívánatosnak a cikkíró.

A vármegye etnikailag vegyes régiójában megjelenő, a magyar nemzetállam érdekeit szem előtt tartó Szinerváralja is hangot adott intoleráns, technikailag megvalósíthatatlan, érzelmi alapon megfogalmazott, ebből adódóan a dilettantizmus hatását keltő választójogi elképzelésének. Több függetlenségi párti személy elképzeléséhez hasonlóan műveltségi cenzus-

¹¹⁰ Szatmárvármegye, 1906. január 6.

¹¹¹ Vizsgált időszakunkban képviselőjelölt az a 24. életévét betöltött, választójoggal rendelkező, magyarul tudó személy lehetett, akit a kerület tíz választója ajánlott. Az ajánlatot írásban kellett átadni a választási elnöknek legkésőbb a választási eljárás megnyitása utáni fél óra alatt. Magyar Törvénytár 1899. 85. 1899-ig az 1874. évi XXXIII. törvénycikk 70. §-a értelmében elegendő volt egyetlen választó írásos ajánlata.

¹¹² Felsőbányai Hirlap, 1905. február 1.

¹¹³ Uo.

ként az elemi iskolai végzettséget és a magyarul írni, olvasni és beszélni tudást jelölte meg. „A magyar nemzetállamban elengedhetetlen követelmény, hogy a 24 évet betöltött ifju magyarul írni, olvasni s beszélni tudjon s legalább elemi iskolát végzett legyen”.¹¹⁴ Ezt követően jelölte meg a cikkíró azt a szubjektív faktort, amelynek kivitelezése az önkényeskedés tág terét nyitotta volna meg: „Fontos feltétel legyen, hogy a választási lajstromot készítő összeíró bizottság, illetve központi választmány, mely legműveltebb s legfüggetlenebb férfiakból állítandó össze, - a maga egész súlyával meg legyen győződve arról, miszerint a lajstromba felveendő s a már fentebb említett alapkellékekkel bíró férfiú kétséget kizáróan magyar érzésű s tiszta jellemű. Kérlelhetetlen szigorral kizárandók a választási jogosultságból azok az elemek, kikről eleve nyilvánvaló, hogy a magyar nemzetállam megbontására törekszenek. Ezek a nemzetközi és nemzeti-ségi izgatók”.¹¹⁵ Majd azt is kijelentette, hogy ezeknek nem a választók, hanem a fegyencek között van a helyük.

Az antiliberális konzervativizmustól áthatott szerző elsősorban a nagy többségében a magyar szupremácia hívének tekinthető, írni-olvasni tudó, a földművesektől általában műveltebb kisiparosokért emelte fel szavát, akiknek 80%-a az akkor érvényben lévő választási szisztémából következően ki volt rekesztve a választásra jogosultak köréből. Azt javasolta, hogy „választói joggal birjon minden képesítéshez kötött önálló, magyar honos iparos, bármily csekély adót fizessen is”.¹¹⁶ Ez a javaslat viszont arról árulkodik, hogy a Színerváralja munkatársa nem csupán a fentebb ismertetett műveltségi cenzus alapján alkotandó választójogi törvényben gondolkodott.

A néppárti Heti Szemle totálisan elzárkózott a választójog kibővítésétől, sőt még a jelenleg választójoggal rendelkező, de annak gyakorlására éretlen személyeket meg is fosztotta volna attól. A szatmárnémeti képviselő-választásokon tapasztalt visszaéléseken felháborodva olyan választási szisztémáról ábrándozott, ahol a megvesztegetésektől mentesen mindenki meggyőződése szerint szavaz. „Ez azonban a jövő század, – jobban mondván a jövő évezred regénye, s mikor majd abba fognak jutni az államok, tolják megint egy ezredévvél tovább. Szóval regény lesz a végtelenségig”¹¹⁷ – ereszkedett vissza a realitások talajára a cikkíró. „A választói jog kiterjesztésével, melyet pedig mostanában olyan fennhangoztatnak, s a melyben a közvélemény valódi megnyilatkozását látják igen sokan, csak rosszabbodnék a helyzet. A kiterjesztés révén a politikailag teljesen éretlen, és megvásárolható tömegek száma lenne megszorítva. [...] Az éretlen, megvásárolható elemet épenséggel ki kellene zárni a politikai jo-

¹¹⁴ Színerváralja, 1905. május 1.

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Heti Szemle, 1905. január 18.

gok gyakorlatából. Azoknál ugyanis csak a pálinka a politika, – meg a pénz” – tárta olvasói elé a Katolikus Néppárt valódi álláspontját a szerző.¹¹⁸

A Függetlenségi és 48-as Párt társadalmi nyitásaként létrejött Szatmár-németi Függetlenségi Kör 1905. június 4-i alakuló ülésén vendégképviselőként részt vevő Zichy Jenőt beszéde közben igen kellemetlen helyzetbe hozta egy közbekiabáló résztvevő, aki a „hát a jogtalanokkal mi lesz?” kérdésével a politikai választójogi reformelképzeléséről érdeklődött. Zichy igen röviden reagálva ennyit mondott: „Az általános választói jog benne van programmunkban, melynek a választási reform az első pontja”.¹¹⁹ Majd minden egyéb kommentár és átvezetés nélkül gyorsan visszatért eredeti gondolatához, melyben a dinasztia iránti hűségét hangoztatta azon elvek fenntartásával, melyekért a koalíció küzd.

A Szatmármegyei Közlöny tudósítása szerint a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt a „zsebkendőszavazás” utáni napokban tartott gyűlésén, melyen Luby Géza, a fehérgyarmati, Luby Béla, a csengeri, valamint Jékey Zsigmond, a mátészalkai választókerület országgyűlési képviselője is jelen volt, a prioritást élvező napirendi pontok letárgyalása után állást foglalt az általános, községenkénti, titkos választójog bevezetésének kívánatos voltáról. Ez azonban a későbbi nyilatkozatok fényében csakis politikai frázisként értelmezhető.

Luby Béla 1906. január 29-én Csengerben megtartott képviselői beszámolójában a Kristóffy által a politikai életbe bevetett általános választójog kérdéséről már nem hallgathatott. Az 1904. végi állásponttal szöges ellentétben áll az ekkor ecsetelt, meglehetősen konzervatív elképzelés. Luby Béla ekkor már csak egy mérsékelt jogkiterjesztést tartott elfogadhatónak a nyílt szavazási mód fenntartása mellett. „Mint a demokratikus eszmék hive, liberális elvek harcosa, szívesen áll azok közzé, kik a választói cenzus leszállítását, vagyis a szavazópolgárok körének kiterjesztését akarják. De csakis egy bizonyos határig. Ott van ez a határ, a hol a hazaszeretet, a valahová való tartozás, az irni-olvasni tudás megszűnik és kezdődik a jöttment nemzetközieskedés, a népámitó hazátlan szocialdemokratizmus. A titkos választást azonban mindenképpen ellenzi”¹²⁰ – osztotta meg olvasóival a Szatmárvármegye tudósítója a politikai mondatait. Idézte Luby Béla indoklását is: „Eddig egy helyen összegyűlve láthattuk, ellenőrizhettük, megakadályozhattuk a hatóságok presszióit,¹²¹ mert a szavazás nyílt volt. A titkos választás még ettől is megfosztana bennünket. Különben is a ma-

¹¹⁸ Uo.

¹¹⁹ Szatmár-Németi, 1905. június 7.

¹²⁰ Szatmárvármegye, 1906. február 3.

¹²¹ Ez a kijelentés már csak azért sem állja meg a helyét, mert Luby Béla Szatmár vármegye 1905. május 14-i közgyűlésén éppen az 1905-ös csengeri választással kapcsolatos hatósági visszaélések miatt emelte fel szavát. Szatmár-Németi, 1905. május 17.

gyar embernek mindig a nyíltság, az őszinteség volt tulajdonsága, mely nem igyekszik a sötétben bujkálni, a zavarosban halászni”.¹²² E sorokat olvasva az az érzésünk támad, mintha a több, mint három évtizeddel azelőtt alkotott választójogi törvény vitájába csöppentünk volna bele, és az abban rögzített szavazati módozatot védelmező politikus szólna hozzánk.

Luby Géza igyekezett kerülni a választójog kérdését, a helyi sajtóból annyi hámozható ki, hogy az általános választójogot ő sem támogatta „a szó szerinti értelemben”, részéről is csak hangzatos szólam volt az 1904. novemberi pártgyűlésen tett megnyilatkozás. Szunyog Mihály mátészalkai függetlenségi párti jelölt 1906. április 17-i programbeszédében említést tett az általános választójog szükségességéről, de annak részletezésébe nem merült bele.

Az agrárius Károlyi István, a nagykárolyi kerület függetlenségi képviselője¹²³ – aki 1905-ös programbeszédében mélyen hallgatott választójogi kérdésben – 1906. március 15-i ünnepi beszédében kijelentette, hogy az általános választójog megadását „még a magyarul írni-olvasni tudás feltételéhez kötve sem látja időszerűnek, de azért mégsem ellenzi”.¹²⁴ A Népszava elítélte az agráriusok (Apponyi Albert, Károlyi István...) választástaktikai okokból történő belépését a Függetlenségi és 48-as Pártba. „Beállanak a függetlenségi-pártba ezek a derék arisztokraták, kapnak kész politikai gunyát, amit kötelességük magukra öltetni s mikor arra kerül a sor, hogy belebujjanak, kijelentik, hogy ebbe ugyan bujjon bele az ördög. [...] A függetlenségi párt programjában követeli az általános választói jogot, egyik legutóbbi pártértékezetén egyhangulag állt a követelés mellé. Ha gróf Károlyi csak türi, hogy az általános, titkos választói jog megvalósuljon, de érette küzdeni nem kész, akkor keressen magának új pártot, de függetlenségi gunyában ne fitogtassa a maga reakciós rongyait”.¹²⁵ Persze a Magyarországi Szociáldemokrata Párt napilapja által említett általános választójogról szóló programadás sem volt őszinte és komoly szándékú.¹²⁶ Kossuth Ferenc 1906 áprilisában Budapesten ceglédi választói előtt meglehetősen szűkszavúan nyilatkozva ezt mondta: „Az átmeneti kormánynak első feladata lesz, hogy megvalósítsa a 48-nak azt az elvét, hogy jogot kell adni a népnek, ami az általános választói jogot jelenti. De ez a magyarság

¹²² Szatmárvármegye, 1906. február 3.

¹²³ Károlyi Istvánnak a Függetlenségi és 48-as Párthoz való csatlakozásának motivációjáról Az 1905-ös jelöltállítás és A nagykárolyi Károlyiak szerepvállalása Szatmárban az 1905–1906-os rezisztencia idején című fejezetekben szólunk.

¹²⁴ Szatmár-Németi, 1906. március 25.

¹²⁵ Szatmármegyei Közlöny, 1906. március 21.

¹²⁶ Kossuth Ferenc későbbi választójogi elképzeléséhez lásd Szendrei Ákos: Liberális politikai útkeresés Magyarországon a XIX–XX. század fordulóján. In: Mediárium 2009/3–4. 131.

érdekében fog megalkottatni”.¹²⁷ Apponyi Albert is hasonlóan nyilatkozott jászberényi beszédében, melyben a koalíciós kormány céljaként az általános szavazati jog alapjára fektetett reformot jelölte meg, amit „a magyar nemzeti állam megerősödésére irányuló szándékkal” kell keresztül vinni.¹²⁸

Károlyi István a nagykárolyi városháza nagytermében 1906. április 19-i programbeszédében már nem tartotta taktikusnak az általános választójog időszerűtlenségét hangoztatni, annál is inkább, mert tisztában volt annak kormányzati prolongálásával. A választási kampánybeszédben „a magyar állameszme nemzeti jellegének sérelme nélküli” általános szavazati jogot hirdetett „minden hivatott tényező jogosultságának s különösen a munkáselem jogosultságának érvényesülése mellett”.¹²⁹ A későbbiekben újra visszatért a kérdésre: „Ami az én programomat illeti, [...] szóról-szóra, betűről-betűre ugyanaz ami a 48-as független Kossuthpárt programja! [...] Ünnepelesen ki kell azonban jelentenem és pedig hangsúlyozva, hogy én a magyar állameszme nemzeti jellegének sérelme nélkül, mindig s így ma is az általános szavazati jog behozatala mellett voltam és vagyok! ezt azért tartom szükségesnek ma kijenteni, mert már több ízben az ellenkezőt hiresztelték felőlem kedves jóakaró barátaim”¹³⁰ – utalt az őt ért politikai támadásokra. A szavazás titkosságáról szó sem esett.

Dr. Földes Béla, a nagybányai választókerület függetlenségi párti országgyűlési képviselője 1906. januári bemutatkozó programbeszédében még csak azt tartotta fontosnak kijelenteni, hogy ő a legszélesebb körű jogkiterjesztés híve. Az időközi választás előtt Földes népszerűsítésére Nagybányára utazó Apponyi Albert sem bocsátkozott alapos fejtegetésekbe a vizsgált kérdésben. A jelenlegi szisztémát rossznak minősítve úgy nyilatkozott, hogy a választási reformot széles alapon kell kivitelezni.¹³¹ A szakmai körökben elismert nemzetgazdász, statisztikus Földes 1906. április 29-i programismertetésében sem volt bőbeszédű, de az általános választójog megvalósításáról szólva kijelentette, hogy ezzel „milliókat veszünk be az alkotmány sáncaiba s ezzel az alkotmányt magát erősítjük meg. Nagyon természetes, hogy ily nagy reform nagy előkészületeket igényel. Szükséges tehát, hogy egyidejűleg azon gazdasági és kulturális feladatokat is megvalósítsuk, melyek lehetővé fogják tenni, hogy a nép okosan és bölcsen éljen a joggal”¹³² – utalt a politikus arra, hogy a sokak által követelt reform nem máról holnapra fog megvalósulni, majd rögtön át is tért a hozzá sokkal közelebb álló gazdasági programadásra.

¹²⁷ Szatmár-Németi, 1906. április 11.

¹²⁸ Szatmárvármegye, 1906. szeptember 15.

¹²⁹ Szatmárvármegye, 1906. április 21.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ Nagybánya, 1906. január 11.; Szatmárvármegye, 1906. január 13.

¹³² Nagybánya, 1906. május 3.; Nagybánya és Vidéke, 1906. május 6.

Dr. Kelemen Samu, a szatmárnémeti függetlenségi képviselő 1905-ös programbeszédében sem találunk említést a választójogról. Üres politikai szólamként értékelhető, hogy az 1905. január 23-i függetlenségi népgyűlésen a választási visszaélésekért az általános választójog hiányát okolta.¹³³ A képviselőt a Szatmárnémeti Szociáldemokrata Párt azonban 1905 augusztusában felkérte, vegyen részt népgyűlésükön, és fejtse ki álláspontját az általános választójoggal kapcsolatosan. A debatteralkatú Kelemen ugyan nem tett eleget a meghívásnak – távolmaradását a szociáldemokrata rendezvény másik céljával, az ellenzéki koalíció elleni tüntetéssel indokolva –, de levélelileg reagált a szociáldemokraták felkérésére. Elsőként Kristóffy József választójogi reformtervének nem őszinte voltát hangsúlyozta, és ennek alátámasztására ügyes ügyvédi húzással idézte a belügyminiszter egy, 1903-ban tett nyilatkozatát. „A mai politikai és gazdasági helyzetnek sok tekintetben az az oka, hogy a képviselőkre érett néprétegek ki vannak szorítva a parlamentből. Ezért vagyok hiva a választói jog kiterjesztésének a legszélesebb alapon, lehetőleg úgy, hogy aki valamelyes közterhet visel, az választói joggal birjon. Kristóffy úr tehát kifejezetten censust akar, mert hisz a közterhek viseléséhez köti a választói jogosultságot”¹³⁴ – tett kísérletet Kristóffy hiteltelenné tételére. Itt tárta fel elsőként Kelemen Samu választójogi reformelképzeléseinek alapvető elemeit. A vagyoni census eltörlését, a magyarul írni-olvasni és beszélni tudást a büntetlen előéletű, 24. életévüket betöltött férfi állampolgárok számára. „Hive vagyok annak, hogy a választói jogosultság tekintetében a vagyoni census teljesen eltöröltessék, és a választói képesség megadassék minden feddhetetlen előéletű magyar állampolgárnak, aki 24-ik életévét betöltötte és magyarul írni, olvasni tud. A vagyoni census minden létjogosultságát elveszítette. Akik fen akarják tartani is, lényegesen le akarják szállítani. Már pedig az ekként leszállított vagyoni census sokkal kevésbbé biztosító az egyén intelligenciájának és ítélő képességének mint az írni és olvasni tudás. A census fen tartása tehát csak osztályérdekek előmozdítója lehetne – ezeknek azonban el kell tűnniök a nemzet egyetemes érdekei mellett. Megkövetelem a magyarul tudást, mert a választói jogot minden állam csak állampolgárainak adhatja meg, ezektől pedig joggal elvárhatja azt a tiszteletet, hogy az állam nyelvét beszéljék. Ez nem sérelmes a nemzetiségekre, mert nem érinti anyanyelvükhöz való jogukat, csak az állami nyelv jogának elismerése”.¹³⁵

1906. január 6-i képviselői beszámolójában reagált arra a koalíciós pártokat ért támadásra, hogy az általános választójog nem került be az uralkodóhoz küldött feliratba. Ezt Kelemen azzal magyarázta, hogy mivel a

¹³³ Szatmári Napló, 1905. január 24.

¹³⁴ Szatmár-Németi, 1905. augusztus 27.

¹³⁵ Uo.

Függetlenségi és 48-as Párt nincs abszolút többségben a koalícióban, ezért programjának mérséklésére kényszerült. Továbbá azt is érveként hozta fel, hogy a királlyal sem akarta a párt élezni a helyzetet: „mindannyian abban a tudatban voltunk, hogy akkor, ha mi a választói jog lényeges kiterjesztését kívánjuk, voltaképpen oly dolgot kívánunk az uralkodótól, a mely negyven év tapasztalata szerint neki nem volt kedves, amely a fenálló surlódások felületén mint egyik surlódási tényező szerepelt, amelyet tehát még élesebbé tenni vele a helyzetet még súlyosbitani semmi irányban nem mutatkozott volna helyesnek; mert ezzel csak azt érhattük volna el, hogy az elvet hirdettük volna, a gyakorlati megvalósítás sikere nélkül”.¹³⁶ Ez persze nem volt reális argumentum, ugyanis Ferenc József – mint ekkorra már az ausztriai események bebizonyították – ebben inkább engedett volna, mint a katonai kérdésben. Ezt Kelemen is tudta: „elismerem hogy a helyzet azóta megváltozott. Én e pillanatban nem kutatom, mindannyian tudjuk is, hogy mily okok, mily tényezők hatottak közre abban, hogy a választói jog kérdése hirtelen a maga teljes élességében állított fel, s mi idézte elő az uralkodónál azt a változást, hogy ő a maga nagy konzervatív hajlandósága dacára, egyszerre és minden átmenet nélkül az általános választói jog feltétlen hivének vallotta magát”.¹³⁷

A beszámolóban hosszadalmasabban, de ugyanaz a választójogi elképzelés került kifejtésre, mint a szociáldemokratákhoz szóló levélben. A politikus elmondta, hogy ő „az általános választójog kérdésének megoldására nem a szó elméleti értelmében – hanem a szó gyakorlati értelmében” törekszik. A választójogot „csak azoknak adjuk meg, akik az ítélet hozatalára éretteknek is bizonyulnak [...] akik nem bizonyulnak akár erkölcsi, akár értelmi fogyatkozásuknál fogva arra teljességgel képteleneknek. Ezért kötöttem én a választói jog érvényesítését más, jobb zsinórmérték hiányában az irni és olvasni tudáshoz, mint aránylag a legalkalmasabb biztosítékhoz. Mert az az ember, aki irni és olvasni tud, hazája közviszonyaival megfelelő módon ismerkedhetik meg, azok felől tehát magának megfelelő nézeteket is alkothat. [...] Semmi esetben sem tartom megengedhetőnek a mai állapotnak mint átmenetinek kivételével, hogy a választói jog megadását a vagyonhoz kössük. [...] A jognak forrása csak az ember lehet az ő értelmessége, feddhetetlensége és jelleme, de a jognak forrása nem lehet csupán a vagyon” – utasította el a vagyoni cenzust Kelemen. Majd a műveltségi cenzusba a következőképpen emelte be a nemzeti alapot: „T. polgártársaim! Ezekhez a kellékekhez még egy kelléknek hozzáfűzését láttam szükségesnek: hogy az irni és olvasni tudáshoz a magyarul irni és olvasni tudás fűzőssék. E kellékek felállításában engem legkevésbé nem veze-

¹³⁶ Szatmár-Németi, 1906. január 10.

¹³⁷ Uo.

tett szűkkeblűség a nemzetiségek iránt, tőlem ez különösen távol áll, de kérek minden elfogulatlanul gondolkozó embert, hogy vegye figyelembe azt, hogy határainkon és Európában mindenfelé nemzeti alapon szervezett államok léteznek, és ezek a nagy és hatalmas államok a mi államunk kebelében élő nemzetiségekre, a dolog természete szerint vonzó erőt gyakorolnak. Ez pedig nemzeti jogaink megerősítése nélkül, végelemzésben nem vezethet másra, mint a magyar állam szétmállására, hacsak nem gondoskodunk arról, hogy e szétválasztó törekvésekkel szemben igazságosan érvényesüljön a magyar államiság összekötő kapcsa”.¹³⁸

Az április 22-i választási programbeszédében valamivel részletesebb választójogi elképzelést tárt hallgatósága elé. Plusz elemként jelentkezett a választási módozat. Városokban titkos, míg a községekben továbbra is nyílt szavazást tartott kívánatosnak, amit a következő érvekkel támasztott alá: „városokban, ahol sok az érdekkör, igen nagy a hatalmi függés, ott a választói jogot titkosan kell gyakorolni; ellenben falun, ahol a szegényebb, járatlanabb nép ki van téve mások furfangjának, ott talán helyesebb lesz éppen a választás szabadságának szempontjából, ha ő a maga jogát nyíltan gyakorolja. [...] Én sokat gondolkoztam erről és nekem megfordult az eszemben az – s kérem elmélkedjenek önök is róla –, hogy könnyen megtörténhetik, hogy a választásnak szövevényeiben még járatlan vidéki népet épen a titkos szavazásnál lehet félre vezetni; meg lehet majd alkotni olyan módon azt a törvényt, hogy az a szerencsétlen ember azt sem tudja, hogy voltaképpen minő szavazó jegyet ad le”¹³⁹ – hangzott a kissé álságos, a magyarul írni-olvasni tudó községi szavazók értelmi képességeit alulbecsülő indoklás.

Szintén új elemként jelent meg a politikus választójogi koncepciójában a Kristóffy által favorizált, nyugat-európai országokban már többnyire bevezetésre került községenkénti választás elutasítása, de az egyes választókerületekben szavazókörök alakítását mégis kívánatosnak tartotta. „Vigyázzunk arra, hogy amikor kiszabadítjuk a népet a nagy zsarnokoknak a karmai közül, ne dobjuk oda a kis zsarnokoknak, a falusi jegyzőknek a karmai közé. Szinte lehetetlen volna az, hogy minden egyes községben képesek legyünk azt a tárgyilagos szigorú ellenőrzést keresztül vinni, hogy ily visszaélés meg ne történjék. Éppen ezért én nem tudom gondolni a dolog más helyes megvalósítását, mint hogy bizonyos kerületek – a maihoz képest lényegesen kisebbitett körök – alkottatnak, s ezeken a helyeken gyakorolják a választók a jogukat – minden fuvar és napidíj igénye nélkül, mert a választói jog gyakorlása legszebb, leigazibb, legmagasztosabb jog,

¹³⁸ Uo.

¹³⁹ Szatmár-Németi, 1906. április 25.

amelyet ilyen mellék várákozásoknak a hozzáfűzésével megalázni, lealjasítani nem szabad”.¹⁴⁰

Láthattuk tehát, hogy amikor Kristóffy választójogi kérdésben véleménynyilvánításra kényszerítette a szatmári függetlenségi párti politikusokat is, egyikőjük sem tartotta elfogadhatónak az általános választójog szó szerinti értelemben való bevezetését. A legradikálisabb álláspontot is a magyarul írni és olvasni tudáshoz kötött választójog hangoztatása jelentette, de bizonyos esetekben e szándék őszintesége is megkérdőjelezhető.

Az alkotmánypártiak – szintén nem feltétlenül egységes – elképzeléseit jól példázza a koalíciós kormányzás idején Andrassy Gyula által 1908 nyarára kidolgozott plurális választójogi javaslat.¹⁴¹ Az alkotmánypárti szatmári képviselők választójoggal kapcsolatos megnyilvánulásai közül a nagysomkútié, dr. gróf Teleki Pálé, későbbi tragikus sorsú magyar miniszterelnöké áll rendelkezésre. A politikai pályáját a vizsgálat alá vont időszakban kezdő Teleki 1906 márciusában, a „nemzeti ellenállás” utolsó fázisában összetartásra buzdító nyílt levelet intézett választóíjához. Ebben a Fejérváry-kormány „frivol és meggondolatlan játékának” nevezte az általános választójog ígértét, amit meggyőződése szerint soha sem volt komoly szándékuk megadni. Elítélte a „darabont kormányt”, mert „politikailag éretlen és veszélyes tömegeket” akart felhasználni pozíciója megszilárdítására. Ebből a megnyilatkozásból egyértelműen kiolvasható, hogy az ifjú gróf elutasította az általános választójog eszméjét. 1906-os programbeszédében óvatosan közelítette meg a koalíciós kormány választójogi reformra való törekvéseinek kérdését. Wekerle miniszterelnököt idézve a következő szem előtt tartandó elvet jelölte meg: „minden hivatott tényező jogosultsága érvényre jusson a magyar állameszme nemzeti jellegének sérelme nélkül”.¹⁴² Saját álláspontját nem kívánta ecsetelni, ehelyett azt hangsúlyozta, hogy ha majd elkészül a tervezet, akkor kell azt tanulmányozni, megfontolás tárgyává tenni és véleményezni. Annyit mégis elárult, hogy a vagyoni cenzussal nem szimpatizál. „Mindenesetre törekedni fogunk, hogy minden egyes honpolgár, kit testi és szellemi képességei alkalmassá tesznek az államháztartás vezetésében való részvételre, jogainak csorbitatlan tulajdonába jusson, s hogy a reform minél gyökeresebben és igazságosabban vitessék keresztül a vagyoni helyzet tekintetbe vételének

¹⁴⁰ Uo.

¹⁴¹ A korszakban akkor Európában egyedül Belgiumban alkalmazott plurális választójogi szisztémának a lényege abban állt, hogy vagyoni és műveltségi kritériumok alapján a lakosság egy része számára egynél több szavazatot biztosított, így a műveltebbek és gazdagabbak többszavazatai ellensúlyozták a szegényebb társadalmi rétegek politikai befolyását. Andrassy javaslatáról részletesebben lásd: Szalai Miklós: Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája. Bp., 2003. 80. (a továbbiakban: Szalai, 2003.)

¹⁴² Kővárvidék, 1906. április 22.

teljes mellőzésével”.¹⁴³ Ezt követően kapta azt a kellemetlen kérdést az etnikailag vegyes területben jelöltként fellépő kezdő politikus, hogy csak a magyarul írni-olvasni tudáshoz lesz-e kötve a választójog gyakorlása? „A közbeszólásból úgy látom, hogy tényleg igaz, a mit már hallottam, de abszurdításánál fogva hinni nem akartam, hogy némelyek avval bolondítják és vezetik félre a népet, hogy a jogból való kiszorítására saját nyelvükön írás-olvasás tudásuk nem fog tekintetbe vétetni, s a jog a magyar nyelvhez lesz kötve”¹⁴⁴ – próbált cáfolni Teleki, aki néhány perccel azelőtt Wekerlével takarózva a magyar állameszme nemzeti jellegének sérelme nélküli választójogi reformot helyezett kilátásba. Majd a konzervativizmusra hajló, a Függetlenségi és 48-as Pártban jelentős jobbratolódást foganatosító és a választójogi kérdésben szintén nemzeti alapra helyezkedő Kossuth Ferencsel példálózva így folytatta: „Ez egy rosszakaratu félrevezetés, egy közönséges hazugság, a melyhez egy tisztességesen gondolkodó magyar ember sem adhatja beleegyezését, legkevésbé azon Kossuth Lajos fia, kinek atyja a jobbagyság fölszabadítása által az összes nemzetiségek egyenjogusításában az első lépést tette. Én is az összes állampolgároknak bármilyen nemzetiségűek legyenek is, egy jogalapon való egyenlő és azonos érvényesülését kívánom és fogom kívánni”¹⁴⁵ – majd köszönetet mondott a közbeszólónak, hogy lehetősége nyílt a balhír elosztatására, bár nyilvánvalóan ő maga is tisztában volt mondandójának valótlanágával.

1906 áprilisában a kormányrúdhhoz engedett, ideiglenességét hangsúlyozó koalíció a választójogi reform keresztülvitelét legfontosabb feladataként kommunikálta, bár – mint utóbb kiderült – egyáltalán nem gondolta komolyan.

Tanulsággal szolgálhat annak vizsgálata, hogyan vélekedett a lokális sajtó a nők emancipációjáról. A „hosszú 19. századbeli” Magyarország nőnemű lakosainak szereplehetőségei a társadalmi állapot különbözőségeiből adódóan természetesen szignifikáns eltéréseket mutattak, éppen ezért helyzetükről nem adhatunk általános leírást, nem fogalmazhatunk az általánosság szintjén. A felső- és középosztályhoz tartozó nők szervezése Magyarországon az 1830-as években vette kezdetét. A 19. század utolsó harmada a nőegyletek számának jelentős gyarapodását hozta. A nőszervezetek túlnyomó többsége elfogadta azt a konzervatív nőképet, amely a nők feladatait a Kirche – Küche – Kinder (templom – konyha – gyerek)-modellben határozta meg. A századelőn azonban már kimutatható a polgári, az ateista beállítottságú szociáldemokrata, valamint a vallásos meggyőző-

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Uo.

désen alapuló keresztény, illetve keresztényszociális irányú nőmozgalom léte.¹⁴⁶

Magyarországon a nők 1895-ig nem látogathattak olyan oktatási intézményt, amely érettségit adott, így nem jelentkezhetek egyetemre sem. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1895. december 19-én kiadott 65 719. számú rendelete nyitotta meg előttük az egyetemek kapuit, de csak a bölcsészettudományi, az orvosi karok, valamint gyógyszerészeti tanfolyam hallgatói lehettek.¹⁴⁷ Vizsgált időszakunkban még mindig a politikai jogokkal nem rendelkezők körébe tartoztak, ami nem tekinthető kuriózumnak a korabeli Európában, sőt világviszonylatban sem. A századelőn csak az Ausztrál Államszövetség ruházta fel – államszövetségi szinten – szavazati joggal a szebbik nemet.¹⁴⁸ A századforduló Magyarországon az adófizető nők csupán a községi választásoknál rendelkeztek választójoggal, de ezt is csak férfi meghatalmazott útján gyakorolhatták.

Valamennyi, a magyar politizáló férfitársadalom döntő többségének álláspontját osztó Szatmár megyei sajtóorgánum – pártszimpátiától függetlenül – elutasító magatartást tanúsított a női emancipáció kérdésében. Az általános férfi választójogot üdvözlő Szatmármegyei Közlöny a nők egyetemre bocsátását rossz reformként értékelte, mert a cikkíró azon a véleményen volt, hogy a felsőfokú végzettséget szerzett nők „a diplomájukkal nem tudnak mit kezdeni”, a pedagóguspálya kivételével nem tudnak megélni belőle, nem veszik anyagi hasznát, mert nem praktizálnak. Akik mégis, azok sokkal kevesebbet keresnek férfi kollégáiknál. Problémának tartotta a lap, hogy az egyetemet végzett nők sem családi, sem szakmai szerepüknek nem tudnak teljességgel megfelelni. „Az egyetemről kikerülve nemcsak a szerelmet nem ismerik, hanem a kenyérkereső mesterségüket sem bírják teljesen. Ez a melankoliát keltő eredmény – akármit mondjanak is felháborodott nőemancipátorok, a bonctan eredménye, amely rideg számokkal állapítja meg, hogy a szép nem agyveleje hány grammal könnyebb, mint az erős nemé. [...] Amikor az egészségünkről, a vagyonunkról, a becsületünkről van szó, ügyünket férfiak kezében inkább biztosítottanak látjuk, mint a női kacsókban, melyeket elragadtatással csókolgatunk, melyeket szívesen látunk a házi tűzhely körül munkálkodni, de azon ügyeinkben, melyeknél tudás, biztos látás, határozottság és ötletesség döntik el

¹⁴⁶ Ehhez lásd részletesebben Nagyné Szegvári Katalin: A női választójog külföldön és hazánkban. Bp., 2001. 96–103. (a továbbiakban: Nagyné, 2001.)

¹⁴⁷ Magyarországi Rendeletek Tára 1895. II. Bp. 1895. 1680–1686.

¹⁴⁸ Az 1900-ban megalakult Ausztrál Államszövetségben 1902-ben vezették be az általános, nőkre is kiterjedő választójogot. Európában elsőként 1906-ban az 1917-ig az Orosz Birodalom keretein belül alkotmányos monarchiaként létező Finnország ruházta fel aktív és passzív választójoggal a nőket. A „hosszú 19. században” az USA bizonyos tagállamaiban a lokális voksolásokon részt vehettek a nők, de szövetségi szintű választójogot csak 1920-ban nyertek.

az élet harcait a mi javunkra – bizony nem a hölgyeknél keresünk segédelmet¹⁴⁹ – fogalmazta meg „udvariatlan alapigazságait” a szerző.

A Szamos is foglalkozott a témával, kijelentve, hogy „nem rajongunk a nők emancipációjáért. [...] Az asszony hivatása az anyaság és csakis az anyaság”.¹⁵⁰ Nem helyeselte, hogy a nők, elárasztva a hivatalokat, üzleteket, műhelyeket, konkurenciát jelentenek a férfiaknak, miközben munkáltatóik úgysem tekintik őket egyenrangúnak a férfiakkal, ugyanazt a munkát fele fizetéssel honorálják. „A férfi erősebb és durvább, az övé a küzdelem. A nő gyengébb, finomabb, az övé a családi tűzhely”¹⁵¹ – erősítette meg a nők egyenjogúsítását elutasító álláspontját a Szamos.

A Szatmár-Németi is úgy vélekedett, hogy azokra a pályákra, ahol a férfiak versenytársaivá válhat, ne törekedjék a szebbik nem. Megoldásként a női gazdasági iskolát javasolta, ahol a legkülönbözőbb háztartási munkákon túl a konyhakertészet, selyemtenyésztés, méhészet, zöldség-, gyümölcsfeldolgozás és -értékesítés rejtelseibe avatták be a növendékeket.¹⁵²

Láthatjuk, hogy a helyi közvélemény-formáló újságok a nőemancipációt még az oktatás és a munkavállalás terén sem fogadták el, nemhogy a Nőtisztviselők Országos Egyesületének¹⁵³ a női választójog kivívását célként megfogalmazó törekvését. A feministák által e témában szerkesztett kérvény Benedek János országgyűlési képviselő közvetítésével jutott el a házelnökhöz. E hírhez a Szatmár és Vidéke című lapnak ennyi volt a hozzáfűzni valója: „Mi azonban csak nevetünk rajtuk. Kanalat a kezükbe!”¹⁵⁴

¹⁴⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1904. november 20.

¹⁵⁰ Szamos, 1905. július 27.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Szatmár-Németi, 1906. február 7.

¹⁵³ A Nőtisztviselők Országos Egyesületének 1896-os megalakulása a magyar feminista mozgalom kezdeteként fogható fel. Az irodai munkát végző nők gazdasági és társadalmi érdekeik védelmére szövetkeztek. A századfordulót követően a Feministák Egyesületének létrehozásával (1904) a nőmozgalom keretei kitágultak. A Nőtisztviselők Országos Egyesülete 1919-ben történt felbomlásáig szoros kapcsolatban állt a Feministák Egyesületével. A magyar feministák feladat kijelöléseiben az Országos Választójogi Liga tevékenységébe való bekapcsolódással 1905-től egyre nagyobb hangsúlyt kapott a női választójog kivívása. A polgári és a szociáldemokrata nőmozgalom között egyre inkább mélyült a szakadék, mivel a két irányzat eltérő jellegű harcban gondolkodott. Az 1905–1906-os politikai krízis idején az előbbi követőinek döntő többsége censzusos női szavazati joggal is megelégedett volna, míg a szoros pártszervezeti kötődésű szociáldemokrata nőmozgalom az általános, nőkre is kiterjedő választójog mellett kardoskodott. A keresztény nőmozgalomban ekkor még fel sem merült a női parlamenti választójog kérdése. Nagyné, 2001. 96–103.

¹⁵⁴ Szatmár és Vidéke, 1905. szeptember 9.

III. HATÓSÁGI VÁLASZTÁSI ELŐKÉSZÜLETEK

A választói névjegyzék, választási helyiségek

Az országgyűlési képviselő-választásokat hosszas előkészítő munkálatok előzték meg. Először is szükség volt az aktuális állapotot rögzítő választói névjegyzékre. A belügyminiszter – az 1874. évi XXXIII. törvény-cikk 29. §-a értelmében – minden évben elrendelte az országgyűlési képviselőket választóknak a következő évre érvényes, állandó, tehát végleges névjegyzékének négy példányban való elkészítését, illetve kiigazítását. Az egyik példányt a magyar királyi belügyminiszterhez terjesztették fel, a másodikat a törvényhatóság levéltára kapta, a harmadikat az egyes választókerületek illetékes királyi körjegyzői, míg a negyedik példányok a községek között kerültek szétosztásra. Így az összeírás minden évben készen állt egy esetleges országgyűlési képviselő-választás esetére. Az 1874. évi XXXIII. törvény cikk II. fejezetének 17. §-a előírta, hogy minden törvényhatóságban és minden olyan városban, mely az 1848. évi V. törvény cikk 5. §-a alapján képviselőt küld, központi választmányt kell alakítani, melynek feladata a választók névjegyzékének összeállítása, illetve kiigazítása, valamint az országgyűlési képviselő-választások lebonyolítása. A központi választmány elnöke – rendelkezik a 18. § – a törvényhatóság vagy a város első tisztviselője, vagy ennek törvényes helyettese.¹⁵⁵ Így Szatmár vármegye központi választmányának elnöke az 1905-ös választások előkészítésének és lebonyolításának idején Nagy László alispán volt, Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város központi választmányáé pedig a polgármester, Pap Géza. A tagok megbízatása három évre szólt, s erre az időszakaszra terjedt ki az általuk letett eskü hatálya is.

¹⁵⁵ Magyar Törvénytár 1872–1874. 319.

Szatmár vármegye központi választmánya elsőként a vármegye nyolc választókerületét összeírási szakaszokra tagolta, melyekbe a községeket besorolták. A nagykárolyi, a mátészalkai, a krassói, az aranyosmeggyesi és a nagysomkúti kerületben négy, a fehérgyarmatiban, a csengeriben és a nagybányaiban három szakaszban került sor a választók összeírására. A feladat elvégzése az összeíró küldöttségekre várt, melyek összetételéről választással döntöttek, mindegyiknek kijelölve elnökét és két tagját.¹⁵⁶ Majd meghatározásra került az országgyűlésiképviselő-választói jogosultság egyik alapját képező földadó minimumnak minden egyes községre vonatkozólag véglegesen megállapított összege. A választmányi iratok igen eltérő földadócenzusokról árulkodnak.

Mindezek után az alispán megjelölte azt az időszakaszt, mely alatt az előző évi választói névjegyzék kiigazítását el kellett végezni. E határidőn belül kellett kitűzniük az egyes küldöttségek elnökeinek az összeírás napját, valamint gondoskodniuk arról, hogy a vezetésük alatt működő küldöttség munkáját időben befejezze. Ennek eredményéről a központi választmány elnökéhez jelentéstétellel tartoztak, továbbá a névjegyzék és a küldöttség eskütételi jegyzőkönyvének betérjesztésével. Ugyanis az összeíró küldöttség még fel nem esketett tagjainak működésük megkezdése előtt esküt kellett tenniük.¹⁵⁷ (Mivel a központi választmány működése három évre terjedt ki, s ennek elteltével tagjainak megbízatása megszűnt, így az általuk letett eskü is hatályát veszítette. Az újonnan alakított központi választmány valamennyi tagjának – tekintet nélkül arra, hogy az előző három évre szóló megbízással alakított központi választmánynak felesketett tagjai voltak-e vagy sem – le kellett tennie az esküt.)¹⁵⁸

A belügyminisztérium rendeletet bocsátott ki a küldöttségek összeállításakor szem előtt tartandó kritériumokra vonatkozóan. Úgy rendelkezett, hogy ezzel a feladattal lehetőleg olyan egyéneket bízzanak meg, akik díjtalanul, illetve fuvarköltiségek igénylése nélkül is készek elvállalni a munkát. Továbbá figyelmeztette az összeíró küldöttségek elnökeit, hogy állapítsák meg azt a határnapot, melyen az összeírás foganatosítása végett a helyszínen, illetőleg a kisközségeknél a körjegyzőség székhelyén meg fognak jelenni, s erről legalább 8 nappal korábban értesítsék az illető előljáróságot, hogy az gondoskodni tudjon a közhírré tételről.¹⁵⁹ A közhírré tétel

¹⁵⁶ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare, 2185. doboz. Jegyzőkönyv Szatmár vármegye központi választmányának 1904. március 17-i üléséről.

¹⁵⁷ Az esküszöveg formuláját lásd Magyar Törvénytár 1872–1874. 318.

¹⁵⁸ Az 1905–1907. évekre a központi választmányok újjalakításának kapcsán hívta fel az ország valamennyi központi választmányának figyelmét a belügyminisztérium. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz 126310/I-a/1904. B. M. Körrendelet (1904. december 28.)

¹⁵⁹ Uo.

egyrészt dobszó útján, másrészt hirdetmény formájában történt, tájékoztattak róla a helyi lapokban, s a közigazgatás vezetői ezeken túlmenően a lelkészek segítségét is igénybe vették. Megbízták őket, hogy a szószékről tájékoztassák híveiket a választási tudnivalókról, hiszen a szószékről történő kihirdetés az információáramlás viszonylag gyors formáját jelentette még ebben az időben is.

Az összeíró küldöttség tehát elkészítette az országgyűlésiképviselő-választók ideiglenes névjegyzékét a kihagyottakéval egyetemben. Ezek mindegyikét közszemlére bocsátották a kerületek városaiban, nagyközségeiben vagy a körjegyzőségek székhelyein a községházánál. Húsz napig maradtak kitéve, a meghatározott időintervallumban bárki felszólalhatott, illetve írásban kiigazítás iránti kérvényt nyújthatott be ellene. Ezeket tíz egymást követő napon keresztül szintén közszemlére tették ki, hogy rájuk észrevételeit bárki megtehesse. Ezen észrevételeket a központi választmány ülésén a beérkezés sorrendjében megtárgyalták, elbírálták, majd a határozatokról a felszólalókat közvetlenül, a közönséget pedig a Szatmár vármegye Hivatalos Lapja hasábjain hirdetményben értesítették.¹⁶⁰

A végleges választói névjegyzékeket az 1874. évi XXXIII. törvénycikk 38. §-a értelmében csak és kizárólag a belügyminiszter által megküldött rovatos ívekre felvezetve lehetett betérjeszteni. Ezek szám szerinti felhasználásáról a központi választmány elnöke jelentést írt a belügyminisztériumnak. Az 1905-ös állandó, tehát végleges névjegyzék négy példányát Szatmár vármegye központi választmányának 1904. december 20-án tartott ülésén terjesztették be. A nagykarolyi választókerület 3319 választót adott, a mátészalkai 2876-ot, a fehérgyarmati 3948-at, a csengeri 2878-at, a krassói 3729-et, az aranyosmeggyesi 3095-öt, a nagybányai 2397-et, míg a nagysomkúti 3406-ot, tehát Szatmár vármegye nyolc választókerülete összesen 25 650-et, Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város pedig 1825-öt.¹⁶¹

Nézzük, hogyan alakult országos viszonylatban a választójoggal rendelkezők száma! Hazánkban 1905-ben a főrendiház irományaiban szereplő kimutatás szerint összesen 1 057 215 fő volt választásra jogosult,¹⁶² ebből 870 668 főt a vármegyék, 132 260 főt a törvényhatósági joggal felruházott városok és 54 287 főt az önálló képviselő választási joggal felruházott városok adtak. Szatmár vármegye központi választmányi és alispáni iratait áttanulmányozva azonban meg kell állapítanunk, hogy az aranyosmeggyesi adatok nem pontosan kerültek rögzítésre az országos statisztikában. Az

¹⁶⁰ MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d. Hirdetmény 11. közp. v. sz./1904. 1904. május 1-i ülés.

¹⁶¹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz Jegyzőkönyv Szatmár vármegye központi választmányának 1904. december 20-i üléséről.

¹⁶² Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának irományai. I. kötet. Bp., 1906. 212–213.

1904. december 20-i központi választmányi ülésen beterjesztett, az 1905-ös évre érvénnyel bíró névjegyzék 3095 választásra jogosultat tartalmazott a nevezett kerületben. Az 1905. január 14-i ülés határozata szerint azonban Avasújvárosban és Ráksán a leíró írnokok által kihagyott 240 választópolgárral együtt 3335-re emelkedett a választójoggal rendelkezők száma.¹⁶³ Ugyanennyi szerepel az 1905. május 6-i időszaki alispáni jelentésben is.¹⁶⁴ Az 1905. január 26-i választáskor minden bizonnyal ezt a névjegyzéket használták Aranyosmeggyesen.¹⁶⁵ A főrendiházi nyomtatványok viszont 3630 választópolgárt tartalmaznak. Mindezek fényében – abban az esetben, ha az ország többi kerületére vonatkozóan hibamentes az adatközlés – a főrendiházi kimutatás úgy módosul, hogy 1905-ben 1 056 920 fő volt választásra jogosult, ebből 870 373 főt a vármegyék, 132 260 főt a törvénhatósági joggal felruházott városok és 54 287 főt az önálló képviselő-választási joggal felruházott városok adtak. A választásra jogosultak körülbelül 2,62%-át adták a szatmári kerületek 1905-ben.

Érdeemes összevetni ezeket az adatokat a következő évvel. Míg 1906-ban országosan nőtt a választásra jogosultak száma, addig szatmári viszonylatban (Szatmárnémetivel együtt) 287-tel visszaesett. Hazánkban összesen 1 085 323 fő szavazhatott az 1906. április 29. és május 8. között megrendezésre került választások alkalmával, tehát 28 403-mal többen, mint egy évvel korábban. A szatmári kerületek potenciális választóinak száma a nagykárolyiban 76-tal, a krassóiban 53-mal, a nagysomkútiban 361-gyel emelkedett, míg az aranyosmeggyesiben 183-mal, a mátészalkaiban 250-nel, a fehérgyarmatiban 246-tal, a csengeriben 81-gyel, a nagybányaiban 14-gyel, Szatmárnémetiben pedig 3-mal csökkent. Ám mivel a választói névjegyzékek nem állnak rendelkezésre, így nem áll módunkban az okkeresés, nem tehetünk kísérletet a változások társadalmi, gazdasági hátterének vizsgálatára, hiszen ehhez szükségünk lenne a névjegyzékben szereplő adatokra (életkor, foglalkozás, lakhely, választói jogosultság alapja). Az 1906-os statisztikai kimutatást nagyító alá véve azonban meg-

¹⁶³ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1905. 2187. doboz (a továbbiakban: 2187. doboz) Nagykárolyban 1905. január 3-án Grósz Áron avasújvárosi lakos panasza tárgyában felvett jegyzőkönyv; 2185. doboz: Jegyzőkönyv Szatmár vármegye központi választmányának 1905. január 14-i üléséről.

¹⁶⁴ Ebben viszont a krassói választói létszámot közölték tévesen (a 3729 helyett 3929), de ez csupán nyomtatási hibának tudható be, ugyanis az összesítésben a helyes adattal számoltak. MNL SZSZBML IV. B. 757. Szatmár vármegye alispánjának iratai (a továbbiakban: IV. B. 757.) 23. d. 8200/1905. sz. Nagy László alispán időszaki jelentése Nagykároly, 1905. május 6.

¹⁶⁵ Ugyanakkor a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának belügyminiszteri iratai között őrzött 1905-ös választási eredményekről készített kimutatásban az aranyosmeggyesi kerület választásra jogosultjainak létszámára vonatkozóan az 1904. végi adat, azaz 3095 fő szerepel. MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26.–február 4. közt megtartott általános, illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke.

állapíthatjuk, hogy a szatmári választók hat jogcímen gyakorolták választójogukat: földbirtokuk,¹⁶⁶ házbirtokuk¹⁶⁷ vagy jövedelmük¹⁶⁸ után fizetett adójuk alapján, az ún. 5. § értelmében,¹⁶⁹ értelmiség címén¹⁷⁰ vagy régi jogon.¹⁷¹ Régi jogon szavazhatott az a személy, aki az 1848 és 1872 közötti választói névjegyzékek valamelyikében szerepelt. Ők Szatmárban a választásra jogosultak 1,74%-át adták, de országos arányuk ennél valamivel magasabb, 2,8%-os.

Bár az 1901-es választások eredményeképpen összeült képviselőháznak csak 1906-ban járt volna le a mandátuma, az 1905-ös névjegyzékeket a hatóságok már januárban használatba vették, mert Ferenc József az 1904-es év végére kialakult parlamenti anarchiára 1905. január 3-án az országgyűlés felosztatásával válaszolt.¹⁷² Másnap pedig kiadta azt a legfelsőbb királyi leiratot, mellyel 1905. február 15-ére összehívta az új országgyűlést. Az általános képviselő-választásokra a belügyminiszter a január 26.–február 4. közti időszakot jelölte meg.¹⁷³ Szatmár vármegye központi választmánya 1905. január 26-ára tűzte ki a választások napját. A nagykarolyi választókerületben három, a többiben két szavazatszedő küldöttséget alakítottak, s ezekbe besorolták a községeket.¹⁷⁴ Majd minden kerületben kijelölték a választási elnököt, aki egy személyben az első szavazatszedő küldöttség

¹⁶⁶ A (Szatmárnémetivel együtt) 27 426 főből 20 177 fő.

¹⁶⁷ 1046 fő

¹⁶⁸ 3638 fő

¹⁶⁹ Ezt a kis létszámú, tulajdonképpen az erdélyi származású jövedelmesek számára választójogot biztosító kategóriát Szatmár megyében mindösszesen 5 fő alkotta a mátészalkai választókerületben. Az 1874. évi választójogi törvény 5. §-a az ország azon területein volt érvényes, melyekre az 1848. erdélyi II. törvénycikk hatálya kiterjedt. A törvényben előírt földből vagy háztulajdonból származó jövedelmük ruházta fel őket választójoggal. Magyar Törvénytár 1872–1874. 315.

¹⁷⁰ 2083 fő

¹⁷¹ 477 fő

¹⁷² Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. II. Bp., 1992. 58. (a továbbiakban: Gratz, 1992.)

¹⁷³ MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d. 292/1905. I-a B. M. számú körrendelet Az 1905. évben megejtendő általános képviselőválasztások tárgyában 1905. január 4.

¹⁷⁴ 1874-ig választókerületenként egy szavazatszedő bizottság előtt ejtették meg a választást, így előfordult az országban többnapos szavazás is. Sőt olyanra is akadt példa, hogy a választás lebonyolítói a különböző községek választóit egymást követő napokra hívták. 1874 után az 1500 választójogosultat meghaladó kerületekben két szavazatszedő bizottságnak kellett működnie. A 3000 választópolgártól többet számláló kerületekben a törvény 59. §-a lehetőséget biztosított a központi választmány számára három szavazatszedő küldöttség alakítására. Magyar Törvénytár 1872–1874. 324. Öt szatmári választókerületben haladta meg a választásra jogosultak száma a 3000-et. Nagykaroly kivételével valamennyiben két szavazatszedő küldöttséget alakítottak. A 2878 szavazót tömörítő csengeri kerületbe viszont három szavazatszedő bizottság került kijelölésre. A hibát a központi választmány január 15-i ülésén korrigálták. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz: Jegyzőkönyv Szatmár vármegye központi választmányának Nagykarolyban 1905. január 15-én felvett üléséről.

elnöke is volt. A második szavazatszedő küldöttség elnöke pedig magának tudhatta a választási helyettes elnöki tisztet is. Mindezek után következett a helyettes elnökök, a szavazatszedő küldöttségek jegyzőinek és helyettes jegyzőinek kiválasztása.¹⁷⁵ A belügyminiszter 1905. január 10-én valamennyi központi választmánynak megküldte a választások lebonyolításához szükséges nyomtatványokat: három rendbeli jegyzőkönyvi mintát és a szavazási rovatos íveket.

Szatmár vármegye központi választmánya nyomtatékosan felhívta a szavazatszedő bizottságok figyelmét az 1904. január 13-án a nagykarolyi időközi választáskor előfordult szabálytalanságok kerülésére. Az egy évvel korábbi voksoláskor ugyanis a választók személyazonosságát ellenőrző hatósági közegek¹⁷⁶ a II. és III. küldöttségben a záróra alatt nem voltak jelen.¹⁷⁷

A választásokra a választókerületek székhelyein került sor, s a pontos helyszínről hirdetményben kaptak tájékoztatást az illetékesek. A választásnak a kerület székhelyén történő lebonyolítása a gyakorlatban azt jelentette, hogy a távolabb lakóknak a választási ceremónia akár három napját is igénybe vette (egy nap az odaút, egy a szavazás, egy pedig a visszaút). A 20. század elején Európa nagyobbik felén már áttértek a községenkénti szavazásra. Mint már említettük, a Kristóffy-féle tervzetben is szerepelt a választókerületek kisebb szavazókörekre osztása.¹⁷⁸ A választási helyiségek kijelöléséről a választási elnököknek és a főszolgabíróknak kellett gondoskodniuk. Előfordult, hogy a választókerület nem rendelkezett olyan alkalmas helyiséggel, melyet díjmentesen használhatott volna a választás zavartalan lebonyolítására. Ilyenkor két alternatíva kínálkozott: megfelelő helyiség kibérlése vagy fabódék felállítása. Ezek költségei elszámolhatóak voltak az állampénztár terhére, éppen ezért a belügyminiszter felhívta az ország valamennyi központi választmányának figyelmét a legszigorúbb takarékoság szem előtt tartására, majd megjegyezte: amennyiben a felszámított összegekről szóló számlák túl magasnak látszanának, műszaki és számviteli szakvizsgálat elrendelésére kerül sor, s csak a szakvéle-

¹⁷⁵ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz. Jegyzőkönyv Szatmár vármegye központi választmányának Nagykárolyban 1905. január 14-én felvett üléséről; 3/1905. Közp. vál. sz. Hirdetmény.

¹⁷⁶ A városi választók személyazonosságát a városi tanács két megbízott tagja, a községekből érkezőket a községi bíró vagy helyettese és valamelyik községi esküdt ellenőrizte. A záróra alatt is jelen lenni köteles azonossági tanúknak az 1899. évi XV. törvénycikk 153. §-ában foglalt esküt le kellett tenniük a szavazatszedő küldöttség előtt. Magyar Törvénytár 1899. 84.

¹⁷⁷ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1904. 2179. doboz, 6371/I. a./904. sz. belügyminiszteri leirat Csomaköz, Dengeleg és Mezőterem hatósági közegeinek mulasztása miatt a fegyelmi eljárás megindítása tárgyában.

¹⁷⁸ MNL OL K 148 300. cs. 7303/1905. Törvényjavaslat-tervezet az országgyűlésiképviselő-választói jogról.

mény szerint indokolt kiadásokat fedezi az államkincstár.¹⁷⁹ A kiutalás mechanizmusa a következő volt: a szükséges összeget a vármegyei háztartási alapból megelőlegezték, majd a belügyminiszter, illetve miniszteri tanácsos utasítására az adóhivatal utalta a belügyi tárca terhére a vármegyének.

Nagykárolyban a városháza épülete szolgált díjmentesen választási helyiségül. Nagysomkúton a „vármegyeház” nagyterme, melyet fülkék-re osztottak fel a két szavazatszedő küldöttség számára. Nagybányán a választási procedúra lebonyolítására alkalmas nagyszálló¹⁸⁰ leégése miatt választási bódék létesítésére volt szükség, melyeket a két párt részére kordonnal elválasztott Főtéren állítottak fel. Megfelelő közösségi épületek hiányában szintén bódékészítésről történt intézkedés Aranyosmeggyesen, Krassón és Csengerben.¹⁸¹ Csengerben Berger Adolf és Kaufmann Antal helyi vállalkozók 1400 koronáért állították fel a bódékat, további 500 koronáért pedig a választópolgárok elkülönítését szolgáló deszkafalakat. 1905. január 26-án a dermesztő hideg miatt fűtési költségekkel is számolni kellett. A 15 méterölnyi tűzifa 360 koronába került. Az elszámolásban továbbá 25 napszamos munkadíjáért 37 korona 50 fillér kiadás van feltüntetve.¹⁸²

Szatmárnémetiben az első szavazatszedő küldöttség a városházán rendezkedett be. Itt szavazott a törvényhatósági joggal felruházott város választásra jogosultjainak a satmári részre és a satmári külterületekre eső lakossága. A németi részen, valamint annak külterületén, továbbá a Szatmárhegyen lakóknak a római katolikus elemi népiskolában kellett nyilatkozniuk a preferált képviselőjelöltet illetően.¹⁸³ Szatmárnémeti központi választmánya az 1903. novemberi időközi választás eredményhirdetését követő brutális pusztítás elkerülésére törekedve úgy határozott, hogy a

¹⁷⁹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz, 292/1905. számú belügyminiszteri körrendelet az 1905. évben megejtendő általános képviselő-választások tárgyában.

¹⁸⁰ Nagybánya legszebb és legimpozánsabb épületét az 1870-es évek elején emelte a bányásztradíciókkal rendelkező város. A szálloda vendéglőfunkciókat is felvállalva színházzal, mulatóhelyiségekkel, kaszinóval is igyekezett vendégei igényeit kielégíteni. Takarékpénztár is működött a tágas udvarral, gazdasági helyiségekkel és kiterjedt pincékkel kiegészülő épületben. A kaszinó és a pénztár azonban hamar kivonult belőle. A nagyterem az építés óta már kétszer leégett, 1905-re az épület veszélyessé vált. A korban gyakori tüzesetek hatékonyabb kezelése miatt is sürgették Nagybánya polgárai a város vízvezetékének és csatornahálózatának kiépítését. Nagybánya, 1906. január 4.

¹⁸¹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2187. doboz, 22/905. Krassói választókerületben a választási helyiség megállapítása; 37, 59, 90/905. Csengeri választókerületi székhelyen szavazásra alkalmas helyiség építése; A választás után a bódék hasznosításának egyik formáját jelenthette az Aranyosmeggyesen 1897-ben alkalmazott elárverezés. A befolyt összeget a községi pénztárba vételezték be. MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d. 584/1897

¹⁸² Uo. 37 Kpv/905.

¹⁸³ ANDJSM 216 Primăria Orașului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 25 1905. Reg. intr. de cons. / Tanácsi iktató-könyv 1905. (a továbbiakban: F. Nr. IV. inv. Nr. 25) 719/1905. 1905. január 30. A képviselő választási helyiségekbe bevezetett telefon állomásokért fizetett 28 korona kiutalása iránti jelentése gazdasági tanácsosnak 105/1905.

kerület választópolgárait igazolójegyekkel látja el. 1905-ben csak az igazolvánnyal rendelkezők juthattak a választási helyiségek köré vont kordonon belültre. Mivel 1906 tavaszán Szatmárnémetiben „zavartalan és sima lefolyásúnak” ígérkező voksolásra volt kilátás, dr. Kelemen Samu függetlenségi párti képviselőjelölt azzal a kérelemmel fordult Szatmárnémeti központi választmányához, hogy ezúttal tekintsen el az igazolójegyek-től. A központi választmány 1906. április 26-i ülésén helyt adott Kelemen kérelmének.¹⁸⁴

Biztonsági intézkedések

Szintén hatósági feladatkört képezett a választás, illetve az azt megelőző választási küzdelem alatt a közrend és a közbiztonság fenntartása, a választói jog szabad gyakorlatának és a választás zavartalan lefolyásának biztosítása.¹⁸⁵ A magyar királyi belügyminisztérium államtitkára már 1904. december 24-én körrendeletet küldött ki a főispánoknak, melyben közölte, hogy a januárban megtartandó általános képviselő-választáskor előre láthatóan nagyobb mérvű rendzavarásokra számítanak. Felkérte a törvényhatóság első emberét: a helyi viszonyokat és körülményeket mérlegelve mielőbb küldjön tájékoztatást, hogy a kormányzatára bízott törvényhatóság területén a választás megejtése alkalmával a közrend és közbiztonság fenntartása érdekében mekkora létszámú és milyen típusú katonai, valamint csendőri karhatalmat tart feltétlenül szükségesnek. A felterjesztést a kíváncsúnak tartott katonai és csendőri karhatalmat illetően minél előbb, de legalább a választás előtt nyolc nappal táviratilag kellett eljuttatni a belügyminiszternek.¹⁸⁶ Rendkívüli, sürgős esetben (például, ha a választást megelőző napokon vagy a választás napján áll elő hirtelen helyzet, melynek megoldásához további karhatalom kivezénylése szükséges) a magyar királyi honvédelmi miniszter által 1896. 6707 /eln. 17. a. (Rendeleték Tára 1896. év II. kötet 385-ik lap) kiadott karhatalmi utasítás 3. §-ának B. pontja

¹⁸⁴ ANDJSM 216 Primăria Oraşului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 26 1906. Reg. intr. de cons. / Tanácsi iktató-könyv 1906. 3777/1906. Dr. Kelemen Samu kérelmére hozott határozata központi választmánynak.

¹⁸⁵ Ehhez lásd Zsuppán Ferenc Tibor: A fegyveres erők és a parlamenti választások Magyarországon (1867–1914). In: Történelmi Szemle 1989/ 1–2.

¹⁸⁶ Mivel a lovasságnál az újoncképzést még nem fejezték be, ezért ennél a fegyvernemnél a létszám alacsonyabb a szokásosnál, így az igények jelzésekor ezt vegyék figyelembe, s csak a legszükségesebb esetben kérik, s a karhatalmi igényeket inkább a gyalogságnak nagyobb számban történő kérése által elégítsék ki. ANDJC Prefectura Judeţului Satu Mare 2187. doboz, 4000/1905.

szerint a törvényhatóság első tisztviselője¹⁸⁷ az illetékes katonai parancsnokságtól közvetlenül kérhette a karhatalmi segédletet, de azzal egyidejűleg a belügyminiszterhez táviratijelentés-tételi kötelezettségének is eleget kellett tennie.

Szatmárnémetiben 1905. január 26-án az előző választás keserű tapasztalatai miatt a szükségesnél jóval nagyobb létszámú karhatalom teljesített szolgálatot. A nyíregyházi 7-es huszárok kék atillás ezredéből egy század katona¹⁸⁸ érkezett Mátészalka érintésével a városba „a hosszú és ilyenkor télen rendkívül fárasztó menetelés útvonalán, tábort ütve három helyen is”.¹⁸⁹ Rajtuk kívül egy század galíciai gyalogság és a helybeli csendőrség is vigyázott a rendre.¹⁹⁰

A belügyminiszteri utasításban foglaltak ellenére Nagybányán is fontosnak tartották a lovassági jelenlétet. A szokásosnál nagyobb létszámú karhatalom kirendelésére került sor, aminek ékes bizonyítéka a Nagybánya című sajtóorgánumban az egy század lovasság és egy század honvéd gyalogság elhelyezésének nehézkességéről olvasható tudósítás: „Az uhlánusok már tegnap délután megérkeztek s bevonulásokkal természetesen ritka látványosságot okoztak városunkban. Egy-két perc alatt oly tömeg verődött össze a bevonulási útvonalon, hogy néhol a közlekedés is fennakadt. Az uhlanusokat magán házaknál helyezték el, ami elég nehézkesen ment, mert csak ötven lovas katona érkezését jelezték, s jóval többen jöttek”.¹⁹¹ A Krakko mellől érkező dragonyosok Frenkwald Róbert kapitány parancsnoksága alatt álltak. A Máramarosszigetről Medgyesy Sándor százados vezetésével érkezett gyalogságot a volt járásbírói épületben helyezték el a hivatalok kitelepítésével. A katonaságon kívül 45 csendőr teljesített szolgálatot Nagybányán, parancsnokuk Mészáros Iván hadnagy

¹⁸⁷ „Vagy a választási elnök” – ez állt az 1905. január 11-én 4000/1905. sz. alatt tévesen kiadott utasításban. A választási elnök azonban semmilyen esetben nem volt jogosítva arra, hogy közvetlenül kérje akár a hadtestparancsnokságtól, akár a helyi katonai parancsnokságtól karhatalmi segédlet kirendelését. Ha ilyet szükségesnek tartott, meg kellett keresnie a karhatalmi utasításban megjelölt hatósági személyeket. A belügyminisztériumban 1905. január 13-án észlelték a hibát, és helyesbítésként pótrendeletet adtak ki. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2187. doboz.

¹⁸⁸ ANDJSM 216 Primăria Orașului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 25 719/1905. 1905. január 20. A képviselő-választásra kirendelendő 80 főnyi lovasság elhelyezése tárgyában gazdasági tanácsos jelentése 88/1905.

¹⁸⁹ Szatmár-Németi, 1905. január 24.

¹⁹⁰ Magyarországon a városi közrendészeti feladatokat a rendőrség látta el, amit Szatmárnémetiben 1904-ben a hatékonyabb és gazdaságosabb csendőri szolgálattal váltottak fel. Ekkor Szatmárnémeti kívül csupán Baján került sor ilyen intézkedésre. A szatmárnémeti rendőrségi szolgálat feloszlataához lásd ANDJSM 216 Primăria Orașului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 25 787, 9799/1905.

¹⁹¹ Nagybánya, 1905. január 26.

volt.¹⁹² Szatmár vármegye csendőrségi alosztályai a kassai IV. számú csendőrkerületi parancsnoksághoz tartoztak.

A kirendelt katonai karhatalom közbelépésére 1905. január 26-án Szatmár vármegye egyik választókerületében sem volt szükség, jelenlétük csupán a prevenciót szolgálta. A rendet sehol sem zavarták meg, s a közbiztonság sem került veszélybe.

Az 1905–1906-os kormányzati válság lezárulása után kiírt választások, melyekre Szatmár vármegyében 1906. május 3-án került sor, az ország választókerületeinek többségében tulajdonképpen kampánymentesek voltak. A karhatalmi igényekre vonatkozó belügyminisztériumi utasítás fontosnak tartotta kiemelni, hogy „a katonai karhatalmi segédletek tényleg csak azokon a helyeken vetessenek igénybe, a hol azok feltétlenül szükségesnek mutatkoznak és akkor is csak olyan számban, a mely a közrend és közbiztonság fenntartására, a választói jog szabad gyakorlatának és egyáltalán a választás zavartalan lefolyásának biztosítására okvetlenül szükséges”¹⁹³. Szatmárnémetiben, a nagykárolyi, a fehérgyarmati, a nagybányai¹⁹⁴ és a csengeri kerületben csendes választásra volt kilátás. A csengeri járás főszolgabírója ezért a katonaság mellőzését kérve csupán 30 lovas és 20 gyalog csendőr kirendelését vélte szükségesnek.¹⁹⁵

A vármegye három választókerületében a Román Nemzeti Párt is elindította jelöltjeit, ami alaposan felkorbácsolta a kedélyeket. Az eldurvult kampányból adódóan az illetékes hatóságok csak jelentős létszámú karhatalom jelenlétével látták biztosítottnak a közrendet és a közbiztonságot. Az aranyosmeggyesi kerületben a választás előtti napra 30 csendőr, 2 század gyalog és fél század lovas katonaságot tartottak szükségesnek a rendfenntartásért felelős közegek. A bizalmas kérés azt is tartalmazta, hogy a katonai karhatalom „nehogy oláh nemzetiségű parancsnok a vagy legénységből álljon. [...] ezen kívül járásom ezen választói kerülethez tartozó úgynevezett »Avas« községeiben az ott székelő csendőrörsök legénysége a választók bevonulása megtörténteig rendelkezésemre maradjon, onnan addig máshová ki ne vezényeltessék, mert különben a választókat a választás helyére Ar.[anyos]megyesre képtelenség lenne beszállítani”¹⁹⁶ – olvasható az alispánnak szóló jelentésben. Eötvös Róbert, a nagysomkúti

¹⁹² A Nagybánya és Vidéke 36 csendőrrel írt. Nagybánya és Vidéke, 1905. január 29.

¹⁹³ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 41735/1906. III/a. Belügyminiszteri körrendelet az általános képviselő-választásokhoz szükséges katonai karhatalmi segédletek tárgyában 1906. április 12.

¹⁹⁴ Sajtóinformációk szerint Nagybányán ennek ellenére készenlétben állt egy század gyalogság és fél század huszárság. Nagybánya, 1906. május 3.

¹⁹⁵ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 13/1906. Eln. Főszolgabírói jelentés az alispánnak Csenger, 1906. április 23.

¹⁹⁶ Uo. 2448/1906. Főszolgabírói jelentés az alispánnak d. n.

járás tb. főszolgabírója „a már kérelmezett 1 század gyalogságon (és pedig nem Szatmárról, ahol legtöbbször oláh a legénység”¹⁹⁷) kívül a választás napjára 1 század huszárságot és 20 lovas csendőrt” kért kivezényelni.¹⁹⁸ A választást megelőző napon Karulyán tragikus kimenetelű csendőri fegyverhasználatra került sor. Ebből adódóan jelentősen megnövelték a Nagysomkúton szolgálatot teljesítők létszámát, amely a Kővárvidék tudósítása szerint 825 főt tett ki.¹⁹⁹ Ez megdöbbentően magas szám. Primer források hiányában azonban nem áll módunkban a híradás hitelességének ellenőrzése. Annyit biztosan tudunk, hogy a nagysomkúti választásnál 110 gyalog és 40 lovas csendőrt összpontosítottak,²⁰⁰ ami az április 22-én igényelt csendőrlétszám többszöröse. Dr. Alexandru Vaida-Voevod (dr. Vajda Sándor) a képviselőház 1906. május 30-i ülésén a honvédelmi és a belügyminiszterhez intézett interpellációjában karhatalmi és közigazgatási választási visszaélésekkel vádolta meg a hatóságokat. A vizsgálat eredményeinek értékelésére a Választási visszaélések című alfejezetben térünk ki.

¹⁹⁷ Uo. Főispáni távirat a belügyminiszternek 1906. április 21.

¹⁹⁸ Uo. 9-906. eln. sz. Főszolgabírói jelentés az alispánnak Nagysomkút, 1906. április 22.

¹⁹⁹ Kővárvidék, 1906. május 6.

²⁰⁰ MNL OL K 148 1906-13-4687 Serédy Géza őrnagy, csendőrkerületi parancsnok helyettesének jelentése az 1906. július 16-án 5248/cs. b. sz. parancsra Vajda Sándor képviselőnek a csendőrség által elkövetett állítólagos visszaélések tárgyában tett interpellációja folytán történt kivizsgálás eredményéről. Kassa, 1906. július 23.

IV. PÁRTELŐKÉSZÜLETEK

Szatmári pártviszonyok (1904–1906)

A dualizmuskori Magyarországon a lokális, azaz a megyei és a választókerületi pártok nem kizárólag az országgyűlési képviselő-választásokat megelőzően aktivizálódtak, politikai válságszituációk idején is hallatták hangjukat, kifejtették véleményüket.²⁰¹ Előfordult, hogy az országgyűlési pártok által kezdeményezett akciókhoz csatlakoztak, vagy ilyen akciókat indítottak. 1903 júliusában például a Debreceni Szabadelvű Párt az ellenzék katonai követeléseivel azonosította magát, s implicite felszólította az országgyűlési pártot is erre. Köriratát elküldte a Szatmárnémeti és a Szatmárvármegyei Szabadelvű Pártnak is. Erről a szatmárnémeti választmány tárgyalást folytatva úgy határozott, hogy azt mindenben magáévá téve a közgyűlésnek javasolni fogja elfogadását. Dr. Keresztszeghy Lajos pártelnök hangoztatta, hogy a tárgyalta kérdéskörben a kormánypárt és a nemzeti követeléseket kisajátítani akaró ellenzék között csupán csak a taktikában van különbség, nem a célban. „Szükséges tehát, hogy minden tartózkodás nélkül nyilvánuljon országszerte a szabadelvű párti választó polgárok véleménye, s eként mindenki előtt nyilvánvalóvá váljon, hogy az ország pártkülönbség nélkül kívánja, hogy a közös hadsereg Magyarországból kiegészített ezredei nyelve jelleg és igazgatásra nézve magyarok legyenek”.²⁰² A közgyűlés egyhangúlag fogadta el a választmány javaslatát.

²⁰¹ A dualizmuskori pártfogalom értelmezéséhez, a pártrendszer frontvonalaihoz, a lokális pártszervezetek strukturális felépítéséhez lásd Szabó Dániel: Parlamenti pártok Magyarországon (1867–1919). In: Vida István (főszerk.): Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010. Bp., 2011. 19–29., Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944. Bp., 1999. 49–63., Zsoldos, 2009. 49–52.

²⁰² Szatmár és Vidéke, 1903. augusztus 18.

Az 1903. novemberi időközi választás előtt Hieronymi Károly kormánypárti jelölt is hangsúlyozta programbeszédében a magyar nemzeti nyelv hadseregben való érvényesülésének fontosságát, és rámutatott a katonai nevelés terén véghezviendő reformok szükségességére. Problémaként vetette fel, hogy a magyar tisztek számaránya a magyar ezredekben nem elégséges, hiszen alig több 50%-nál. Hieronymi szerint vonzóbbá kell tenni a katonai pályát a magyarság körében, a magyar főnemeseknek növelniük kell a katonai akadémiákon alapítványi helyeik számát, ugyanakkor olcsóbbá kell tenni a tiszti nevelést, hogy a magyar középosztály is feladatot vállalhasson a magyar tiszthiány megszüntetésében. Ezek a változások eredményeznék az akadémiákon az osztrák és cseh szellem megszűnését, megvalósítva azt az 1867. évi 12. törvénycikkben foglalt állítást, hogy a magyar hadsereg a közös hadseregnek kiegészítő része. A szabadelvű párti politikus szerint a magyar hadsereget nemcsak legénységében, hanem tisztikarában is magyarrá kell tenni.²⁰³ Hieronymi Károly újraválasztását Szatmárnémetiben sikerült keresztülvinnie a kormánypártnak, de a vármegyei politikai viszonyokat megvizsgálva 1903-ra jelentős ellenzéki térnyerés mutatható ki.

A kormánypárt a vármegyében meggyengült, a párttagok száma évről évre csökkenő tendenciát mutatott. A szervezetben maradtakat is a tétlenség, részvétlenség jellemezte, ahogyan a Szatmárnémeti Közlöny fogalmazott, „életnélküli pártszervezetként” vegetált. A képviselő-választások szervezését is inkább a központi Szabadelvű Párt végrehajtó bizottsága, valamint maguk a jelöltek végezték a vármegyei alakulat helyett. A lap hiányolta a vármegyei érdekérvényesítést, a kontaktus folyamatosságát a törvényhatóság és a kormány intézkedő körei között. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján úgy véljük, a megállapítás Nagykároly és a vármegye vonatkozásában helytálló, de Szatmárnémeti esetében ez ilyen kategorikusan nem jelenthető ki, ugyanis Szatmárnémeti kormánypárti képviselői hozzásegítették választókerületüket bizonyos fejlesztésekhez. Ugyanakkor a választópolgárokkal való szisztematikus kommunikáció itt is hiányzott, amit Hieronymi Károly 1903. novemberi programbeszédében maga is elismert. Sajnálatát fejezte ki, amiért a megválasztása óta eltelt két évben még nem volt alkalma érintkezésbe lépni választóival, s a jövőre nézve intenzívebb személyes kapcsolattartást irányozott elő.²⁰⁴

²⁰³ Szamos, 1903. november 5.

²⁰⁴ Szamos, 1903. november 19.

Tisza István miniszterelnöki kinevezése után szatmári hívei aktivizálódtak,²⁰⁵ de a Szabadelvű Párt újjászervezése és megerősítése Kristóffy főispán érdemeként könyvelhető el. Kristóffy memoárjában az olvasható, hogy a megye középnemességének nagy része szilárd bázisát jelentette Tiszának. A Szatmárvármegyei Szabadelvű Párt 1904. szeptember 28-án alakult újjá Szatmárnémetiben, a lokális politizálás egyik szimbólumaként fölfogható Vigadó nagytermében. Az esemény a Szatmármegyei Közlöny szerint „várokozáson felül népes, intelligens volt és olyan öntudatos, saját erejében bizó, hogy itt is megnyilatkozott az a bizonyos agresszív irányzat. Ugyanis a miniszterelnökhöz intézett táviratban azon reményének adott kifejezést, hogy a miniszterelnök jövőben ha kell még intézményes biztosítékot is fog tudni szerezni arra nézve, hogy az alkotmányos és parlamenti rend meg ne zavartassék. Hogy ez alatt csak valami házszabály szigorítást lehet érteni, az mindenki előtt nyilvánvaló”²⁰⁶ – adott hírt a lap a Tisza „erős kéz politikáját” támogató hangulatról.

Sajtóinformációk szerint a megye valamennyi választókerülete képviseltette magát, az 500–600 főre becsült résztvevők közül különösen nagy számban érkeztek a mátészalkaiból, a fehérgyarmatiból, a nagykárolyiból, a nagybányaiból és Szatmárnémetiből, amiből arra következtethetünk, hogy ezekben a kerületekben erősebb volt a szervezettség. Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagybánya és Felsőbánya polgármestere is részt vett a közgyűlésen, mely a párt oszlopos tagját, Nagy Bélát újra megtisztelte az elnöki pozícióval. Alelnököknek Kende Zsigmondot, gróf Teleki Sándort, Domahidy Istvánt, N. Szabó Antalt és Szuhányi Ödönt, jegyzőknek pedig Nagy Sándort, Budaházy Istvánt, dr. Kovács Dezsőt, dr. Vetzák Edét, gróf Teleki Jenőt, dr. Domahidy Pált és Madarassy Istvánt választották meg.²⁰⁷

²⁰⁵ Szatmárnémetiben ebben az időben is beszélhetünk szabadelvű pártéletről, az 1904. április 27-i választmányi ülésen például üdvözölték a Tisza-kormányt a vasutassztrájk letörése miatt. Szatmár és Vidéke, 1904. május 3.; Szatmár-Németi, 1904. május 3.

²⁰⁶ Szatmármegyei Közlöny, 1904. október 2.

²⁰⁷ A végrehajtó bizottság tagjai: Boér Endre, dr. Serly Gusztáv, Moldován Endre, Roosz Samu, Toóth Sándor, Mándy Géza, Berger Ármin, Bay Mihály, Péchy László műszaki tanácsos, Garzó Imre, id. Vetzák Ede, Csighy István, Takács Ferenc, Veres Ferenc, Szakáll János, dr. Lang György, Havas Gyula, Papp Döme, Heinrich György, Darabáth János, Schnádl Márton, Ujváry Béla, Holczli János, Róthweiler József, dr. Farnek László, Almer Béla, Budaházy Sándor, Szalkay Zoltán, dr. Steinberger Samu, Csizmadia József, Kovács József, Papp Antal fábiánházai, Szemán József, Spitz Dezső, Szücs József, gróf Berchtold Arthur, Tivadar Elek, Róth Lipót, Slepkojszky János, Kulin Ignác, Szatmári Lajos, Segesváry József, Fisch Mihály, Fisch Jakab, Fisch Lajos, Tesztóry Gyula, Sereghy Sándor, Kospith János, Fedora István, báró Perényi Péter, Kendelényi Ferenc, Fodor Mihály, Weinberger Samu, Szabó Gusztáv, Filep János, Weisz Adolf, Ruzska István, Lencsés István, Veres Károly, Jakab Lajos, Németh Elemér, Pethő István, Kölcsey Zoltán, Tóth Péter, Szabó Menyhért, Jékey Mór, Kende Zsigmond, Steiger Arthur, Luby Zsigmond, Gacsályi Lajos, Maróthy Sándor, Sántha Kálmán, Szoboszlai Sándor, Jeney Pál, Dávid István, Bónis Károly, Staudinger József, Mándy Benő, Ács Lajos, Kormány Bertalan, Fábián Károly, id. Spitz Adolf, Taray Lajos, dr. Torday

Szervezési kérdésként merült fel, hogy a párt az egyes választókerületekben való megalakulásról hozzon-e döntést? Nagy László alispán véleményét elfogadva ezt a választókerületek kompetenciájába utalták. 1904. november 2-án a csengeri választókerület pártelnöke a két hónap múlva kormánypárti jelöltnak nyilvánított Domahidy Viktorral lelkesítette 500–600 főnyi hallgatóságát Tisza hűségére. December 4-én aktivizálódtak a krassói, a mátészalkai és a nagysomkúti kerületek is. A mátészalkai gyűlésen Segesváry József ev. ref. esperes vezénylete alatt alakították meg a gróf Berchtold Arthur elnökből, Németh Elemér, Budaházy István és dr. Farnék László társelnökökből álló tiszti kart, majd a harminctagú végrehajtó bizottságot. A Nagysomkúti Szabadelvű Párt újjáalakulásakor Mán Lajos takarékpénztári igazgatót tisztelte meg az elnöki pozícióval. A gyűlésen román ajkú választópolgárok is megjelentek.²⁰⁸ A krassóiakat Böszörményi Sándor országgyűlési képviselő erdődi beszámolójának meghallgatása apropóján igyekeztek a kormánypárt támogatására ösztökélni. A nagybányai újjászerveződés – mely csak Nagybánya városára korlátozódott – 1905. január 2-án történt meg a városi nagyszálló kistermében, a Nagybánya híradása szerint négyszáz jelenlévővel. Stoll Gábor kir. körjegyző, pártelnök egészségügyi okokra hivatkozva bejelentette lemondását, de a végrehajtó bizottságba való beválasztásától nem zárkozott el.²⁰⁹

Sándor, dr. Hunwald Izidor, Kozma László, Székelyhidy Béla, Fried Dezső, Szegedy Antal, dr. Isaák Elemér, Vanyek Ferenc, Tyukody Ferenc, Cholnoky Imre, Bencsik István, gróf Teleki Géza, gróf Teleki Sándor, gróf Teleki Pál, Mán Lajos, Brunner Károly, dr. Olsavszky Gyula, Papp István, Olsavszky Simon, Sándor Vilmos, Simon János, Bohatielu János, Dosza János, Papp László nagynyíresi, Marosán László pribékfalusi, Kölcsey Antal, Domahidy Sándor, Nagy Béla, Szuhányi Ferenc, Péchy László porcsalmai, Pongrácz Imre, Szerdahelyi Ágoston, Domahidy Viktor, Szuhányi Lajos, Madarassy László, Nagy Elek lázári, Balogh Pál, Cs. Mayer Samu, Gönczy Antal, Óry Tamás, Gyene Gáspár, Uray Lajos, Réthy Adolf, Kaufmann Miksa, Erdey Gyula, Szentiványi Zoltán, Sz. Träger Albert, Szuhányi Ödön, Böszörményi Sándor, Rényi Árpád, Papp Endre, dr. Hengye Titusz, Jeszenszky Béla borhidi, Cs. Mayer Sándor, Papp Ambrus, dr. Nádain Lipót, Fugel István, Grósz Dániel, Gitta Antal, Pelle Aurél, Kölcsei Rudolf, Kálmán Sándor, Lang Ferenc, Szaitz Mihály, Brán Dénes, Pelle András, Marchisiu Romulusz, Jakó Kálmán, Szentiványi Gyula, Kováts Gyula, Svaiczter Gábor, Boross Zoltán, Széll György, Berinde Ambrus, Nyáguly Mihály, Juhász Ferenc, Nagy Károly, Izrael Pinkász, Szeőke Barna, Pásztori Árkád, dr. Ecsedy Gedeon, id. Péchy István, Mándy Zoltán, Weinstein Jenő, Erdőss Simon, Grósz Áron, Dredeán Jenő, Szerbák János, Jakó Endre, ifj. Fényes Péter, Madarassy Zoltán, Beszedits Vilmos, Kohányi Zsigmond, Papolczy Béla, Fényes Béla, Süszner Ferenc, Csasz István, Stoll Béla, Nagy Bertalan, Mártonffy Gyula, Klein Leopold, Nagy Lajos felsőbányai, Demján Titusz, Kremniczky Albert, Bay Lajos, Stoll Gábor, Révész János, Incze Sándor, Báthory Gusztáv, Moldován László, Soltész Elemér, Szőke Béla, Szimon Béla, Kepes József, Kepes Sándor. Szatmármegyei Közlöny, 1904. október 2.

²⁰⁸ Szatmármegyei Közlöny, 1904. december 11.

²⁰⁹ A Nagybányai Szabadelvű Párt zászlóbontásáról lásd Nagybánya, 1905. január 5.

Az 1904. november 18-i események²¹⁰ Szatmárban is tiltakozó akciók sorát indították el. Itt is tetten érhető a kormánypárt országos bomlási folyamata, de Kristóffy fizikális jelenléte még jelentett bizonyos kohéziós erőt. A „zsebkendőszavazásra” elsőként a Szatmárnémeti Szabadelvű Párt reagált november 26-i gyűlésén, bizalmat szavazva a kormánynak.

November 30-án a vármegyei Szabadelvű Párt központi végrehajtó bizottsága is értekezletre gyűlt össze a Pannónia kistermében, ahol a főispán, az alispán, a járási főszolgabírók és valamennyi polgármester megjelent. Nagy Béla pártelnök a házszabály-revízió keresztülvitelénél alkalmazott eljárást egyszerű formasértésként interpretálta, és döntés született arról, hogy a december 6-ára összehívott vármegyei közgyűlésen a pártelnök a Tisza-kormány iránti bizalmi indítványt terjeszt a megyebizottsági tagok elé. A helyi pártok eltérő álláspontjai a november 18-i eseményekkel kapcsolatosan a december 6-án, a nagykárolyi városháza rossz akusztikájú termében²¹¹ tartott rendkívüli közgyűlésen feszültek egymásnak. Az ellenzéki pártok véleményét, azaz a kormánnyal szembeni bizalmatlanság kinyilvánítását tartalmazó javaslatot Luby Géza függetlenségi pártelnök nyújtotta be. Heves, már-már tettelegességig fajuló viták után a főispán elrendelte a név szerinti szavazást. 190 megyebizottsági tag szavazott bizalmat az „erős kéz” politikáját felvállaló Tisza-kormánynak, míg a függetlenségi pártelnök bizalmatlansági kezdeményezését 60-an támogatták.²¹²

Szatmárnémeti 1904. december 12-i közgyűlésén dr. Keresztszeghy Lajos, a Szatmárnémeti Szabadelvű Párt elnöke, a város nagy tekintélynek örvendő ügyvédje terjesztette be a kormány iránti bizalomnyilvánításról szóló politikai tartalmú indítványát. A közgyűlés több ellenzéki tagja megpróbálta a javaslat napirendről való levételét elérni. Kristóffy főispán azonban itt is elrendelte a név szerinti szavazást, így Keresztszeghy indítványát 48 szavazattal, 25 ellenében elfogadták.

A fent említett határozatok eredményeit megismerve mégsem jelenthetjük ki, hogy a Szatmárvármegyei Szabadelvű Párt megőrizte egységét. Bár a lokális pártvezetés a főispánnal karöltve elszántságot tanúsított a Ti-

²¹⁰ A parlamenti ellenzék obstrukciójának letörését célzó házszabály-revízió és az abból kibontakozó 1905–1906-os kormányválság értékeléséhez elsősorban Dolmányos István, Hanák Péter és Pölöskei Ferenc kutatási eredményei érdemelnek említést. Nem célunk a téma historiográfiai elemzését adni, ezért a tucatnyi monográfiából és tanulmányból csupán Pölöskei frissebb opusait kiemelve: Pölöskei Ferenc: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Bp., 2001. 136–152.; Pölöskei, 2010. 183–200.

²¹¹ Ekkor még folyamatban voltak a vármegyei székházépítési munkálatok.

²¹² MNL SZSZBML IV. B. 757. 19. d. Jegyzőkönyv az 1904. december 6-i rendkívüli vármegyei közgyűlésről.

sza melletti kiállásra, a kilépések mégis megindultak.²¹³ Dr. Farkas Antalnak a Szatmárnémeti Szabadelvű Pártból való távozásával a Magyarország című országos lap is foglalkozott, de mintha dezinformálás vezérelte volna a szatmárnémeti viszonyokról készült helyzetjelentésében, ez ugyanis a valóságos állapotnál sötétebbre sikerült. Farkas a Szamos 1904. december 1-jei számában több ponton is kiigazította a Magyarország híreit. Cáfolta azt az állítást, hogy a helyi pártnak nincs végrehajtó bizottsága. Falsnak minősítette azt az eredményközlést is, hogy a kormány iránti bizalomnyilvánításkor történő állásfoglalás kapcsán 13 igen és 12 nem szavazatot adtak volna le a bizottsági tagok. Nyilatkozata szerint egyedül ő fogalmazott meg különvéleményt, a többiek egyhangúan támogatták az üdvözlést. A köztisztelőben álló ügyvéd lesújtóan nyilatkozott a parlament eldurvult légköréről, az ülések lesüllyedt színvonaláról, a személyeskedések állandósulásáról. (Pedig ekkor a parlamenti rombolás még be sem következett.) Kifejtette továbbá, hogy az ország érdekeit szem előtt tartva, egyetért Tisza házszabály-módosító tervének a technikai obstrukció meggátlására vonatkozó részével, de számára csupán a költségvetési vita szűkebb méderbe szorítása elfogadható. A november 18-i önkényes eljárást azonban – amelyre szerint nem volt szükség – törvénysértésnek tekinti, amely ellen tiltakozni kell. Farkas Antal politikailag voltaképpen ifj. Andrassy Gyula felé gravitált, aki a „zsebkendőszavazás” után kilépett a Szabadelvű Pártból, de a szövetkezett ellenzékhez csak később csatlakozott.²¹⁴

A pártbomlást nehezményező szatmárnémeti pártelnök az Ujság című kormánypárti lap december 3-i számában reagált Farkas sajtónyilatkozataira. Sajtópolémiajuk részét képezte Farkas Antalnak a Szamosban napvilágot látott „Újabb nyilatkozata”. Ebben egyértelművé tette, hogy november

²¹³ Érdemes összevetni a szatmári szabadelvűek magatartásformáit a szomszédos szabolcsiakkal, ahol a tisztikar már 1904 decemberében benyújtotta lemondását. Továbbá érdekes és az országos tendenciával ellentétes folyamat, hogy a szabolcsi exszabadelvűek közül jelentős számban sorakoztak báró Bánffy Dezső zászlója alá. Ez nem kis mértékben köszönhető annak a családi nexusnak, hogy Szabolcs szabadelvű párti főispánja báró Feilitzsch Bertold, Bánffy báró veje volt. Szabolcs vármegyében az új pártiak a volt szabadelvű pártiak közül kerültek ki, míg országosan inkább a volt függetlenségi pártiak csatlakoztak Bánffy pártjához. Zsoldos, 2009. 57–69.

²¹⁴ Andrassy 1904. november 23-án kelt, választóihoz intézett, a Budapesti Hírlapban november 24-én közölt nyílt levelében még elutasította a szövetkezett ellenzékhez történő csatlakozás lehetőségét, valamint kifejtette az obstrukcióval kapcsolatos véleményét. Szerinte az obstrukciót Magyarországon a parlamenti váltógazdálkodás lehetetlensége miatt teljesen megszüntetni nem szabad, de szükség van a házszabályok szigorítására. Elítélően nyilatkozott Tisza erőszakos magatartásáról, de felelőssé tette az ellenzéket is a kialakult helyzetért. Testvére, gróf Andrassy Tivadar gálszécsi választóinak 1904. december 2-án elmondott beszéde egyértelműen az ellenzékhez történt közeledéseként értékelhető. 1905. január 2-án alakította meg a „disszidensek körét”, mely már egyértelműen az ellenzéki koalíció tagjaként fogható fel. Szalai, 2003. 43–46.; Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904). Bp., 1963. 391–392. (a továbbiakban: Dolmányos, 1963.)

18-át alkotmány sértésnek tartja, Keresztszeghy hiába próbálja a kilépett párttárs állásfoglalását hamisan értelmezni, csupán lényegtelen formasértéssé bagatellizálni. Támadta a pártelnök azon kijelentését, miszerint a Szatmárnémeti Szabadelvű Párt osztja a végrehajtó bizottság álláspontját. Véleménye szerint ha ez így volna, Keresztszeghy nem csak a gondosan válogatott gárdát szondázta volna meg, hanem összehívta volna a pártgyűlést. Cáfolta továbbá Keresztszeghynek azt a sugalmazását, hogy ő, aki az agrárius Károlyi Sándor uradalmi ügyvédjeként is tevékenykedik, a gróftól kapott volna utasítást a kormánypárt kötelékéből való távozásra. Közben pedig utalást tett arra, hogy a sokáig mérsékelt ellenzéki Károlyi Sándorral egykor éppen Keresztszeghy dr. tartozott egy politikai táborba, amikor ő a Szabadelvű Párt keretében tevékenykedett.

Tény, hogy dr. Farkas Antalt – dr. Keresztszeghy Lajossal egyetemben – a vármegye második legvagyonosabb családjának, a szintén agrárius báró Vécseyeknek az ügyvédi gárdájában is ott találjuk. Farkas édesapja több, mint huszonöt évig vett részt a család jogi ügyleteinek intézésében. 1901-ben bekövetkezett halálát követően a titkári teendőket fia vette át, akit a Vécseyek már korábban is foglalkoztattak.²¹⁵ Báró Vécsey László a kormányválság alatt csatlakozva Andrassy pártjához, alkotmánypárti képviselőjelöltként indult az 1906-os országgyűlési képviselő-választáson. Andrassy Gyula 1905 novemberében hozta létre az Alkotmánypártot.²¹⁶ Szatmári hívei már a politikai válság lezárultával, de még az új választások előtt, 1906. április 21-én tartották alakuló értekezletüket a Pannóniában Korányi János elnöke alatt. Az alakuló közgyűlés összehívására előkészítő bizottságot választottak, melyben több egykori szabadelvű pártival együtt dr. Farkas Antal is helyet kapott. „A kiegyezési törvényekkel sem az önálló vámterület, sem a hadsereg magyar felének teljes megmagyarosodása s abban a magyar vezényszó behozatala ellentétben nem áll. [...] Ausztriával és a dynastiával fennálló évszázados kapcsokat teljesen szét tépni nemcsak nem lehetséges, de hazánkra nézve nem is volna üdvös, mert Magyarország sem nem eléggé egységes, sem nem eléggé gazdag és erős ahhoz, hogy egymagában a germán és szláv áramlatok sodrában megállhasson”²¹⁷ – olvasható az előkészítő bizottság csatlakozásra felszólító programadásában.

²¹⁵ Többek között az 1892-ben tervbe vett szatmár-bikszádi vasút létesítésére tett előmunkálatok kapcsán.

²¹⁶ Az Alkotmánypárt programját lásd Mérei Gyula–Pölöskei Ferenc (szerk.): Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Bp., 2003. 228–230. (a továbbiakban: Mérei–Pölöskei, 2003.)

²¹⁷ Az előkészítő bizottság tagjai: dr. Antal Sándor, Bakó Lajos, Bodnár Gáspár, dr. Boross Lajos, dr. Farkas Antal, Fried Samu, Hatvani Péter, Hatvani Béla, dr. Ináncsy Elemér, Jakab Mihály, Korányi János, dr. Lénárd István, Losonczy József, Lövinger József, Madzsar János, Márkus Márton, Pirkler József, Poszvék Nándor, Wagmann Antal, dr. Vajay Károly. Szatmár és Vidéke, 1906. április 24.

A Tisza mellett ki nem tartók egy másik magatartásformáját példázza dr. Kovács Dezső, dr. Vetzák Ede és N. Szabó Albert esete. Előbbi két ügyvédet a Szatmárvármegyei Szabadelvű Párt 1904. szeptember 28-i alakuló ülésén a jegyzői karba választották be. A három jogvégezett férfi a december 6-i vármegyei közgyűlésen az akkor még kisebbségben lévő ellenzékhez csatlakozva bizalmatlanságot szavazott a Tisza-kormánynak. Csatlakoztak a Függetlenségi és 48-as Párthoz és a „nemzeti ellenállás” idején alapított Szatmárvármegye című politikai lap szerkesztőségéhez. Kovács a lapvezérő bizottságban foglalt helyet, Vetzák pedig felelős szerkesztőként működött. A Nagy László „darabont főispánt” támogató Szatmárvármegyei Közlöny hevesen támadta Kovács Dezsőt pártváltása miatt, aki újságjában hosszas, a nemzeti követelésekre fókuszáló érveléssel utasította vissza a köpönyegforgatás vádját. Hivatkozott arra, hogy ő szabadelvű párti korában is vallotta a Függetlenségi és 48-as Párt nemzeti követeléseinek szükségességét, hiszen a nagykárolyiak teljes egészében magukévá tették a Debreceni Szabadelvű Párt 1903-as határozatát. Ám miután az Országos Szabadelvű Párt a debreceni határozatot dezavualta, nem maradt más alternatíva, mint a kilépés. „Gondolom, ez eléggé képét adja annak, milyen véleményem volt a nemzeti követelményekről szabadelvű-párti koromban, s kézzelfoghatóvá teszi, hogy a szabadelvű párt csuf tric-je, 1904. november 18 után csak az alkotmányvédő koalíció táborában lehetett helyem. [...] Így és ilyen előzmények alatt szüntem meg én is támogatója lenni a szabadelvű-pártnak. A függetlenségi pártba pedig az 1905. január 5-én elkövetett alkotmány sértés után léptem be Apponyi Albert gróf utasítása nyomán”²¹⁸ – érvelt Kovács.

N. Szabó Albert a későbbiekben inkább a Néppárt szolgálatába szegődött. Az 1906 áprilisában Nagyváradba összehívott keresztényszocialista, de a függetlenségi képviselőjelölt támogatását célzó gyűlésen még a 48-as eszmék hívének vallotta magát. Az 1907-es nagyváradói időközi választáson azonban a Katolikus Néppárt jelöltjeként szállt ringbe a nagyváradói mandátumért.²¹⁹

Voltak olyan exszabadelvűek is, akik az 1904. december 6-i közgyűlésen még megszavazták a bizalmi indítványt, és csak az 1905-ös választási eredmények következtében kibontakozó politikai válság idején fordítottak hátat Tisza bomladozó alakulatának, mint például Gellért Endre nagybányai polgármester, aki szintén csatlakozott a Függetlenségi és 48-as Párthoz. Ennek ellenére Gellért a koalíciós Wekerle-kormány alatt, a független-

²¹⁸ Szatmárvármegye, 1906. április 7.

²¹⁹ A nagyváradói választókerületben 1907-ben Károlyi István képviselő halála miatt volt szükség időközi választás rendezésére.

ségi szatmári főispán elszánt támogatása mellett sem volt képes az 1907. május 22-i városi tisztújításon polgármesteri pozíciójának megőrzésére.²²⁰

Az 1903. elején a véderőkérdésben megindult parlamenti vita Szatmár vármegyében a Függetlenségi és 48-as Párt megerősödéséhez vezetett. Az 1901-es országgyűlési képviselő-választások eredményeképpen három függetlenségi, pontosabban Kossuth-párti szatmári honatya került be a képviselőházba.²²¹ Az egyik Luby Géza, a fehérgyarmati választókerület képviselője, egyben a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnöke. Az 1874-es függetlenségi pártprogramhoz ragaszkodó Luby Géza 1847. október 17-én született.²²² Családfáját 1150-ig tudta visszavezetni. Függetlenségi párti politikusként büszkén emlékeztetett a Rákóczi Ferenc ezredeseként Árva és Likava várának bevételében szerepet játszó Luby Györgyre, de anyai dédapjára, Ilosvay Györgyre is, aki szintén Rákóczi ezredeseként harcolt a magyar érdekekért. A Magyarban csaknem ezer kataszteri holdas birtokkal rendelkező és itt kastélyt építő²²³ Luby Géza a szomszédos Szabolcs megyéből származó Okolicsányi Margitot vette feleségül, mely frigyből négy gyermekük született.²²⁴ A házasság azonban elsősorban a feleség idegrendszeri problémái miatt hamar megromlott. Okolicsányi Margit minden valószínűséggel genetikailag hordozta az idegbetegségre való hajlamot. Vőlegényéhez írt leveleiben időnként megemlítette rossz kedélyállapotú édesanyját, aki valószínűsíthetően depressz-

²²⁰ Az 1906 előtt a Szabadelvű Párt stabil területének számító Nagybányán az említett tisztújítási kampány idején a függetlenségi pártiak panaszolták be Falussyt Andrássy belügyminiszternél hatalommal való visszaéléssel vádolva a Gellért Endre melletti korteskedésért. E, Falussy számára rendkívül kínos szituáció kialakulásában szerepet játszottak bizonyos párton belüli konfliktusok, nemzetiségi feszültség, valamint az ilyen típusú ügyek intézésében bizonyos koalíciós politikusok rutintalansága. MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 118/1907. III. Gróf Andrássy Gyula belügyminiszter utasítása Falussy Árpádhoz, Szatmár vármegye főispánjához, melyben sürgős jelentéstételre szólítja fel a Nagybányai Függetlenségi Párt képviseletében Farkas Sándor pártelnök Nagybánya r. t. város tisztújítása tárgyában a belügyminiszterhez intézett távirati panasza alapján. Budapest, 1907. május 21.

²²¹ A Függetlenségi és 48-as Párt frakcióihoz lásd Dolmányos, 1963. 78–114., 132–147., 175–186., 203–295.

²²² Az országgyűlési almanachokban és a Szövetkezett Balpárt arcképcsarnokában tévesen látott napvilágot Luby Géza születési dátuma. A családi archívumban található keresztlevele szerint 1847. október 17-én született. Nem tudjuk, hogy az 1848-as dátum születési évként való szerepeltetése propagandafogás vagy pusztán elírás következménye. A Nép zászlója című hetilap 1889. július 4-i számának Lubyról megjelent írásában viszont helyes az adat. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/A. cs. 1. pallium Luby Aurél Ödön Geyza keresztlevele [1847. október 17.] kivonata: 1940. február 26.

²²³ A kastélyépítéssel kapcsolatos iratokat lásd MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/F. cs. Luby (II.) Géza nagyari birtokára vonatkozó iratok, 1869–1901 1. pallium A nagyari építkezés iratai, 1877–1878.

²²⁴ Pirokska, Géza, a híres néprajzkutató Luby Margit és Imre. A Lubyak genealógiájához lásd Kiss Kálmán: A Luby család. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XVII. Nyíregyháza, 2006. 381–390.

szióban szenvedett, ami az apai ágra is jellemző volt. Okolicsányi Margit üzenetváltásaiban érzéklni lehet a szorongást és a féltékenységet is. Már a házasság előtti időszakban is mintha konfliktusok terhelték volna a kapcsolatot. A családi korrespondencia szerint a heves természetű Luby Géza nem tudta tolerálni felesége betegségét, a házastársak kommunikációja sérítő, durva stílusúvá vált. A válóper – melynek gyors és sikeres kivitelezése érdekében a felek római katolikus vallásukat elhagyva reformátusra tértek át²²⁵ – 1890-ben vette kezdetét. Ezzel magyarázható, hogy a pragmatikus okokból vallást váltó Luby a későbbiekben a református egyház ügyeinek intézésébe kapcsolódott be. A válás után Okolicsányi Margit egészségi állapota miatt nem nevelhette gyermekeit. Luby Gézának tehát politikai karrierének építésében nem állt rendelkezésére egy biztos támasztként szolgáló, kiegyensúlyozott családi háttér, amelyet elsősorban a feleség tudott volna biztosítani. Luby egyrészt minden bizonnyal a válás, másrészt politikai karrieréért hozott materiális áldozatai miatt annyira súlyos anyagi helyzetbe került, hogy a nagyari kastély és közel ezerholdas birtoka eladására kényszerült.²²⁶ A rendelkezésünkre álló családi iratokból azonban nem rekonstruálható, hogy a válással veszített-e, és ha igen, mennyit.

Luby Géza politikai pályája az 1880-as években indult. Először Bereg vármegye beregkászonyi kerületében szerzett mandátumot a Függetlenségi Párt színeiben indulva. Az 1892-es kampány elején bár történtek egyeztetések Dercsényi Ferencsel, beregkászonyi bizalmasával, de a Luby által a választásra szánt 3000 forintot kevesellték a kampányfelelősök. „[...] Tekintve, hogy a kormány és uradalom főispánja sokkal nagyobb áldozatra kész, mivel annak unokatestvére lép fel, kinek magának is meg lehetős személyes összeköttetése van; tekintve egy téli választás óriási nehézségeit úgy a szavazók behozásánál, elszállásolásánál, s magánál a szavazásnál is – hozzávéve még a nem számított eshetőségeket és – tekintve továbbá, hogy a behozatalra a tiszahátról segítséget nem kaphatunk – [...] feltétlenül legalább is annyi költségre van szükség, mint a multkori választásodnál kiadva lett. [...] ha csakugyan több anyagi áldozatot hozni hajlandó nem vagy – úgy a megválasztásodhoz nagyon gyenge reményünk van – elég fájdalom az, hogy népünk még nem érett annyira meg, miszerint a kor-

²²⁵ Luby Géza apja, benedekfalvi Luby Zsigmond, Szatmár vármegye egykori főjegyzője, majd első tanfelügyelője római katolikus, édesanyja, Ilosvay Katalin református vallású volt.

²²⁶ A kastély és Luby Géza nagyari birtoka Szalachy Sándorné Kállay Adrienne tulajdonába került. A kastélyt ífj. Luby Gézának 1936-ban gróf Vay Ádám örököseitől sikerült visszavásárolnia. MNL SZSZBML IV. B. 754. Szatmár, Ugocsa és Bereg közizgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának iratai 124. d. 2124/1936. kb. szám.

mány gyalázatos etetés és itatásainak nem bír ellent állani”²²⁷ – vélekedett Dercsényi.

Luby Géza 1892-ben a csengeri kerület választópolgárai bizalmából került be a parlamentbe. 1896-tól 1911-ben bekövetkezett haláláig a fehérgyarmati választókerületet képviselte. Nagy tisztelője volt Kossuth Lajosnak, akivel személyes kapcsolatot is ápolt, ugyanis több alkalommal vett részt a turini remetét látogató küldöttségekben. Az apja halála után, 1894-ben Magyarországra hazaérkezett Kossuth Ferencsel való kapcsolata azonban már nem értékelhető konfliktusmentesnek. Erről árulkodik a Luby család iratai között található három levél is, melyeket a „kis Kossuthtól” kapott. „Teljes lehetetlen volt előbb válaszolnom becses leveledre. Uray Imre barátunk jelöltségét bárhol a párt és én igen nagy örömmel támogatnánk, de Szegváron, mikor leveled megérkezett már a párt hivatalosan ajánlotta Mülek Lajost, még pedig szegény Helfy temetésének napján, a mely alkalommal vagy 15 befolyásos választó jelen lévén a temetésen, eljött a párt körben ép az napra össze hitt értekezletre, s még ott történt a megállapodás, bár köz megegyezésből elhatározottat hogy [...] még ne tessék közzé a megállapodás, mert ismeretlen volt a jelzett fellépés hatása a kerületben, és a párt kerülni óhajtja ha lehet a szokásos rágalmazásokat és pizskolódásokat. Mülek Lajosnak nagy pártja van s nem lenne tanácsos a fellépő kormánypártival szemben a függetlenségi polgárokat megosztani”²²⁸ – írta Kossuth. Ezek a sorok egyértelműen arról árulkodnak, hogy Luby Géza nem tartozott Kossuth Ferenc azon szűkebb köréhez, akik a párt irányelveit, taktikáját kialakították, akik véleményformáló erővel bírtak az országos pártelnökre, akikhez a fontos pártinformációk első körben jutottak el.

1897-ben „a Kossuth Lajosi elképzelésekhez” ragaszkodó, Kossuth Ferenc tranzigens magatartását elfogadni nem tudó Luby kilépett a pártból. Ennek tudomásulvételéről a pártelnök a következő gondolatok kíséretében értesítette a fehérgyarmati képviselőt: „Végtelenül sajnálom, hogy párt körünk, oly törhetlen függetlenségi férfiut vesztett el, mint te vagy, de belátom hogy annak hogy te magad ellentétbe helyezted a párt egyhangú határozatával, más következése nem lehetett, mint az a melyet én, mint tisztelő és barátod szívemből sajnálok. Bocsásd meg hogy kilépésedet okadatoló leveled érveire nem válaszolok óriási mérvű elfoglaltságaim miatt és csak azt jegyzem meg, hogy soha sem fog bekövetkezni azon eset melyet megemlítesz, hogy még ha magad maradnál is, nem fogsz megszűnni áldott emlékü édes atyám zászlóját lobogtatni. E zászlót csak a ha-

²²⁷ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/C. cs. 139. pallium H. n., 1892. január 7. Dercsényi Ferenc Luby Gézához.

²²⁸ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 60. pallium Budapest, 1897. október 22. Kossuth Ferenc Luby Gézához.

lál csikarhatná ki az én hú kezemből, és tudom hogy velem érez az egész párt”.²²⁹

Luby a Széll-kormány által rendezett országgyűlési képviselő-választáskor mégis visszalépett a Kossuth-pártba, de a pártelnökkel való viszonya ezt követően sem nevezhető felhőtlennek. 1904 őszén Luby Géza fülébe jutott az az információ, hogy Kossuth őt Ugronhoz közeledéssel és klerikalizmussal vádolta meg. A virtuskodásra hajlamos, sértett politikus – minden bizonnyal becsületbeli ügyként fogva fel a szituációt – két párttársát, Sturmán Györgyöt és Kubin Mihályt bízta meg a hír valódiságának megtudakolásával. A párttársak a következő tájékoztatással szolgáltak: „megbízatosod értelmében eljártunk és Kossuth Ferenc urtól magyarázatot és felvilágosítást kértünk, ki is jelentette, hogy soha senkinek sem mondta felőled miszerint Ugron párti klerikális lettél, lennél vagy ohajtanál lenni a jövőben. Mely nyilatkozata után mi a reánk bízott ügyet reád nézve befejezettnek tartván ezt veled ez uton közöljük”.²³⁰ Így nem került sor duellumra. A párbajozást 1874-től törvény tiltotta, ennek ellenére az arisztokrácia és az úri középosztály hagyományrendszere szerint ezt követően is a becsületi ügyek rendezésére szolgált.²³¹

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszterként 1909. június 27-én – bár kisebb horderejű kérdésben, mint a fentebb már említett képviselő-jelölés – szintén elutasító választ postázott a szatmári pártelnöknek, aki egy tiszabecsi molnárségedet szeretett volna állásba juttatni a posta- és távírdaintézetnél.²³² A koalíciós kormányzás idején a Függelenségi és 48-as Párt bankügy kapcsán történő kettéválásakor Luby Géza ismét szakított Kossuthal és a Justh Gyula mögé felsorakozókhoz csatlakozott. A zajtai függetlenségi választópolgárok helyeselték képviselőjük magatartását, és

²²⁹ Uo. Budapest, 1897. november 11. Kossuth Ferenc Luby Gézához.

²³⁰ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 108. pallium Budapest, 1904. október 18. Sturmán György és Kubin Mihály Luby Gézához.

²³¹ A Luby család iratai között fellelhető egy 1892. február 3-án, Beregszászon felvett jegyzőkönyv Luby Géza és Bereg vármegye főispánja, ifj. Lónyay Sándor párbajügyéről, melyre Luby Lónyayra tett sértő megjegyzése miatt került sor. Minden bizonnyal a beregkászonnyi képviselőségből való kizorítása miatt. A becsületbeli ügy elintézése túl nagy veszélyt nem hordozott magában, a kardpárbaj megállapított feltételei egyáltalán nem tekinthetőek súlyosaknak, például a szúrást kizárták. A jegyzőkönyv szerint mindkét fél megsebesült, az orvosok egyhangú véleménye szerint egyikőjükönél (akit az okmány nem nevesített), megállapítható volt a harc képtelenség. A dokumentum szerint Luby és Lónyay a helyszínen „kényszerítést váltott”, tehát kibékültek. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/A. cs. 3. pallium Luby Géza és ifj. Lónyay Sándor párbaj ügyéről felvett jegyzőkönyv Beregszász, 1892. február 3.; A Szatmár-Németi információi szerint 1906. március 29-én a főváros melletti Mátyásföldön Luby Géza Göde József orvosnövendékkel pisztolypárbajt vívott, mely során egyikőjük sem sérült meg, de nem békültek ki. Szatmár-Németi, 1906. április 4.

²³² MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 60. pallium Budapest, 1909. június 27. Kossuth Ferenc Luby Gézához.

bizalmukról biztosították Lubyt. A megalkuvással vádolt Kossuthot így ítélték el: „megragadjuk az alkalmat, hogy a Kossuth Ferenc által proklamált »lehetőségek politikája« fölött pálcát törjünk, mert ha ezt a – különben tetszetős – jelszót a jövő politikájának alapjául elfogadnók, úgy édes hazánk önállósága és függetlensége ki víva nem lehetne sohasoha!”²³³

1909. december 8-án a megyei Függetlenségi és 48-as Párt Szatmárnémetiben tartott ülésén Luby kezdeményezésére állást foglalt az önálló magyar jegybank mellett és levélileg üdvözölte Justh Gyulát. A Nap című lapban a pártgyűlésről megjelent cikk úgy tudósított a történekekről, hogy a Justhot nem teljes vállszélességgel támogató szatmári pártelnökök Pilissy István krassói képviselő harcias fellépése szorította rá a Justh melletti állásfoglalásra. Tény, hogy a függetlenségi balszárnyhoz tartozó Luby Justh elképzeléseit csak részben tette magáévá. Nem értett egyet Justhnak sem a nemzetiségi, sem a választójogi kérdésben képviselt véleményével.²³⁴ A Botpalád és Vidéke Függetlenségi Kör 1910. február 9-i ülésén kiállt a sokat támadott Luby Géza mellett, magáévá téve a fehérgyarmati képviselő választójogi kérdéssről alkotott véleményét és kijelentette, „hogya csak oly választási törvényt óhajt és pártol, mely a hazában a magyarság supremáciáját biztosítja”.²³⁵ Elítélték továbbá a Nap eljárását, valamint Pilissy „kalandorpolitikáját”, majd bizalmat szavaztak Luby Gézának. Pinkóczi Sándor, a botpaládi elnök kísérlőlevelében arról tájékoztatta a képviselőt, hogy döntésük értelmében az ülés jegyzőkönyvét mégsem küldik meg a Nap című lapnak, majd áttért – minden bizonynyal – egyik rokonának áthelelyezési ügyére, kérve Lubyt, sürgesse meg azt.

Luby Gézát az általános választójogot elutasító véleménye miatt rendkívül erőteljes támadásban részesítette Szatmár megyében az 1906 óta a polgári radikalizmus elveit hangoztató, a társadalom demokratizálását óhajtó hetilap, a Nagykároly. Életkorára utalva „Géza bácsiként” emlegette, idősnek tartva a közéleti, elsősorban parlamenti munkához. Javasolta neki, hagyjon fel ezzel a szereppel. Majd így folytatta: „ha az általános választói jog megvalósul, akkor a Lubyak és a fajtájuk nem élhetnek meg a hazaffyság tele szájjal való hirdetéséből, annélkül, hogy tennének is a hazáért valamit. Akkor a Lubyak és társaik nem nehezedhetnek rá teljes

²³³ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 41. pallium Zajta, 1909. december 7. Gots János függetlenségi pártelnök és 39 választópogár Luby Gézához.

²³⁴ Justh már 1909 végén, 1910 elején határozottan kiállt az általános választójog mellett, de az 1910-es kampány során a pártprogramban az önálló bank élvezett prioritást. Justh Gyula választójogi elképzeléséhez lásd Szendrei, 2009. 142–165. Justh Gyula pártjának az önálló magyar bank és az általános választójog programja jelentős tömegtámogatást eredményezett, de nagyrészt a választójoggal nem bírók körében, így az 1910-es képviselő-választás mandátumcsökkenéssel járt a Justh-párt számára.

²³⁵ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/D. cs. 6. pallium Jegyzőkönyv a Botpalád és Vidéke Függetlenségi Kör 1910. február 9-i üléséről.

sulyukkal a tekintetes vármegyére és az érdemes községre. Akkor a népnek is volna szólási joga ott, ahol most róla, de nélküle határoznak”.²³⁶ Arra is kitért a cikkíró, hogy a fehérgyarmati választókerület választópolgárai lekötelezettjei képviselőjüknek, aki ügyes-bajos dolgaik elintézésében kapcsolatai révén segíti őket. Erre bizonyítékul szolgál a családi archívumban fennmaradt levelek sokasága. „A fehérgyarmati választókerület csak azért választotta meg őt már többször képviselőjének mert ez a szintizsta magyar kerület tud hálás lenni az egykori nagyari földesurral szemben és igen gyengéd és feltétlenül tiszteletreméltó módon teszi lehetővé, hogy öreg napjait anyagi gondoktól menten élhesse le. Nem, Luby Géza bácsi nem tudja ezt, és azon hiszemben él, hogy egyéni képességei predesztinálták a képviselői tisztségre és hogy így képviselői mivolta őt bizonyos közéleti szereplésre is kötelezi [...] Őszintén csodálkozunk azon, miszerint Luby Géza azt hiszi, hogy őt, különösen az utóbbi évekbeni szereplése után, komolyan veszi valaki”²³⁷ – olvasható a kemény kritika az 1909. december 15-i számban.

A Nagykároly egyébként Justh Gyulát is hevesen támadta. A kuruc kor jellegzetes fegyverét felidézve próbálta nevetségessé tenni, „fringás úrnak” nevezte, a választási kampány alatti Szatmár megyei látogatásait a krassói, csengeri, mátészalkai és nagykárolyi kerületben pedig „maszatolási körútnak”.²³⁸ Választójogi programját nem tartotta őszintének, hiányolta, hogy a koalíciós kormányzás alatt nem került előtérbe az általános, egyenlő választójog. Kifogásolta továbbá, hogy a titkosság tekintetében a Justh-pártiak körében is csak egyéni vélemények hangzottak el.²³⁹ Minden bizonnyal nem tudta megbocsátani Justhnak, hogy a székhelykérdésben Szatmárnémeti mellett foglalt állást.

Tény, hogy Luby Géza életének utolsó képviselő-választásához közeledve – amely a dualizmus történetében is az utolsó volt – igazán nem találta helyét egyik függetlenségi pártban sem. Kossuth Ferenc túl konzervatívnak, Justh viszont bizonyos kérdésekben túl radikálisnak tűnt számára. Az 1910-es választás előtt mandátuma megtartása érdekében alkudozásra kényszerült. A parlamenti többség visszaszerzésére erősen koncentrálni Nemzeti Munkapárthoz csatlakozó Kende Zsigmondtól, korábbi szabadelvű párti alelnöktől kapott levélből az derül ki, hogy a fehérgyarmati választókerületben bizonyos Tisza-párti, de Lubyval rokoni és/vagy baráti nexusban álló kör részéről az az elvárás fogalmazódott meg jelöltségével kapcsolatosan, hogy csakis Justh Gyulától elhatárolódva, pártonkívüliként számíthat támogatásukra. Erre Kende levele szerint Luby Géza ígéretet

²³⁶ Nagykároly, 1909. december 15.

²³⁷ Uo.

²³⁸ Nagykároly, 1910. március 2.

²³⁹ Nagykároly, 1910. május 11.

is tett. Ez minden bizonnyal része lehetett az 1910-es választási kampány azon megegyezéseinek, amelyeket számos választókerületben a Nemzeti Munkapárt a Kossuth-párttal és az 1910 februárjában feloszlott Alkotmánypárttal kötött a legfőbb ellenségként kezelt nemzetiségi, demokratikus pártok, valamint a Justh-párt elleni sikeres harc érdekében.

Luby Kendétől arra vonatkozóan várt információt, hogy a Nemzeti Munkapárt a fehérgyarmati kerületben elindítja-e dr. Jármly Béla fehérgyarmati ügyvédet, akit ő évekkel azelőtt pártfogásába vett,²⁴⁰ illetve ebben az esetben számíthat-e az egykori szabadelvű párti alelnök támogatására? Kende Zsigmond privát beszélgetések alapján 1910. május 15-én még nem valószínűsítette Jármly jelölését.²⁴¹ Majd így folytatta a levelet: „Azt irod »de a változott körülmények folytán óhajtom álláspontodat ismerni« – Erre csak azt felelhetem, hogy csodálom, hogy még nem ömersz! Reám nézve az nem változtat az állásponton ha veled szemben Jármly Béla fellép, de az igen ha Te változtatsz álláspontodon és nem tartod meg ígéretedet vagy a pártonkivüliséget, mert a Just pártot károsabbnak tartom hazánkra, mint a socialistákat és a nemzetiségeket”²⁴² – nevezte meg Kende Zsigmond a legfőbb ellenséget. Végül arra kérte Lubyt, hogy a haza és saját maga jól felfogott érdekében óvakodjon a Justhéhoz történő közeledéstől. Luby Géza az 1910-es választáson pártonkívüliként szerzett képviselői mandátumot.²⁴³

Luby Gézát 1894-ben választotta elnökévé a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt. Előtte sógora, Jékey Zsigmond töltötte be ezt a pozíciót.²⁴⁴ Luby Géza megyei pártelnökként kezdettől fogva törekedett valamennyi választókerületben a jól szervezettségre, de ez a szándéka nem mindenhol vezetett eredményre. A párt szervezettsége a tisztán magyarok által lakott kerületekben mondható a legerősebbnek, a fehérgyarmatiban különösen nagy támogatottsággal rendelkezett. Erre való hivatkozással a dualizmus korában jellemző, leginkább a képviselő-választások idejére korlátozódó lokális pártélet intenzívebbé tételére törekedve, az 1896-os

²⁴⁰ A fiatal ügyvéd pályakezdekésekor köszönőlevelet írt a képviselőhöz, akinek pártfogását élvezte, és aki jó tanácsokkal látta el. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 49. pallium Fehérgyarmat, 1905. november 7. Dr. Jármly Béla Luby Gézához.

²⁴¹ Jármly Béla mégis fellépett, de nem a Nemzeti Munkapárt, hanem a 48-as Függetlenségi Kossuth-párt jelöltjeként. MNL SZSZBML IV. B. 753. 6. d. 107 Kpv./910.

²⁴² MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 56. pallium Túrístvándi, 1910. május 15. Kende Zsigmond Luby Gézához.

²⁴³ MNL SZSZBML IV. B. 753. 6. d. 107 Kpv./910.

²⁴⁴ Jékey Zsigmond Luby Géza testvérét, Piroskát vette feleségül. Luby Pirooska a családban öröklődő szívbetegségbe 1879-ben belehalt. Házasságukból egy fiú született, Jékey István. Jékey Zsigmond újranošült.

választást követő szervezkedésen²⁴⁵ Luby javaslatot tett a megyei tisztújító pártgyűlés Fehérgyarmaton történő megtartására. Az indítványt, mely a megyeszékhelyen visszatetszést szült volna, 6:3 arányban elvetették a jelenlévők. A pártgyűlés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy nem csupán választási pártként kívánta működtetni a lokális Függetlenségi és 48-as Pártot, amely két képviselő-választás között „csipkerózsika álmot” alszik, hanem egy dinamikusabb helyi pártéletben gondolkodott.²⁴⁶ Lényegesnek tartotta, hogy Szatmár vármegye törvényhatósági bizottságának függetlenségi érzelmű tagjai a fontosabb, politikai vagy személyi kérdésekben döntő közgyűlések előtt pártgyűlést tartsanak. Ennek a módszernek az alkalmazása az 1905–1906-os kormányválság alatt állandósult, a „nemzeti rezisztencia” idején az ellenállási akciókat szervező 60-as bizottság is ezzel a módszerrel dolgozott. A megyei pártgyűléseket azonban általában nem a megyeszékhelyre, hanem a párttagok többsége számára könnyebben megközelíthető Szatmárnémetibe hívta össze.

Luby pártelnöki működésének kezdetén puhatolózott, hogy a kormánypárt stabil kerületeinek számító, nemzetiségek által is lakott nagybányai és nagysomkúti választókerületekben hogyan tudná megvetni lábát a Függetlenségi és 48-as Párt. Az itteni viszonyokról huszonhat éves tapasztalattal rendelkező Kállay Kornél pesszimista helyzetjelentéssel szolgált: „várakozásod ellenére sajnálattal tudatom, hogy egyetlen élő embert sem tudok, ki hozzánk tartana, a függő és kenyérért remegő emberek hazája ez – hol az elv ki van zárva, a mellékelt 10 f[orin]tot használd fel legjobb belátásod szerint”.²⁴⁷

A fehérgyarmati választókerületen kívül a nagykárolyi is jól szervezettnek tekinthető, melyben már néhol községi szinten is megvalósult a pártszervezés, de az 1901-es választást mégsem tudták megnyerni.²⁴⁸ A nagykárolyi választókerület Függetlenségi és 48-as Pártjának irányítását egy városi és egy vidéki elnök látta el. Az 1901-es képviselő-választás utáni tisztújító kerületi pártgyűlésen, mivel Papp Béla addigi elnök egészségi és egyéb okokra hivatkozva a továbbiakban nem vállalkozott a vezetésre, egyhangúan dr. Adler Adolf ügyvéd, Szatmár vármegye tb. tisztí fő-

²⁴⁵ A szervezeti szabályzat értelmében a párt tisztviselőinek megbízatása a képviselő-választás megejtésével véget ért.

²⁴⁶ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/D. cs. 5. pallium Jegyzőkönyv a szatmár vármegyei függetlenségi és 48-as párt Nagykárolyban 1897. október 6-án a polgári olvasóköri helyiségében tartott rendes gyűléséről.

²⁴⁷ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 54. pallium Nagybánya, 1895. január 23. Kállay Kornél Luby Gézához.

²⁴⁸ Gyapay Pált Domahidy Elemér kormánypárti jelölt körözte le. 1901-ben három szatmári kerületben jutott mandátumhoz a Függetlenségi és 48-as Kossuth-párt jelöltje, a fehérgyarmatiban Luby Géza, a mátészalkaiban sógora, Jékey Zsigmond, a csengeriben pedig unokatestvére, Luby Béla.

ügyésze iránt mutatkozott meg a bizalom. Papp Béla eddigi tevékenységének elismeréseként díszelnök lett. Adler célként tűzte ki a nagykárolyi kerületben a Függetlenségi és 48-as Párt megszilárdítását, mégpedig úgy, hogy az egész kerületben, a Nagykárolyon kívüli településeken is erőteljes szervezkedést indított el, és bázisszélesítésként 48-as függetlenségi körök alakítását szorgalmazta. Éppen ezért elvetette azt az indítványt, hogy a képviselő-választás után térjenek vissza ahhoz a régebben alkalmazott szokáshoz, hogy a négy helyett két alelnököt válasszanak. Így ismét négy alelnökkel alakult újjá a Nagykárolyi Függetlenségi és 48-as Párt.²⁴⁹

A vidéki elnök személye körül már nem volt teljes az összhang. Luby Géza indítványozta, hogy Balázi Józsefet, az addigi vidéki elnököt „beteg ember iránti udvariasságból is tartsák meg”.²⁵⁰ Vele szemben Sternberg Sándor és Csóti Márk Szintay Istvánt ajánlotta, de Papp Béla bemutatta a jelölt levelét, melyben Szintay leszögezte, hogy betegsége kizárja a mobilitást igénylő pozíciót. Így Balázi József maradt a vidéki elnök és sor került még öt községi elnök megválasztására.²⁵¹ Luby nem lehetett elégedett Balázi József tevékenységével. E véleményét a nagykárolyi pártelnök is osztotta. „Abban igazad van, hogy a vidéki elnök nem lendített pártunkon semmit, minden teendő csak az én nyakamba szakadt”²⁵² – írta Adler Adolf 1904 őszén egy, az aktuális politikai helyzetről érkező üzenetváltásban. Luby az 1901. december 5-i kerületi gyűlésen kifejtette a közelgő vármegyei tisztújítás során a párt szempontjából kívánatosnak tartott magatartási módozatot, de ekkor még nem rendelkezett elég erővel, hogy ennek követésére párthatározattal kötelezze a párt megyebizottsági tagjait.

Luby Géza politikai credóját így határozta meg 1904 decemberében egy őt következetlennek tituláló, nagy valószínűséggel egy egyházi személy (talán egy esperes) levelére válaszolva: „vagyok aki voltam, Kossuth Lajos elveinek követője, aki az 1849. április 14-i debreceni nyilatkozat alapján állok”.²⁵³ Ez a megnyilvánulás valójában a sértett politikusra jellemző „virtuskodás” volt. Luby a Függetlenségi és 48-as Párt 1874-es programjával értett egyet, azaz a magyar nemzeti bank, nemzeti hadsereg és önálló vámterület megvalósítását óhajtotta. Ez az 1872-es függetlenségi programnál jóval mérsékeltebb, ugyanis sem az általános választójog, sem a titkos

²⁴⁹ Tanczyk Albertet, Serli Ferencet, Csóti Márkot és Kubinyi Bertalant választották alelnököknek. Pénztárnokul Strohmayer Ferencet, jegyzőkül Veres Gusztávot és Rózsa Istvánt.

²⁵⁰ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/D. 3. pallium Jegyzőkönyv a nagykárolyi 48-as és függetlenségi párt 1901. december 5-i gyűléséről.

²⁵¹ Börvelyben Veres János, Dengelegen Nagy Károly, Érendréden Szintay István, Gencsen Gálmi Zsigmond, Szaniszlón Takács Ferenc.

²⁵² MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 1. pallium Nagykároly, 1904. október 19. dr. Adler Adolf Luby Gézához.

²⁵³ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/E. cs. 5. pallium Budapest, 1904. december 21. Luby Géza egy „Nagytiszteletű Úrhoz”.

szavazás követelése nem található meg benne. Mint már említettük, Luby a választójog kiterjesztését csakis nemzeti alapon, a magyar nemzet szupremáciájának megóvásával tartotta elfogadhatónak.

Luby Géza a vármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnökeként Kristóffy Józsefet 1904 elején az installáció alkalmával támogatásáról biztosította. Amikor azonban azt tapasztalta, hogy Kristóffy néhány hónapos főispánsága alatt a kormánypárt szervezése terén jelentős eredményeket ért el, a tőle megszokott harcos hangnemet megütve felháborodását fejezte ki amiatt, hogy a főszolgabírók községről községre járva „a publikumot mint birkát csóditik be” a szabadelvű párti gyűlésekre, útiköltségeiket kifizetve és ebédcedulával ellátva őket.²⁵⁴

Kristóffy eközben törekedett a közéleti békére, a politikai küzdelmek lecsillapítására, amire példaként említhető a korábbra tervezett, de Kossuth Ferenc betegsége miatt 1904. szeptember 25-ére halasztott szatmárnémeti díszközgyűlés. Ezen Kossuth Lajos arcképének leleplezése történt meg. A pártsemlegesnek hirdetett ünnepélyes rendezvényen elnöklő főispán „nagy hazánkfiaának, a magyar nép felszabadítójának” nevezte „Kossuth apánkat”, aki rászolgált arra, hogy „dicsőítsük az ő nagy és szent nevét”. Kristóffy ezzel a Kossuth Lajosnak szóló tiszteletadással kívánta leszerelni a megyei ellenzéket. Éppen úgy, ahogyan Kossuth Ferencet is, akit Veréczy Antal bíró javaslatára Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező város díszpolgárává választottak. A főispán a megalkuvó természetű „kis Kossuth” irányába is gesztust gyakorolva kijelentette, hogy „közéleti működésével és hazafias cselekedeteivel mindnyájunk tiszteletét és elismerését érdemelte ki”.²⁵⁵ Az eseményről tudósító kormány közeli Szamos Kossuth Lajos behódoló attitűdű fiát európai, nagy műveltségű, alapos tudású, nagyszabású politikusnak nevezte.²⁵⁶

Az 1904-es vármegyei őszi rendes közgyűlésen – miután Tisza István ugrai levele²⁵⁷ előrevetítette az újabb parlamenti összecsapást – a függetlenségi ellenzék a nemzeti követelések elővételével a galaci német nyelvű átirat kapcsán indította újra lokális harcát. Ez a kérdéskör a hamarosan megalakuló szövetkezett ellenzék tagjainak egyetlen közös nevezőjét alkotta. A konfliktust a romániai Galacon szolgálatot teljesítő konzul német nyelvű átirata váltotta ki, amely ellen Debrecen városa a magyar nyelv

²⁵⁴ Szatmárnémeti Közlöny, 1904. október 16.

²⁵⁵ Utalás az 1904 márciusában kötött Thaly Kálmán-féle békére, melynek lényege abban állt, hogy Tisza István miniszterelnök lemondott a házszabály-módosításról, cserében az ellenzék felhagyott az obstrukcióval, és megszavazta az újoncjutalékot, a költségvetést és a kormány által beterjesztett törvényjavaslatokat.

²⁵⁶ Szamos, 1904. szeptember 29.

²⁵⁷ Tisza István 1904. október 7-én választóihoz intézett nyílt levelében tudatta, hogy a parlament működőképessége érdekében döntött a házszabály-módosítás keresztültüveléről.

jogainak megvédése érdekében tiltakozott. A visszautasítást kimondó határozatot azonban a belügyminiszter megsemmisítette. A debreceniek úgy döntöttek, hogy ezúttal a képviselőházhoz intéznek feliratot a magyar nyelvnek és jelvényeknek a külképviseletben való megfelelő érvényesítése miatt, amelyet pártolás céljából a szatmári közgyűlésnek is elküldtek.

A közgyűlési ügyeket előkészítő állandó választmány a kormányelnökhöz történő felirat küldését javasolta, míg Luby Géza függetlenségi pártelnök a debreceni példát követve a képviselőháznak kívánta jelezni a problémát. A megyebizottsági tagok többségét ekkor még kezében tartó főispán név szerinti szavazást rendelt el. 62 szavazattal 23 ellenében az állandó választmány javaslatát elfogadva a szatmáriak a kormányelnökhöz intézték a feliratot.

Tisza ugrai levelének hatása alatt Luby Géza szervezkedni kezdett. A választókerületi pártelnökökkel kapcsolatba lépve pártgyűlések összehívására tett kísérletet, de ezt még a jól szervezett nagykarolyi kerület elnöke sem találta kivitelezhetőnek. Adler Adolf válasza alapján képet alkothattunk a kerület függetlenségi választópolgárainak közönybe forduló hangulatáról, amelyet a „Thaly-féle béke” váltott ki. Adler arról is beszámolt, hogy vannak, akik Ugronnal, olyanok is, akik Bánffyval szimpatizálnak.²⁵⁸ „Szerintem várni kell mígnem fenn [azaz az országos politikában, a parlamentben Zs. I.] történik valami vagy bizonyos tett, hogy új választás van küszöbön, akkor lehet eredményre kilátás. Ma mint a leszerelés után nem lelkesedik a pártért senki s hozzávéve most a járhatatlan utakat, bajosan hiszem, hogy a kerületi gyűlést össze lehetne hozni”²⁵⁹ – vélekedett Adler. Majd hozzátette, hogy a végrehajtó bizottságot azért a napokban össze fogja hívni.

Tisza a házszabály-revízió ügyét 1904 novemberében vitte a képviselőház elé. Az ellenzéki képviselők egy része ismét az obstrukció fegyveréhez nyúlt. Luby Géza egy egyházi személyt bíráló – korábban már idézett – levelére adott válaszában az obstrukciót jó célt szolgáló eszközként értékelte: „Csodálkozom rajta, hogy az obstrukciót el méltóztatik itélni, pedig annak rugója a nemzeti követelések kivívása volt és mikor Tisza márc. [ius] 10. ikén Thaly Kálmán felhívására házszabálmódosító javaslatát visszavonta, megszűnt rögtön. Azóta pedig úgyszólván hang nélkül ment keresztül a 903 és 904. évi ujoncjutalék, a költségvetés és a kormány minden beterjesztett törvényjavaslata. Nem volt tehát alapja és jogosultsága az

²⁵⁸ Eddigi kutatásaim során nem találtam arra vonatkozóan adatokat, hogy Bánffynak lettek volna támogatói Szatmárban.

²⁵⁹ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 1. pallium Nagykároly, 1904. október 19. dr. Adler Adolf Luby Gézához.

ugrai levél kirohanásának”²⁶⁰ – ítélte el a miniszterelnököt Luby a tavaszi paktum felrúgásáért.

Az 1904. november 18-i „zsebkendőszavazás” Szatmár megyében is tiltakozó akciók sorozatát indította el. A Szatmárnémeti és a Szatmár-vármegyei Függetlenségi és 48-as Párt 1904. december 4-én a lokális politikai rendezvényeknek helyet biztosító Vigadó nagytermében tartotta meg tiltakozó népgyűlését. A szövetkezett ellenzék képviselőit Luby Géza, Luby Béla, Jékey Zsigmond, Bernáth Béla, Ráth Endre és a november 18-a után a Függetlenségi és 48-as Pártba visszatért Lengyel Zoltán országgyűlési képviselők jelentek meg. Lengyel Zoltán nem idegenként érkezett Szatmárnémetibe, mert azon túlmenően, hogy középiskolai tanulmányait az itteni főgimnáziumban folytatta, Szatmárnémetiből választott magának feleséget egy kereskedő leánya, Lengyel Olga személyében. A Szatmárnémeti Függetlenségi Párt elnöke, Uray Géza Luby Gézát kérte fel a népgyűlés vezetésére. Luby alkotmány sértés ként értelmezte a november 18-án történeteket, majd arról igyekezett meggyőzni hallgató ságát, hogy obstrukciójuk szükséges volt. Lengyel Zoltán a tőle megszokott temperamentummal és gúnnyal adta elő mondanivalóját. Nem mellőzte az általános fegyverként alkalmazott kormánypárti kritikát, melynek éle elsősorban Szatmárnémeti országgyűlési képviselője, Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter ellen irányult. A kormányellenes hangulat-keltés fokozására bevette a „gumicsontként” működő székhelykérdést. Hangsúlyozta, hogy Hieronymi megválasztása előtt a szatmárnémetieket kecsgették a székhelyáthelyezéssel, a nagykárolyiakat pedig fenyegették vele, abban az esetben, ha nem szabadelvű párti jelöltet küldenek a képviselőházba. Majd az indulatokat tovább szítva felemlegette az 1903-as választást követő rombolást, mintha azt nem is az ellenzék követte volna el. A szónoki hatáskeltés mestere azt is kijelentette, hogy „nem az eszközöket kell nézni, hanem a győzelmet” és tettekre hívta fel a megjelenteket. Beszédét Zelk Domokos utolsó szavaival zárta le: „a Magyar meghal, de rab nem lesz soha!”

A népgyűlésen a szatmárnémeti szocialisták egy csoportja is megjelent, eleinte zajos közbeszólásokkal zavarva a rendezvényt. Luby Géza úgy szerelte le őket, hogy helyi vezetőjüknek megszólalási lehetőséget biztosított Jékey Zsigmond és Luby Béla képviselők beszédét követően. Mónus József mondandóját két fő gondolat köré csoportosította. Először Tiszát támadta a gyűlekezési jog akadályozása miatt, majd följajánlkozott a függetlenségekkel való szövetségkötésre, ha azok a szociáldemokraták

²⁶⁰ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/E. cs. 5. pallium Budapest, 1904. december 21. Luby Géza egy „Nagytiszteletű Úrhoz”.

által prioritásként kezelt általános, titkos választójog követelését fölveszik programjukba.

Szerepelt még a népgyűlés szónokai között dr. Kelemen Samu, a Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt ambiciózus és tehetséges tagja, akinek kemény, kritikus megszólalása Tisza erőszakos magatartása ellen irányult. A miniszterelnököt egy török szultánhoz hasonlította, „aki zseb-kendőjét egyik kegyencnőjéhez dobta a háremben”. A gyűlés határozati javaslatát Csomay Imre terjesztette elő. Ebben kimondták, hogy Tisza István ellensége a magyar nemzetnek, a szólásszabadság elleni merényletét politikai bűntettnek nyilvánították, Perczel Dezső házelnököt pedig Tisza bűntársának, „akit a miniszterelnökkel együtt el kell bocsájtani állásából”.²⁶¹

A Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt a vármegyeitől külön szerveződött, de egymással intenzív kapcsolatban álltak. A szatmárnémeti kerületben az 1905–1906-os kormányzati válság időszakára tehető a társadalmi nyitást célzó függetlenségi kör megalakítása. A megyeszékhely elnyeréséért küzdő városban az újdonsült képviselő, dr. Kelemen Samu e tekintetben is jelentős aktivitást fejtett ki. Az 1905. március 1-jétől a függetlenségi és 48-as elvek hirdetőjévé váló Szatmár-Németi április 26-i számában kezdte propagálni az eszmét, a szervezet állandóvá tételét tűzve ki célként. Hangsúlyozták, hogy a választójoggal nem rendelkezőket is befogadja a szervezet. A tehetősebbek (pártoló tagok) tagdíját évi 4 koronában, a rendes tagokét 2 koronában irányozták elő, és helyiséget, hírlapolvasási, valamint társas szórakozási lehetőségeket kínáltak. A függetlenségi kör megalakítására június 4-én került sor a Vigadó nagytermében Zichy Jenő, Mezőssy Béla²⁶² és az 1901-es nagykirályi, kisebbségben maradt függetlenségi jelölt, Gyapay Pál vendégképviselők jelenlétében.²⁶³ A tisztválasztó közgyűlésen a kör tiszteletbeli elnökévé választották a Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt megalakulásában meghatározó szerepet játszó Uray Gézát, mintegy sovány kárpótlásként, amiért országgyűlési képviselői ambícióival le kellett számolnia. A kör elnöke dr. Kelemen Samu és Csomay Imre lett.²⁶⁴

A „nemzeti ellenállás” erősítésére, társadalmi bázisának növelésére törekedve a Mátészalkai Függetlenségi és 48-as Párt Luby Lajos elnöklete alatt kerülete minden községében megalakította a függetlenségi kört, célként a függetlenségi eszme ápolását, a „renegátok megtérítését” napi

²⁶¹ Szatmár és Vidéke, 1904. december 6.; Szatmár-Németi, 1904. december 6.

²⁶² Kossuth Ferenc elkötelezett hívét, Mezőssy Bélát a Szatmár-Németi tévesen titulálta nyíregyházi képviselőnek. Mezőssyt a szomszédos Szabolcs vármegye nagykállói kerületének választásra jogosultjai juttatták a parlamentbe 1905-ben. Karrierútjához lásd Zsoldos, 2009. 109–124.

²⁶³ Szatmár-Németi, 1905. június 7.

²⁶⁴ Szatmár-Németi, 1905. június 21.

szintű olvasással, a tagok látókörének tágítását, a kerületben „elharapódzott közigazgatási erőszakoskodások és visszaélések megakadályozását és ellensúlyozását” tűzve ki.²⁶⁵ A Szatmár-Németi híradása szerint sok településen az 1905-ös képviselő-választás kormánypárti szavazói is csatlakoztak a szervezethez.

Az 1905-ös választások előtti jelöltállítási mechanizmusra Az 1905-ös jelöltállítás című alfejezetben térünk ki, Szatmár vármegye „nemzeti ellenállását” pedig a hatodik fejezetben értékeljük. Annyit azonban megjegyzünk, hogy a krassói, az aranyosmeggyesi és a nagybányai választókerületben, ahol 1905-ben nem szerzett mandátumot a Függetlenségi és 48-as Párt, csak a választások után sikerült az újjászervezés kivitelezése. A krassóiban 1905. április 25-én, a két utóbbiban pedig ezt követően.²⁶⁶

A képviselőház 1906. márciusi feloszlását követően a helyi függetlenségi pártok fokozták aktivitásukat. Felhívásban invitálták tagjaikat a pártügyek megbeszélésére szombat esténként 18 órától Szatmárnémetiben az Iparos Olvasókör helyiségében lévő Függetlenségi Körben. A vármegyei Függetlenségi és 48-as Párt is ezt a helyszínt használta ülésezésre. 1906 áprilisától tovább fokozódott a pártélet dinamizmusa, már heti három alkalommal ültek össze, kedden, csütörtökön és szombaton este 20 órától, és ezeken a napokon délután 15-től a pártiroda hivatalos órákat is tartott. 1906. április második felétől a választásokra készülődve már naponta gyűlésezett a párt, a hivatalos órák már reggel 8-tól kezdetüket vették a Csizmadia-ipartársulat első emeleti kistermében.

Luby Géza a koalíciós kormányzás alatt fegyelmezettebb pártszervezet kialakítására törekedett, melynek tagjai alávetik magukat a párthatározatoknak. Egy ellenőrzöttebb struktúrában gondolkodott, továbbá intenzív, a modern tömegpártokra jellemző pártélet megvalósításában.²⁶⁷ Az 1906. május 28-i pártértekezleten ismertette azt a törekvését, hogy a közéleti tisztségekbe „rég”, már kipróbált függetlenségi pártokat kell helyezni. A vármegyei tisztújításkor az általa elismert függetlenségi pártiakat kívánta pozícióba emelni. Ezért az 1906-os őszi rendes közgyűlés előtt – évek óta meghonosítani kívánt módszerének megfelelően – szeptember 12-ére Szatmárnémetibe a „Károlyi-házba” megyei pártgyűlést hívott össze. Indítványozta, hogy a párt alakítson ki egységes álláspontot. A gyűlés résztvevőivel – akik egyébként személyes érdekeik érvényesítése miatt ódzkodtak a pártutasításoktól – Luby nem volt képes elfogadtatni akarátát. A heves vita során többen is kijelentették, hogy ők már korábban olyan jelölteknek ígérték szavazatukat, akik nem élvezik a párt támogatását. A pártelnök

²⁶⁵ Alapszabályait egységesen állapították meg, amelyeket Szunyog Mihály képviselő terjesztett fel a belügyminiszterhez jóváhagyásra. Szatmár-Németi, 1905. június 18.

²⁶⁶ Szatmár-Németi, 1905. április 26.

²⁶⁷ Erre a stratégiára az országos pártközpont is felhívta lokális szervezeteit.

csak azt a döntést tudta kicsikarni, hogy a következő tisztújításkor a párttagok a párt jelöltjére adják szavazatukat.

Luby Géának a Függetlenségi és 48-as Párt permanens működésére vonatkozó törekvésének akadályát képezte a koalíciós kormányzás alatti, viszonylag hamar, jórészt az országos politikával összefüggésben lokális szinten is kimutatható klikkesedés, a személyi ellentétek fölerősödése. A Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt 1907. május 23-i közgyűlésén került sor az utoljára 1893-ban módosított szervezési szabályok felülvizsgálatára. Elfogadva Luby Géza proposícióját, az új szabályozás értelmében 105 tagú végrehajtó bizottság látta el a párt irányítását, mely a hét választókerület elnökeiből,²⁶⁸ mindegyiknek négy alelnökéből és tíz bizottsági tagjából tevődött össze. Az aranyosmeggyesiben Tóth Móric, a csengeriben Luby Béla, a fehérgyarmatiban Jákey Zsigmond, a krassóiban Szarka Lajos, a mátészalkaiban Jármay András, a nagybányaiban dr. Vass Gyula, a nagykárolyiban dr. Kovács Dezső töltötte be az elnöki posztot.²⁶⁹ A végrehajtó bizottság feladatát képezte a képviselő-választások előtt valamennyi választókerületre kiterjedő, átfogó terv készítése, a párt irányítása és egyöntetű működésének megvalósítása. A hét választókerületi elnökből és a vármegyei pártelnökből alakult meg a fegyelmi bizottság, melynek kompetenciájába a pártprogram ellen vétők és a „hazafiatlan magatartást” tanúsító párttagok feletti ítékezés tartozott.

Munkásmozgalom Szatmárban a századelőn

Az 1900-as népszámlálás foglalkozásszerkezeti statisztikája szerint Szatmár vármegye (Szatmárnémeti nélküli) kereső népességének 9,2%-a élt ipari tevékenységből és további 2,35%-a bányászatból és kohászatból. Ez utóbbi tevékenység elsősorban a bányásztradíciókkal rendelkező Nagybánya és Felsőbánya lakosságára volt jellemző. A földművelő népesség a megyében 74,76%-os arányt képviselt. Szatmár vármegye iparosodási foka tehát alacsonynak mondható. Legfejlettebb városa Szatmárnémeti volt, amelyet Egyed Ákos a tágabban értelmezett (tehát a partiumi megyékkel kiegészített) Erdélynek a hosszú 19. század második felében bekövetkezett iparosodását és városfejlődését sokoldalúan és alaposan vizsgálva, a közepes nagyságú városok kategóriájába sorolt.²⁷⁰ Bár az 1900-as népszámlálás adatai szerint a megye adminisztrációs központjában 37%-

²⁶⁸ A nagysomkúti választókerületbe továbbra sem tudott behatolni a Függetlenségi és 48-as Párt.

²⁶⁹ Szatmár és Vidéke, 1907. május 28.

²⁷⁰ Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914. Bukarest, 1981. 288. (a továbbiakban: Egyed, 1981.) Az opus második kiadása Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdély

ot, Szatmárnémetiben 30,76%-ot tett ki az iparból élő kereső népesség aránya,²⁷¹ a két település lakosságának összlétszámát, népességük növekedési ütemét nagyító alá véve az állapítható meg, hogy Nagykároly jelentősen lemaradt a városfejlődésben Szatmárnémetihez képest. Az erős vonzóerőt gyakorló erdélyi nagyvárosoknál (Kolozsvárnál, Nagyváradnál, Aradnál, Temesvárnál) gyengébben iparosodó Szatmárnémetiben 1900-ban csupán 3, 1910-ben 16 nagyipari, azaz húsz munkásnál több személyt foglalkoztató gyárszerű vállalatról árulkodik a statisztika.²⁷² Nagykárolyban 1900-ban szintén 3, 1910-ben 8 nagyipari vállalatot írtak össze. Nagybányán ugyancsak 3, míg Felsőbányán egy nagyipari vállalat sem működött a századfordulón. Szatmár vármegyében az előbbieken kívül mindösszesen 8 ilyen ipari üzemet tartalmaznak az 1900-as állapotot tükröző táblázatok.²⁷³

Szatmár megye foglalkozásszerkezeti mutatói szerint tehát vizsgált időszakunkban hiányzott a nagy létszámú és koncentrált munkásosztály, így a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) által irányított mozgalom, melyet a továbbiakban szociáldemokrata mozgalom elnevezéssel illetünk, jelentékeny társadalmi bázissal nem rendelkezett. A századforduló első évtizedének közepén az ipari munkásság aktivitása Szatmárban leginkább Szatmárnémetire, Nagykárolyra és valamelyest Aranyosmegyesre terjedt ki. A megye társadalmi összetételéből adódóan a 19. század utolsó éveiben viszont a hatóságoknak komoly feladatot jelentett az agrártársadalom szocialisztikus törekvéseinek fölerősödése. A szocialisztikus irányú munkásmozgalmakról az 1890-es évek végétől kezdődően a belügyminiszter a főispánoktól, a főispánok pedig az alispánoktól és a járási főszolgabíróktól rendszeresen, a legapróbb részletekre kiterjedő jelentést kértek pártok szerinti csoportosításban, tehát hogy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt vagy a Független Szocialista Párt akciójával áll-e szemben a vármegye vezetése. Ezen túlmenően a következő adatokat is magukban kellett foglalniuk a jelentéseknek: a szocialisták ellen alkalmazott büntetések és kiutasítások, a megbüntetettek vagy kiutasítottak nevének, személyi adatainak, valamint a büntetés okának és mérvének megemlékezésével, szocialisztikus egyletek alakítása, feloszlása vagy felfüggesztése, az egyletek címének közlésével, tudomásul vett és betiltott népgyűlések községenkénti és szám szerinti fel-

gazdaság- és társadalomtörténetéből 1848–1914. Kolozsvár, 2002.² 235. (a továbbiakban: Egyed, 2002.)

²⁷¹ Magyar statisztikai közlemények 2. kötet A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községenként. Bp., 1904. 638–639. (a továbbiakban: MSt.K. 2. k.)

²⁷² Egyed, 1981. 286.; Egyed, 2002. 234.

²⁷³ Apán, Nagymajtényban, Hagymásláposon, Gilvácson, Mátészalkán, Sályiban, Vetésen, Kísszokondon. MSt.K. 2. k. 620, 624., 628., 632., 640–641.

sorolása, „strike mozgalmak”, azok okai, időtartamuk, az abban részt vett munkások száma, követeléseik, valamint az esetleg elért eredmények.

Nem tekintjük feladatunknak a magyarországi munkásmozgalom történetének áttekintését²⁷⁴, azonban az Erényi Tibor által megjelölt 1898-as periódushatárt ki kell emelnünk, ugyanis 1897 folyamán a Magyarországi Szociáldemokrata Pártban Várkonyiék kiválásával, illetve kizárásával pártszakadás következett be, melynek alapvető oka az agrárkérdés volt. Várkonyi István és hívei az 1897. februári ceglédi földmunkáskongresszus után fél évvel megalakították a Független Szocialista Pártot. Erényi ezt a kiválást a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jellegének kialakításáért vívott küzdelem fontos állomásaként értékeli.²⁷⁵ Az 1900-as, Mezőfi-féle kiválást, illetve kizárást – mikor is Mezőfi és hívei megalakították az Újjászervezett Szociáldemokrata Pártot – viszont más jellegűnek tekinti. Szerinte Mezőfiék megkísérelték a szocialista elvek bizonyos összhangba hozását az agrár- és a nemzeti kérdés megoldatlanságából származó feladatokkal, megfelelő elméleti felkészültség és elvhűség hiányában azonban a liberális nacionalizmusnál kötöttek ki, s ezáltal szembekerültek a szociáldemokráciával.²⁷⁶

A szociáldemokrata és az agrármozgalom tehát részben külön utakon haladt. Szabó P. Csaba szerint a Magyarországi Szociáldemokrata Párt korlátolt agrárpolitikát folytatott. „A pártvezetés számára a parasztság mint a demokratikus átalakulások egyik legfőbb előrevivője, egyszerűen nem létezett”.²⁷⁷ A mezőgazdasági munkások egy részét a Független Szocialista Párt, majd az ezzel egyesülő Áchim L. András-féle Magyarországi Független Parasztpárt, valamint az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt szervezte. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt parasztpolitikáját felülvizsgálva, a keretein belüli szocialista földmunkásszervezetek összefogására – részben az előbbi mozgalmakkal szemben – 1906 januárjában létrehozta a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségét.

A kormányzat nem részesítette egyenlő elbírálásban az ipari munkás-ság és az agrárnépesség mozgalmát, az utóbbi esetében nem fogta vissza magát. Az ipari mozgalmat azonban csak korlátozni akarta, megsemmisíteni nem, s ezért néha maga is fellépett a helyi hatóságok időnként túl keménynek tekintett munkásmozgalom-ellenes akcióival szemben. Attól tartott, hogy jól szervezettségük miatt olyan cselekvésformákhoz folya-

²⁷⁴ A magyar szociáldemokrácia történetéről a rendszerváltozást megelőzően könyvtárnyi, ám elfoglaltságtól nem minden esetben mentes kötetek és tanulmányok születtek. Az ezt követő időszakból haszonnal forgatható: Varga Lajos (főszerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Bp., 1999. (a továbbiakban: A magyar szociáldemokrácia kézikönyve)

²⁷⁵ Erényi Tibor: Szocializmus a századelőn. Bp., 1979. (a továbbiakban: Erényi, 1979.) 8.

²⁷⁶ Uo. 6–7.

²⁷⁷ Szabó P., 1986. 102.

modnak, mely közbiztonsági problémákat okozhat. Ilyen veszély valós felmerülése esetén azonban a kormány nem riadt vissza a legkeményebb eszközök alkalmazásától sem. A dualista rendszer tehát a mozgalmat nem kényszerítette illegálisba, de esetenként nem is fukarkodott a szigorú korlátozások, tiltások, bírósági ítéletek alkalmazásával sem.²⁷⁸ Például az 1904. január 16-án kiadott belügyminiszteri rendelet a Magyarországi Szociáldemokrata Párt által szervezni kívánt népgyűlések hatósági engedélyezésére, illetőleg megtiltására vonatkozóan a következő instrukciókat fogalmazta meg: „En a gyülekezési jogot rendszerint a legliberálisabban kívánom értelmezni, mert a nép között terjesztett téveszmék önmagukban hordják ellenszerüket s az ilyen zavaros áramlatok a nép kijózanodása folytán természetes halállal mulnak ki. Ezen természetes folyamatot megakasztó, gátló vagy tiltó intézkedéseket tehát indokoltnak csak ott tartom, hol azokat a közbiztonság és állami rend szempontjai feltétlenül szükségessé teszik. Minthogy pedig sajnálattal arról is értesültem, hogy a népgyűlések több helyen csak a nép nyugalmanak és a békéjének megzavarását, a közrend és közbiztonság megtámadását idézték elő, az állami rend érdekében felhatalmazom a rendőri hatóságokat, hogy ily helyeken a bejelentett népgyűlések tudomásul vételét – ujabbi rendelkezésemig – ezekből az indokokból megtagadhasák”.²⁷⁹ Ezt az álláspontot képviselte a belügyminisztérium a szociáldemokrata egyesületek, azaz a munkások körében olvasóköri, földművelő egyesület, általános népkör, népművelő egyesület létesítése kapcsán is. „A megjelölt egyesületek alakulása ellen tehát, amennyiben alapszabályaikban kitűzött céljuk a törvényekbe nem ütköznek, kifogás rendszerint nem tehető. Ezen általános álláspont alól azonban kivételnek van helye ott, hol a socialista izgalma a közbiztonságnak mélyebbre ható megzavarására vezettek, vagy annak hasonló követelményeitől alapos okokból tartanunk lehet”.²⁸⁰ Ilyen esetekben a belügyminiszter hajlandónak mutatkozott az ominózus egyesület alapszabályainak láttatkozását megtagadni.

Szatmár vármegyébe 1897–98 folyamán Szabolcsból csaptak át a nagy erővel fellángoló paraszti mozgalmak.²⁸¹ „Magát a mozgalmat sokféleképpen nevezték, így például falusi munkásmozgalomnak, szocializmusnak, parasztszocializmusnak vagy egyenesen agrárszocializmusnak”.²⁸² A

²⁷⁸ A magyar szociáldemokrácia kézikönyve 66.

²⁷⁹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 46/1904. Belügyminiszteri rendelet a főispánhoz 1904. január 16.

²⁸⁰ SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 460/1904. Belügyminiszteri rendelet a szociáldemokrata egyesületek alakítása tárgyában 1904. május 25.

²⁸¹ A szabolcsi munkásmozgalom értékeléséhez lásd Zsoldos, 2009. 69–79.

²⁸² Pölöskei Ferenc: A dualizmus válságperiódusa (1890–1918). In: Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Bp., 2005. 512.

századvégi agrárszocialista vagy földosztó mozgalmakat Simon Péter²⁸³, majd Tóth István²⁸⁴ vizsgálta. Az 1970-es években történetírásunk ezek megítélését jelentősen módosította. A módosulás abban áll, hogy kevésbé tartották fontosnak kidomborítani azok részint szocialisztikus, részint földosztó jellegét. Mások azt emelték ki, hogy miként a szabolcsi mozgalmak kiváltásában döntő szerepet játszó Várkonyi-féle mozgalomban sem, a szabolcsi megmozdulásokban sem jogos a földosztó jelleget hangsúlyozni, mert ilyenre a gyakorlatban a szabolcsi mozgalomban is csak elvétve találunk példát.²⁸⁵ Gyáni Gábor tanulmányában kemény kritikával illeti a marxista historiográfia agrárszocializmussal foglalkozó munkáit, és sorra cáfolja meg azokat a magyarázatokat, amelyek a mozgalom oknyomozása kapcsán születtek. „Úgy gondolom [...], hogy a századvég agrármozgalmaiban a „civil társadalom” aktivizálódott, a benne tenyésző intézményes eszközök révén „szerveződött” az ellenállás az állammal vagy a munkáltatókkal szemben. Ez tűnik itt a döntő fogalmi keretnek. [...] e mozgalmakban túlnyomórészt gazdasági követelések, tipikusan érdekvédelmi igények fogalmazódtak meg: az aratósztrájkok, mint a mozgalmak talán leggyakoribb eseményei, közönséges bérvitákra utalnak”.²⁸⁶

A rendelkezésünkre álló források is arra engednek következtetni, hogy a szegényparasztok rossz életkörülményei, azaz az alacsony munkabér, valamint a bérbeadók visszaélései miatt elégedetlenkedett és lázadt fel. A Várkonyi-csoport agitációs tevékenysége következtében kirobbanó szabolcsi mozgalmak továbbterjedése Szatmár vármegye nyírségi falvait, elsősorban a mátészalkai járás községeit érintette. Nagy László alispán 1898. február 24-i jelentésében lázítás eredményének titulálta a magasabb munkabérek követelését. Szerinte a mozgalom magvát olyan személyek adták, akiknek „nincs veszítenivalójuk”. A beszámolóból azt is megtudjuk, hogy földosztás is szerepelt a követelések között. Az alispán szerint „mindazon okok, melyek látszólag e mozgalmat előidézték, nem lettek volna erősek a lázongás felidézésére, ha Budapestről, a központból szétküldött lap, a

²⁸³ Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmak 1891–1907. Bp., 1953.

²⁸⁴ Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében. Bp., 1963.

²⁸⁵ Hanák Péter: A dualizmus válságának kezdetei a 19. század végén. In: Hanák Péter (főszerk.): Magyarország története 1890–1918. I. Bp., 1983. 186–206.; Hársfalvi Péter (szerk.): A munkásság és parasztság élete és mozgalmak Szabolcs-Szatmár megyében 1886–1919. Források és dokumentumok. Nyíregyháza, 1981. 4–5. (a továbbiakban: Hársfalvi, 1981.); Király István arra figyelmeztet, hogy a mezőgazdasági szegénység mozgalmak nem automatikusan tekinthetők agrárszocialista jellegűeknek. Király István: Az 1891-es agrárszocialista mozgalom és az 1905–6. évi dunántúli arató – és cseléd sztrájkok összehasonlítása. In: Agrártörténeti Szemle 1980. 3–4. 311–348.

²⁸⁶ Gyáni Gábor: Nyugtalan századvég. Az agrárszocializmus új megközelítése. In: Erdmann Gyula (szerk.): Rendi társadalom – Polgári társadalom 5. Paraszti kiszolgáltatottság – paraszti érdekvédelem, öngazgatás. Gyula, 1994. 15.

„Földművelő” hosszú időn át nem úzi rendszeres izgatását, s ezen újság volt az összekötő kapocs is, mely eggyé olvasztotta a mesterségesen felbújtott elégedetleneket”²⁸⁷. Nagy László okfejtése során megemlítette még az általános elszegényedés érzetének felerősödését. A bérbe adók visszaéléseit szórványosan előfordulónak minősítette, a hatóságok közömbös magatartásával és visszaéléseivel kapcsolatos vádak csak részben titulálta megalapozottnak. Valódi, azonnali problémakezelést eredményező megoldási javaslattal tulajdonképpen nem szolgált, inkább lassan ható eszközöket ajánlott. A „szociális mozgalom” teljes megszűnését egyrészt a közigazgatás újjászervezésével látta kivitelezhetőnek. Úgy vélte, hogy a közigazgatási pályán az érdemnek, a tehetségnek, a teljesítménynek kell érvényesülnie a szokásban lévő protekciós rendszer helyett. „Nagyobb gondot kell fordítanunk a nép vezetésére”²⁸⁸ – hangsúlyozta az alispán, melyet közigazgatási feladatként határozott meg.

Szatmár vármegye főispáni széke a szocialisztikus mozgalmak felángolásakor már egy ideje üresedésben volt.²⁸⁹ 1897. november 30-án az uralkodó gróf Hugonnai Bélát helyezte a vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város élére. Hugonnai legfőbb feladatává tehát a Szabolcsból átcsapott mozgalom mielőbbi megfékezése vált, melynek követői Szatmárban elsősorban a mezei munkások, valamint a kézművesek voltak. 1898 márciusában személyes tapasztalatszerzés céljából okkereső körútra indult. A belügyminiszterhez intézett jelentése szerint a mátészalkai, a csengeri és a fehérgyarmati járásban a községi előljárók ki zárásával érintkezett a lakossággal.

A mátészalkai és a csengeri járásban általános panaszként merültek fel a birtokosok visszaélései, melyeket földuzsora vagy „diskréció” néven emlegettek. Ez egyrészt jelentette azt a gyakorlatot, hogy a szántóföldek feles vagy harmados művelésénél a földtulajdonos napszámszolgáltatást is kikötött, amelynek teljesítését a munkás számára kedvezőtlen időpontban követelte. A napszámszolgáltatás elmulasztása miatt olyan súlyos feltételeket tartalmazó egyezség kötésére került sor, amely elősegítette a munkás anyagi tönkremenetelét. Felháborodást és elkeseredést váltott ki a szegényparasztság körében az is, ha a földek feles vagy harmados megművelésére kötött megállapodásban rögzített földterületet a birtokos nem teljes egészében bocsátotta a bérlő rendelkezésére. Ezeken kívül a földtulajdonosok visszaélési listáját gyarapította, hogy általában írásbeli szerződések kötésére vagy nem került sor, vagy ha mégis, azok csak egy példányban készültek, amit a bérbe adó őrzött. A legszegényebb népesség az

²⁸⁷ Hársfalvi, 1981. 74.

²⁸⁸ Uo. 77.

²⁸⁹ A Bánffy-kormány választásai után Simontsits Béla megvált főispáni állásától, 1896. december 22-én elhagyta Szatmár vármegyét.

adók nagysága és sokfélesége ellen is tiltakozott. Sérelemként említették, hogy a törvényhatósági és a községi pótagásokat gyakran a megállapítottnál magasabb százalékban szedték be. Panaszkodtak továbbá a vízszabályozásokkor²⁹⁰ elfoglalt területeikért meg nem kapott kárpótlás miatt. Az utak járhatatlansága és rossz állapota szintén kifogás alá esett. A fehérgyarmati járásban még „az idők mostohaságát” is megemlítették a megkérdezettek, ami annyiban információértékű, hogy a rossz termésű évek – melyek mind a magyar, mind az egyetemes történelem forradalmi robbanásaira is kisebb-nagyobb befolyást gyakoroltak – fokozták, fölerősítették az évek, évtizedek óta halmozódó elégedetlenséget.

A csengeri járásban az iparosok sérelmezték, hogy bizonyos egyének jogosulatlanul és képesítés nélkül űzték az ipart, konkurenciát teremtve a képesítéssel rendelkezőknek. A leglázasabbnak a hangulatot a mátészalkai járás nagydobosi, olcsvai, vitkai, szamoszegi, nyírmeggyesi, kántorjánosi, nyírcsászári, hodászi és nyírvasvári körjegyzőségéhez tartozó községekben érzékelték a főispán. Több írásba foglalt kérelmet adtak át neki, melyekben a földuzsora és uzsora különféle válfajainak megtorlását, idegen munkások alkalmazásának megtiltását, a papi javadalmazás és nyugdíjak eltörlését óhajtották. A főispán szerint a jobbágyfelszabadítás kivitelezése során jelentősen megkárosíthatták őket, ami megélhetési viszonyaikat kedvezőtlenül befolyásolta. Problémáik orvoslására kísérletet sem tettek, ami előjáróik iránti bizalmatlanságuknak tudható be. A kihágási ügyekben elrettentően eljáró főszolgabírójukat a megkérdezettek túl szigorúnak tartották, a járás vezetője nem állt kommunikációs kapcsolatban az alsó társadalmi rétegekhez tartozó lakossággal.

A helyenként hangoztatott földosztási követelés Hugonnai tapasztalatai szerint abból fakadt, hogy a kapitalizálódás kárvallottjai igazságtalanságként élték meg a tagosítási perek azon ítéleteit, melyek területvesztéssel sújtották őket. A földosztás értelmezésükben igazságszolgáltató funkciót töltött volna be az őket ért „jogtalanságért”. A főispán abban osztotta az alispán véleményét, hogy a „Földművelő” című lap olvasása következtében szabadultak el az indulatok, ezért ennek ellensúlyozására „az infici-

²⁹⁰ Szatmár vármegyében az 1860-as, 1870-es években végezték el a hatékony árvízvédelmet biztosító természetátalakító munkálatokat, az 1890-es években pedig sor került az Ecsedi-láp lecsapolására. A későbbiekben különösen esős időkben a talajvíz megnövekedése vízelvezetési feladatként jelentkezett. Az 1910-es években a Szamos partján az okozott problémát, hogy a viszonylag megfelelően, általában állami segélyből rendezett alsó szakaszon a víz folyása gyorsabbá vált. Ennek romboló hatása a kanyarulatokban bővelkedő felső szakasz mentén évről évre partszakadásokat okozott. Ezért szükségessé vált a felső szakasz rendezése is. MNL SZSZBML IV. B. 751. 21. d. 8699/1913. Alispáni jelentés 1912. szeptember 30.–1913. április 30.

ált” községekben célszerűnek tartotta volna egy felvilágosító lap ingyenes terjesztését.²⁹¹

Hugonnai Béla az 1898. március 9-én kiadott belügyminiszteri rendelet utasításait szem előtt tartva látott hozzá a szatmári mozgalom elfojtásához. Perczel Dezső először is a továbbterjedés és az elfajulás meggátlása érdekében fontosnak tartotta, hogy azokat a hatóságok „éber figyelemmel kísérik, helyes s tervszerű preventív intézkedésekkel legyenek, szükség esetén pedig erélyes és teljes szigorral lépjenek fel. [...] az izgatókra, gyűjtésekre, engedély nélküli gyűlekezésre és hatósági engedély nélküli egyesülésre vonatkozó rendeleteket szigorúan végrehajtsák, az ezek ellen vétőket, valamint az izgatások, fenyegetések, és erőszakoskodások tetteseit haladéktalanul kinyomozzák és megbüntessék, illetve az illetékes bíróságnak átadják”.²⁹² A belügyi tárca vezetője arra is utasított, hogy a helyi hatóságok nyerjék meg a nép bizalmát, hogy a lakosság panaszait hozzájuk forduljon. Hugonnai már e körrendelet kibocsátása előtt hat nappal felhívta a főszolgabírókat a lakosok irányában tanúsítandó megfelelő bánásmódra. A tapintatos magatartást megkövetelte a járás vezetőinek beosztottjaitól is. „Oly figyelmeztetéssel hívom fel erre, hogy a tudomásomra jutó tapintatlanságot nem fogok késni erélyesen megtorolni” – zárta sorait a hatósági visszaélések megszüntetésére törekvő Hugonnai, akinek 1899-re sikerült lecsillapítania az elégedetlenséget. Mátészalkára a katonaságot is kivezényelték. A szatmári mozgalom megszűnésére minden bizonnyal az is hatást gyakorolt, hogy a jóval nagyobb erejű szabolcsit erőteljes karhatalmi beavatkozással viszonylag rövid idő alatt felszámolták.²⁹³ A mátészalkai főszolgabíró 1899-es évről szóló jelentése szerint a járásban sem népgyűlések tartására, sem bérmozgalmakra nem került sor. Az 1898-ban elkövetett engedély nélküli gyűlésezések és pénzgyűjtések miatt megindított kihágási ügyek pénzbüntetések kiszabását és elzárásokat vontak maguk után.²⁹⁴

1903–1904 folyamán Szatmár vármegyében ismét nagyarányú földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak robbantak ki a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tudatos szervező- és agitációs tevékenységének köszönhetően, amelyek a törvényhatóság elsősorban románok lakta járásaihoz kötődtek. Ennek oka az MSZDP századelőn alkalmazott nemzetisé-

²⁹¹ Hársfalvi, 1981. 88–92.

²⁹² Uo. 96. A m. kir. belügyminiszter körrendelete a szociális mozgalmak elfojtásáról.

²⁹³ Ehhez lásd Zsoldos, 2009. 72–73.

²⁹⁴ Öt fábánházi férfit engedély nélküli gyűlésezés miatt hatnapi elzárásra és 10 forint pénzbüntetésre, további ötöt kétnapi elzárásra és 5 forint bírságra ítélték. Húsz vitkait engedély nélküli pénzgyűjtés miatt 10 forint, vezetőjüket 50 forint pénzbüntetéssel sújtott az illetékes hatóság. MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 39/99 eln. Ilosvay Endrének, a mátészalkai járás főszolgabírójának jelentése a főispánnak Mátészalka, 1900. január 16.

gi politikájában keresendő. A pártvezetés azért határozta el a nemzetiségi területek irányába történő nyitást, mert a magyarországi ipari munkásság 43%-a, a nagyipari munkások 49,4%-a, a bányászok 66,8%-a nem magyar ajkú volt. A fővárostól eltekintve a jelentősebb nagyipari gócpontok elsősorban a nemzetiségek által is lakott területeken, Felvidéken és Erdélyben alakultak ki. Az erdélyi pártvezetőség 1899-ben alakult meg Brassóban. 1903-ban került kiadásra a román nyelvű pártlap, a rövid életű *Votul Poporului*. Az 1902. december 7–8-án Temesváron rendezett dél-magyarországi szociáldemokraták pártértekezletén a budapesti pártvezetőséggel egyetértésben célként fogalmazódott meg a román lakosok szervezése.²⁹⁵ Ennek tudható be, hogy 1903–1904 folyamán Szatmár vármegye nemzetiségi területein a szocialista eszmék nagyarányú terjedésnek indultak. A többségében román lakosú járások társadalmi összetételéből adódóan az MSZDP-nek Szatmár vármegyében nem volt lehetősége nemzetiségi ipari munkásság szervezésére, így elsősorban a román szegényparaszti tömeg körében fejtett ki aktivitást. Hosszú távú együttműködésre azonban nem került sor, mert viszonylag hamar világossá vált a budapesti pártvezetés számára, hogy a nemzetiségi szegényparasztok a szocializmustól földelhességük csillapítását várják. A párt irányvonalának alakítására befolyást gyakorlók azonban határozottan elutasították a földosztás gondolatát.²⁹⁶

A szatmári mozgalomra vonatkozóan a rendelkezésünkre álló dokumentumokat áttanulmányozva az állapítható meg, hogy a legerőteljesebb akciókra a színváltási járásban került sor. Elsőként azonban a szatmári járásban jelentkezett a szocialisztikus irányú mozgalom, Mónus József szatmárnémeti szocialista kezdeményezésére, aki Aranyosmeggyes román lakossága számára szervezett gyűléseket. Ezek a rendezvények hatósági felügyelet alatt zajlottak. A főszolgabíró helyettesének jelentésében nem találunk információt a földosztójellegre vonatkozóan, tehát feltételezhető, hogy nem ez volt a vezérelv. A tájékoztatásban a lakossággal történő közvetlen hatósági érintkezésről is olvashatunk, valamint a meggyőzés eszközének sikertelen alkalmazásáról azok körében, akiknek „nincs veszténivalójuk”. Kihágási eljárások indultak azok ellen, akik engedély nélkül gyűjtöttek szocialista választási célokra.²⁹⁷ Nem véletlen, hogy a szatmári járásból indult ki a szervezkedés, ugyanis a vármegyében az MSZDP szatmárnémeti szervezete már az 1890-es években megalakult. Igaz, nagy létszámú ipari munkásság hiányában megerősödéséről a vizsgált időszakban nem beszélhetünk. Az 1899-es évről szóló rendőrkapitányi jelentés

²⁹⁵ Kalmár I. György: Szociáldemokrácia, nemzeti és nemzetiségi kérdés Magyarországon (1900–1914). Bp., 1976. 50. (a továbbiakban: Kalmár I., 1976.)

²⁹⁶ Uo. 54.

²⁹⁷ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 79 eln./1903. Szatmárnémeti, 1904. január 16. Főszolgabíró helyettes jelentése a főispánnak.

szerint „a névleg létező sociáldemokrata párt tevékenysége [is] oly szűk és eredmény nélküli körben mozog, hogy működése ez idő szerint még teljesen ártalmatlan”²⁹⁸. Ugyanakkor a párt a századforduló után szisztematikusan szervezett népgyűléseket, melyek rendbontás nélkül zajlottak le.²⁹⁹ 1903-ban is több ilyen hatóságilag engedélyezett rendezvényt bonyolítottak. 1903. március második felében az ács és kőműves munkások bérmozgalmat indítottak, mely a békéltető bizottság sikeres közreműködésével április 4-én szűnt meg, és az építési munka ismét kezdetét vette. December 14-én a nyomdász segédek indítottak sztrájkot. Több békéltető tárgyalás eredményeképpen megállapodást kötöttek munkaadóikkal, akik a rendőrkapitány szerint „a segédek méltányos követeléseit jó részben elfogadták”.³⁰⁰

A vármegye Nagybányához és Felsőbányához kötődő bányamunkásai a vizsgált időszakban nem fejtettek ki bérmozgalmat. A felsőbányai rendőrkapitány ennek magyarázatát abban látta, hogy a bányákban dolgozókat „a viszonyokhoz mérten úgy a Kincstár, mint a magánosok elég jól fizetik, s részükre elegendő munkát biztosítanak”.³⁰¹ A nagybányai rendőrkapitány a város 1904-es szocialista mozgalmairól szóló jelentésében csupán egy magyar koronával és címerrel ellátott vörös lobogókítűzési esetről számolt be, melyet Horváth András, nagybányai jómódú kárpitos és bányabirtokos saját házára helyezett ki az 1904. október 11-i, budapesti szocialista nagygyűlés tiszteletére. Az öntudatos szocialista zászlójának eltávolításáról a rendőrség gondoskodott.³⁰² A koalíciós kormányzás alatt azonban Nagybányán is sztrájkba lépnek majd a bányászok a munkabérek javításáért.

A nemzetiségi lakosság szatmári járásból kiinduló szervezése a színerváraljai járás községeiben 1903 novemberében talált visszhangra. A főszolgabíró kommunista mozgalomnak minősítette a zavargásokat. A járás vezetőjét Hugonnai főispán utasította az apai népgyűlés engedélyezésére, melyen a jelentés szerint kétezer ember vett részt. Itt is a szatmárnémeti csizmadia, Mónus József szónokolt. Az MSZDP pártújságján, a Népszaván kívül a Votul Poporului helyére lépő Adeverul román nyelvű szocialista lap mellett a Sefie lumina röpiratot is osztogatták a jelenlévőknek. „A gyűlés a mozgalomnak határozott előnyt adott oly mérvben, hogy rövid idő alatt a nyílt piacon kezdték hirdetni az urak vagyonának felosztá-

²⁹⁸ Uo. 24 biz. szám/1899. Szatmárnémeti, 1900. január 15. Főkapitányi jelentés a főispánnak.

²⁹⁹ Uo. 23 eln. biz. sz./1903. Szatmárnémeti, 1903. január 10. Jelentés a főispánnak szocialisztikus irányú munkásmozgalmakról.

³⁰⁰ Uo. 17 eln. biz. sz./1903. Szatmárnémeti, 1904. január 1.

³⁰¹ Uo. 27 eln. szám/1899 Felsőbánya, 1900. január 14. Rendőrkapitányi jelentés a főispánnak.

³⁰² Uo. 24 eln. sz./1904. Nagybánya, 1905. január 9. Rendőrkapitányi jelentés a főispánnak.

sát”³⁰³ – tájékoztatta a főispánt a főszolgabíró. Információi szerint az ilobai szocialisták kérvénnyel fordultak az állítólag Avasfelsőfaluban székelő földosztó bizottsághoz, hogy gróf Károlyi Lajos rétjét és erdőjét birtokukba juttassa. A hatóság törekvése a bizottság felkutatására azonban sikertelen maradt. Kányaházán tettelegességgig fajult a helyzet. A bírót fegyveres támadás érte, és csak az egyik támadó „főbe ütésével” tudott elmenekülni. „A korcsmárosoktól ingyen pálinkát követelnek, s nyíltan beszélnek, hogy tavasszal a b[á]ró Vécsey földjeit már ők szántják” – informálta a főispánt a járás vezetője a földosztó törekvésekről. Ráksán a betiltott avasújavárosi népgyűlés előtti napon feltörték az italboltot, másnap pedig részegen ellenszegültek a csendőrségi kísérettel kivonult főszolgabírónak. Szamosteleken a népgyűlés betiltása ellenére ötezer ember verődött össze, akik a járás vezetőjének feloszlásra történő felhívására „gúnyos kacajjal” feleltek. A főszolgabíró erélyes fellépéssel kívánta megszüntetni az elfajult állapotokat. „Már Méltóságod elődjének bejelentettem, hogy népgyűlést többé nem engedélyezek s hogy e mozgalomnak minden életnyilvánulásait a legkérelhetetlenebbül fogom üldözni. Betiltottam az összes bejelentett népgyűléseket, a vezetők ellen az eljárást folyamatba tettem és maximális büntetésekkel büntettem őket”³⁰⁴ – állt a Kristóffy Józsefnek írt jelentésben, aki 1904 januárjában váltotta az 1903 decemberében leköszönt Hugonnait.

Az 1898-as kihágások büntetési tételeinek többszörösére rúgtak az 1903-ban, 1904-ben kiszabottak. Barbus Flora apai szocialista pártelnököt engedély nélküli gyűjtésért 100 korona pénzbírsággal, behajthatatlanság esetén 10 napi elzárással sújtották.³⁰⁵ Egy ilobabányai szocialista agitátort engedély nélküli gyűlésezésért 10 napi elzárással és 100 korona pénzbüntetéssel. A betiltott rendezvényen megjelenők 8–12 napi elzárásban és 50–100 korona pénzbüntetésben, az engedély nélkül gyűjtők 100 korona bírságban részesültek. A hatósági felszólításra a gyűlés helyszínét el nem hagyókat elfogták és felelősségre vonták. A főszolgabírói jelentés szerint három hónapra volt szükség a mozgalom elfojtásához, ami azonban a következő években keletkezett iratanyagok tanúsága szerint csak ideiglenesnek minősíthető, a végleges megszüntetésükre való törekvés kudarcot vallott.

³⁰³ Uo. 25 eln. sz./1903. Szinérváralja, 1904. március 11. Főszolgabírói jelentés a főispánnak.

³⁰⁴ Uo.

³⁰⁵ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1905. 2200. doboz, 6239/904. Barbus Flora apai lakos ellen szocialista üzemek miatt folyamatba tett kihágási ügy; Barbus Flora ellen nyilvános helyen való verekedésért is folyt az eljárás.

A nagysomkúti járás községeiben is titkos gyűléseken terjesztették a szocialista elveket. A földbirtok felosztásának óhaját és annak hangoztatott szükségességét határozta meg a főszolgabírói jelentés vezérelv gyanánt.³⁰⁶ A színérváraljai járásból a nagybányaiba érkezők eszméinek terjesztése 1903 decemberében indult meg, elsősorban Kissikárló és Erdőszáda lakosai között.³⁰⁷

Kristóffy szatmári főispánsága idején a vármegye szocialista színeztű földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmai elcsendesedtek. Ennek oka egyrészt a Tisza-kormány „erős kéz”-politikájában keresendő. A miniszterelnök határozottan elszánta magát a letörésükre. A földosztás programját elutasító MSZDP vezetés maga is elfordult a mozgalmaktól,³⁰⁸ ami a nemzetiségi tömegek irányítóinak csalódását váltotta ki. Tisza István miniszterelnöki megbízatásával a párt mozgástere egyébként is jelentősen beszűkült, 1904 első felében leginkább a kormányzat részéről tapasztalható kifárasztás (gyűlésbetiltások, lapelkobzások, sajtóperek...) elleni küzdelem kötötte le erőinek nagy részét.

Az aratási sztrájkmozgalmakkal számolva 1904. március 1-jén belügyminiszteri utasítás érkezett a törvényhatóságok vezetőihez, május 18-án pedig egy földművelésügyi miniszteri és egy belügyminiszteri körrendelet is kiadásra került, melyek a legapróbb részletekbe menő útmutatást tartalmazták a helyi hatóságok magatartására vonatkozóan aratósztrájk esetére. A törvények betartására és betartatására lettek utasítva a hatósági közegek: „a munkás és a munkaadó között felmerülő összes vitás ügyekben teljes pártatlansággal, de egyuttal hajthatatlan szigorral járjanak el munkással és munkaadóval szemben egyaránt. Védjék meg a munkás minden törvényes érdekét, a munkaadónak netaláni mulasztásai vagy helytelen cselekedeteivel szemben, másfelől azonban szerezzenek érvényt a törvénynek

³⁰⁶ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 28/903. eln. sz. Nagysomkút, 1904. január 6. Főszolgabírói jelentés a főispánnak.

³⁰⁷ Uo. 190/903. eln. Nagybánya, 1904. január 8. Főszolgabírói jelentés a főispánnak.

³⁰⁸ Az MSZDP 1905-ös XII. pártkongresszusán a vezetőség elismerte a nemzetiségi területeken végzett szervező munka hanyatlását, amit azonban kizárólag „a hatósági terror fokozódásával” magyarázott. A párt baloldali ellenzékéhez tartozó Szabó Ervin, Dániel Arnold azonban kritikával illette a vezetés nemzetiségi politikáját. Dániel felszólalásában felelőssé tette őket a nemzetiségi szociáldemokrata szervezetek és a földművelő mozgalom dekadenciájáért. Hangsúlyozta a paraszti-nemzetiségi tömegek megnyerésének fontosságát, de nem volt képes a Szociáldemokrata Párt politikájának befolyásolására. Problémát jelentett az is, hogy az egységességre törekvő MSZDP vezetés nem nézte jó szemmel a nemzetiségi szociáldemokrata vezetők osztrák mintájú szeparatizmusra törekvését. Tovább bonyolította a helyzetet a pártvezetés 1905–1906-os kormányválság alatti szövetségkeresési politikája, melynek során a nemzetiségi pártokkal szemben teljesen bizalmatlan, az irányvonalat meghatározó szociáldemokrata politikusok hajlandónak mutatkoztak a nemzetiségi érdekek rovására a magyar parlamenti pártokkal való együttműködésre. Kalmár I., 1976. 76–80.

a munkások bárminő fenyegető magatartásával szemben is”.³⁰⁹ Készen állt tehát az intézkedési terv aratósztrájk kitörésének esetére, ám arra Szatmár vármegye területén nem került sor.

A vármegye alispánja az 1904-es évről szóló időszaki jelentésében azonban megemlítette, hogy elsősorban a színérváraljai és a nagybányai járásban „szocialista agitátorok a népnek gyűlésekre való összehívását tévtanaik hirdetése végett több ízben megkísérelték, azonban eredmény nélkül, mert az illető hatóságok erélyes és tapintatos intézkedései folytán a gyülekezések megakadályoztattak, a hol pedig azokat engedély nélkül megtartották, a vezetők kellő szigorral megbüntették”.³¹⁰ Az aranyosmeggyesi körjegyzőségben is, ahol jelentékeny számú szocialista élt, „az izgatások nagyobb mérvet öltöttek”. A szatmári járás vezetősége az észlelt forrongások kitörését meg tudta akadályozni. A megtorlásban részesülők idegen helyről szegődött munkásokat terrorizáltak.³¹¹ A szocialisztikus szervezkedések végleges elfojtását, megszüntetését tehát nem sikerült elérni. Ettől kezdve a hatóságoknak számolniuk kellett velük, fel kellett készülniük a problémakezelésre. A büntetési tételek az 1903-assal összevetve emelkedést mutatnak. A nagybányai „legfőbb bűnösre” az engedély, illetve bejelentés nélkül tartott népgyűlés miatt 12 napi elzárást és 200 korona pénzbüntetést róttak ki. A legenyhébb szankció 3 napi elzárás és 100 korona bírság volt.³¹² A színérváraljai járás megbüntetett lakói, akik szintén engedély nélkül gyűléseztek és gyűjtöttek pénzt, 20–100 korona pénzbírságban és 2–10 napi elzárásban részesültek.³¹³

1904-ben május 1-jén a vármegyében munkásgyűlésre csupán Erdődön került sor, melyet a Szatmárnémeti Szociáldemokrata Párt 40 tagja szervezett Mónus József, Nyisztor György gőzmalmi fűtő és Max Márton vezetésével. Az erdői vár alatt felállított Petőfi-szobrot koszorúzták meg, mely eseményre a járás főszolgabírója szerint 150–200 kíváncsiskodó gyűlt össze. A nézőközönség kétharmadát nők és gyermekek tették ki. 19 csendőr jelenlétét tartotta szükségesnek a járás vezetője, és mivel a várromot és környékét rendzavarásra alkalmas helyszínnek vélte, közveszélyre hivatkozva elzáratta. A rendezvényen rendreutasításokat is tett, például amikor Nyisztor György szónoklatában „kikelt a papok ellen”, vagy amikor Mónus a munkás-Marseillaise éneklésekor kalaplevételre szólította fel a hall-

³⁰⁹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 162 res/1904.; 6287 Eln. VI/3./1904.; 3113 Eln./1904.

³¹⁰ MNL SZSZBML IV. B. 757. 20. d. 19849/1904. Időszaki alispáni jelentés 1904. október 6.

³¹¹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 30 eln./1904. Szatmárnémeti 1904. május 1.; 108 eln./1904. Szatmárnémeti, 1905. január 6.

³¹² Uo. 155 eln./1904. Nagybánya 1905. január 9. Jelentés a főispánhoz.

³¹³ Uo. 7766/1904. Színérváralja 1905. január 11. Jelentés a főispánhoz.

gatósgot. Pártprogramot és Népszavát is osztogattak a gyűlésen, melyen rendzavarásra nem került sor.³¹⁴

1904-ben Szatmárnémeti szatmárhegyi részének szőlőmunkásai sztrájkba kezdtek a napszámber 2 koronára való felemeléséért. Három napon át csoportosultak a hegyi piacon. A bérmozgalom a hatósági figyelmeztetés ellenére annyira elfajult, hogy dr. Keresztszeghy Lajos ügyvédnek, a helyi szabadelvű pártelnöknek napszámberait is a munka abbahagyására kényszerítették, sőt idegenből érkezett munkásokat is elriasztottak. A csoportosulást a hegyi alkapitány csendőrségi segédlettel megakadályozta, a résztvevők ellen bírósági eljárás indult, amely büntetés kirovásával zárult. 1904-ben Szatmárnémetiben a viszonylag alacsony számú ipari munkásság részéről bérmozgalomra nem került sor. Az állandó rendőri megfigyelés miatt tudjuk, hogy „kedély és estély” című, egyre gyakoribbá váló rendezvényeiken felolvasások, szavaltok formájában terjesztették eszméiket. Aktivitásuk és szervezetségük fokozását jelzi, hogy foglalkozási áganként alakították meg csoportjaikat, melyek a Budapesten székelő hasonló foglalkozású szakszervezetekhez csatlakoztak. Október 27. és november 2. között egy bojkottra is sor került egy kőművesmester munkásai részéről, mert két-három szakszerveleten kívüli ácsmunkás dolgozott az egyik építkezésen.

A hatóság Szatmárnémetiben nem állított akadályt a szociáldemokrata népgyűlések elé. 1904. december 4-én a helyi szocialisták azért szerveztek politikai gyűlést, hogy kinyilvánítsák bizalmatlanságukat mind a kormány, mind az ellenzéki koalíció iránt.³¹⁵ A Szatmárnémetinél kevesebb ipari munkást tömörítő Nagykárolyban 1904-ben a kőműves- és ácssegédek sztrájkba léptek. Mozgalmuk két-három hétig tartott, a hatóság közvetítésével békés megegyezéssel zárult. A kedélyeket országszerte felkorbácsoló vasutassztrájk³¹⁶ idején a megyeszékhely pályaudvarán prevencióként a közrend és vagyonbiztonság megóvása céljából nappal rendőri, éjjelente katonai őrzőjárat kirendelésére került sor. Rendzavarás nem történt. Nagykárolyban 1904 nyarán tartottak egy népgyűlést a napszámber emelése tárgyában, de a hatósági közegek közbenjárására nem mondták ki a sztrájkot.³¹⁷

³¹⁴ Uo. 120/904. eln. Kristóffy távirata a belügyminiszterhez a május 1-jei munkásgyűlésekről jelentéstétel tárgyában; 15/904. Damokos Ferenc főszolgabíró jelentése a főispánhoz Erdőd, 1904. május 2.

³¹⁵ Uo. 43. eln. biz. sz./1904. Szatmárnémeti, 1904. december 31. Főkapitányi jelentés a főispánnak.

³¹⁶ Szatmár vármegye közönsége Nagy László alispán indítványára Tisza Istvánnak a vasutassztrájk leverése során tanúsított magatartásáért elismerését fejezte ki.

³¹⁷ MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 30. eln./1904 Nagykároly, 1905. január 8. Demidor Ignác rendőrkapitány jelentése a főispánnak.

Mivel az MSZDP támogatóinak, illetve tagjainak nagy többsége nem rendelkezett választójoggal, a képviselőházi politizálás nem szerepelhetett a párt akcióformái között. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1903-as programja a politikai hatalom meghódítását a nagyon is távoli jövő perspektívájaként kezelte és értelmezte.³¹⁸ A századfordulót követően azonban a különböző politikai szituációkat, választási kampányokat felhasználták propagandacélokra.³¹⁹ Ebben keresendő az 1905-ös aranyosmeggyesi és nagykárolyi szocialistajelölt-állítás oka is, nem pedig a győzelem lehetőségének hitében.

Az 1905–1906. évi kormányzati válság kezdetén a Fejérváry-kormány válságmegoldó eszközként kísérletezett a politikai társadalom kiszélesítésével is. 1905 nyarán nyilvánvalónak tűnt, hogy a lakosság választójoggal rendelkező, meglehetősen szűk része a kibontakozást csakis a koalíciós politikusok kormányalakításával tartja elképzelhetőnek. Kristóffy belügyminiszter úgy taktikázott, hogy az alsóbb társadalmi rétegek körében a koalíciós követelések és politikusok nem annyira népszerűek, s náluk a szociális problémák a politikai álláspont meghatározói, így a választójog bővítésével, sőt az általános választójog bevezetésének felcsillantásával megnyerte magának a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot (Kristóffy–Garami-paktum).³²⁰ Az MSZDP a kibontakozott válságban szemben állt a választási reformot és az általános választójogot elutasító koalícióval, s a dinasztia támogatójaként lépett fel. Erényi abban látja a párt 1905–1906-os politikájának legfontosabb negatívumát, hogy a dinasztia támogatásával végső soron hozzájárult az Osztrák–Magyar Monarchia viszonyainak konzervatív konszolidálásához.³²¹

Az 1905 második felében Szatmárnémetiben és Nagykárolyban tartott szociáldemokrata népgyűlések az általános, titkos, községenkénti választójogért szálltak síkra. Az augusztus 27-i, Kossuth-kertben megrendezésre került gyűlésen, melyen a szatmárnémeti pártszervezet vezetője, Nyisztor György elnökölt, a budapesti központ kiküldöttjeként Csizmadia Sándor költő-politikus, a Népszava földmunkásmozgalom rovatának vezetője intézett támadást a koalíció ellen a szó szoros értelmében vett általános választójog elutasítása miatt.³²² A nagykárolyi vezető, Varga Ferenc nyom-

³¹⁸ A magyar szociáldemokrácia kézikönyve 43.

³¹⁹ Zsoldos, 2009. 76.

³²⁰ Mucsi Ferenc: A Kristóffy – Garami paktum. Bp., 1970. (a továbbiakban: Mucsi, 1970.)

³²¹ Erényi, 1979. 19.

³²² Csizmadia Sándor a koalíciós Wekerle-kormány által rendezett 1906-os választás alkalmával az aranyosmeggyesi választókerület képviselőjelöltjeként lépett fel. A Csizmadia irányában tanúsított hatósági magatartás értékelését a Választási visszaélések című alfejezetben végezzük el.

dász³²³ is szónokolt a szocialista rendezvényen, melyre meghívták dr. Kelemen Samut, a város függetlenségi párti országgyűlési képviselőjét is, hogy ismertesse választójogi elképzelését. Kelemen azonban – mint már korábban említettük – csupán levélileg reagált a szociáldemokrata invitálásra. A népgyűlésen a központ által előterjesztett határozati javaslatot elfogadva követelték a képviselőháztól, hogy kezdje meg az általános, titkos választójog törvénybe iktatásának mechanizmusát. És hogy e kívánságnak nyomatékot adjanak, az országgyűlés őszi ülésszakának szeptember 15-i nyitónapjára a Szociáldemokrata Párt tömegtüntetést hirdetett a Parlament előtti térre. A szatmárnémeti határozati javaslat is minél nagyobb létszámban való megjelenésre szólította fel a párttagokat.³²⁴

Szeptember 15-e előtt, szeptember 10-én Nagykárolyban is népgyűlést szervezett az iparos ifjak szakegyesülete a lövölde kerthelyiségében az általános, községenkénti, titkos választójog tárgyában.³²⁵ A szatmárnémeti vezető, Nyisztor György a Szatmármegyei Közlöny tudósítása szerint „a munkásembereknél szokatlan értelmi tehetséggel, tudományos alapon igyekezett hallgatóit meggyőzni”. Nyisztor elutasította a koalíciót alkotó pártok között az egyetlen közös nevezőt képező katonapolitikai követeléseket, helyettük az állandó hadsereg megszüntetésének óháját fejezte ki. Egyórás beszédét „sokszor szakították meg közbeszólással és néha-néha az ellenvélemény egyesekből oly indulatosan tört ki, hogy a tettelegességtől is félni lehetett”.³²⁶ Rendzavarás azonban nem történt.

Az MSZDP új választójogi taktikája tovább fokozta a magyarországi munkásmozgalmon belüli ellentéteket. Ennek egyik lokális leképeződéseként értékelhető Jeremiás Barabás Andornak a pártból való kilépése 1905. október 12-én, a Kristóffyval való egyezkedés miatt. Nem véletlen, hogy a függetlenségi párti Szatmár-Németi közölte Nyílt tér című rovatában Jeremiásnak az MSZDP taktikáját kritizáló bejelentését.³²⁷ A helyi sajtó egyébként a szocialistákat ellenségként kezelte,³²⁸ leghevesebben a koalíciós sajtóorgánumok támadták őket gúnyos stílusban.

³²³ A Szatmármegyei Közlöny nyomdászsegédként emlegette. Szatmármegyei Közlöny, 1905. szeptember 17.

³²⁴ Szamos, 1905. augusztus 31. Az impozáns tömegtüntetés a várakozások ellenére békésen zajlott. A szocialista küldöttség átnyújtotta a házelnöknek a munkásság követeléseit. Justh Gyula türelmet és bizalmat kért, mire a tömeg csendesen elvonult. Gratz, 1992. 96.

³²⁵ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 18/1905 eln. Nagykároly, 1905. január 8. A nagykárolyi rendőrkapitány jelentése a főispánhoz.

³²⁶ Szatmármegyei Közlöny, 1905. szeptember 17.

³²⁷ Szatmár-Németi, 1905. október 15.

³²⁸ Egyetlen kivételt képezett az 1906 áprilisában megindult, a Polgári Radikális Párt elveit propagáló Nagykároly.

A szatmári munkásmozgalom heterogenitását mutatja, hogy Szatmárnémetiben 1905 decemberében megalakult az Újjászervezett (nemzeti) Szociáldemokrata Párt helyi szervezete, melynek bázisát a városban a Szatmár-Németi 80–100 főre becsülte. A támogatók egyrészt a munkások, másrészt a polgárok közül kerültek ki. A lap fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a tagok egy része az ifjúság korosztályához tartozik.

1905 decemberében – amikor az MSZDP központi vezetősége hajlandónak mutatkozott alkut kötni Kossuth Ferencsel – Szatmárnémetiben újabb szocialista népgyűlésre került sor a lokális politikai rendezvényeknek otthont adó, úgynevezett Károlyi-házban. A jelenlévők kinyilvánították, hogy nem engednek az általános, titkos választójogból. A nagykárolyi vezető, Varga Ferenc,³²⁹ hevesen támadva a koalíciót, utalást tett az oroszországi eseményekre. Kijelentette, hogy az általános választójogot már az oroszoknak is megadták. Ez, a valóságtartalmát tekintve kissé elferdített közlés lehetséges, hogy Varga tájékozatlanságából fakadt, de valószínűbb, hogy egyszerű propagandafigórként értelmezhető.³³⁰ Nyisztor György szükség esetén az oroszországi eszközök alkalmazását vetítette előre. Rendzavarásra azonban ezúttal sem került sor.³³¹

³²⁹ Nagykárolyban a vizsgált időszakban voltak hívei az MSZDP-nek, de nincs adatunk arra vonatkozóan, hogy a megyeszékhelyen működött volna az országos központhoz tartozó helyi szervezet. A nagykárolyi rendőrkapitány ugyanis az 1906-os év szocialisztikus mozgalmairól jelentve tájékoztatta a főispánt, hogy ebben az esztendőben a helyi szociáldemokraták azért hívtak össze népgyűlést, hogy ott határozatot hozzanak az országos párthoz való csatlakozásukról. MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 20/1906. eln. Nagykároly, 1907. január 7. Rendőrkapitányi jelentés a főispánnak; A Szatmár-Németi azonban az MSZDP nagykárolyi pártszervezetét említi.

³³⁰ A cári birodalomban felgyülemlett feszültség a japánokkal folytatott sikertelen, súlyos presztízsvesztéssel járó háború következtében 1905-ben forradalom kirobbanását eredményezte. Az 1905 decemberében bevezetett Vitte-féle választójogi törvény bár minden 25. életévét betöltött férfi állampolgárt felruházott választójoggal, de – és erről a szatmárnémeti népgyűlés szónoka mélyen hallgatott – közvetett és egyenlőtlen, azaz kuriális választási szisztémát foglalt magában. Rendi-vagyoni kritériumok alapján a választókat osztályokba sorolták. A földbirtokosi kúriában 2000 szavazó választott egy elektort, a városi kúriában 7000, a parasztiban 30 000, míg a munkáskúriában 90 000. Az elektorok döntöttek arról, hogy valójában kik kerüljenek be az állami dumába. Ez a választójogi rendszer jelentősen lecsökkentette az orosz általános férfi választójog értékét. Ám még ez a szisztéma sem sokáig maradt érvényben. Az új, 1907. június 3-án „megalkotott” választójogi törvény tovább növelte a tulajdonos osztályok képviselőit, kétszeresére emelve a földbirtokos, ugyanakkor felére csökkentve a paraszti elektorok számát. Oroszország lakosságának csupán 15%-a vehetett részt a választásokon. Sőt a törvény az addig egységes városi kúriát kettéosztotta úgy, hogy az elsőbe csak a nagytulajdonosok tartoztak, akik számottevő előnyökhöz jutottak a második városi kúria választóinak zömét alkotó kispolgársággal szemben. Összességében elmondhatjuk, hogy a nemesi földbirtokosok és a burzsoázia választotta az elektorok ¾-ét. Ezenbelül pedig a földtulajdonosok képviselői aránya több, mint négyszeresen felülmúlta a kereskedőket és gyárosokat. Heller, Mihail: Az Orosz Birodalom története. Bp., 2000. 598–599.; Pipes, Richard: Az orosz forradalom története. Bp., 1997. 82.; Zsoldos, 2010. 48–56.

³³¹ Északkeleti Újság, 1905. december 11.

A szatmári járás „szocialista főfészekként” számon tartott Aranyosmeggyesen az 1905. szeptember 3-i népgyűlésen szintén állást foglaltak az általános, titkos választójog kérdésében. Nyisztor György magyarul, Róka László román nyelven szólt az egybegyűltekhöz. Aranyosmeggyesen a későbbiekben a hatóság azonban nem engedélyezett több népgyűlést. A „darabont főispánnak” küldött jelentés szerint az engedély nélküli szövetkezés a munkások sorsának javítására törekedve „osztály elleni izgatást” tűzött ki célként. A vezető Róka László 22 éves krassói illetőségű napszámos volt, aki csupán az elemi népiskola egy osztályát járta ki. Róka mondanóját a templomból kifelé tartóknak adta elő, de a hatósági személyek elfogták és átadták az ügyészségnek. A településen a kormányhatósági engedély nélkül működő szociáldemokrata együletet feloszlatták.³³²

Szatmár vármegyében 1906 áprilisában a Katolikus Néppárt kísérletet tett a keresztényszocializmus eszméjének terjesztésére. E próbálkozás egyik célja az volt, hogy kifogja a szelet a szociáldemokrácia vitorlájából. Nagykárolyba 1906 húsvétjára a korban szokványos falragasz útján gyűlést hirdettek a városháza udvarára. A Nagykároly és Vidéke által 200 főre becsült érdeklődő közönség elsősorban a nagykárolyi járás sváb lakosú községeiből érkezett. Az MSZDP néhány tagja is megjelent a rendezvényen, és tiltakozását fejezte ki „a szocialista eszmék meghamisítása” ellen. A keresztényszocialista gyűlés szónokait hangzavar keltésével igyekeztek megakadályozni mondanójuk közvetítésében, így az elnökség hatósági segédlettel helyszínáthelyezést hajtott végre. A városháza nagytermébe már csak „igazolással” lehetett bejutni. Az udvaron maradt nemzetközi szocialisták rögtönzött gyűlés tartásáról határoztak, de mivel a szabályok szerinti bejelentést nem időben tették meg, Demidor Ignác rendőrkapitány betiltotta az ad hoc rendezvényt.³³³ Egyébként a keresztényszocializmus a megyében nem tudott jelentőssé válni.

A koalíció kormányra kerülése munkásellenes politikát eredményezett. Ez egyfelől a „szociális törvényhozásban” érhető tetten, másfelől pedig abban, hogy a belügyminisztérium élén álló gróf Andrássy Gyula a munkásszervezetek (ipari és mezőgazdasági egyaránt) felfüggesztésével, feloszlátásával vagy tevékenységük korlátozásával egyrészt útját állta a mozgalom szélesedésének, másrészt vizsgálatok tömkelegét indította el, mellyel a meglévő szervezeteknek, ha nem is erőszakos felszámolását, de mindenképpen azok kifárasztását, gyengítését kívánta elérni.³³⁴ A szatmá-

³³² MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 69/1905. eln. Szatmárnémeti, 1906. február 28. Jelentés a főispánnak.

³³³ Uo. 4. d. 20/1906. eln. Nagykároly, 1907. január 7. Demidor Ignác rendőrkapitány jelentése a főispánnak.

³³⁴ Erről lásd többek között Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellenzéke és tevékenysége 1906–1911. Bp., 1973.

ri munkásmozgalom koalíciós kormányzás alatti értékelése azonban túlmutat vizsgálódásunk keretein.

A nemzetiségi kérdés Szatmár vármegyében

Az 1900-as népszámlálás adatai szerint Szatmár vármegye 340 689 fős összlakosságának (Szatmárnémetivel együtt 367 570 fő) 61,62%-a vallotta magát magyarnak, 34,59%-a románnak. Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező várossal együtt ez az arány 63,94%-os magyar és 32,31%-os román lakosságra módosul.³³⁵ A vármegye román ajkú lakosai felülreprezentáltak az erdődi, a nagybányai, a nagysomkúti és a színerváraljai járásban. A szatmáriban a lakosság 25,65%-a román, 73,15%-a magyar anyanyelvűként szerepel a statisztikában. Mivel a járási és a választókerületi beosztás nem esett egybe, a román nemzetiségű választópolgárok pártpreferenciájára történő következtetések levonásához érdemes megvizsgálnunk, hogy mely választókerületeket titulálhatjuk etnikailag vegyesnek.³³⁶ Ennek megállapítása tájékoztató jelleggel bírhat még akkor is, ha kutatásunknak korlátot állít, hogy a választásra jogosultak nemzetiségi hovatartozásáról választókerületi bontásban nem állnak rendelkezésre kimutatások. A II. fejezetben vizsgálat alá vont 1904-es statisztikai felmérés adatsoraiból az derül ki, hogy Szatmár vármegyében a választók etnikai összetétele (62,1% magyar anyanyelvű, 37,9% nem magyar identitású)³³⁷ majdnem megegyezett a törvényhatóság összlakosságának nemzetiségi viszonyaival.³³⁸

A nagysomkúti választókerülethez tartozó települések lakóinak 87,47%-a volt román, 10,77%-a magyar. Az aranyosmeggyesiben ez az arány 60,7% és 35,39%, a krassóiiban 56,1% és 31,73%. A nagybányai választókerületben 51,46% román és 47,79% magyar anyanyelvű személyt regisztráltak a népszámlálást végzők. Ebből Nagybányát kiemelve megállapítható, hogy a vármegye román ajkú szabadfoglalkozású értelmiségé-

³³⁵ Magyar statisztikai közlemények 1. kötet A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községenként. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Bp., 1902. 310–321. (a továbbiakban: MSt.K. 1. k.) A vármegye lakosságának 3,75%-a német, szlovák, rutén, horvát, cigány, cseh-morva, lengyel, olasz, angol és vend anyanyelvű volt.

³³⁶ Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a vármegye többi járásában egyáltalán nem találunk román ajkú lakosságot. A fehérgyarmatiban és a mátészalkaiban csupán néhány főt tesznek ki, a nagykarolyi és a csengeri járásban számuk magasabb, de nem releváns.

³³⁷ Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXVIII. kötet. Bp., 1909. 218–219.

³³⁸ A választók etnikai összetétele és a lakosság nemzetiségi viszonyai közötti kapcsolat kérdéséhez lásd Pap József: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Bp., 2014. 154–158. (a továbbiakban: Pap, 2014.)

nek egyik központjául szolgáló, egykor virágzó bányavárosban a magyarság abszolút többségben volt, az összlakosság 76,45%-át tette ki. A román anyanyelvűek 21,46%-át alkották a rendezett tanácsú város lakóinak.

Tisza István miniszterelnöki kinevezését követően kiemelt figyelmet fordított a nemzetiségi problematika megoldási módozatainak keresésére, ám a későbbiekben mégsem ezt a feladatot kezelte prioritásként. 1904. január 6-án körlevelet intézett a románok által lakott vármegyék főispánjaihoz, melyben jelezte, hogy értekezleten kíván velük konzultálni a nemzetiségi kérdésről. Egy 12 kérdőpontból álló mellékletet is kaptak a megyefőnökök, melyek alapján összeállíthatták anyagaikat a jelzett témában. Figyelemre méltó a miniszterelnök azon törekvése, hogy a román nemzeti mozgalomban még részt nem vállaló román nemzetiségű értelmiséget és lelkészi kart bevonja a magyar társadalmi és politikai életbe. Karrierlehetőséget kínálva kívánta őket távol tartani, esetleg elvonni a román nemzetiségi mozgalomtól. Tisza István nemzetiségpolitikai koncepciója – melyet a román aktivitás deklarálását követően fejtett ki a képviselőházban³³⁹ – elutasította az önálló nemzetiségi pártok létezését, véleménye szerint a nemzetiségi politizálásnak valamely magyar parlamenti párt keretein belül kell megvalósulnia.

Szatmár vármegye főispánja 1904. december 3-án arról számolt be Tiszának, hogy törvényhatósága területén alig mutatkozott nemzetiségi mozgalom. Nem egészen egyéves tapasztalatai alapján úgy vélte, hogy Szatmárban a román értelmiség leginkább a lelkészi karra, tehát a nemzetiségek hagyományos vezető rétegére korlátozódott. A mozgalom irányításába a századfordulót követően bekapcsolódott szabadfoglalkozású értelmiség szatmári jelenlétét jelentéktelennek értékelte.³⁴⁰ „Egyes papok a nemzetiségi eszmének csinálnak ugyan propagandát, de nem sok reménnyel és eredménnyel. E téren különösen Lukács László lacfalusi, Lupán Miklós kisbányai, Marchis Romulus tományai és Pap Elek razari lelkészek dolgoznak, jóllehet meg kell jegyeznem, hogy Lukács László az utóbbi

³³⁹ Ehhez lásd Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. Bp., 1905. 170. (a továbbiakban: KN 1905/10. I.)

³⁴⁰ A magyarországi román értelmiség három rétegből tevődött össze. Egyrészt a román egyházak alkalmazottaiból, tehát a papokból, pópákból, tanítókból, tanárokból. Másrészt a szabadfoglalkozásúakból (ügyvédek, orvosok, mérnökök, földbirtokosok, újságírók, magánhivatalnokok), harmadrészt az állami és megyei tisztviselőkből. Bíró Sándor: Kisebbségek és többségek. Románok és magyarok (1867–1940). Bern, 1989. 41. (a továbbiakban: Bíró, 1989.); A magyarországi román társadalomban a vizsgált időszakban még zajlott a 19. század utolsó harmadában kezdődött átalakulási folyamat. Ez megnehezíti a definíciós törekvéseket, hiszen a burzsoá, a földbirtokos és az értelmiségi alakja szociológiailag nem minden esetben különíthető el. Ábrahám Barna: Vagyonosodás és nemzetépítés. Az erdélyi román elit gazdasági törekvései a 19. század második felében. In: Korall 13. évf. 47. sz. (2012) 79. (a továbbiakban: Ábrahám, 2012.)

időben csendesen viseli magát”³⁴¹ – írta Kristóffy, aki memoárjában is fontosnak tartotta megemlíteni, hogy szatmári főispánsága alatt nem érzékelt olyan román nemzetiségi mozgalmat, amely állambiztonsági szempontból beavatkozást igényelt volna.

Az elsősorban a Kővárvidék falvai között tömbben elhelyezkedő, műveletlen román ajkú népet „állati sorsban” tengődőként mutatta be. Viszsaemlékezésében is kiemelte, hogy a nemzetiségi eszmét a vármegyében csupán dr. Lucaciu László lacfalui görögkatolikus pap és néhány hozzátartozója képviselte. Az európai műveltségű, Rómában teológiát végzett, a Memorandum mozgalomban főszerepet játszó Lucaciut Kristóffy sima modorú, kompromisszumra hajló személyként mutatta be, aki az 1868-as nemzetiségi törvény betartására törekedett.³⁴² A főispán szerint 1904-ben még népét éretlennek tartva nem követelt választójogi reformot.³⁴³

A rendelkezésünkre álló levéltári dokumentumok szerint Kristóffy főispánságát megelőzően, a Széll-kormány idején a helyi hatóságok igyekeztek Lucaciu agitációs tevékenységének gátat vetni. A hatalom ügykezelési módját jól példázza az 1901. július 12-ére hirdetett búcsú megakadályozásának esete.³⁴⁴

³⁴¹ Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1867–1918. IV. 1903–1906. Bp., 1966. 132.* (a továbbiakban: Kemény G., 1966.) Kristóffy József Szatmár megyei főispán jelentése Tisza István miniszterelnöknek a román nemzetiségi mozgalom ellensúlyozása tárgyában indított akciója tárgyában Nagyvárad, 1904. december 3.

³⁴² Vasile Lucaciu dr. (Lukács László) római tanulmányait követően állami gimnáziumi vallásnarként dolgozott, majd Lacfalu plébánosa lett. 1887-ben a Román Nemzeti Komité tagjává választották. Albani, Tiron: *Leul dela Şişeşti. De ce s’ a prăbuşit Monarchia Austro-Ungară. Oradea, 1936., Blaga, Mihoc: Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922), un luptător pentru Marea Unire. Oradea, 1993., Bíró, 1989. 545.*

³⁴³ Kristóffy, 1927. 114.

³⁴⁴ A nagybányai főszolgabíró által Rád György román nemzetiségű kir. helyettes körjegyzőhöz intézett bizalmas rendeletek másolatai Rád gondatlansága folytán dr. Lukács László kezébe kerültek. A lacfalui plébánosnak Filip Jákob községi bíró szolgáltatta ki a dokumentumokat. Lukács – tanácskozássra hívta az egyházgondnokokat és a főszolgabírói jelentés szerint kb. 80 lacfalui lakost – a nagybányai királyi járásbírósnál büntetőfeljelentést tett Dienes Dezső nagybányai főszolgabíró ellen, amiért hivatalos hatalmával visszaélve megsértette a gyülekezési jogot. A szatmári kir. ügyészség 9278. sz. határozatával a főszolgabíró elleni vádat ejtette. Hivatali titok megsértéséért fegyelmi eljárás indult Rád György és Filip Jákob ellen. A fegyelmi vizsgálat alá vont személyeknek dr. Dragos Theofil nagybányai román származású ügyvéd nyújtott jogi segítséget. Filip Jákobot – aki a fegyelmi eljárás megindításakor lemondott állásáról – felfüggesztették (de nem mentették fel) államhatalom elleni tüntetés indokával, mert ő is részt vett a dr. Lukács László által a nagybányai járásbíróshoz vezetett menetben. Egy felsőbányáról keltezett névtelen levél arról tájékoztatta az alispánt, hogy az ottani, a román nemzetiségi mozgalmat elutasító közvélemény helyteleníti Rád György hivatali állásában való meghagyását. Azt a véleményt fogalmazta meg a kiletét nem vállaló személy, hogy egy olyan megbízhatatlan egyénnel szemben, mint Rád nem lenne szabad ilyen engedékeny magatartást tanúsítani „a románizmus legnagyobb fészkeben”. A nagybányai főszolgabíró azt vélemezte, hogy

Kristóffy József 1904 végi jelentésében a lelkeszi kar egyik tagját sem tartotta feltétlenül megbízhatónak, de egy részét alkalmasnak vélte a Tisza által kívánatosnak tartott magyar politikai és közéleti tevékenységbe való bevonásra. A fő problémát a főispán szerint a román főpapok magyarosító törekvésekkel szembeni ellenállása jelentette, ami egyebek mellett az állami iskolák szervezésének akadályozásában nyilvánult meg. „A papnövendékek és szemináriumok szelleme a lehető legrosszabb, minden nemzetiségi bajnak a szeminárium az oka”³⁴⁵ – vélekedett Kristóffy. Arra a kérdésre, hogy kapcsolatban állnak-e a Szatmár vármegyei román vezetők az 1878 óta szuverén nemzetállamként létező Románia románságával, azt jelentette, hogy „összeköttetést legfeljebb a papok tartanak fenn, privát levelezés vagy esetleg közvetett, titkos úton”.³⁴⁶ Arról is informálta a miniszterelnököt, hogy a Romániába való kivándorlás ritka és az onnan a vármegyébe történő bevándorlás sem jellemző. Alaposabb és megbízhatóbb információk szerzése céljából a titkosrendőrség bevetését javasolta Tiszának. Az a Kristóffy adta ezt a tanácsot a kormányfőnek, aki memoárjában elítélte a szociáldemokrata vezetőknek még a 20. század első éveiben is rendőri felügyelet alatt tartását, ami véleménye szerint „erkölcsi és politikai börtönt képezett számukra”.³⁴⁷ Visszaemlékezésében büszkén számolt be a rendőri felügyelet általa történt feloldásáról: „Midőn a belügyminisztérium vezetését 1905. június 18-án átvettem, egyik legelső feladatomnak

a névtelen levél a körjegyzőségre aspiráló erdélyi származású, de ismeretlen múltú Csató Árpád okleveles jegyző érdekében született. Figyelemre méltó a vármegyei tiszti ügyész által az ügyben megfogalmazott szakvélemény. Mindkét személyt bűnösnek tartotta, szükségesnek vélte a megtorlást a példastatuálás szempontjából is. Megoldásként 100-100 korona pénzbüntetés kirovását ajánlotta. A szatmárnémeti kir. törvényszék mint büntető bíróság hamis vád és személyes szabadság vétsége miatt vád alá helyezte Rád Györgyöt. Erre való hivatkozással Szatmár vármegye közigazgatási bizottsága 1902. április 11-i ülésén a helyettes körjegyzőt felfüggesztette állásából, és ellátási illetményét fizetésének 1/3-ában állapította meg. A nagybányai járás főszolgabírója április 27-én azonban felmentette Rádot. (A főszolgabírónak ezt az eljárását a belügyminiszter október 2-i értesítésében törvénytelennek minősítve megsemmisítette, ugyanis a szatmárnémeti törvényszék időközben beszüntette a Rád György ellen folytatott eljárását.) A lefolytatott fegyelmi vizsgálat a helyettes körjegyzőt és a községi bírót is elmarasztalta. A fegyelmi vétséget megállapító alispáni elsőfokú véghatározat (10740/902.) 1902. május 7-én került kibocsátásra. A vétkesnek talált Rádot 100 korona pénzbírsággal, Filipet hivatalvesztéssel sújtotta. A határozat ellen mindketten fellebbeztek, sikertelenül. A fellebbezésekben a főszolgabíróra és az alispánra használt sértő kifejezések („fürge főszolgabíránk”) miatt újabb pénzbüntetések kirovására tett javaslatot Dienes Dezső az alispánnak. Erre nem került sor. A fentebb említett belügyminiszteri utasítás értelmében a Rád elleni vizsgálat folytatódott. Ő azonban lemondott helyettes körjegyzői állásáról, és lakhelyet változtatott. A nagybányai járásból a nagysomkúti járásban található Szakállasfaluba költözött. A 100 korona fegyelmi bírságot nem sikerült behajtani rajta. A fegyelmi ügy dokumentumait lásd MNL SZSZBML IV. B. 757. 22. d.

³⁴⁵ Kemény G., 1966. 132.

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ Kristóffy, 1927. 172.

tartottam szervezett ipari munkásságunkat a politikai ketrecből kibocsájtani”.³⁴⁸ 1904 decemberében a nemzetiségi mozgalom ellenőrzését és megfigyelését a politikai hatóság bevonásával tartotta célravezetőnek.

Egy vármegyei nemzetiségi lapról, a *Revista Catolicáról* is említést tett a jelentés, mely Nagybányán Nánásy István könyvnyomdájában jelent meg dr. Lukács László szerkesztésében és kiadásában. A román nemzeti mozgalom kulturális dimenziójáról szólva központként az erdélyi románok közművelődési egyesületét, az ASTRA együletet jelölte meg, „mely az Astra központjával, a nagyszebeni Comitével áll összeköttetésben, s onnan kapja irányítását”.³⁴⁹ Kristóffy információi szerint sok lelkész állt kapcsolatban a Szelezsana Szilágy megyei közművelődési együlettel.

Forrásaink arról árulkodnak, hogy Szatmár vármegyében az első sorban falvakban, nagyközségekben (Szinérváralján, Nagysomkúton, Krassón), valamint kisebb városokban (Nagybányán és Felsőbányán) összpontosuló románság kulturális és politikai orientációjára a görögkatolikus klérus erősen meghatározó, de nem kizárólagos befolyással bírt. Az első sorban jogászvégzettségű értelmiség, a román bankszektorhoz kötődők és a nemzetiségi birtokosok jelentőségét sem szabad bagatellizálnunk. Természetesen a vármegyei magyar elit törekedett a nemzetiségek magyarosítására. E szándék vezette 1882-ben a Széchenyi Társulat megalapításakor. A kulturális egyesületet a következő elv vezérelte: „Legyen a vármegyének minden lakosa a magyar államiság híve és tudjon magyarul”.³⁵⁰ Az alapítók között találjuk az 1905-ben mandátumot szerzett szatmári képviselők közül gróf Károlyi Istvánt, Luby Gézát és Luby Bélát. Károlyi gróf indítványára a vármegyei közgyűlés 1%-os közművelődési pótdót szavazott meg, amelynek $\frac{3}{4}$ -ed részét a Széchenyi Társulat rendelkezésére bocsátotta.³⁵¹ A bevételt gyarapították megyei pénzügyintézetek adományai, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter által nyújtott segély.³⁵² Taní-

³⁴⁸ Uo.

³⁴⁹ Kemény G., 1966. 132.

³⁵⁰ Borovszky, 1908. 343.

³⁵¹ A közművelődési pótdó további $\frac{1}{4}$ -ed részéből fedezte például 1903-ban a vármegye a Délvidéki Magyar Közművelődési Egyesület alapító tagjai sorába lépésével befizetendő 200 koronás tagdíjat. MNL SZSZBML IV. B. 757. 19. d. Rónay Jenőnek, a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület (D. M. K. E.) elnökének köszönőlevele Nagy László alispánhoz Szeged, 1904. április.

³⁵² 1905-ben a közművelődési pótdóból 14 690 korona bevételre tett szert az egyesület, a kultuszminiszter 1000 korona segélyt bocsátott rendelkezésére. Összes bevétele 24 081 korona 81 fillére rúgott. Ebből a kiadás 21 595 korona 73 fillért tett ki. Rendelkezett 13 000 korona értékpapírvagyonnal is. A Szamos 1905. május 18-i számában társadalmi közönyösségről számolt be. Nehezményezte, hogy a Széchenyi Társulat indulásakor megfogalmazott nemzeti koncepció már nem hatotta át a lokális társadalmat. Az 1905-ös évről készített közgyűlési beszámoló szerint a bevételek jelentős részét a kisdédovási intézmények és gyermekmenhelyek fenntartása kötötte le. A nemzetiségek által lakott területeken működő

tók, plébánosok kitüntetésre való felterjesztésénél fontos érvként szerepelt – a politikai megbízhatóság és a szakmai teljesítmény mellett – a magyarosodás terjesztése terén kifejtett munkásság.³⁵³

Szatmár vármegye második legtekintélyesebb és legvagyonosabb családjában is találunk példát magyarosítási szándéokra. Báró Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka grófnő – akinek férje szintén alapító tagja volt a szatmári Széchenyi Társulatnak – az 1890-es évek első felétől alkalmazottaik és cselédek leánygyermekai számára iskolát működtetett szatmári uradalmi központjukban. Ennek egyik nem titkolt célja a magyarosodás elősegítése volt a szlovákok és románok által is lakott településen³⁵⁴, pedig az 1900-as népszámlálás adatai szerint Sárközön csak kis számban éltek nemzetiségek. A 2145 lakosból 1731 magyar, 288 szlovák, 70 román, 55 rutén és 1 német anyanyelvű. A statisztika szerint 2090 személy tudott magyarul beszélni.³⁵⁵

A 19. század második felében és a 20. század elején a román nemzeti-ségi területek gazdasági fejlődése felgyorsult. Ennek egyik meghatározó mutatója a nemzetiségi hitelszervezetek számának alakulása, s ezzel összefüggésben a román polgárság izmosodása. Egyed Ákos kutatásaiból tudjuk, hogy Magyarországon az első román társasági hitelegyletet 1867-ben Resináron alapították meg, de az első román banknak az 1872-ben Nagyszebenben létrehozott Albina tekinthető. 1872-től 1892-ig Magyarországon 41, 1893-tól 1900-ig 59, 1901-től 1909-ig 97 román hitelintézet nyitotta meg kapuit.³⁵⁶ Szatmár vármegyében 1904-ben négy román pénzügyintézet műkö-

állami iskolák ifjúsági egyesületeinek szervezéséhez segínyt folyósítottak, és könyvtárt bocsátottak rendelkezésükre. Esti tanfolyamok szervezésére is áldozott a Széchenyi Társulat, melyek a magyar nyelv elsajátítását tűzték ki célként. Szamos, 1906. május 10.

³⁵³ Ehhez lásd többek között MNL SZSZBML IV. B. 751. 2. d. 3024/1905. Csaba Adorjának, a szatmári járás főszolgabírójának jelentése a főispánhoz Kádár János nyugdíjba vonuló tanító kitüntetése tárgyában; 1677/1906. A Szatmár vármegyei királyi Tanfelügyelőség levele a főispánhoz Czilli György fényíró római katolikus néptanító kitüntetése tárgyában. A sváb származású Czilli Györgyöt a svábok körében kifejtett magyarosításért és a Függetlenségi és 48-as Párt szavazótáborának gyarapításáért terjesztette fel dr. Falussy Árpád aranyéremkeresztre. A svábok – a románokkal ellentétben – nem idegenkedtek az asszimilációtól. Adódott ez a sok szempontból eltérő viszonyaikból.; 236 Eln. /1905. Nagy László alispán felterjesztése a kultuszminiszterhez Brázy János petrii plébános kitüntetése tárgyában 1905. augusztus 2.

³⁵⁴ A báró Vécseyek a 18. század végén telepítettek szlovákokat Sárközre. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Acte comite administrativ III. 1905. 2221. doboz., Sárköz, 1905. okt. 27. özv. Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka grófnő levele Szatmár vármegye alispáni hivatalához.

³⁵⁵ MSt.K. 1. k. 318–319.

³⁵⁶ Egyed, 1981. 188.; Egyed, 2002. 140.; Mindezek ellenére Egry Gábor és Ábrahám Barna szerint mégsem beszélhetünk a dualizmus kori Magyarországon egy román nemzeti bankrendszer kiépüléséről, ugyanis a román pénzügyintézetek egyre inkább integrálódtak az Osztrák–Magyar Monarchia bankrendszerébe. Ábrahám arra a következtetésre jutott, hogy a dualizmus idején a magyarországi román elit – egyáltalán nem lebecsülendő eredményei

dött: a Réztelek és vidéki önszegélyező Népbank, a „kisbányai persely szövetség”, melynek elnöke Lupán Miklós, a Chiorana és a Szinérváralján székelő Satmareana. A főispáni jelentés szerint nyilvánosan egyik sem járult hozzá anyagilag nemzetiségi célok megvalósításához vagy az ezekért folytatott küzdelemhez.

Egyed Ákos a román hitelhálózat struktúrájának vizsgálatakor rámutatott annak zárt jellegére. A sajátos szervezési mechanizmus alatt azt értjük, hogy a bankrészvények névre szólóak voltak, ami kizárta a szabad adásvétel lehetőségét. Ez a pénzüintézetek román jellegének megőrzését szolgálta.³⁵⁷ Ez a tipikus vonás egyértelműen kimutatható a Chiorana és a Satmareana esetében.³⁵⁸ A Réztelek és vidéki önszegélyező Népbankról viszont azt írta Kristóffy, hogy „vezetősége kifogástalan magyar, csak a részvényesek többsége román”. A Chiorana és a Satmareana 1906-ban bekapcsolódott a választási kampányba a román nemzetiségi jelöltek oldalán. Az aranyosmeggyesi kerületben a színérváraljai pénzüintézet igazgatóját és ügyvédjét léptette fel a Román Nemzeti Párt. A főszolgabírói jelentés szerint a bank vezetősége és a pénzüintézettel szorosan összefonódott papság a térség román ajkú választóit súlyos gazdasági és erkölcsi nyomásgyakorlással próbálta a nemzetiségi jelölt melletti állásfoglalásra szorítani.³⁵⁹ A Chiorana Takarékpénztár igazgatója, Nyilván Miklós pedig Nagysomkúton Alexandru Vaida-Voevod dr. (dr. Vajda Sándor) kampányrendezvényének levezetőjeként tűnt fel.³⁶⁰ Az 1906-os választásokat követően Szatmár vármegyében újabb román pénzüintézet alakult, a nagybányai Aurora.

ellenére – néhány frekvenciált régiótól eltekintve nem tudott számottevő változást felmutatni a foglalkozásszerkezeti mutatók és az életkörülmények modernizálásában. A végső célt, az önálló makroközösség, az önálló nemzetgazdaság kiépítését nem volt képes megvalósítani. Ábrahám, 2012. 79–99.; Egry Gábor: Egy önlegitimáló politikai és történeti narratíva kérdőjelei (1861–2003). Nemzetiségi bankok, nemzetiségi mozgalmak a századforduló Erdélyében. In: Múltunk 18. 3. 4–34.; A román nemzeti fejlődéshez lásd még Nagy Róbert: Egység és partikularizmusok a román nemzeti fejlődésben. In: Ábrahám Barna–Gereben Ferenc–Stekovics Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Piliscsaba, 2003. 150–180.

³⁵⁷ Egyed, 1981. 188–189.; Egyed, 2002. 140–141.

³⁵⁸ A főispáni jelentés utóbbiról megemlíti, hogy „hivatalnokai és vezetői erős nemzeti érzelműek, de nem agítálnak”. Kemény G., 1966. 132.

³⁵⁹ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 2448/1906. Főszolgabírói jelentés az alispánnak 1906. április 22. Erről bővebben lásd Az 1906-os választások és a Választási visszaélések című alfejezetet.

³⁶⁰ Kővárvidék, 1906. április 22.

Az 1881-ben alakult Román Nemzeti Párt (Partidul Național Român)³⁶¹ több, mint egy évtizedes politikai passzivitás³⁶² után 1905. január 10-i nagyszebeni értekezletén döntött az aktivitásról.³⁶³ A politikai aktivizálódás természetesen összefüggött a román nemzetiségi vezető réteg – fentebb részben vázolt – gazdasági megerősödésével. A nagyszebeni értekezlet a Román Nemzeti Párt elnökévé Gheorghe Pop de Băsești (Illésházi Pap Györgyöt), főtitkárává pedig a lacfalui plébánost, Vasile Lucaciut (Lukács Lászlót) választotta. A tizenöt tagú komitében Vasile Lucaciun kívül az 1906-os nagysomkúti képviselőjelölt, Alexandru Vaida-Voevod is helyet kapott.³⁶⁴

A nagyszebeni határozat hivatalosan nem szakított az 1881-es programmal, de nem tartalmazta Erdély autonómiájának követelését. A román nép „államalkotó politikai egyéniségének” elismerése, etnikai és alkotmányos fejlődésének közjogi intézmények általi biztosítása azonban igényként fogalmazódott meg, amit a többi államalkotó nemzet számára is követeltek. Ebből szövetségkeresési szándék olvasható ki az ország más nemzetiségei irányában. A bécsi udvar jóindulatának elnyerése érdekében tett gesztusként értékelhető, hogy elutasították a magyar parlamenti ellenzék között összekötő kapcsot képező, a közös hadsereg magyar nemzeti jellegének erősítésére vonatkozó katonapolitikai követeléseket, és a közös hadsereg egységének csorbítatlan fenntartását hangoztatták a vezetés, igazgatás és vezényleti nyelv tekintetében. Az ezrednyelv (azaz a tisztek beosztottjaival történő kommunikációjának nyelve) tiszteletben tartásának és intenzívebb használatának követelését szintén a magyar nyelvvel szembeni tiltakozásként kell értékelnünk.

³⁶¹ A románság nemzeti öntudatra ébredéséhez és az 1881-es pártalakításhoz lásd Jordáky Lajos: A Román Nemzeti Párt megalakulása. Bp., 1974.

³⁶² A politikai passzivitás csak a parlamenti tevékenységtől való tartózkodásra korlátozódott és nem terjedt ki a lokális színterekre, a községi és vármegyei életben való részvételre. Ugyanakkor az is tény, hogy az 1886. évi községi törvény a virilizmus kiterjesztésével a nemzetiségi értelmiség jelentős hányadát kiszorította a községi képviselő-testületekből. Sarlós, 1976. 166.

³⁶³ A nagyszebeni programadás közvetlen előzményeként fogható fel az országos törvényhozásba való visszatérést sürgető, fiatalabb generációhoz sorolható Aurel Vlad „magánakciója”. Aurel Vlad Hunyad vármegyében a dobrai kerületben megnyerte az 1903-as időközi választást. A Román Nemzeti Párt aktivitásához lásd Dolmányos, 1963. 341–344.; Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In: Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története III. Bp., 1988. 1669–1674. (a továbbiakban: Szász, 1988.); Pap József: A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905–1906-os alkotmányos válság időszakában. In: Egry Gábor–Feitl István (szerk.): A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században. Bp., 2005. 296–301. (a továbbiakban: Pap, 2005.); Szendrei Ákos: A Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910. In: Múltunk 2006/2. 54–60. (a továbbiakban: Szendrei, 2006.)

³⁶⁴ Szendrei, 2006. 57.

A nagyszebeni programadás kiemelten kezelt részét képezi a választójogi problematika. E tekintetben is továbblépés mutatható ki az 1881-eshez képest. Határozottan állást foglalt az általános, egyenlő, titkos választójog mellett³⁶⁵, továbbá követelte az aránytalan választókerületi beosztás teljes korrekcióját, a választókerületek kisebb szavazókörekre osztását és a magyar parlament föderatív átszervezését, ahol a nemzetiségeket alanyi jogon illetné meg bizonyos számú mandátum, tehát lakosságon belüli számarányuknak megfelelően. A román nemzeti mozgalom vezetésébe a századfordulótól intenzíven bekapcsolódó szabadfoglalkozású értelmiség mellett még mindig meghatározó jelentőségű egyházi személyek befolyását mutatja az egyházi autonómia továbbfejlesztésének célkitűzése, továbbá az egyházi esküvő kötelezővé tételének és a felekezetenkívüliségi törvény eltörlésének kívánalma. Az 1890-es évek első felében keresztülvitt egyházpolitikai reformok részbeni eltörlésére törekedtek. A kötelező polgári házasságról szóló törvény az egyházi esküvőt nem érintette, fakultatív jelleggel bárki számára elérhető volt. A felekezetenkívüliséget az 1895. évi XLIII. törvénycikk tette lehetővé, mely a vallás szabad gyakorlásáról rendelkezett. Feltűnnek a programpontok között olyan bázisszélesítést célzó szociális követelések, mint az adóreform, a földéhség megoldása, a munkások biztosítási rendszerével kapcsolatos igények.³⁶⁶

A kormánypárti Szamos így kezdte a nagyszebeni konferenciáról szóló tudósítását: „Szomoru dolog az, ha tollforgató ember a legnemesebb fegyvert a tollat, szennyes kloakában kénytelen megforgatni; szomoru, mikor a sajtó a büzhödt mocsárból kénytelen témáját meríteni, leszállani a mélybe, hogy leleplezze a vakondok aknamunkáját”.³⁶⁷ A cikk írója dr. Komáromy Zoltán ügyvéd, aki az 1905-ös választásokat követően a Szatmár-Németi függetlenségi és 48-as párti sajtóorgánumhoz „igazolt át”. A Román Nemzeti Párt modernizált programját a magyar állam elleni „legundokabb, a legaljasabb bűnhalmaznak” nevezi. Komáromi álláspontja szerint „az államalkotó magyar fajnak joga van arra, hogy az állam a közigazgatás minden intézményeire a magyar faji jelleget reáússe, intézményeibe a magyar geniust belevigye”. Joga van arra is, hogy eltiporja mindazokat, akik a magyar faj hegemoniája ellen „akár kívülről, akár belülről, szentségtelen támadást intéznek”.

³⁶⁵ Az 1881-es program általános választójogon alapuló új választási törvényt sürgetett, de azt is elfogadhatónak tartotta, hogy adóösszegetől függetlenül az egyenes adót fizetők legyenek felruházva szavazati joggal. A titkosság igényét ekkor még nem deklarálták. Mérei-Pölöskei, 2003. 133.

³⁶⁶ Uo. 223–226.; Kemény G., 1966. 534–536.

³⁶⁷ Szamos, 1905. január 22.

Szatmár vármegyében a Román Nemzeti Párt 1905-ben nem állított jelöltet. Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a román nemzeti mozgalom az aktivitás deklarálását követően sem mutatott homogenitást. A Szatmár vármegyei román politikai vezetők a Szabadelvű Pártot támogatták az 1905-ös választások idején. A kormány iránti bizalmat erősíthette bennük Tisza István miniszterelnöknek a századforduló előtti időkre visszanyúló román–magyar megegyezési szándéka. A megyében csak a nagysomkúti kerületben találjuk nyomát annak, a Szabadelvű Párt által már a korábbi országgyűlési képviselő-választásokon is alkalmazott módszernek, hogy a román többségű választókerületekben román származású kormánypárti jelöltet indított. Az 1901-es választás nagysomkúti, szabadelvű párti győztese, dr. Papp József, apjához³⁶⁸ és apósához, néhai Mihalka László máramarosi alispánhoz hasonlóan a kormánypárt támaszait alkotó román ajkúak csoportjához tartozott.³⁶⁹ 1905-ben azonban a nagysomkúti választókerületben nagy befolyással rendelkező Teleki család ifjú sarjának, a Szabadelvű Pártból kivált „disszidens” Teleki Pálnak a felléptetése jelentősen lecsökkentette Papp József esélyeit, aki a választás alatt bejelentette visszalépését a választási elnökek.

A nagybányai, a krassói és az aranyosmeggyesi kerületben a román nemzetiségi véleményformálók támogatásával sikerült győzelemre juttatni a szabadelvű zászlót. 1905. január 2-án a nagybányai Szabadelvű Párt újjáalakulási értekezletén a száztagú végrehajtó bizottságban olyan mértékadó, jelentős gazdasági háttérrel rendelkező román nemzetiségi vezetőket is találunk, mint például Pokol Elek aranybánya-tulajdonost. A Szatmárvármegyei Szabadelvű Párt végrehajtó bizottságában pedig Dredeán Jenő és Demján Titusz görögkatolikus papok is helyet kaptak. Ők 1906-ban mindketten az Alkotmánypárt és nem a Román Nemzeti Párt jelöltjének

³⁶⁸ Édesapja, a román, nemesi származású, jogvégzett Papp József 1848 előtt tagja volt az erdélyi országgyűlésnek, 1861-ben és 1869-ben pedig a magyar parlament képviselőházába került be. A királyi tanácsosi címet elnyerő ügyvéd a századelőn a szatmári ügyvédi kamara elnökeként is tevékenykedett.

³⁶⁹ Papp József 1854. október 12-én született Nagysomkúton. Iskoláit Nagybányán, Szatmárnémetiben, Nagyváradon és Budapesten végezte. A budapesti egyetemen szerzett jogtudori fokozatot és itt tette le ügyvédi vizsgáját is. Papp József tehát a magyar politikai elithez hasonlóan, a Román Nemzeti Párt politikusaitól eltérően kötődött a fővároshoz. Tanulmányainak befejezését követően viszont visszatért Nagysomkútra, ahol ügyvédként dolgozott. 1883-ban Szamosújváron aljárásbíróvá nevezték ki, majd Máramaroszigeten lett kir. alügyész, ezt követően pedig törvényszéki bíró. E minőségében táblabírói címmel tüntették ki. Aktívan bekapcsolódott Máramarosziget és Máramaros vármegye közéletébe és az itteni úrbéri birtokrendezésekben meghatározó szerepet játszott. Országgyűlési Almanach, 1901–1906. 334–335.

kampányában vállaltak szerepet.³⁷⁰ Ez is mutatja, hogy az 1906-os szatmári választásokon, ahol már román nemzetiségi jelöltek is felléptek, a román ajkú választópolgárok jelentős részének pártválasztási preferenciáját nem az etnikai hovatartozás határozta meg.

Az 1905-ös választás nemzetiségi szemszögből való vizsgálatakor figyelemre méltó a nagybányai kötődésű, román nemzetiségű kápolnamonostori Papp Sándor (Alexandru Pop) magatartásformája, aki szülőmegyéjében, Szolnok-Dobokában a magyarlóposi választókerületben szerzett mandátumot a Szabadelvű Párt színeiben.³⁷¹ A nemesi származású Papp Sándor az erdélyi román nagybirtokosi réteghez tartozott,³⁷² melynek mind életformája, mind politikai magatartása megegyezett a magyar birtokosokéval.³⁷³ Papp Sándor 1840. március 23-án született a Szolnok-Doboka megyei Kápolnamonostoron. Középiskolai tanulmányait Nagybányán és Kolozsvárott végezte, jogot a fővárosban hallgatott, a pesti egyetemen tett ügyvédi vizsgát 1870-ben. Közigazgatási pályája, még az ügyvédi vizsga letételét megelőzve, az osztrák–magyar kiegyezés előtt indult. Kővárvidéken 1863-ban főispáni titkár lett Sorbán János mellett, majd 1867 és 1872 között a kápolnamonostori járás főszolgabírójaként tevékenykedett. Nagysomkúton nyitott ügyvédi irodáját rövid ideig működtette, majd Nagybányára költözött.

Az 1875-ös országgyűlési képviselő-választáson az új kormánypárt színeiben szerzett mandátumot a nagysomkúti kerületben. 1878-ban már a nagyilondai kerület választópolgárai szavaztak neki bizalmat. Ezt kö-

³⁷⁰ Szendrei Ákos is megállapította a Román Nemzeti Párt választási eredményeivel foglalkozó tanulmányában, hogy a korábban a Szabadelvű Párt szavazótáborát alkotó román választópolgárok nagyobb része az Alkotmánypárt támogatója lett, ami igaz Szatmár vármegye vonatkozásában is, ugyanakkor a Román Nemzeti Párt is szerzett szavazatot tőlük. Szendrei, 2006. 69.

³⁷¹ Szendrei Ákos Alexandru Pop kormánypárti jelölését arra a Román Nemzeti Párt ellenében alkalmazott taktikára hozza példaként, hogy a román párt jelöltjével szemben (Magyarlóposon Vasile Lucaci ellenében) a Szabadelvű Párt másik román származású jelöltet állított. A Magyar Országos Levéltár belügyminiszteri iratai között őrzött, 1905-ös választási statisztikai táblázat adatai szerint a magyarlóposi választókerületben Papp Sándor ellenjelöltje nem Vasile Lucaci, hanem a szintén szabadelvű párti dr. Egyedi Artúr volt. Vasile Lucaci 1906-ban viszont valóban fellépett a magyarlóposi kerületben, de a rá leadott 836 szavazat kevésnek bizonyult a győzelemhez. Alkotmánypárti ellenfele, az 1014 szavazatot szerzett gróf Teleki Géza szerezte meg a mandátumot. Az 1906-os országgyűlési képviselő-választások résztvevői pártonkénti kimutatásban lelőhely: MNL OL K 26 4559/906. ME. 688. cs. közli Zsoldos Ildikó: Pártok és választások Szabolcsban (1905–1906). Nyíregyháza, 2007. 237., 242. (a továbbiakban: Zsoldos, 2007.) vö. Szendrei, 2006. 61.

³⁷² Pap György, István, János és Lukács mint fejéregyházi donatárius nemesek 1623-ban Bethlen Gábor fejedelemtől „nova donatiót” kaptak Kápolnokmonostor (Kápolnamonostor) községre. Borovszky, 1908. 598. A monográfiában a Pap, az országgyűlési almanachban, a gazdacimtarban, a lokális sajtóban, valamint a szatmári főispán irataiban a Papp alak szerepel.

³⁷³ Szász, 1988. 1591.

vetően azonban hosszú szünet következett politikai pályájában. 1881 és 1889 között jogi végzettségét hasznosítva a magyarláposi kir. járásbíróság járásbírójaként funkcionált, majd 1889-ben táblabíróként a nagybányai kir. járásbíróság élére került.³⁷⁴ Láthatjuk, hogy Papp Sándor mind közigazgatási, mind jogi, mind pedig politikai téren kifejtett munkássága vagy tisztán románok lakta, vagy etnikailag vegyes, jelentős létszámú román lakossággal is rendelkező területekhez kötődött. Papp a heterogenitást mutató magyarországi román nemzetiségi vezetőknél ahhoz a részéhez tartozott, akik támogatták a magyar kormányt. A román nemzetiségi mozgalom ezen mértékadóinak Tisza István országos politikából való provizorikus kiszorulása következtében az új szituációban állást kellett foglalniuk. A Román Nemzeti Párt kezdetben nem támogatta a Fejérváry-kormányt, mert azt a véleményt tette magáévá, hogy alkotmányellenesen került hatalomra. Kristóffy belügyminiszter választójogi reformterve azonban reményeket ébresztett bennük, kezdetben az abban körvonalazott elképzelés megvalósítását az általuk favorizált föderatív berendezkedéshez vezető út első stációjaként fogták fel.

Papp Sándor elfogadta a „darabont kormány” által számára felajánlott szolnok-dobokai kormánybiztosságot.³⁷⁵ Szolnok-Doboka vármegyében az ellenállás csupán mérsékeltebb alkotmányvédő határozatok hozatalában merült ki. Papp Sándor 1906. február 5-én, gróf Bethlen Pál felmentésével egyidejűleg kapta meg teljhatalmú kormánybiztosi kinevezését, de a vármegye belügyeibe egyáltalán nem avatkozott be. Dés magyar lakossága nem érintkezett vele, csupán a román ajkúak. A március 7-i rendkívüli közgyűlésen, melyen a rezisztálók elutasították a kormánybiztos kirendelését, nem jelent meg és nem akadályozta meg a határozat kimondását. Erőszakot tehát nem alkalmazott, a karhatalmat nem használta fel az ellenállás letörésére. A másodszori belügyminiszteri megsemmisítést követően a szolnok-dobokai ellenállók nem a csendőrszuronyok fenyegetése miatt „szereltek le”. Éppen ezért valótlanság a szatmári koalíciós főispán azon állítása, hogy „Papp Sándor egyike volt a Kristóffy korszak legveszedelmesebb darabont főispánjainak. – Szolnok-Doboka megyei vérlázító működése egyéniségét eléggé jellemzi”.³⁷⁶ A Fejérváry-kormány felmentését követően – a románok irányában intoleranciát tanúsító, a nemzeti-ségi kérdést ügyetlenül kezelő – Falussy szerint Papp Sándor visszatért Nagybányára, ahol házasságot kötött a későbbi nagybányai polgármester,

³⁷⁴ Dr. Fabro Henrik–Dr. Ujlaki József (szerk.): Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905–1910. Bp., 1905. 357. (a továbbiakban: Országgyűlési Almanach, 1905–1910.) Papp Sándor a nagybányai kir. járásbíróságról ment nyugdíjba.

³⁷⁵ Horváth, 1906. 397–398.

³⁷⁶ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 61, 118/1907. III. Falussy Árpád szatmári főispán jelentése a belügyminiszterhez Nagybánya város tisztújítása tárgyában 1907. május.

dr. Makray Mihály aljárásbíró anyósával, ami jelentős vagyonkoncentrációt eredményezett. Papp ekkor szakított korábbi politikai magatartásával, melynek lényege abban állt, hogy valamely magyar politikai párt, leginkább a Szabadelvű Párt mellett foglalt állást. 1906-ban nem a Szabadelvű Pártból kiszakadt alkotmánypárti jelöltek támogatata, hanem a koalíciót alkotó valamennyi pártformációt elutasítva szerepet vállalt a Román Nemzeti Párt krassói, aranyosmeggyesi és nagysomkúti jelöltjei kampányának finanszírozásában.³⁷⁷

Papp Sándor nagybányai nyugalmazott királyi ítélőtáblabíró az 1906-ban alapított, működését 1907-ben megkezdő nagybányai román pénztintézet, az Aurora igazgatósági tagjai között találjuk a Román Nemzeti Párt elnökével, Illésfalvi Pap Györggyel, a főtitkárral, dr. Lucaciu Lászlóval, annak testvérével, Lucaciu Constantin józsefházi lelkésszel, dr. Dragos Theofil nagybányai ügyvéddel, Lupán Miklóssal, a kisbányai perselyszövetkezet elnökével, Demján Athanasz nyegrefalusi birtokossal, Papp József nyug. királyi ítélőtáblabíróval, dr. Papp Viktor nagybányai ügyvéddel egyetemben.³⁷⁸ A vármegyei magyar politikai vezetés körében óriási riadalmat keltett a román bankalapítás. Ellenszerként a Szatmárvármegye című sajtóorgánium a város takarékpénztárának modernizációját jelölte meg, mely a cikket író ügyvéd szerint versenyképtelennek bizonyult.³⁷⁹ Dr. Falussy Árpád főispán jelentése szerint az Aurora jelentékeny mennyiségű földbirtokot vásárolt a magyaroktól.³⁸⁰ A magyar birtokok román kézbe kerülésének következtében elsősorban a magyarság középirtokosi rétege gyengült meg.

Az ellenzéki koalíciónak a Román Nemzeti Párt irányába tett közeledési kísérletei sem a Fejérváry-kormány kinevezése előtt, sem azt követően nem vezettek eredményre.³⁸¹ Szatmár vármegyében a koalíciónak a román nemzetiségi mozgalom általi elutasításaként értékelhető Lucaciu Constantin Károlyi István grófhhoz 1905. szeptember 5-én intézett nyílt levele. Lucaciu Constantin józsefházi görögkatolikus lelkész a Román Nemzeti Párt főtitkárának volt a testvére. Megyebizottsági tagként részt vett Szatmár vármegye törvényhatósági bizottságának munkájában. Az 1905. április 6-i megyegyűlésen felemelte szavát Kisküküllő vármegyének a nemzetiségek

³⁷⁷ Uo. Dr. Makray Mihályt azonban ott találjuk a nagybányai függetlenségi jelölt, dr. Földes Béla ajánlóí között.

³⁷⁸ Az igazgatóság elnökéül illésfalvi Pap Györgyöt, alelnökéül dr. Lucaciu Lászlót, a pénztintézet vezérigazgatójával dr. Dragos Theofil választották meg. Nagybánya, 1906. szeptember 20.; Kővárvidék, 1906. szeptember 23.

³⁷⁹ Szatmárvármegye, 1906. október 6.

³⁸⁰ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 61, 118/1907. III. Falussy Árpád szatmári főispán jelentése a belügyminiszterhez Nagybánya város tisztújítása tárgyában 1907. május.

³⁸¹ Ehhez lásd Pap, 2005. 307–316.

nyelvhasználatát korlátozni óhajtó átirata ellen, mely az állami népiskolákban a hittan magyar nyelven történő oktatását szorgalmazta. A megyegyűlés azonban két szavazat ellenében nagy többséggel szavazta meg az állandó választmány javaslatát és hasonló feliratot intézett a képviselőházhoz. Lucaciu Bereg vármegye átirata kapcsán tiltakozott az új népiskolai törvénytervezetnek a magyar nyelv tanítására vonatkozó erélyes cikkelyei miatt is. Ugyanezen az ülésen tárgyalta a törvényhatósági bizottság a magyarosítást célzó újabb vármegyei állami iskolák építésére felvenni szándékozott 245 ezer korona kölcsönről szóló előterjesztést.³⁸² Lucaciu Constantin erőteljesen tiltakozott az állami iskolák gyarapítása ellen.

A megyei magyar sajtónak a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos intoleráns megnyilvánulásaira eklatáns példát szolgáltat a Szinérváraljának a közgyűlésről szóló tudósítása: „Lukács Konstantin jónak látta [...] több ízben felszólalni, jelezve azt, hogy valamint az ország többi helyén felhasználták a nemzetiségek a mai politikai válságos időket a fészkelődésre, ő sem akar hátramaradni e tekintetben. [...] De hát hadd beszéljen! Egy fecske nem csinál nyarat. Mi [...] csak mosolyogni tudunk azon, ha a nemzetiségi elnyomásról beszélnek ebben az országban, amelynek [...] ép az a legnagyobb hibája, hogy még az állami önfentartás által parancsolt legszűkebb határokon belül sem rendszabályozza meg a nemzetiségi törekvéseket, eltűri azt, hogy akadjon botor és merész, a ki még az ellen is agitálni mer, hogy az állam módot akar nyújtani a nemzetiségeknek arra, hogy az állam tulajdonát képező iskolákban, a saját érdekükben elsajátítsák az állam nyelvét”.³⁸³ Arról már nem szólt a cikkíró, hogy a 245 ezer koronás kölcsön törlesztése az egyes községek 5%-os pótdíjából fog megvalósulni. A Szatmár-Németi sem tanúsított tiszteletet a józsefházi pap iránt: „a hirhedt nemzetiségi agitátor, [...] kinek szereplése összes tényei, leggyalázatosabb nyelvöltegetés a magyar állam ellen, ki vakmerően izgat a magyar nemzet szupremáciája ellen s nyíltan, szemtelenül dáko-románoskodik”³⁸⁴ – nyilatkozott a függetlenségi pártlap a megyebizottsági tagról. Hozzá kell tennünk, hogy a nemzetiségi sajtó sem kímélte a magyar politikusokat, a durva stílus, a heccelődés a román nyelvű sajtóorgánumok cikkeit is jellemezte. Ezeknek a megnyilvánulásoknak azonban esetenként következményei is lettek sajtóperek formájában.

³⁸² ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz: Szatmár-vármegye közönségének 1905. évi április hó 6-án tartott rendkívüli bizottsági közgyűlésének jegyzőkönyvi kivonata 23/905. Bjkv. ad 6373/905. alisp. sz. A tervek szerint 1905-ben 24 községben került volna sor állami elemi iskolaépítésre. 1906-ban Szatmár vármegyében a következő községekben nyílt meg a tanintézmény: Domahida, Hagymáslápos, Hosszufalu, Hirip, Lacfalu, Lippó, Nagynyíres, Oláhgyűrűs, Sikárló, Somkutpatak. Szatmár és Vidéke, 1906. szeptember 11.

³⁸³ Szinérváralja, 1905. április 18.

³⁸⁴ Szatmár-Németi, 1905. április 12.

Nyilvánvalóan a megyei román nemzetiségi mozgalom megnyerésére vagy legalábbis neutralizálására tett koalíciós kísérletként értelmezhető Lucaciu Constantinnak az 1905 nyarától kibontakozó vármegyei ellenállást koordináló 60-as bizottságba való beválasztása. A Román Nemzeti Párt iránt elkötelezett józsefházi pap nyílt levélben hozta tudomására Károlyi István elnöknek a tagságról való lemondását. Legfőbb célként az 1868-as nemzetiségi törvény betartását jelölte meg. Kifejtette, hogy Magyarországot mint poliglott államot a szétrombolás fenyegeti „a magyar nemzetiség vezető férfiai és minden ízében az igazságot és hivatást arcul csapó sovíniszta zsurnalisztika részéről”. Felelőssé tette mind a Szabadelvű Pártot, mind a koalíciót. Megoldási javaslata így szólt: „Vissza az alaphoz!” – azaz az 1868-as törvény végrehajtásához, melynek megvalósulása esetén még elkerülhetőnek vélte a katasztrófát. „[...] azok közé állok kik minden mostoha bánásmód dacára is igazán s önzetlenül szolgálva a hazát, a gyógyszereket keresik s nem öló mérgekkel akarnak életet adni”³⁸⁵ – írta Lucaciu, orvosságként pedig „a minden restrikcio nélküli általános, titkos és községekenti választójogot” nevezte meg. Az 1905. január 10-i nagyszebeni programban a községekenti választójog nem szerepelt – ez a Kristóffy-féle reformtervezetbe került be –, a román nemzeti konferencia határozatának 6. pontja „a jegyzői székhelyeken mozgó bizottság előtt történő” szavazást követelte. Ez a választókerületek kisebb szavazóköreire bontását jelenti, de nem a községekenti szavazást. Szatmár megyében az 1905–1906-os kormányválság alatt az általános választójog bevezetésének követeléséért rendezett román népgyűlések szintén felvették programjukba a községekenti szavazást.

1905 ősztől Szatmárban is megélénkült a román nemzetiségi mozgalom. A korábban Tisza-párti nemzetiségi vezetők összefogtak a Román Nemzeti Párttal a koalíció ellen. 1905. szeptember 11-én a heti piac alkalmával Nagysomkúton politikai népgyűlésre került sor. Ezen elítélték a Kristóffy-féle választójogi reformtervezetet, egyrészt műveltségi cenzusa miatt, azaz a választójoggal való rendelkezésnek az írni-olvasni tudáshoz való kötése miatt, másrészt tiltakoztak a belügyminiszter által kinyilatkoztatott szándék ellen, miszerint elképzelésének megvalósulása a magyarság súlyának növelését eredményezné. A népgyűlés határozati javaslata általános, titkos, községekenti, a párt lajstromai szerinti szavazást követelt a pártoknak megfelelő ellenőrzési lehetőség biztosításával és arányos választókerületi beosztással. A rendezvényen Nyilván Miklós, a nagysomkúti Chiorana takaré- és hitelintézet részvénytársaság igazgatója elnökölt. Dr.

³⁸⁵ Lucaciu Constantin: Nyílt Levél Gróf Károlyi István urhoz, mint a Szatmár vármegye „nemzeti ellenállást” rendező hatvanas bizottság elnökéhez 1905. szeptember 5. Tipografia „Victoria” Șimleul-Silvaniei 8–12.

Mihályi Tivadar (Teodor Mihali) nagyilondai országgyűlési képviselőn és a nagysomkúti kerület majdani képviselőjelöltjén, Alexandru Vaida-Voevodon kívül egyházi személyek is szónokoltak.³⁸⁶

A szeptember 27-én az Avas legnagyobb községében, Felsőfaluban Serbák János vámfalui görögkatolikus lelkész elnöklete alatt tartott népgyűlés témáját szintén a Román Nemzeti Párt választójogi elképzelése melletti állásfoglalás képezte. A nagyfokú aktivitást kifejtő Teodor Mihali ide is ellátogatott. A gyűlésen Lucaci Constantín józsefházi lelkész szintén szónokolt. A nemzetiségeket ellenséggént kezelő Színerváralja tudósítása szerint a szónokok nem izgatták a 4–500 fős hallgatóságukat, nem szították az ellentéteket, beszédekben szigorúan a választójogi problematikára koncentráltak. Elhangzott a rendezvényen, hogy a románok jogaik érvényesülését és helyzetük javulását „a magyar nemzet jogainak, nemzeti jólétének keretén belül keresik”³⁸⁷ A cikkíró mondataiból kiérződik e kijelentés őszinteségében való kételkedés, de ekkor még sikerült megőriznie higgadtságát. A november 30-i, a színerváraljai nagyvendéglő udvarán szintén a hetivásár napjára időzített népgyűlésről szóló híradás már meglehetősen indulatos stílusú. A lap előszeretettel hangoztatta az esemény jelentéktelenségét, ugyanakkor ellentmondásos a konklúziója, miszerint veszedelmesnek titulálta a gyűlést. „A szónokok hol nyiltan, hol burkoltan izgattak a magyarság ellen. [...] Hatóságok is kaptak néhány díszes jelzőt, de annál több lázító kifejezést a szegény, félrevezetett emberek”³⁸⁸ Mihályi Tivadar és Lucaci Constantín erről az eseményről sem hiányzott. A Színerváralja felelőssé tette a hatóságot a politikai rendezvény engedélyezése miatt. „Ha már tudomásul vették a gyűlés megtartását, legalább arról kellett volna gondoskodni, hogy ne merészeljék a magyarságot minden tartózkodás nélkül nyiltan sértegetni”³⁸⁹ – vont felelősségre a cikkíró.

A Szatmár-Németinél a leginkább az verte ki a biztosítékot, hogy a nagybányai mandátum megüresedésekor a Román Nemzeti Párt Pokol Elek nagybányai aranybánya-tulajdonos jelölésében gondolkodott. „A mi áldott, jó, oláh testvéreink nincsenek sorsukba megnyugodva. A mi drága testvéreinknek nem nyújt elég tápot a haza édes emléke [...] zugolódnak [...] békétlenkednek [...] nyugtalankodnak, idegeskednek, futnak, rohannak és – kirohannak [...] hiszen 48-ban is rohantak!”³⁹⁰ – utalt a románok megbízhatatlanságára a cikkíró a szabadságharc idején történtek felemlgetésével. A nemzetiségek irányában tanúsított ellenséges viszonyulás a gúnyos, sértő írás egészen végigvonul. „[...] tartottak ott szebbnél-szebb

³⁸⁶ Kővárvidék, 1905. szeptember 17.

³⁸⁷ Színerváralja, 1905. október 3.

³⁸⁸ Színerváralja, 1905. december 5.

³⁸⁹ Uo.

³⁹⁰ Szatmár-Németi, 1905. december 3.

dictiókat. Baromi fülnek lágyan csengőt, állati szivnek édesen zengőt” – folytatódott a tudósítás. Majd ostromozta Lukács Constantint, mert felvette a nagybányai román jelöltállítás eszméjét és amiért hevesen támadta a koalíció politikáját. „Magyar Nép! Tétlenül [...] nem lehet, nem szabad nézned a szemétnép bérenceinek gyászos szervezkedését. Óvakodj tőlük! Védekezz ellenük! Addig, míg késő nem lesz! Most még befoghatod piszkos száját! Itt még az átkos torokba a gyalázatos hangot visszafojthatod! Itt még megtaníthatod ismerni a Magyarok Istenét!”³⁹¹ – szolgált instrukcióval a lap a nemzetiiségi mozgalommal szembeni fellépéshez.

Pokol Elek az 1906. januári nagybányai időközi választáson – nyilván reálsan felmérve a helyzetet – nem állt csatasorba a függetlenségi párti dr. Földes Béla ellen.³⁹² A fentebb idézett lapok nemzetiiségekkel szembeni megnyilvánulásai jól példázzák a Szatmár megyei magyar politikai elitnek a románok iránti ellenszenvét. A függetlenségi politikusok vehemensebben nyilvánultak meg a korábban a Szabadelvű Párt táborába tartozóknál, de közös bennük, hogy a nemzetiiségeket ellenségként kezelték és görcsösen ragaszkodtak az egy politikai nemzet elvhez. Kompromisszumképtenség jellemezte mindkét politikai csoportot. Csak a teljes megmagyarosodás alternatívájában tudtak gondolkodni. Szatmár vármegyében ilyenre is akadt példa, de nem ez vált jellemzővé.³⁹³

A veszély persze valós volt, hiszen a román irredenta mozgalom az 1878 óta már nemzetközileg is elismert, szuverén Román Királyságból kiindulva töretlenül dolgozott céljai megvalósulásáért.³⁹⁴ A magyar kormány számára problémát jelentett, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia legfőbb szövetségese sem támogatta a magyar birodalomfél nemzetiiségpolitikai koncepcióját. A Német Császárság számára prioritást élvezett a román állam Hármasszövetségben tartása, majd semlegesítése. A német diplomácia már jóval a világháború kitörése előtt nyomást gyakorolt Magyarországra, áldozatokat várva a nemzetiiségi politikában. 1914 őszén már az a német javaslat nyert megfogalmazást, hogy Magyarország mondjon le Erdélyben néhány, elsősorban románok lakta vármegyéről a Román Királyság javára.³⁹⁵

³⁹¹ Uo.

³⁹² A román nemzetiiségi mozgalom vezetésében részt vállaló Papp Sándorral hamarosan rokonságba kerülő, korábban szabadelvű párti dr. Makray Mihályt az 1906-os általános választáskor ott találjuk Földes ajánlói között.

³⁹³ A román származású Mangu Béla karrierútja példázza ezt a magatartásformát.

³⁹⁴ A kérdéshez részletesebben lásd Raffay Ernő: A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története. Szeged, 1989. 63–64., 103–111.; Szász, 1988. 1653–1659.

³⁹⁵ Ehhez részletesebben lásd Galántai József: Magyarország az első világháborúban. Bp., 2001. 51., 143–145.; Szász, 1988. 1658–1659, 1691–1694.

Szatmár vármegyében a Román Nemzeti Párthoz kötődő vagy vele szimpatizáló nemzetiségi értelmiség a magyar város-, illetve megyevezetés részéről negatív diszkriminációban részesült. Dr. Pallady Leontint például Nagybánya polgármestere politikai magatartása miatt állami szolgálatra alkalmatlannak tartotta.³⁹⁶ A jelentés szerint Pallady a „túlzó nemzetiségi párthoz” tartozott, ami alatt valószínűleg azt kell értenünk, hogy a Román Nemzeti Párt „tribunista” csoportjával szimpatizált.³⁹⁷

Dr. Drágos Theofil ügyvédet³⁹⁸ Nagybánya város 1905. május 31-i közgyűlésén a képviselő-testületi tagok többsége „politikai magatartása és hazafiatlansága miatt nem vette föl a város kötelékébe”. Azt még a Nagybánya című lap „egy politikai nemzet elvet” valló cikkírója is megállapította, hogy az eljárás törvénytelen volt, és elítélte a közgyűlés magatartását. „Mi a magunk részéről nem vagyunk barátai a „mártir” csinálásnak, s a közgyűlés határozatát ágyuból való lövöldözésnek tartjuk” – formált véleményt a tudósító, majd hozzátette, hogy Nagybánya „hazafias társadalma elég erős és hatalmas arra, hogy minden hazafiatlan irányzatot [...] lehetlenné tegyen”.³⁹⁹ „Illegitim törekvések” esetén pedig úgyis megtörténik a hatósági beavatkozás.

Szatmár vármegye függetlenségi párti főispánja alkalmatlannak bizonyult a nemzetiségi kérdés kezelésére. Irányítása idején tovább éleződött a hatalomnak a román nemzetiségi vezetőkkal, elsősorban a papsággal való viszonya. Bár ez az időszak már nem képezi vizsgáldásunk tárgyát, álljon itt példaként a kormányzati krízis idején a vármegyei román nemzetiségi mozgalomban aktív szerepet vállaló, 1906-os krassói vesztés képviselőjelölt, Lucaciu Constantin esete. 1906 végén megüresedett a királydaróci görögkatolikus lelkészi állás, amit Szabó János szamosújvári püspök Cororian Szabin dobokai pappal kívánt betölteni. A beiktatáskor azonban a Román Nemzeti Párt által kiküldött ügyvéd a hatalom – már két helyről elutasított – jelöltjével szemben a királydaróci híveket Lucaciu Constantin melletti állásfoglalásra ösztökölte. A királydaróciak ultimátumot adtak a püspöknek, Lucaciu ki nem nevezése esetére görögkeleti

³⁹⁶ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2186. doboz: Acte comite suprem 1905. 41 eln. sz./1905. Gellért Endre polgármester jelentése az alispánhoz Nagybánya, 1905. július 20.; 46318/905. sz. Nagy László alispán jelentése a kultuszminiszterhez Nagyváradra, 1905. július 23.

³⁹⁷ A Román Nemzeti Párt a nagyszebeni konferencia után sem tudott homogén névlni. A fiatal generáció egy része, tulajdonképpen a tribunisták mozgalom folytatásaként, mintegy belső ellenzékként funkcionált. Hellyel-közel helyeselte ugyan a pártvezetés politikai irányvonalát, de erőteljesebb nemzeti politikát igényelve sürgette a szociális reformokat is.

³⁹⁸ Dr. Drágos Theofil Pusztahidegkútról származott. Deszei és drágomirfalvi Drágos Gábor és mezőpágyocsi Págyocsi Marietta fiaaként született. Nagybánya és Vidéke, 1906. február 4.

³⁹⁹ Nagybánya, 1905. június 1.

hitre való áttéréssel fenyegetőztek.⁴⁰⁰ A püspök utasította Lucaciut, hogy a községben megjelenve csillapítsa le a kedélyeket. Szabó Jánosnak a főispánhoz intézett bizalmas levele szerint – melyben a román párt által felizgatott hangulat megszüntetését kérte – Lucaciu királydaróci látogatásakor ahelyett, hogy a híveket megnyugtatta volna, azt a kijelentést tette, hogy ő Falussyval jó barátságot ápol.⁴⁰¹ A főispán a járási főszolgabíró utasította, hogy a nevével történt visszaélésről bizalmasan informálja a királydaróci mozgalom vezetőit, továbbá „tapintatos, de erélyes intézkedéseivel hatáskörében tegyen meg minden lehetőt arra nézve, hogy az ilyen Lucaciu féle izgatások megszüntetessenek”. Részletes jelentést kért, hogy megtehesse a szükséges megtorló intézkedéseket. A főszolgabíró azonban nem bírt a királydaróciak ellenállásával, akik nem akarták elfogadni Cororian Szabint és maguk kívántak papot választani. Eötvös főszolgabíró azt tartotta volna a legcélravezetőbb megoldásnak, ha a püspökség saját hatáskörében, békésen, egy harmadik személy kinevezésével oldja meg a problémát. „Azt azonban nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha Lucaciu Konstantin lenne a királydaróci görög katolikus lelkész, mert ezáltal úgy a püspökség, mint a Méltóságod és az én, sőt az egész közigazgatási hatóság tekintélye nagy csorbát szenvedne”⁴⁰² – írta jelentésében a hatalom presztízsvesztesétől tartó járási vezető a – véleményem szerint pozíciójához a szükséges tekintéllyel a kezdetektől nem rendelkező – főispánnak. A szamosújvári püspök a tömeges konverzió megakadályozása érdekében Lucaciu Constantint áthelyezte Királydarócra,⁴⁰³ ami nyilvánvalóan hozzájárult Falussy megbecsültségének további csökkenéséhez.

Az 1905-ös jelöltállítás

Az 1905-ös szatmári jelöltállítás mechanizmusát górcső alá véve választ keresünk arra, hogy milyen tényezők befolyásolták a jelölést. Elemeznünk kell a választási kampányokat, ennek kapcsán a mozgósítás rítusait. Fontos a választási előkészületek összefüggésében is a szimbolikus politizálás vizsgálata, fel kell térképezni a lokális hatalom reprezentációjának sajátosságait, eszközeit, a szimbólumokat, a gesztusokat mint a politikai mentalitás, illetve a közösségteremtés kifejezőjét. Értékelnünk kell az egyes választókerületekben a kormánypárt és ellenzék esélyeit, továbbá azt is tisztáznunk kell, hogy a helyi vagy a régióhoz nem kötődő, de

⁴⁰⁰ Az 1900-as népszámláláskor Királydarócon 896 görögkatolikus vallású élt, Józsefházán 685. MSt.K. 1. k. 310–311., 318–319.

⁴⁰¹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 10670. sz./1906. Szabó János szamosújvári püspök dr. Falussy Árpád szatmári főispánhoz írt levele 1906. december 12.

⁴⁰² Uo. Eötvös Róbert erdődi főszolgabíró dr. Falussy Árpádhoz Erdőd, 1906. december 23.

⁴⁰³ Uo. Szabó János dr. Falussy Árpádhoz Szamosújvár, 1907. január 2.

országosan ismert politikusok indulhattak nagyobb eséllyel a szatmári kerületekben a jelölésért, majd a győzelemért. A választóknak, illetve a választók döntést előkészítő, döntéshozó elitjének ugyanis állandó dilemmája volt az, hogy helyi képviselőt válasszanak-e, aki ismeri az ottani problémákat, érdekelt azok megoldásában, tehát várható, hogy mind felszólalásaiban, szavazásaiban, de kijáró tevékenységében is kötődik a választókerülethez, vagy olyan országos hírvé és súlyú politikust, akinek kötődése bizonytalanabb, s pusztán újraválasztásával, illetve újra meg nem választásával lehet „kézben tartani”, de egyértelműen egy befolyásosabb személy, tehát amit akar, azt el is tudja intézni. A kerülethelyzetek elemzésére a miniszterelnöknek, illetve a belügyminiszternek küldött főispáni esélylatolgatások, az alispáni és főszolgabírói jelentések, valamint a helyi sajtóorgánumok – nem minden esetben autentikus – híradásai segítségével teszünk kísérletet.

A magyar országgyűlés 1905. január 3-i feloszlata előtt Szatmár vármegyét öt kormánypárti⁴⁰⁴ és három függetlenségi politikus⁴⁰⁵ képviselte. Bár pártonkívüliként választották meg 1904 januárjában a nagykarolyi kerületben gróf Károlyi Györgyöt, miután az 1901-ben szabadelvű programmal parlamentbe jutott Domahidy Elemér főispáni megbízást kapott Hajdu megyében és Debrecenben, gyakorlatilag a gróf is a szabadelvű táborhoz tartozott. Az 1904. november 18-i események és kísérvőjelenségei hatására azonban a kormánypárt esélyei még Kristóffy főispán jelenléte ellenére is csökkentek. A Szabadelvű Párt számára a legkönnyebben megszerezhető választókerületnek – a Függetlenségi és 48-as Párt által egyáltalán nem vagy csekély mértékben szervezett – a döntően románok lakta aranyosmeggyesi, krassói és nagysomkúti, valamint a nagybányai bizonyult. Bár a helyi sajtó nemzetiségi jelöltállításról is cikkezett,⁴⁰⁶ erre 1905-ben Szatmárban nem került sor.

A Szabadelvű Párt 1904. szeptember 28-i újjászervező értekezletén – melyen a kormánypárti Szatmármegyei Közlöny híradása szerint képviselve volt „a vármegye minden vidéke a nyíri magyartól kezdve, a Nagybánya vidéki tüzös oláhig”⁴⁰⁷ – N. Szabó Albert hozzászólásában a célkitűzéseket ismertetve helyi képviselőjelöltek állítása mellett érvelt. „[...] Magam részéről kijelentem, hogy a meddig Szatmárvármegye pártunknak alkalmas képviselőket adni tud, lokális hazafiságunk indokolja, sőt kötelességünké teszi, hogy saját gyermekeinknek elsőbbséget adjunk,

⁴⁰⁴ Böszörményi Sándor (krassói), Bay Lajos (nagybányai), Szentiványi Gyula (aranyosmeggyesi), dr. Papp József (nagysomkúti), Hieronymi Károly (Szatmárnémeti). MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d.

⁴⁰⁵ Jékey Zsigmond (mátészalkai), Luby Géza (fehérgyarmati) és Luby Béla (csengeri).

⁴⁰⁶ A Heti Szemle 1905. január 11-i számában Dobossy Endre szatmári ügyvéd aranyosmeggyesi felléptetéséről írt.

⁴⁰⁷ Szatmármegyei Közlöny, 1904. október 2.

mert hiszen ezek ismerik a mi bajainkat s országos nagy feladataik mellett csakis ezektől várhatunk igazi polgártársi, sőt testvéri támogatást”.⁴⁰⁸ Majd elégedetten nyilatkozott a törvényhatóság kormánypárti honatyáinak munkásságáról: „kivétel nélkül olyan munkásoknak bizonyultak, hogy pártunk nekik ez alkalommal teljes elismerését kifejezheti”.⁴⁰⁹

Négy hónappal később, 1905. január 26-án hármat közülük valóban eddigi kerületük jelöltjének nyilvánított a választási elnök. Az aranyosmeggyesiben Szentiványi Gyula bikszádi fürdőtulajdonos indult szabadelvű párti programmal. A néppárti Heti Szemle szerint „Szentiványi ellen ott nagyon nehéz tenni, mert igen sok jót cselekszik az avasi néppel, mely jóformán le van neki kötelezve”.⁴¹⁰ Hitelesek a lap információi az egyesült ellenzék jelöltállítási szándékáról báró Vécsey Miklós személyében és arról is, hogy a disszidensek kiszemeltje a jelöltséget nem fogadta el. Szentiványi Gyula már 1905. január 5-én köszönőlevelet intézett Vécseyhez, amiért a báró levélileg értesítette őt, hogy nem indul el ellene. „Én László fivérédek is kijelentettem, miszerint azon esetben, ha szabadelvű párti programmal lépsz fel, én a mandátumra nem reflektálok. Tekintve azonban a mostani viszonyokat, Neked magadnak is be kell látnod, hogy erkölcsi köteleességemmé van téve, miszerint jelöltségemet feltartsam. Reménylem azonban, hogy nemsokára, – ha ezen csata lezajlik – ismét egy táborban leszünk; és ha majd választásra kerül a sor, ezen nobilis eljárásodat én is fogom tudni méltányolni”⁴¹¹ – válaszolta az aranyosmeggyesi kerületet 1896-tól előbb a Nemzeti Párt, majd az 1899-es fúziót követően a Szabadelvű Párt színeiben képviselő apai birtokos, akinek a választás napján csak egy totálisan esélytelen szocialista ellenjelölttel kellett megmérkőznie. Mónus József jelölését természetesen nem a győzelembe vetett hit motiválta, hanem a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak a korábban már ismertetett stratégiája.

Stabil kormánypárti kerületnek számított a nagybányai, ahol a korábbi honatya, Bay Lajos állt ismét csatasorba. A sajtó cikkezett gróf Teleki László disszidens programmal való felléptetéséről, de Pokol Elek bányatulajdonost is emlegették az ellenzéki koalíció függetlenségi párti jelöltjeként.⁴¹² Utóbbi információ azért különös, mert Pokol esetében inkább nemzetiségi kötődés mutatható ki. Nevelt lányát, Marosán Matildot dr. Tatár

⁴⁰⁸ Uo.

⁴⁰⁹ Uo.

⁴¹⁰ Heti Szemle, 1905. január 11.

⁴¹¹ ANDJC 452 Fondul familial Vécsey (a továbbiakban: 452) Nr. inv. 189 Corespondentă 1881–1914. (a továbbiakban: Nr. inv. 189) Apa, 1905. január 5. Szentiványi Gyula Vécsey Miklóshoz.

⁴¹² Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15.

János mérsékelt nemzetiségi, tekintélyes színérváraljai ügyvéd veszi majd feleségül 1906. január 8-án.⁴¹³

A nagybányai kerületben csak a választásokra készülődve alakult meg a Függetlenségi és 48-as Párt, de mivel itt eddig nem volt terepe a függetlenségi eszmének, helyben nem akadt olyan személy, aki vállalta volna a jelöltséget. Így fordulhatott elő az a szokatlan szituáció, hogy a Színérváraljai Függetlenségi és 48-as Párt küldöttséget menesztett a „vezérlő bizottsághoz”, és képviselőjelöltet kért. Kossuth Ferenc dr. Szappanyos Gerő fővárosi ügyvédet ajánlotta, akinek könnyebb „eladhatósága” érdekében a kampány során erőteljesen hangsúlyozták nagybányai születését, azaz úgy próbálták beállítani, mint kandidálása helyszínéhez kötődő politikust. A nagybányai kerületben heves választási harc bontakozott ki, amit bizonyítanak a rendőrkapitányhoz érkezett panaszok is, melyeket választási zászlók és jelvények széthordásának akadályozása és eközben tanúsított támadó magatartás tárgyában nyújtottak be. Smaregla Mihály rendőralkapitány ezért hirdetményben és felhívásban figyelmeztetett a választási küzdelem szabadságát veszélyeztető cselekményektől való tartózkodásra.⁴¹⁴

A nagysomkúti kerületben a kormánypárti dr. Papp József kir. táblabírónak dr. gróf Teleki Pál személyében egy komoly disszidens ellenféllel kellett számolnia. A Függetlenségi és 48-as Párt számára a román nemzetiségi lakosság miatt a nagysomkúti nehéz kerület lett volna.

A negyedik vegyes kerületben, a krassóiiban az eddigi szabadelvű képviselő, Böszörményi Sándor 1904. december 4-én Erdődön tartotta meg beszámoló beszédét, az ellenzék parlamenti magatartását elítélő szellemben, kiállva a Tisza-kormány rendteremtő törekvése mellett.⁴¹⁵ Az a tény, hogy Böszörményi újbóli jelöléséről nem esett említés, már előrevetítette, hogy a kormánypárt más jelöltben gondolkodik új választás kiírása esetén. A Tisza-pártiak gróf Károlyi Györgyöt támogatták.

Az 1905-ös választási kampány a krassói kerület függetlenségi érzelmű polgárait teljesen szervezetlenül találta. Luby Géza megyei pártelnök az ugrai levél kibocsátását követően próbált információkat szerezni az itteni viszonyokról. A családi iratok között őrzött levelek arról tanúskodnak, hogy Luby nem tartott állandó kapcsolatot a párt itteni híveivel, a krassói elnök és közte pedig nem alakult ki bizalmi viszony. Először is az esélylatolgatásokhoz szükséges tájékoztatásért nem Ferenczy Imre pártelnökhöz fordult, hanem Pinke Lajos krassói tanítóhoz, aki már az 1901-es képviselő-választások előtt megtartott szervezkedő gyűlésen lemondott elnöki

⁴¹³ Színérváralja, 1905. január 17. Az 1906-ban főispáni székbe emelt dr. Falussy Árpád a belügyminiszternek írt jelentésében említést tett arról, hogy az 1905-ös nagybányai kampányban a román nemzetiségiek a szabadelvű párti Bayt támogatták.

⁴¹⁴ Nagybánya, 1905. január 26.

⁴¹⁵ A beszámólóról lásd Szamos, 1904. december 8.

tisztéről. Ekkor Pinkét tiszteletbeli alelnökké választották. Ferenczy Imre ev. ref. lelkész, a krassói pártelnök és Luby Géza nem tudott hatékonyan együttműködni. A megyei vezető valószínűleg alkalmatlannak tartotta Ferenczyt a kerületi elnökséggel járó feladatok ellátására. Erről árulkodik az a levél, melyet Kossuth Lajos születésének centenáriuma alkalmából rendezendő ünnepségek előtt írt Rosenblum Lajos krassói orvosnak, tulajdonképpen a lelkész megkerülésével. „A hazafias kegyelet megfogyatkozásaért, a függetlenségi eszmék lanyhulásaért” a kerületi elnököt tette felelőssé, továbbá az „udvarias figyelem hiányát” is felróta. A Rosenblumnak címzett levelet azonban Ferenczy is elolvasta, ezt követően pedig visszatartotta az őt ért vádakat.⁴¹⁶

Pinke Lajos 1904 őszén arról informálta Lubyt, hogy a lelkész lemondásra készül, „s általában a párti tevékenység teréről vissza akar vonulni”.⁴¹⁷ Ezt Pinke azért tartotta problematikusnak, mert a kerületben senki sem törekedett az elnöki pozícióba. Beszámolt arról a technikai akadályról is, hogy a választókerület különböző részein lakók számára nincs egy mindenki által könnyen megközelíthető, központi szereppel bíró község, ahol a szervezkedést meg lehetne kísérelni. Krassó erre alkalmatlan. Erdőd szerencsésebb választás lenne, viszont a Dobra-vidékiek számára Ombod a legkönnyebben elérhető helyszín.

Az exelnök a Függetlenségi és 48-as Párt esélyeit latolgatva így nyilatkozott: a krassói „egyike a legnehezebb kerületeknek, mert beosztása, más nyelvű szavazóinak tudatlansága és évtizedeken át korrumpált politikai erkölce a legjobb számítást is keresztülhúzzák. – Ezek csak azt tudják, hogy a választáson pénzt lehet keresni és minél többször ingyen dorbézolni [...] a munkánk tapasztalata és sok küzdelme meggyőzött arról, hogy itt a mi zászlónk nem képes diadalhoz jutni”⁴¹⁸ – állt a pesszimista fejtegetésben. „Annyiszor és annyszor próbálkoztunk már, de az uradalommal [a Károlyi uradalommal Zs.I.] és oláh meg sváb választókkal szemben mindig elbukott a becsületes és hűséges magyarság”⁴¹⁹ – állapította meg Pinke, de azért hozzáfűzte, hogy néhány hívük a románok és svábok között is akad. A nem túl biztató esélyek ellenére azonban javasolta a jelöltállítás, de – bár nem emelt kifogást a Luby által támogatott Gabányi Miklós⁴²⁰ ellen – taktikailag helytelenítette a jelölt személyének idő előtti nyilvános-

⁴¹⁶ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 33. pallium Krassó, 1902. szeptember 20. Ferenczy Imre Luby Gézához.

⁴¹⁷ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 98. pallium Krassó, 1904. október [] Pinke Lajos Luby Gézához.

⁴¹⁸ Uo.

⁴¹⁹ Uo.

⁴²⁰ Gabányi Miklóst a krassói kerületben nem léptették fel, 1905-ben a diósadi kerületben szerzett mandátumot.

ságra hozatalát. „[...] Kérdés, vajjon célszerű-e ilyen jó előre gyűlési határozat formájában megállapodni a jelölt személyében is? Én nem tartom célszerűnek úgy a jelöltre, mint a pártra nézve [...] Már most egyik csoport a másiknak adná az ajtókilincset s a hosszú idő alatt Gabányi nem találna nyugodalmat. Más oldalról az ellentábor hivatalos és nem hivatalos szimatolói minden eszközt felhasználnának a jelölt lejáratására. Több idő erre több alkalmat szolgáltat”.⁴²¹

A krassói szervezkedés azonban Luby Géza levélben történő sürgetésére sem indult meg. Pinke 1904. december 12-i üzenetváltásában nem tudott eredményről beszámolni. Leírta, hogy Ferenczy pártelnökök ő többször kérte a pártértekezlet összehívására. „Folyvást halogatja, mert nincs is kedve az egészhez s mint mondja: jelen viszonyok közt (elvei fentartásával) visszavonul minden politikai dologtól. – Majd összehívja a gyűlést ha közeledik a képviselőválasztás”⁴²² – panaszkodott Lubynak, azt is tudtára adva, hogy ő mint tanító nem bírálhatja a lelkészt. Azt is megírta, hogy egészségi állapotára való hivatkozással az alelnökségről való lemondását is bejelentette Ferenczynek. Javasolta a megyei pártelnököknek, hogy utasítsa a krassói elnököt a pártgyűlés Erdődre történő összehívására. A mozgósítás nehézségeit most is szóba hozta. Úgy vélte, az Erdőd környéki híveiket a távolság egészen biztosan visszatartaná a Krassóra történő utazástól, a krassóiak viszont hajlandók mobilizálni magukat annak érdekében, hogy „számba vehető” legyen a függetlenségi tábor. Arra az esetre, ha Ferenczy Luby Géza felszólítása ellenére sem cselekedne, a krassói párt újjászervezését tartotta megoldásnak.

Luby valószínűleg sürgette a jelölt személyében történő megállapodást, és megemlíthette Pinke esetleges kandidálását, melyet a tanító így hátrított el: „rólam itt egyelőre szó sem eshetik, mert összeütközésbe nem akarok jönni senkivel, csak mint egyszerű párttag teszem meg kötelességemet”.⁴²³ Persze az sem kizárt, hogy a helyi pártelnökség lett neki felajánlva. Pinke Lajos Buday József nagykolcsi birtokost javasolta képviselőjelöltnek. Ferenczy Imre 1904. december 12-én jelentette be lemondását Lubynak. Ő azt tanácsolta, hogy a krassói kampányra szánt pénzt és energiát használják fel olyan helyen, ahol eséllyel indul harcba a függetlenségi jelölt. A krassói kerületben nyolcszázra becsülte „a törhetetlen” függetlenségi szavazók számát, „de mit vihet ez végbe a Károlyi grófi uradalom és a kormányhatalom által kényszereszközökkel is harcba vitt legalább 4000 többi

⁴²¹ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 98. pallium Krassó, 1904. október [] Pinke Lajos Luby Gézához.

⁴²² Uo. 1904. december 12. Pinke Lajos Luby Gézához.

⁴²³ Uo.

választó ellen?!“⁴²⁴ – adott magyarázatot a függetlenségek tétlenségére a leköszönő kerületi elnök.

A krassói függetlenségi pártszervezés tehát az 1905-ös választás előtt Luby többszöri felhívására sem történt meg. Ezt nehezményezte a megyei pártelnök 1905. március 28-án a krassói kerület választóihoz intézett nyílt levelében is, melyben a választási kudarcért felelőssé tette a kerületi elnökséget: „Sokan – kik eddig lelkes párthívek voltak – vonakodtak a mozgalom élére állani, mert előre lemondtak a győzelem lehetőségéről ebben, az eddig mindig szerencsétlen kerületben. Nagy hiba volt ez az elernyedés, ez az előre való megfutamodás! Nagy hiba volt némelyeknek közönyös tartózkodása”.⁴²⁵

1905. január közepéig dr. Vityi József erdődi ügyvéd függetlenségi programmal történő fellépéséről szoltak a sajtóhírek,⁴²⁶ aki azonban agyhártyagyulladás következtében hirtelen elhalálozott.⁴²⁷ Ezt követően a Szatmár és Vidéke szerint az Erdődön megtartott jelölógyűlésen a jelenlévők egyhangúlag Buday József mellett döntöttek. Egy másik függetlenségi klikk viszont Miklóssy Gyulát léptette fel. A kaotikus helyzetre így tekintett vissza Luby Géza: „Midőn végre – nagy későn – jelöltet állítottak, akkor meg ketté szakadt a párt és egy ismert szeretett jelölttel szemben némelyek egy ismeretlent állítottak fel, hogy az egymás között való huza-kodással, akaratlanul is biztosítsák az ellenfél győzelmét”.⁴²⁸

A nagykárolyi kerületben gróf Károlyi István függetlenségi programmal való fellépésével vált esélytelenné a Szabadelvű Párt számára a jelöltállítás. A jelentős politikai és gazdasági súllyal bíró Károlyi István először 1887-ben képviselte e kerületet pártonkívüli programmal. Az 1892-es választáson szintén bizalmat szavaztak neki a kerület választópolgárai. Ekkor a Szabadelvű Párt tagjaként tevékenykedett. Az 1896-os választáson újra pártonkívüliként szerzett mandátumot. 1901-ben nem szállt ringbe a nagykárolyi képviselőségért. 1903-tól politikailag Apponyi Nemzeti Pártjával szimpatizált. Az 1904. november 18-i eseményeket követően Apponyi Albert hatására csatlakozott a Függetlenségi és 48-as Párthoz. A gyomorrákban szenvedő gróf minden bizonnyal az aktív politizálástól való távolmaradását tervezte, de az ekkorra kialakult politikai helyzet hatására mégis csatasorba állt. Minden erejével meg akarta akadályozni, hogy fia a család „ösi fészkében” kormánypártiként induljon a mandátumért.

⁴²⁴ MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 33. pallium Krassó, 1904. december 12. Ferenczy Imre Luby Gézához; Ferenczy kissé eltúlozta a krassói választópolgárok létszámadatait, ugyanis a kerületben 1905-ben 3729 választásra jogosult szerepelt a névjegyzékben.

⁴²⁵ Szatmár-Németi, 1905. április 12.

⁴²⁶ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 1., 15.

⁴²⁷ Szatmár és Vidéke, 1905. január 17.; Kővárvidék, 1905. január 22.

⁴²⁸ Szatmár-Németi, 1905. április 12.

Kormánypárti körökben felmerült Nagy László alispán jelölése a nagykárolyi kerületben. A Szatmármegyei Közlöny 1905. január 1-i száma Károlyi István és Nagy László „megbirkózásáról” cikkezett,⁴²⁹ de az alispán esélyeit mérlegelve könnyebb választókerület után nézett. Az említett hetilap két héttel később, a január 12-i nagykárolyi jelölőértekezletről tudósítva már biztos befutóként írt a befolyásos főúrról.⁴³⁰ Károlyi Szentiványi Gyulához hasonlóan egy esélytelen szociáldemokrata jelölttel, Barcs Károly sőtőmesterrel állt szemben a választás reggelén.

Egyetlen igazán stabil függetlenségi párti választókerülete a dualizmus kori Szatmárnak a fehérgyarmati volt. Luby Géza 1896 óta élvezte az itteni választópolgárok bizalmát. Közülük számosan családtagjaikkal egyetemben a képviselő lekötelezettjei voltak. A képviselőházi naplókban nem találjuk nyomát Luby Géza kiemelkedő parlamenti szereplésének. A családi archívumban található köszönőlevelek sokasága arról tanúskodik, hogy a számos lokális és fővárosi nexussal bíró honatya kapcsolati hálóját aktívan működtette a kerületlakók személyes ügyeinek intézése, problémáinak megoldása, rokonaik álláshoz juttatása érdekében.

Lapinformációk szerint azonban a fehérgyarmati kerületben a kormánypárt is jelöltállításra készült. Erről a döntést már az 1905. január 3-i kerületi pártalakításkor meghozták, de a politikus személyében még nem állapodtak meg. Ennek nyilván taktikai oka is volt. A Szamos először Nagy László alispánt,⁴³¹ a Szatmár-Németi Kende Zsigmond pártelnököt, cs. és kir. kamarást emlegette.⁴³² Egy héttel később azonban már arról szóltak a hírek, hogy Kende vezetésével küldöttség kérte fel Domahidy Istvánt a jelöltség elfogadására. Domahidy még programbeszédet is tartott, de végül elállt a fellépéstől.⁴³³

A csengeri kerületben Luby Géza unokatestvére, Luby Béla indult harcba mandátuma megtartásáért. A választókerület visszahódítását a Szabadelvű Párt először Komoróczy Ivánnal, majd Domahidy Viktor szamosangyalosi birtokossal tartotta elképzelhetőnek. Komoróczy még a kampány alatt visszalépett, Domahidyt ajánlva a jelölőértekezletnek. A kormánypárti Szatmármegyei Közlöny túlzott optimizmussal így nyilatkozott: „Mint utólag lapunkat értesítik, Domahidy Viktor vissza fogja hódítani a kerületet a szabadelvű pártnak”.⁴³⁴

⁴²⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 1.

⁴³⁰ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15.

⁴³¹ Szamos, 1905. január 8.

⁴³² Szatmár-Németi, 1905. január 10.

⁴³³ Szatmár-Németi, 1905. január 17.

⁴³⁴ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15.

A leghevesebb harc a mátészalkai kerületben és Szatmárnémetiben bontakozott ki 1905-ben. A mátészalkai kerületet az 1901-ben kezdődő parlamenti ciklusban az egyhangúlag megválasztott Jékey Zsigmond tekintélyes nagybirtokos képviselte. Jékey nem tartozott a képviselőház vezérszónokai közé. Az általában jól értesült néppárti Heti Szemle január 11-i számában még arról írt, hogy az erős ellenzéki szellemű mátészalkai kerületben a rendkívül népszerű Jékeyvel szemben „maga a miniszterelnök is hiába venné fel a harcot”.⁴³⁵ Jékey Zsigmond 1905. január 12-én a lokális politizálást szimbolizáló Hungária Szállóban tartott beszámolóját mégis búcsúzásra használta fel. Mivel ekkor már a kormánypárt döntött a Jékeyvel rokonságban lévő Nagy László alispán itteni fellebbezéséről, a volt képviselő kinyilvánította, hogy ő csakis egyhangú választás esetén hajlandó folytatni a képviselői munkát. Bírálta a Szabadelvű Párt magatartását, mellyel megzavarta a választókerület békéjét. Jékey kijelentette, hogy ő nem hajlandó lélekvásárlással „bemocskolni” a választást. Tette ezt minden bizonnyal a családi békesség kedvéért is.

Beszámolójában két kérdéskörre koncentrált. Határozottan elítélte az általa törvénysértésnek titulált november 18-i eseményeket, de megbotránkozását fejezte ki az erre adott ellenzéki válasz miatt is.⁴³⁶ Politikai credóját így határozta meg: „Az én programom mindég az volt, hogy Magyarország teljes függetlenségét és önállóságát törvényes eszközökkel, az alkotmány kereteinek tiszteletben tartásával igyekszem kivívni [...] meggyőződésem, hogy Magyarország jövőjét az 1867-iki közbiztonsági alapon biztosítani nem lehet. Magyarország legyen független, önálló állam, mely minden idegen beavatkozástól menten intézze ügyeit. Ez az én politikai imádságom, ebből nem engedek semmit”.⁴³⁷ Ugyanakkor másik fő politikai elvének azt tartotta, hogy mások véleményének tiszteletben tartásával és ildomosan kell diadalra vinni az embernek saját álláspontját. Éppen ezért elítélte a parlamentben divatba hozott durva vitastílust, és éretlennek nyilvánította a nemzetet, ugyanis a politikai érettség legerélyesebb bizonyítékát abban látta, ha különböző véleményen lévők egymás nézeteit tisztelni tudják. Rávilágított továbbá az eredménytelen, az ország fejlődésére gátló hatást gyakorló obstrukció helytelenségére, mondván: „ha egy kisebbség a közakarat érvényesülését csak megakadályozni tudja, de ugyanazon erővel alkotni nem képes, akkor egy oly precedenst hív életre, a mit azu-

⁴³⁵ Heti Szemle, 1905. január 11.

⁴³⁶ 1904. december 13-án ugyanis az egyesült ellenzék egy „balhésabb” csoportja úgy tartotta helyesnek, ha az erőszakot erőszakkal torolja meg. Óriási pusztítást hajtottak végre a nemrég használatba vett ülésteremben, szétverték az elnöki emelvényt, ezt követően pedig diadalittasan pózolván az összetört darabokon fotóztatták magukat.

⁴³⁷ Szatmárnémeti Közlöny, 1905. január 15.; Szamos, 1905. január 15.

tán később a Nemzet s a magyar faj ellen, mások is igénybe vehetnek”.⁴³⁸ Jékey Zsigmond a realitások talaján álló búcsúbeszédében tulajdonképpen a függetlenségi politizálás tehetetlenségére mutatott rá. Arra, hogy a párt politikusai – akár bevallják, akár tagadják – elérhetetlen illúziót kergetnek.

Úgy tűnt, Jékey Zsigmond hátralépésével jelentősen megkönnyítette Szatmár vármegye alispánjának helyzetét, aki maga mellett tudhatta a hatósági nyomásgyakorlás biztosítékaként Ilosvay Endre főszolgabíró. A kormánypártnak mégsem sikerült elérnie Nagy László egyhangú megválasztását, mert a Függetlenségi és 48-as Párt „importált” jelöltje, a Kossuth Ferenchez közel álló dr. Szunyog Mihály budapesti ügyvéd fel merte venni a küzdelmet az alispánnal. A rendelkezésünkre álló források tanúsága szerint a mátészalkai kampány igencsak eldurvult.

Az országos figyelem középpontjába kerülő Szatmárnémetiben szintén kemény összecsapásra készültek a kormánypárti és a függetlenségi szavazók. Szatmárnémetit 1901 óta egy elsővonal-beli politikus, Hieronymi Károly, a Tisza-kormány kereskedelemügyi minisztere képviselte a parlamentben. Hieronymitól a törvényhatósági joggal rendelkező város fejlesztéseket várt, melyek következtében hosszabb távon a megyeszékhely áthelyezését remélte, esetleg a vármegye kettéosztásával a kívánt pozíció elérését.

A Hieronymi függetlenségi párti ellenjelöltjének személyében történő megállapodás céljából összehívott január 6-i jelölőgyűlésen pártszakadás következett be. A pártgyűlésen három politikus neve merült fel. Uray Géza tekintélyes szatmárnémeti ügyvéd, a helyi Függetlenségi és 48-as Párt elnöke, akinek jelentős érdemei voltak a pártszervezésben. Uray Hieronymival már két ízben sikertelenül mérkőzött meg. Igaz, 1903. november 26-án a kereskedelemügyi miniszter csak 58 szótöbbséggel szerzett újra mandátumot. Uray ellen szólt tehát, hogy lokális ismertsége ellenére magán hordozta a „vesztes bélyeget”, és valószínűsíthető, hogy a pártközpont támogatását nem élvezte. Ez lehet az oka, hogy Uray meg sem jelent a kandidálórendezvényen. Az országos pártvezetés jelöltje Károlyi István veje, Károlyi Gyula volt, ami Kossuth Ferencék tájékoztatanságát vagy tapintatlanságát jelzi, ugyanis a megyeszékhely Szatmárnémetibe helyezését a Szapáry-kormány idején éppen a Károlyi grófok torpedózták meg. A jelölőgyűlésen a párt egyik tagja kategorikusan ki is jelentette: „A Károlyiak neve ellenszenves Szatmáron. Ilyen jelölt nem kell”.⁴³⁹ Ennek ellenére egy csoport késznek mutatkozott a központi jelölt támogatására. Uray Géza minden bizonnyal hatásukra mégis megjelent a gyűlésen, és meghajolva

⁴³⁸ Szamos, 1905. január 15. Jékey prognózisa a koalíciós kormány idején a horvát obstrukció kapcsán valóra vált.

⁴³⁹ Szatmári Napló, 1905. január 6.

Kossuth Ferenc álláspontja előtt, maga helyett a grófot ajánlotta. A nyilvános szereplésektől és a népszerűség-kereső magatartásformáktól ódzkodó Károlyi Gyula azonban nem fogadta el a felkérést.⁴⁴⁰

A harmadik potenciális képviselőjelölt a rendkívül ambiciózus dr. Kelemen Samu helybeli ügyvéd volt. Kelemen 1862. október 23-án született Nagyváradon. Szatmárnémetiben 1886-ban telepedett le gyakorló ügyvédként. A város törvényhatósági és társadalmi életében aktív részt vállalt, éveken át viselte a Szatmári Kereskedelmi és Iparbank igazgatói állását, majd ügyész lett. A lokális politikai életbe néhány éve vetette bele magát. Tisza István kormányalakítását követően az új főispánok kinevezésével báró Perényi Zsigmond nagyszőlősi mandátumának megüresedésekor a kerület függetlenségi választópolgárai felkérték dr. Kelemen Samut a jelöltség elfogadására. Ő azonban az 1904 tavaszára valószínűsített általános országgyűlési képviselő-választásokra való hivatkozással nem tett eleget a felkérésnek.⁴⁴¹ Másrészt ez a döntés azt az üzenetet is magában hordozhatta, hogy a zsidó származású tehetséges kriminalistának Szatmárnémetiben vannak mandátumszerzési tervei.

A jó szószóki képességgel bíró, karrierista Kelemen ellen szólt azonban, hogy hét-nyolc évvel ezelőtt még a kormánypárt táborában fejtett ki sikeres agitációs tevékenységet dr. Chorin Ferenc szatmárnémeti kampányában Ugron Gábor ellen.⁴⁴² A kormánypárttal szimpatizáló lapok előszeretettel hangoztatták, hogy „a politikailag nem homo novus” Kelemen politikai nézetei nem szilárdak. Ellene szólt tehát politikai állásfoglalásának megváltoztatása. Hieronymi kampánystábja szisztematikusan hangsúlyozta a köpönyegforgatás vádját.⁴⁴³ A jó taktikus Kelemen Samu a január 6-i értekezleten kijelentette, hogy csakis akkor hajlandó Szatmárnémetiben felépni, ha a Függetlenségi és 48-as Párt egyöntetűen kiáll mellette. Az első jelöltállító gyűlés végén bár Károlyi grófot nyilvánították képviselőjelöltnek, azt mégis eredménytelennek kell értékelnünk, mert a Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Párt teljesen szétesett. A következő napokat az országos szinten is jó pártkapcsolatokkal rendelkező Kelemen és támogatói arra használták fel, hogy megszerezzék a központ támogatását.

⁴⁴⁰ Nagy valószínűséggel habitusából adódóan utasított vissza későbbi pályája során is minden országgyűlési képviselőiségre való kandidatúrát. Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Pécs-Bp., 2016. 27. (a továbbiakban: Püski, 2016.)

⁴⁴¹ Szatmári Hírlap, 1903. december 30.

⁴⁴² Ugron Gábort 1892-ben Szatmárnémetiben egyhangúlag választották meg országgyűlési képviselővé.

⁴⁴³ Szatmár és Vidéke, 1905. január 17.; Szamos, 1905. január 19.; 1905. január 26.

Feltételezhetően Kelemen Samunak a szatmárnémeti polgárok számára vonzóbbá tételét szolgálta az a helyi sajtóorgánumban alaposan megszellőztetett hír, hogy a miskolci I. kerület függetlenségi pártja Tisza István miniszterelnökkel szemben a szatmári ügyvédet szeretné indítani. Ekkorra már a helyi Függetlenségi és 48-as Párt napilapja, a Szatmári Napló is teljes válszélességgel Kelemen mellett foglalt állást, előrevetítve a miskolci jelöléssel a szatmárnémetiek veszteségét. „A dolgok tehát úgy fejlődnek, hogy még azt az egy embert is elveszíti a párt, a kinek személyében egy nagy többség meggyőződése nyilvánul meg. Mert hiszen az tudvalevő Szatmáron, hogy népszerűbb, agilisabb, kedveltebb embert Kelemen Samu dr.-nál nem találhat a párt e fontos kérdés elintézésénél. Így hát a megbomlott egységnek egyesülnie kell újra s nem szabad engedni, hogy egy idegen választókerület hódítsa el azt a férfit, a kihez most is teljes bizalommal van a választók nagy része. Hisszük, hogy a szatmári függetlenségi párt sem halt meg – csak egy kissé elszunnyadt”⁴⁴⁴ – próbálta a függetlenségi érzelmű polgárokat Kelemen támogatására sarkallni a lap a második jelöltállító közgyűlés napján.

Miután Csomay Imre pártelnök leszögezte, hogy Uray Géza a jelöltséget nem fogadta el, Papp Kálmán dr. Kelemen Samut ajánlotta. Az ilyenkor alkalmazott rítusrend szerint küldöttség indult az ügyvéd lakására több száz választópolgár kíséretében, hogy őt a jelöltségre felkérje. A hatáskeltés nagy mestere házának ablakából adott pozitív választ követően megjelent a gyűlésen, hogy köszönetet mondjon a bizalomért. „[...] Nem én kerestem a jelölést, hanem e jelölés keresett fel engem [...] Nem foglalkozom most azzal, hogy mennyit veszítettünk az elmúlt hetek tétlenségével, gyáva katona az, a ki mikor ütközetbe megy, folyton csak hátra néz, nekem csak egy jelszavam lehet, hogy »előre!« Egy érdemes öreg tábornokunk ma letette kezéből a zászlót és önök azt egy fiatal hadnagy kezébe adták. Igérem, hogy szívem egész lelkesedésével lelkem egész elszántságával fogok küzdeni e zászló diadaláért”.⁴⁴⁵ Három nap múlva Kossuth Ferenc Kelement ajánló korteslevelét is közölte a pártlap.⁴⁴⁶

A kampány mindkét párt kortesei részéről heves volt. Az ellenzéki sajtó szisztematikusan kárhoztatta a királyi tanácsosságra vágyakozó szatmárnémeti polgármester Hieronymit támogató magatartását, hivatali presszió alkalmazásával és zsidóellenességgel is vádolva Pap Gézát. Az ellenfél lejáratása is egyik módozatát képezte a harcnak. A Szatmár és Vidéke a választás utáni napokban így írt a pártok politikai erkölcséről: „Hogy a választási fegyverek milyenek voltak, arról sincs mit beszélni. Ilyenkor

⁴⁴⁴ Szatmári Napló, 1905. január 15.

⁴⁴⁵ Szatmári Napló, 1905. január 16.

⁴⁴⁶ Szatmári Napló, 1905. január 19.

áll a szabály, hogy a cél szentesíti az eszközöket, s a mit az egyik megtesz, a másik is megteheti. Az un. tiszta választás csak papíron létezik, a mi a gyakorlatba soha sem fog átmenni, sőt ma már úgy fordult, hogy bizony ráfanyalodnak az ellenkezőre azok is, a kik eddig legjobban dörögtek mellette. Soha olyan nyíltan nem beszéltek a lélekvásárlásról és pedig minden megbotránkozás és hozzá pártkülönbség nélkül, mint mostanában a mi azt mutatja, hogy a pénznek varázsereje van, s ma már megkívánja az is, a kinek e miatt nem is kell elvet változtatnia. Ha így haladunk, maholnap eljutunk oda, hogy akár egyik, akár másik párton, csak elvétele fogunk találni embereket, a kik minden más érdek nélkül, tisztán meggyőződésből szavaznak”.⁴⁴⁷

Valamelyik párt korteseinek machinációja során 1905. január 20-án Kelemen Samuról durva stílusú gúnyverset tartalmazó szórólapok láttak napvilágot, melyek a zsidóságot is sértették, tehát a kampányba antiszemita felhangok is belevegültek. Az eléggé zavaros magyarázatokból nem állapítható meg, hogy kormánypárti vagy ellenzéki kortesfogással állunk-e szemben. Dr. Keresztszeghy Lajos szabadelvű pártelnök a Szamosban nyílt levélben tiltakozott a függetlenségek gyanúsítása ellen, miközben elismerte, hogy a verset az ő ügyvédi irodájában dolgozó írnok nyomtatta ki, akit erre egy ismeretlen személy kért meg tíz korona ellenszolgáltatásért. Keresztszeghy szerint alkalmazottja gyengeségét és szegénységét használta ki az ellenzéki kampánystáb. Keresztszeghy azt is hangsúlyozta nyilatkozatában, hogy a Szabadelvű Pártot a szatmárnémeti zsidóság körében sokan támogatják, akiket nem áll érdekükben ellenségükké tenni. A helyi lapok többsége szerint Szatmárnémetiben a legutóbbi választásokat a zsidók döntötték el.

A néppárti hetilap esélylatolgatásai során kiszámíthatatlannak minősítette a helyzetet. Megállapítása szerint „a szabadelvű párttól sokan elidegenedtek”, tehát az országosan érzékelhető bomlási folyamat Szatmárnémetibe is behatolt. Arról is beszámolt, hogy a városi polgárság többsége önálló és határozott véleménnyel rendelkezik, és csak kis részük vesztegethető meg. A lap által ellenséggént kezelt zsidók között pár százan viszont „a zavarosban szeretnek halászni”. Azt a módszert alkalmazzák, hogy összeállnak és az utolsó pillanatig várakozó álláspontra helyezkedve a legtöbbet fizető jelölt mellett foglalnak állást. A Heti Szemle szerint ők döntötték el az ütközetet 1903 novemberében is.⁴⁴⁸ A cikkíró Kelemen győzelmét két körülménytől tette függővé. Egyrészt attól, hogy a meg nem vásárolható polgárság kitart-e mellette, mint ahogyan tette azt 1903-ban Uray Géza esetében. Másrészt, hogy a magukat áruba bocsátó hitsorosait

⁴⁴⁷ Szatmár és Vidéke, 1905. január 31.

⁴⁴⁸ Heti Szemle, 1905. január 11.

meg tudja-e venni. A szerző szerint az elismert ügyvéd számított „a független polgárságra, továbbá arra, hogy a saját hitsorosai inkább mellé fognak állani 20 ezer forintért, mint Hieronymi mellé negyvenért [...] A meg nem vehető polgárság neki alig kerül valami költségbe, mindössze egy-két pártvacsorát s valamelyik vendéglőben egy kis nyílt számlát kell tartani, erre alig mehet el ezer forintnál több. A többi 20–25 ezeret, mert Kelemen a megválasztásra ennyit körülbelül szánhat, fordíthatja a mandátum biztosítására abban a formában, amint az előbbieken kifejtettük”⁴⁴⁹ – fejezte be a kalkulációt a néppárti cikkíró. Annak ellenére, hogy a Katolikus Néppárt is az ellenzéki koalíció tagjaként vette ki részét az 1905-ös kampányból, a lap Szatmárnémeti principális érdekének tartotta – Kelemen Samu képzettségének és tehetségének elismerése mellett – a városért már sokat munkálkodó, konkrét eredményeket felmutatni tudó, befolyásos Hieronymi megválasztását. A két jelölt érdekérvényesítő képességének összevetésére a „szunyog az elefánt mellett” hasonlatot alkalmazta.⁴⁵⁰

A kormánypárti sajtó a város iparosainak megnyerése érdekében cikkezett a kereskedelemügyi miniszter értük tett intézkedéseiről. A nehéz helyzetű cipész, csizmadia és a valamivel kedvezőbb körülmények között működő asztalos iparosok⁴⁵¹ folyamodványt nyújtottak be szakiparuk támogatásáért. A Szatmárnémeti Ipari Hitelszövetkezet korábban Hieronymi segítségével már csatlakozott az Országos Központi Hitelszövetkezethez. A kereskedelemügyi miniszter megoldásként a modern termelés gépi eszközeinek alkalmazását vázolta fel, amihez támogatást biztosított. Fedezte továbbá a szövetkezeti üzletvezető és üzemvezető mester kiképzési költségeit. Ígéretet tett a bőripari szakcsoport megalakításának elősegítésére is. Az asztalos iparosoknak ipari raktárszövetkezetük közös műhellyel történő kibővítését helyezte kilátásba.⁴⁵²

Kossuth Ferenc kilátásba helyezett szatmárnémeti látogatása elmaradt. Maga helyett dr. Benedek Jánost küldte. Kelemen népszerűsítésére Szatmárnémetibe utazott viszont január 24-én a megyeszerte nagy te-

⁴⁴⁹ Heti Szemle, 1905. január 18.

⁴⁵⁰ Heti Szemle, 1905. január 25.

⁴⁵¹ A Szamos szerint 89 cipésmesterből 38, 170 csizmadiamesterből 140 dolgozott segéd nélkül. Szamos, 1905. január 22.

⁴⁵² Hieronymi a Szatmárnémetibe tervezett közös faipari műhely felállításához szükséges előtanulmányok elkészítésére Illés Aladár felső-ipariskolai igazgatót küldte ki, aki a helyi iparosokkal folytatott tárgyalásai során arról győződött meg, hogy azok a közös műhely számára pillanatnyilag nem tudnának állandó munkát biztosítani. Ezért a választásból vesztesen kikerülő miniszter úgy döntött, hogy csak a létesítendő faipari szakiskola műhelyét szereli fel a szükséges gépekkel, amelyek használatáért az iskola igazgatósága munkadíjat fog szedni. Az iparosok faipari anyagbeszerző szövetkezet létesítésének óhaját fogalmazták meg. Hieronymi felhívta az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatóságát, hogy intézkedjen a megalakítás iránt. Szamos, 1905. február 16.

kintélynek örvendő, de Szatmárnémetiben a székhelykérdés miatt nem annyira kedvelt Károlyi István és a szintén kiváló szónoki kvalitásokkal rendelkező, rendkívül népszerű Apponyi Albert. A függetlenségi pártlap a választási siker érdekében félretéve Szatmárnémeti és Nagykároly kibékíthetetlen ellentétét, a „derék gróf” méltó fogadtatására szólította fel olvasóit: „Polgártársak: A függetlenségi eszmék lelkes harcosát fogadnunk kell illendően. Ezért jelenjünk meg nagy számmal a pályaudvaron”.⁴⁵³ Károlyi István részt vett az ellenzéki népgyűlésen, ahol egy „Papp Zoltán, illetve Lengyel Zoltán-féle” teátrális jelenet is lejátszódott. Az egyik függetlenségi polgár ugyanis szónoklata közben az asztalra helyezett 100 koronát, melyet állítása szerint a kormánypárttól kapott megvesztegetési céllal, de lelkiismerete nem engedte, hogy hallgasson róla. Károlyi István lelkes éljenezés közepette adott a választópolgárnak egy másik száz koronást, mire a játékon fellelkesülve többen is ki akarták cserélni a szabadelvű párti „júdás pénzt”.⁴⁵⁴

Apponyi Albert az esti vonattal érkezett a városba. A tekintélyes, tiszteletet parancsoló gróf személyének felhasználása azért is volt szerencsés Kelemen kampányában, mert Apponyi is pártváltoztató volt. Így a kampánystáb a választópolgárok felé a siker reményében közvetíthette azt az üzenetet, hogy miért ne lehetne őszinte Kelemen Samu véleményváltozása, hiszen Apponyi gróf meggyőződése is módosult.

Apponyi eredetileg 67-es alapon határozta meg magát. Az 1903-ban ismét megalakított Nemzeti Párt vezetőjeként egyre inkább a közjogias nemzeti kérdéseket hangsúlyozta. A Függetlenségi és 48-as Párt közjogi radikalizmusa fokozatosan vesztett erejéből, mely folyamat Kossuth Ferenc pártelnöksége idején, elsősorban a századfordulótól gyorsult fel. A párt jobb oldalán elhelyezkedő, egyre konzervatívabbá váló Kossuth Ferenc körül csoportosulók és Apponyi elképzelései egyre közelebb kerültek egymáshoz, bázisukat részben egymáshoz közel álló vagy sokszor azonos társadalmi rétegek alkották. Apponyi Nemzeti Pártja 1905 januárjában fuzionált a Függetlenségi és 48-as Párttal, ami az agrárius csoport politikai dominanciájának további növekedését eredményezte Kossuth Ferenc pártjában. Apponyi politikai pártállásának megváltoztatását logikai szükség-szerűségként értékelte, kijelentve, hogy „ő most is azért küzd, amiért az előtt: Magyarország függetlenségéért”.⁴⁵⁵ Ez a kijelentés azonban nyilvánvalóan csak a kampánybeszédek politikai szólamainak sorába illeszkedett.

⁴⁵³ Szatmári Napló, 1905. január 24.; A kormánypárti Szamos szerint kevesen fogadták a varázslatos egyéniséggel rendelkező Károlyit. Szamos, 1905. január 24.

⁴⁵⁴ Szamos, 1905. január 26.

⁴⁵⁵ Szatmár és Vidéke, 1905. január 31.

Apponyi 1934-es emlékiratában, melyben bizonyos problémakörök értékelése kapcsán számos önkritikus megállapítást is tett, vallott a Függetlenségi és 48-as Pártba való belépése előtt felmerülő aggályairól is. „Ezek főleg arra vonatkoztak, hogy a külügyeknek különválasztását ugyanazon uralkodó alatt álló országok közt nem tartottam keresztülvihetőnek, [...] ezen a ponton a függetlenségi párt programjával szemben fenntartással kell élnem. Kossuth Ferenc és vezértársai megnyugtattak [...] hogy ezen a téren, ha a függetlenségi párt kormányra jutna, valami megoldást találni szükséges lenne; ha tehát csak ennyi a nehézségem, kértek, hogy ezen ne akadjanak fenn; nehogy azonban [...] az ellenzéki küzdelem elszántsága ezáltal esetleg gyengüljön, a kérdés ezidőszerinti fölvetését mellőzni kérték, amibe én belenyugodtam”⁴⁵⁶ – idézte fel a gróf a tranzigens Kossuthal kötött alkut. Azt sem hallgatta el, hogy az általa vezetett „éppen csak életre galvanizált” Nemzeti Párt alkalmatlannak bizonyult jelentős választási eredmény produkálására.

Hieronymi Károly, a Szabadelvű Párt elsővonalbeli politikusa 1905. január 12-én tartotta meg beszámolóbeszédét, melyet egyben programbeszédnek is szánt, a szatmárnémeti lokális politizálás egyik szimbólumaként felfogható Vigadóban. A Vigadó mind kormánypárti, mind ellenzéki politikai rendezvényeknek otthont adott. Hieronymi beszédének színvonala az ilyenkor megszokott választási szónoklatokén túlmutat, a miniszter alapos felkészültségéről tesz tanúbizonyságot. Bár az 1905-ös szatmári programbeszédnek értékelésekor beleütközünk abba a korlátba, hogy a helyi sajtóban nem került közlésre valamennyi programadás, nagy valószínűséggel kijelenthető, hogy a kormánypártiak közül a kereskedelemügyi miniszteré volt a legrészletesebb és a legszínvonalasabb.

Tematikáját görcső alá véve kiemelt helyet szentelt a katonai kérdés értékelésének. Ennek oka nyilvánvalóan abban keresendő, hogy a szövetkezett ellenzéket alkotó pártok programjában a katonapolitikai elképzelések élveztek prioritást, ugyanis ez jelentette az egyetlen közös nevezőt mind a koalíciót alkotó pártok, mind a függetlenségi csoportok között. Hieronymi

⁴⁵⁶ Dr Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. Második kötet. MTA, Bp., 1934. 141. (a továbbiakban: Apponyi, 1934.) Apponyi Albert 1922-ben adta ki először memoárját Ötven év, ifjúkorom, huszonöt év az ellenzékben címmel, melynek időkerete a Bánffy-kormány bukásáig terjedt. Az opus több kiadást is megért. A gróf tervei között szerepelt az ezt követő időszak politikai emlékeinek papírra vetése is, amire 85. születésnapja alkalmából 1931-ben a magyar országgyűlés képviselőházától felkérést is kapott. A politikus 1933. február 7-i elhunytá keresztlühúztá törekvésének megvalósulását. A néhol hézagos visszaemlékezés a tragédia bekövetkeztéig csak 1906 közepéig, a koalíciós Wekerle-kormány működéséig készült el. Sőt, sajnálatos módon, a gróf özvegye által a képviselőház elnökének átadott kéziratból oldalak hiányoztak. A házelnök a Magyar Tudományos Akadémiát bízta meg a közzétételről való gondoskodással. A sajtó alá rendezést, a munka jegyzetekkel való ellátását dr. Nagy Miklós végezte el.

már az 1903. novemberi programbeszédében⁴⁵⁷ is ecsetelte, hogy a magyar nyelvnek a hadseregben való érvényesüléséhez számos feladat még megoldást igényel. Problémaként értékelte, hogy a magyar ezredekben a magyar tisztek száma alig több ötven százaléknál. Másik részük nem magyar honosságú, többségük a magyar nyelvet nem is érti. A nemzeti törekvések gátját látta továbbá a magyar ifjak katonai akadémiákon való alulreprezentáltságában. Ennek egyik okaként a képzés drágaságát jelölte meg, ami a magyar középosztályt eltántorítja attól, hogy fiai számára katonai karrierutat jelöljön ki. Ezzel szemben az Osztrák–Magyar Monarchia osztrák államfelében már az 1850-es évektől számos alapítvány létesült az ingyenes katonai oktatás lehetővé tételére. Hieronymi 1903-ban 133 ingyenes magyar alapítványi helyről beszélt. A közös hadsereghez való magyar tisztii hozzájárulás arányosításáért folytatott munka eredményeként a kereskedelemügyi miniszter a Tisza-kormány által létesített 1128 magyar alapítványi helyről számolt be 1905 januárjában. Hangsúlyt helyezett továbbá a kormány hadsereggel kapcsolatos, a közeljövőben megvalósítandóként interpretált reformelképzeléseire, mint a honvédség tüzérséggel való felszerelése, a katonai szolgálat két évre redukálása.⁴⁵⁸

A Tisza-kormány teljesítményének értékelése kapcsán kiemelte az állami és megyei tisztviselők fizetésrendezésének elkezdését. Tárcája közlekedésfejlesztési eredményeinek kidomborítására statisztikai adatokat sorakoztatott fel: míg Magyarországon 1899-ig évente 5–600 kilométer helyi érdekű vasút épült, addig 1900-ban már csak 40 kilométer. 1903-ig a legmagasabb szám 120 kilométer volt. Az ő miniszersége idején 1904-ben 638 kilométer építésére adtak ki engedélyt, többek között a Szatmárnémeti érdekeit is szolgáló bikszádi vasútra.⁴⁵⁹

Majd áttért az iparfejlesztés fontosságára. Kijelentette, hogy ő a közös vámterület híve, ugyanis csupán védővámokkal nem lehet ipart fejleszteni, szükségesek hozzá az előfeltételek is. Ennek alátámasztására számos külföldi példát sorakoztatott fel. Hieronymi az osztrák piac Magyarország számára szükséges voltát kiemelve hangsúlyozta, hogy az önálló vámterület magában hordozná nyerstermékeink értékesítési problémáinak veszélyét. Leginkább fejlesztendő iparágként a textil- és vasipart jelölte meg. Sürgette továbbá a szakmunkásképzés fejlesztését az iparoktatás gyakor-

⁴⁵⁷ Ebben kategorikusan kijelentette, hogy a magyar vezényleti nyelvet megvalósíthatatlannak tartja. Szamos, 1903. november 19.

⁴⁵⁸ Ezeket majd az 1912-es véderőtörvény valósítja meg. Az 1912. évi XXX. törvénycikk rendelkezései értelmében a lovasságnál és a lovas tüzérségnél három év, a haditengerészetnél négyéves maradt a tényleges katonai szolgálati idő. A honvédség szervezetét és működését a véderőtörvénnyel összefüggő törvények szabályozták.

⁴⁵⁹ A vasútvonal turisztikai hozadékaként Szentiványi Gyula bikszádi fürdőjének ismertebbé és forgalmasabbá tétele is említést érdemel.

lati alapokra helyezésével. Szatmárnémetiben ipariskola felállítását irányozta elő. Beszért a hagyományos úri társadalmi rétegek körében jelenlévő és megváltoztatandó mentalitásról, miszerint az ipari és kereskedelmi pályák lenézendők, és csak a hivatali állás szerez az embernek tiszteletet, megbecsülést, tekintélyt és társadalmi pozíciót.

Hieronymi záró gondolatként a „zsebkendőszavazást” értékelte. Viszszautasította azt az ellenzéki körökben hangoztatott vádat, miszerint törvénysértésre került volna sor 1904. november 18-án. Azzal érvelt, hogy a házszabály nem törvény. A törvény értelmében pedig az országgyűlés mindkét kamarája maga alkotja házszabályait. Az ellenzék felzúdulását elsősorban azért ítélte el, mert a birodalom és azonbelül Magyarország presztízisének csökkenését, ezzel összefüggésben gazdasági tekintetben a külföldi tőkések vállalkozó kedvének magyarországi elapadását idézheti elő.⁴⁶⁰

Kelemen Samu 1905. január 19-én tartotta programbeszédét a Vigadóban. Jellemző elemként lelhető fel benne az ellenségképzés. Tisza Istvánon kívül „bűnbakot” csinált saját ellenfeléből, Hieronymiból is. A hatásos szónoklatok mestere elsőként pártállása megváltoztatásának okait sorakoztatta fel, hogy lemossa magáról a kormánypárti sajtó által ráragasztott stigmát. „Az utóbbi hónapok eseményei szinte ellenállhatatlan erővel sodorták erre az alapra nemcsak a nemzetnek millióit, hanem az ország közjogi alapon álló pártjait is. Én már az első katonai javaslatok betérjesztése idejében tettem magamévá a párt elveit, tettem ezt érett megfontolással, bár habozás nélkül. Erre indított az ország közjogi nyomorúsága, amelynek ijesztő sebeit az utolsó két év eseményei tárták fel a maguk teljességében. És erre indított az ország gazdasági nyomorúsága”.⁴⁶¹

A programbeszéd második fő pontját az ellenzéki koalíció pártjai között összekötő kapcsot jelentő, hadseregre vonatkozó nemzeti követelések alkották. Az eddigi csekély eredményeket elvitatta a kormánypárttól, azokat ellenzéki küzdelmeknek tulajdonítva. Egy-egy gondolatot derűtlenséget keltő, időnként – nyilvánvalóan a hallgatóság összetételét is figyelembe véve – kissé primitív hasonlatokkal zárt le, mely részét képezte a „kelemen retorikának”. A „zsebkendőszavazás” elítélésekor kijelentette, hogy szerinté nincs szükség Magyarországon házszabály-revizíóra. Magyaror-

⁴⁶⁰ Szamos, 1905. január 15.

⁴⁶¹ Szatmári Napló, 1905. január 20.; A programbeszéd végén Csomay Imre pártelnök felszólította a képviselőjelöltet, tegye kezét a párt régi zászlójára és esküdjön meg, hogy a 48-as elveket soha nem hagyja el. A történeteken tréfálkozó, kormányközeli Szatmár és Vidéke szerint a propaganda iránt jó érzékkel rendelkező Kelemen Samu megfogta a lobogót és azt mondta: „Nemcsak kezemet, de szívemet is a zászlóra teszem, s kijelentem, hogy egész életemet a 48-as elvek kivívására fogom szentelni”, de az eskütételt azzal az indokkal utasította el, hogy lealacsonyító tette nem hajlandó, és a gyanúsításokra nem reflektál. Szatmár és Vidéke, 1905. január 24.

szág helyzete ugyanis nem hasonlítható össze más európai nemzetállamokéval. „Mi olyan féllal vagyunk össze házasítva, akivel valljuk meg az igazat, kölcsönösen gyűlöljük egymást. Nekünk a házszabályok nem csak a tanácskozások belső rendje, nemcsak egyszerű házi rendje a parlamentnek, nekünk minden bennünket nyíltan vagy titkon megtámadható idegen befolyás ellen ezek a házszabályok alkotmányjogi biztosítékaink”.⁴⁶²

Az ország gazdasági helyzetére rátérve Hieronymi ellenében az önálló vámterület mellett foglalt állást a magyar középosztály és a magyar iparosok védelmében.⁴⁶³ Kelemen gazdaságpolitikai elképzelésének kinyilatkoztatását csak üres frázisként értékelhetjük, ugyanis semmilyen módozatot nem vázolt fel a megvalósítás mechanizmusára vonatkozóan. A politikai szónoklat hevében odáig ment, hogy Magyarországot gyarmati státuszúnak minősítette. Ezt követően kijelentette, hogy Magyarországnak „nincs számbavehető ipara”, ezért célként fogalmazta meg az iparfejlesztést és iparteremtést, ami a vármegyét is súlyosan érintő kíváncsi kezelésére is megoldással szolgálna.

Politikai megfontolásból viszont a Szatmárnémetiben felállítandó ipari szakiskolát elutasította, indokul hozva fel, hogy erre csak akkor lesz szükség, ha a gyáripar megteremtődik a városban, ugyanis addig a szatmári iparosok számára konkurenciát fog jelenteni. Nyilván így próbálta megfosztani Hieronymit e téren szerzett érdemeitől. Bírálta a kereskedelemügyi minisztert iparoktatási reformelképzelései miatt. A függetlenségi politikus szerint nem jó megoldás a túlzott gyakorlatorientáltság. „Ha mi szakképzett iparosokat akarunk nevelni, akkor első sorban ki kell képeznünk az iparosok elméjét és felfogását, hogyan várhatunk különben az iparostól önállóságot, leleményességet, izlést, amire csak intelligens képzett iparos képes? T. Uraim! Hogyan helyezzük mi el ezeket az iparosokat? Hiszen az önálló vámterület hiányában nincsenek gyáraink és így az a szármalmas helyzet áll elő, hogy mi magyar pénzen nevelünk képzett és tanult iparosokat a külföld számára. Ha ezt ajánlja nekünk az ipar bajaira miniszter ur, úgy ez olyan dolog, mint mikor az orvos gyomorrákban szenvedő betegének angol tapaszt rendel a – kisujjára”.⁴⁶⁴ Az önálló vámterület bevezetésével bekövetkező átmeneti időszakra a szavazóbázisát alkotó magyar gazdáknak támogatást helyezett kilátásba Kelemen.

Elítélte a közszellem elfajulását, támadta a kormánypárti korteseket, akik a temetőben számlálják a megbízható fejfákat, akiket szükség esetén „leszavaztathatnának”. A hatásvadász politikus a szánalomkeltés mód-

⁴⁶² Szatmári Napló, 1905. január 20.

⁴⁶³ A közép- és kisiparosok túlnyomó többsége azért támogatta a Függetlenségi és 48-as Pártot, mert a fejlettebb és több támogatást élvező osztrák tőkével való versenyre kelése igen kilátástalannak bizonyult.

⁴⁶⁴ Szatmári Napló, 1905. január 20.

szerét is bevetette beszédében. „Tudom, megtörténhetik, hogy ebben a választási küzdelemben, engem mint üldözött vadat leteritenek lesből, buvó helyről, de abban a halotti torban, amelyet testemen fognak megülni, sokan fognak kurjongatni vad örömben, csak az ő lelkiismeretük szava nem fogja őket örvendeni hagyni”.⁴⁶⁵ A hallgatóság kedvét egy politikai menüvel próbálta elvenni a Hieronymira való szavazástól. „Dobják el maguktól ezt a szardinia dobozos politikát, melynél a szardinás halakat a vezetők eszik meg, az olajat fölkenik a kortesek, a választók pedig nem egyebek, mint azok a citromszeletek, a melyeket rá csavarnak a halakra, hogy izesebbé tegyék, azután egyszerűen eldobják”.⁴⁶⁶

Végül pedig a „zsidó kártyát” kijátszva felhívta választóit, hogy „bár mennyire megnyitják a visszaélések mocsarait, bármilyen fojtó büzt és légkört fognak ezek árasztani, ezzel szemben feszítsük és nyissuk ki az ablakokat, hadd jöjjön be rajtuk a lelkesedésnek, az igaz szeretetnek éltető levegője, tekintsünk ki a talán e pillanatban átláthatatlannak tetsző éjszakába és kiáltunk bele nem csüggedéssel, nem kétséggel, hanem hittel és bizalommal, hogy „Van Isten az égben, van igazság a földön!”⁴⁶⁷ – idézte Émile Zolának az üldözött Dreyfuss igazságáért kiáltott szavait.

A politikus meg sem említette a választójogi reform meglehetősen kényes kérdésében elfoglalt álláspontját, hiszen ez az 1905-ös kampányban nem volt napirenden. Minden bizonnyal Kelemen részéről üres politikai szólamként értelmezhető az a január 23-i népgyűlésen elhangzott, a választási visszaélések elítélése kapcsán közbevetett mondat, hogy azok oka az általános választói jog hiánya. Az általános választójog definiálására, a részletek kifejtésére természetesen nem került sor.⁴⁶⁸

Az 1905-ös Szatmár vármegyei kormánypárti programbeszédek közül a Hieronymién kívül Nagy László mátészalkai képviselőjelölté áll rendelkezésünkre. Az alispán január 15-én este érkezett Mátészalkára. A kampányában főszerepet játszó Ilosvay Endre főszolgabírónál éjszakázott. A január 16-i jelölőértekezletet a mátészalkai politikai rendezvényeknek otthont adó Hungária Szálló udvarán tartották gróf Berchtold Arthur mátészalkai szabadelvű pártelnök vezényletével. Nagy László sekélyes, csupán az általános kijelentések szintjén mozgó beszéde elsősorban az országos politikai eseményekre tért ki. Elismerően nyilatkozott Tisza István egyéniségéről. A lokális programpontok teljességgel hiányoztak belőle. Nagy László először Jékey Zsigmond exképviselőt méltatta, akit – túlzott magabiztossággal – elődjeként emlegetett. Elítélte az ellenzék obstruálását, majd így dicsérte Tisza miniszterelnököt: „Egy olyan vezetőt állított

⁴⁶⁵ Uo.

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ Uo.

⁴⁶⁸ Szatmári Napló, 1905. január 24.

e párt élére a végzet, ki felismerve a multak hibáit, nem a paktumoknak nemzet veszélyeztető útjára lépett, hanem nagy nehéz munkával összeszedve a szétzüllő pártot, szembe szállt az ellenzékkel s a bírálat eddig soha sem ismert éles, de tiszta kardjával vezette seregét a küzdelemben s a pillanatnyi alkalmakat megragadva, már néhány alkotásával a nemzeti eszmék megvalósulásának más időkben lelkesedést keltő fokát érte el s részben megvilágosította a jövő munka irányát, melyet a bírálat nem mert megtámadni. Ugyan mondja meg őszintén valaki, hogy ha előtte csak a hatalom vágya lebeg, a paktumok rendszerével nem kényelmesebb helyzete lenne-e ma?”⁴⁶⁹

A krassói választókerület kormánypárti jelöltjének, gróf Károlyi Györgynek január 10-én Erdődön elmondott programbeszédét nem közölték a helyi lapok, de választóihoz szóló nyílt levele megtalálható mind a családi archívumban, mind a Szatmármegyei Közlönyben. Ebben Károlyi György hangsúlyozta a királyhűség fontosságát, Ferenc Józsefet „a legalkotmányosabb és legmagyarabb fejedelemnek” nevezte. „Királyhoz illő nagylelkűség, a legmélyebb bölcsesség s a legtisztább nemeslelkűség sugallta gondolat volt Ő Felségétől, kinél valóban alkotmányosabb s magyarabb fejedelme évszázadok óta nem volt nemzetünknek, megcsinálni a második szatmári békekötést, mely elismeréssel s kegyelettel adóz Rákóczi szent emlékének”⁴⁷⁰ – utalt a gróf II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai földi maradványainak hazahozatalára rábólintó bécsi engedélyre, amit a Tisza-kormány ért el 1904-ben.⁴⁷¹

A képviselőjelölt hosszasan kárhoztatta az obstrukciót, mert az gazdasági, politikai, erkölcsi és társadalmi tekintetben kiszámíthatatlan veszteséget okozott az országnak. Felelőssé tette az ellenzék obstruáló tagjait azért, mert elvonták a figyelmet olyan társadalmi betegségekről, mint például a szocializmus terjedése. Tisza miniszterelnök méltatása, határozott magatartásának elismerése több alkalommal is kifejezésre jutott a levélben. Károlyi György helyeselte a kormányfő által sürgetett házszabály-módosítást, bár elismerte, hogy november 18-án Tisza szabálysértést követett el. „Ily jelenségek között kizártunk tartottuk a békés kibontakozást s november 18-án érkezettnek láttuk az időt, hogy mint a nemzet alkotmányos többsége, jogainkat gyakoroljuk; ezt pedig csak úgy akartuk érvényesíteni, ha a legnagyobb nyilvánossággal, az ország színe előtt, tultesszük magun-

⁴⁶⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 22.

⁴⁷⁰ MNL OL, Károlyi levéltár, P 2226 Károlyi II. György iratai 1902–1946. (a továbbiakban: P 2226) Lad. I. No. 1/a Személyi iratok, Nyílt levél a krassói kerület választóihoz! Budapest 1905. január 8.; Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15.

⁴⁷¹ A hamvak hazahozatala alkalmából 1906. október 28–29-én rendezett gyászpompás ünnepségek viszont az 1906 tavaszán hatalomra kerülő koalíció kezdeti népszerűségének emeléséhez járultak hozzá.

kat, egyszer, egyetlen egyszer, a házszabályok betűjén; – mily komikus kép volt, látni azt a műfelháborodást azok részéről, kik nemcsak a házszabályok betűjén, de szellemén is nem egyszer, de nap-nap után, heteken, hónapokon, csaknem éveken át tultették magukat, pedig igazi nemzeti cél sohasem lebegett előttük!!!”⁴⁷² – indokolta meg a kényszermegoldás szükségességét.

Rámutatott továbbá az ellenzék ellentmondásos, következetlen viselkedésére, arra, hogy különböző szituációkban másként értékeli Tisza keménykezű magatartását, és nem alkalmaz egyenlő elbírálást. Utalt arra, hogy az 1904-es vasutassztrájk idején az ellenzéki politikusok is helyeselték a miniszterelnök határozott fellépését. „Megnyugvással fogadta az egész ország a kormány intézkedéseit, mely felelőssége tudatában keménynek mutatkozott, [...] a strike megtörése a munkának kisebb része volt: a nagyobbik fele az új szervezetnek olyatén kiépítése, hogy a szolgálat rendjének vasfegyelmét ne csak elfogadják, de meg is szeressék, szilárd biztositókkal felszerelve, ily borzasztó rázkódtatások ismétlődése ellen”.⁴⁷³

Tisza István katonai téren eddig elért eredményeit is méltatta: „a magyar állami nyelvnek érvénybe helyezése, a közös hadseregbeli intézményeknél, úgy mint magyar levelezés a közös hadsereg bárhol létező összes parancsnokságai, csapatai s intézetei a magyar polgári hatóságokkal, s egyesekkel, a kincstári laktanyáknak magyar feliratokkal való ellátása, a katonai büntető perrendtartás előkészítése, olyformán, hogy abban a magyar államnyelv érvényre jusson, a magyar csapatoknak magyar tisztekkel való ellátása, magyar honos tiszteknek magyar csapatokhoz való áthelyezése, a magyar állami alapítványi helyek létesítése a közös hadseregbeli nevelő s képző intézetekben, kizárólag magyar honos ifjak részére, a tisztnevelésnél a tannyelv szabályozása, hogy a tan-és vizsgálati nyelv a tantárgyak jelentékeny részében magyar legyen, a magyar alapítványi helyek melyek eddig a közös hadügyminiszter felügyelete alatt állottak, állami felügyelet s kezelés alá vétettek; a 48-as honvédek illetékeinek felemelése, a magyar darabont testőrség szervezése”.⁴⁷⁴ Ezt követően pedig az új véderőtörvény Hieronymi programbeszédében is elhangzott tervezetének kidolgozását is megemlíttette.

Új programként, választási ígéretként csupán az adóreformot tartalmazta a nyílt levél, de csak az általánosság szintjén, részletekbe egyáltalán nem bocsátkozva jelentette ki, hogy „nagyon megfontolandó, mely határig lehet az adózási progressio elvének alkalmazásában elmenni, és hogy az egyenes adók mekkora területén kell majd a progressiv teherviselést meg-

⁴⁷² Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 15.

⁴⁷³ Uo.

⁴⁷⁴ Uo.

honosítani [...] nagy kiadással jár majd a kataszteri felvételeknek revideálása, mely hivatva lesz, a földadó igazságosabb kirovását eszközölni, de gyümölcsöző befektetés lesz ez nagyon”.⁴⁷⁵

Károlyi György mélységesen elítélte a parlamenti ellenzék december 13-i magatartását, melyet „a magyar hősi erény szégyenfoltjának” nevezett. „A szólásszabadság s alkotmány hamis megvédelmezésére törek, zuztak, romboltak, pusztítottak és becsületes embereket bántalmaztak [...] úgy látszik, az ellenzék „erre” szövetkezett! – vagy hogy „szent harag”-nak minősítse azt a tobzódó, frivol jókedvet, melylyel munkájuk sikerét ünnepelték: az összetört butordarabokra irt autogrammok; a cigarettázás a tanácskozás termében, photographálás, a szavazási paródia, az éktelen fütyülés és orditozás”.⁴⁷⁶ A gróf végezetül kinyilatkoztatta, hogy szerint az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás a nemzet ítélete lesz arról, hogy szükségesnek tartja-e a házszabály-revíziót, aminek érdekében hajlandó jóváhagyni a kormánypárt egyszeri szabálysértését vagy sem.

A függetlenségi párti programbeszédek közül a nagykarolyi képviselőjelöltét, gróf Károlyi Istvánét közölte kivonatossan a Szatmármegyei Közlöny. Az 1905. január 12-i jelölőértekezletet Papp Béla nagykarolyi pártelnök nyitotta meg. A tekintélyes mágnást fényes külsőségek közepette hívta meg a dr. Adler Adolf által vezetett 17 tagú bizottság, melynek tagjai kocsikon vonultak a grófi kastélyhoz. A kocsik bakján nemzeti színű vállszalagot viselő zászlótartók helyezkedtek el, kezükben nemzeti színű zászlóval.

A nagykarolyi uradalom birtokosa a jelölőértekezleten a kormánypárti kritika általános fegyverét használva így vallott politikai hovatartozásáról: „Ünnepélyesen kijelentem tehát, hogy én mától kezdve a 48-as függetlenségi párthoz tartozom szívvvel és lélekkel! Hogy mi indított annak elhatározására, hogy eddigi vezéremmel Apponyi Albert gróffal belépjek a Kossuth pártba, bátor leszek pár szóval elmondani. Egyes egyedül annak beismerése, hogy a nov. 18-án elkövetett merénylet folytatása, az országgyűlés törvénytelen felosztatása által a 67-nek erkölcsi és politikai bázisa összedőlt. Mi tehát, kik eddig a nemzeti párt tagjai voltunk az 1867. évi kiegyezés további védelméről lemondunk. Hűségben a királyhoz és a pramatica sanctionhoz, de tiszta personal unióban!”.⁴⁷⁷ Majd megjelölte a szövetkezett ellenzék két legfőbb célkitűzését: egyrészt az alkotmányvédelmet, másrészt a Tisza-kormány hatalomból való eltávolítását. Az ellenzéki pártszövetséget „az alkotmány védegyletének” nevezte, majd kinyilatkoztatta a függetlenségi pártiak által előszeretettel hangoztatott „két

⁴⁷⁵ Uo.

⁴⁷⁶ Uo.

⁴⁷⁷ Uo.

tábor elméletet”, miszerint „ma tehát csakis két párt van az országban: Az alkotmányt, törvényt tipró, semmibe sem vevő de azért magát „szabadelvű” kormánypártnak nevező és az alkotmányt, törvényeket védő és a jogfolytonosságot fenntartani akaró egyesült ellenzék”.⁴⁷⁸

Már ebben a programbeszédben megjelenik a nők választási kampányban való szerepvállalása iránti igény. „E honszerelem adjon erőt, bátorságot, kitartást a szövetkezett ellenzéknek és minden egyes honpolgárnak, de a honleányoknak is! Mert ezeknek is ki kell venni részüket e létért való küzdelmükben, serkentve férjeiket, gyermekeiket, rokonaikat a velünk tartásra, hisz Isten után a nő a legnagyobb hatalom a földön!”⁴⁷⁹ Károlyi István családjának hölgytagjai a későbbiekben bekapcsolódtak a korteskedésbe.

Károlyi István jelölése után elhangzott beszédében a függetlenségi pártprogram egyetlen eleme sem jelent meg. 1905. január 29-én Szatmárnémetiben, már a választás utáni beszédében első és legfőbb kérdésnek a katonai követeléseket nyilvánította, de részletekbe nem bocsátkozva annyit jelentett ki, hogy „csakis annyi terhet vállalunk el – a katonai terheket illetőleg, amennyit a nemzet ereje megbírhát. [...] Szó sincs róla, hogy a tervbe vett 400 milliós követelést elfogadjuk!”⁴⁸⁰ Az agrárius Károlyi határozottan állást foglalt az önálló vámterület minél előbbi életbe léptetése mellett. Ez a kijelentés bázisszélesítő választási frázisként értelmezhető, hiszen tisztában volt vele, hogy ennek bevezetése egykönnyen nem lett volna kivitelezhető. Idézve Apponyi grófot: „csak abban találtam megnyugvást, hogy az önálló vámterületre való átmenetel közben, előkészítő intézkedések és így átmeneti idő közbejötté nélkül nem eszközölhető”.⁴⁸¹ Apponyi az 1930-as években azt is bevallotta, hogy 1904-ben a Nemzeti Párt újjászervezésekor az önálló magyar vámterületre való célzást inkább taktikai okokból vette fel a programba. „Elég hibásan [...] mely azonban mostani meggyőződésemmel teljes ellentétben áll”⁴⁸² – írta a gróf a világháborút követően.

A kampányidőszakban a hangulat fokozásához a zászlókitűzési ünnepélyek is hozzájárultak. A korszakban a képviselőjelölt népszerűsítésének egyik módszerét jelentette, hogy nevével ellátott lobogókat függesztettek ki a választókerület frekventált pontjain. A templomtoronyban és a lakóházak tetején is lengette őket a szél. A zászlókészítés üzletté vált. A helyi sajtóban ekkor még nem olvashatóak mai értelemben vett választási reklámok, csupán a

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ Uo.

⁴⁸⁰ Gróf Károlyi István második beszéde a szatmári választókhoz. Elmondta 1905. január 29-én. Ujvárosi Sámuel Könyvnyomdája, Szatmár, 1905.

⁴⁸¹ Apponyi, 1934. 141–142.

⁴⁸² Uo. 67.

választási kellékek beszerzési helyeiről informálók. Ezek a hirdetések a különféle méretű és díszítésű zászlókon kívül kortestollakat, vállszalagokat és választási jelvényeket is kínáltak. A képviselőjelölt arcképével ellátott kortesjelvények alkalmazása különösen célszerűnek bizonyult a választók számára még ismeretlen politikusok bemutatására és népszerűségi indexének növelésére. Gyakorlatilag a reklám funkcióját töltötte be olyan „Nyílt levélnek” a sajtóban való közzététele, amellyel a párt országos vezére fordult a választópolgárokhoz valamelyik képviselőjelölt támogatása érdekében. Az általunk vizsgált időszakban Szatmárban csak a Függetlenségi és 48-as Párt, illetve az egyesült ellenzék vezetősége bocsátott ki ilyeneket.

A mozgósítás rítusait elemezve leszögezhetjük, hogy a jól bevált, hagyományos, rendies rítusok dominanciája érvényesült az 1905-ös kampányidőszakban is, nevezetesen a jelöltek programbeszédei, kortesek szónoklatai, kortesnóták éneklése, megvendégelések sorozata, felvonulások, népgyűlések, kortestollak, választási jelvények osztogatása. A vasút ebben az időben már jelentős szerepet játszott a politikai élet szervezésében is. „Modernebb” módszerként értékelhető a párttagok számbavételére kibocsátott összeírási ívek alkalmazása, de a mai értelemben vett párttagságról a vizsgált időszakban még nem beszélhetünk.

Szatmár vármegyében a választások kimenetelét csupán a stabilan függetlenségi párti fehérgyarmati választókerületben és a Károlyi István „hitbizományának” tekinthető nagykárolyiban lehetett szinte teljes bizonyossággal prognosztizálni. Szatmárban az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások jelöltjei túlnyomó többségükben, szám szerint tizenhároman (Luby Géza, Luby Béla, Domahidy Viktor, Nagy László, gróf Károlyi István, Bay Lajos, gróf Károlyi György, Miklóssy Gyula, Buday József, Szentiványi Gyula, dr. gróf Teleki Pál, dr. Papp József, dr. Kelemen Samu) nagy tekintélynek örvendő, helyi, jelölésük helyszínéhez vagy annak régiójához valamilyen formában kötődő politikusok voltak. Kivételt képezett a Szatmárnémeti 1901. óta képviselő országos híru és súlyú Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter, akinek megválasztása Szatmárnémeti számára további fejlődési lehetőségeket és a megyeszékhellyé válást hordozta magában. Két függetlenségi jelölt, dr. Szappanyos Gerő és dr. Szunyog Mihály teljességgel új embernek számított Szatmárban, és bár előbbi esetében előszeretettel hangsúlyozták nagybányai születését, ezen kívül semmilyen kapcsolódás nem mutatható ki a jelölés helyszínéhez, illetve annak régiójához. Mónus József és Barcs Károly szocialista jelöltek abszolút esélytelenként tekintettek a választások elé, hiszen a vármegyében nagy létszámú, koncentrált munkásosztály hiányában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jelentékeny bázissal nem rendelkezett, főleg nem

a választói jogosultsággal felruházottak körében. Mónus József és Barcs Károly jelölése a Szociáldemokrata Párt részéről csupán egy meglehetősen gyenge demonstráció volt.

A Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Pártban kemény hatalmi harc indult a képviselőjelölt személyében történő megállapodás kapcsán. 1905-ben viszont az 1901-ben helytelen, függetlenségi vereséghez vezető magatartásból levonva a megfelelő következtetést végül a jól szervezett pártban mégis képesek voltak a szakadás megszüntetésére, az egység megteremtésére, így csak dr. Kelemen Samu állt szemben a Tisza-kormány kereskedelemügyi miniszterével.⁴⁸³ Ezt a függetlenségi összefogást a szinte szervezetlen krassói választókerületben viszont nem sikerült megvalósítani, így a Szabadelvű Párt jelöltjével szemben két függetlenségi pártállású politikus is küzdelembe indult 1905. január 26-án. Buday József azonban a szavazás elrendelése előtt mégis visszalépett, így valószínűsíthető, hogy a rá szavazni szándékozók Miklóssy Gyulát nevezték meg preferált képviselőjelöltként a választási bizottság előtt.⁴⁸⁴

⁴⁸³ A sajtó mindvégig cikkezett Rózsa József szocialista fellépéséről is, de végül nem állt csatasorba. Szatmár és Vidéke, 1905. január 24.

⁴⁸⁴ MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26. – február 4. közt megtartott általános illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke.

V.

AZ 1905-ÖS, AZ 1906-OS VÁLASZTÁSOK ÉS GYŐZTESEIK

Az 1905-ös választások

Szatmár vármegye központi választmánya a törvényhatóság valamennyi választókerületében 1905. január 26-ára tűzte ki az országgyűlési képviselő-választások napját. A belügyminisztérium épületében működő posta- és távírdahivatalban január 25-én, 26-án és 27-én teljes éjjeli és nappali szolgálatot rendeltek el.⁴⁸⁵ Fehérgyarmaton a várakozásoknak megfelelő eredmény született, s már reggel Luby Gézát ellenjelölt hiányában egyhangúlag „megválasztották” a kerület képviselőjének. Így a 3948 választójogosultat számláló fehérgyarmati kerületben nem rendelkezünk információval a választói kedv mértékéről. Az egyhangú választásokat az 1874. évi XXXIII. törvénycikk 71. §-a intézményesítette. Ha a választókerületben csak egy jelölt indult, az elnök nem rendelte el a szavazást, a választást befejezettnek, a jelöltet megválasztott országgyűlési képviselőnek jelentette ki.⁴⁸⁶ A választóközönség tehát gyakorlatilag nem nyilvánított véleményt.

A nagykárolyi és a nagysomkúti választókerületben sincs adatunk a részvételi arányról. A nagykárolyi választási jegyzőkönyvből csak az állapítható meg, hogy a 3319 választópolgárból 11 óra 15 percre 554-en járultak a szavazatszedő bizottság elé.⁴⁸⁷ Ekkor az eddig egyetlen szavazatot sem kapott Barcs Károly visszalépett a jelöltségtől.⁴⁸⁸ Károlyi István a

⁴⁸⁵ MNL OL K 148 292. cs. 2732/1905.

⁴⁸⁶ Magyar Törvénytár 1872–1874. 326.

⁴⁸⁷ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz: Választási jegyzőkönyv a Nagykárolyban 1905. január 26-án megtartott országgyűlési képviselő-választásról

⁴⁸⁸ Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választások eredményeit tartalmazó kimutatás nem tesz említést Barcs Károly szocialista képviselőjelöltéről, gróf Károlyi Istvánt egyhangúlag megválasztott függetlenségi képviselőjelöltként tünteti fel, ugyanakkor adatolja az

kerületet elhódította a Szabadelvű Párttól. A Szatmármegyei Közlönyből tudjuk, hogy a gróf a választási eljárás lezárultakor a kaszánya épületében tartózkodott, amelynek egyik ablakából arisztokratikus fejbőlintással és kézintéssel fejezte ki köszönetét. A győztes képviselőt küldöttség hívta meg a lokális politizálást szimbolizáló városháza dísztermébe. A rezesbandák itt sem hagyták abba a zenélést, a lap szerint a tömeg ujjongott lelkesedésében. Károlyi gróf fogadásakor a díszterem karzatán helyet foglaló „honleányok” élén ott találjuk feleségét, Csekonics Margit grófnőt, aki a későbbiek folyamán fokozottabb szerepet vállalt az „ellenzéki koalíció” kampányában. Károlyi gróf ismerve az ünneplő tömeg természetét, nem is számított arra, hogy szóhoz juthat, ezért egy ügyes „PR-fogással” élve egy asztalra helyezett csomagból szedte elő választóinak szánt, kinyomtatott beszédét, melyet saját kezűleg osztott szét mintegy választási szuvenírként.

A nagykárolyihoz hasonlóan a nagysomkúti kerületben sem tudjuk megállapítani a részvétel mértékét, mert a kormánypárti dr. Papp József délelőtt 10 órakor 32 szavazat birtokában juttatta el Jeney Géza választási elnökhöz visszalépéséről nyilatkozó levelét, mely idő alatt a disszidens Teleki Pál 189 szavazatot kapott. A Kővárvidék híradása, miszerint „mintegy 2 ezer ember hullámozott a nagyvendéglő és a vármegyeháza előtt”, minden bizonnyal tartalmaz némi túlzást. Az eredményhirdetésre 11.30-kor került sor a vármegyeháza előtt, miután az ifjú honatya mind magyarul, mind románul köszönetet mondott választóinak a bizalomért. „Az egybegyűltek lelkesen éljeneztek, majd vállakra emelve, zeneszó és éljen kiáltások kíséretében vitték fel a grófi kastélyba Teleki Pál grófot”,⁴⁸⁹ akit a bankett után fáklyás zene kíséretében tovább ünnepeltek.

A többi három vegyes etnikumú kerület közül a legalacsonyabb részvételi arányt, 36,31%-ost az aranyosmeggyesi produkálta. Itt Szentiványi Gyula bikszádi fürdőtulajdonosnak gratulálhattak a kormánypárti választók, aki 867 szótöbbséggel győzte le 172 szavazatot kapott szocialista ellenfelét.

ellenjelöltje visszalépéséig kapott 554 szavazatot. MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26. – február 4. közt megtartott általános illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke.

A választási jegyzőkönyvhöz csatolt aláírási ív szerint 26 érkörtvélyesi férfi ajánlotta Barcs Károlyt. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz; A Szatmármegyei Közlöny Vincze Antal községi bírótól nyert értesülésre hivatkozva arról adott hírt, hogy az egyik „aláíró”, Papp Sándor már a temetőben feküdt, a 26 aláírás közül csak 8 volt valódi, a többi hamisítvány. Az iraton található jelzések szerint ez az információ nem hiteles, ugyanis 20 választópolgár ajánlatát elfogadta a bizottság.

⁴⁸⁹ Kővárvidék, 1905. január 29.

A krassói kerületben a választásra jogosultak 58,54%-a döntött úgy, hogy elmegy szavazni. A másnap reggelig elhúzódó választási aktusból gróf Károly György került ki győztesen 1213 szavazattal, míg függetlenségi vetélytársára, Miklóssy Gyulára 970-en adták le voksukat.⁴⁹⁰ A Szatmármegyei Közlöny értesülése szerint Majos Károly választási elnöknek a választók elkülönítését szolgáló kordon felállítására adott utasítását a katonai parancsnok nem teljesítette.⁴⁹¹ Sajnálatos módon sem a krassói választási jegyzőkönyv, sem egyéb primer források nem állnak rendelkezésünkre a hírlapi közlés hitelességének megállapításához.

A nagybányai választókerületben 78%-os volt a részvételi arány. A téli választás miatt nem volt kivitelezhető a választópolgárok elhelyezése során általában alkalmazott eljárás, azaz a város keleti és nyugati részre osztása, ugyanis az előbbi területen nem volt erre alkalmas helyiség. Így a Bay-párt a Nagyvendéglőben gyülekezett, míg a Szappanyos-pártiak gyűjtőhelyül a kispiac szolgált. Bay Lajos 1172 szavazatot kapott, míg dr. Szappanyos Gerő 699-et.

A csengeri választókerület szavazásra jogosult 2878 választója közül 1344 Luby Bélát preferálta, aki 531 szótöbbséggel győzte le a kormánypárti Domahidy Viktor szamosangyalosi birtokost. Csengerben tehát 74,6%-os részvételi arányt dokumentálhatott a központi választmány a hajnal 1 óráig elhúzódó voksolást követően.

A legmagasabb részvételt az a két választókerület produkálta, amelyekben a leghevesebb harc folyt a mandátum megszerzéséért. A mátészalkaiiban a választásra jogosultak 85,47%-a, Szatmárnémetiben pedig 83,89%-a járult a szavazatszedő bizottságok elé. A stabilan függetlenségi mátészalkai kerületben még a népszerű és befolyásos Jákey Zsigmond exképviselő „félreállításával” sem sikerült a vármegye alispánjának győzelemre juttatni a kormánypárti zászlót. A helyi nexusokkal nem rendelkező, ismeretlen, de Kossuth Ferenc támogatását maximálisan élvező dr. Szunyog Mihály 75 szótöbbséggel felülkerekedett Nagy Lászlón, aki 1192 választópolgárt tudott megnyerni.⁴⁹²

A szatmárnémeti választásokat az országos sajtó is figyelemmel kísérte. A kereskedelemügyi minisztert támogató kormánypártiak kortestanyája a Pannónia Szálló volt, míg a függetlenségieké a Vigadó. A sorshúzás eredményeképpen a városházán és a római katolikus iskolában működő szavazatszedő bizottság előtt is a szabadelvű párti választópolgárok kezd-

⁴⁹⁰ MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26. – február 4. közt megtartott általános illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke; MNL SZSZBML IV. B. 757. 23. d. 8200/1905. sz.

⁴⁹¹ Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 29.

⁴⁹² ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz: Választási jegyzőkönyv a Mátészalkán 1905. január 26-án megtartott országgyűlési képviselő-választásról

ték meg a szavazást. Így a délelőtti órákban Hieronymi Károly vezetett, de délután fölénye gyorsan olvadt. Kelemen kortesei az ellenzék harci kedvének fokozása érdekében a kora esti órákban igyekeztek elterjeszteni Tisza Istvánnak és minisztereinek budapesti bukását.⁴⁹³ A kemény küzdelemből 77 szótöbbséggel a 804 szavazatot kapott dr. Kelemen Samu került ki győztesen, akit a fővárosi függetlenségi sajtó „miniszterbuktatóként” emlegetett. A néppárti Heti Szemle véleményével ellentétben Kristóffy József főispán memoárjában azt állította, hogy Kelemen megválasztásában nem a zsidóság játszotta a főszerepet. Szerinte a politikába aktívan bekapcsolódó neológ zsidóság elsősorban 67-es irányban politizált. Kelemen Samu politikai irányváltása azonban éppen rácsfol erre a megállapításra. „Hieronymi kereskedelemügyi minisztert, a parlament egyik európai nívójú tagját, a papság és saját póstásai buktatták el”⁴⁹⁴ – emlékezett vissza Kristóffy. Az ortodox zsidóságról az volt az exfőispán véleménye, hogy a hatalommal szemben alázatosan viselkedtek és „mindig szívesen szavaztak a kormánypártra – pénzért”.⁴⁹⁵

Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás szatmári győzteseinek prozopográfiai vizsgálatát a következő szempontok alapján végeztük el: származás, társadalmi identitás, családi nexus, életkor, kötődés mértéke a megválasztás helyszínéhez vagy annak régiójához, valamint a karrierút értékelése. A komparatív elemzés elkészítését levéltári források, a megyei sajtó, illetve adattárak (országgyűlési almanachok, gazdacímtárak, tiszti cím és névtárak) alapján kíséreljük meg, továbbá rendelkezésünkre áll Ablonczy Balázs Teleki Pál monográfiája⁴⁹⁶ is. Pap József „Két választás Magyarországon” című tanulmányának⁴⁹⁷ felhasználásával lehetőségünk nyílik arra, hogy az 1905-ben mandátumot szerzett szatmári képviselők górcső alá vételével kapott eredményünket összevessük az országos mutatókkal.

Helyi politikusnak 8 személy tekinthető: gróf Károlyi István, dr. gróf Teleki Pál, ludányi Bay Lajos, Szentiványi Gyula, benedekfalvi Luby Béla, dr. Kelemen Samu, gróf Károlyi György és benedekfalvi Luby Géza. Utóbbi képviselő helyzete speciális, mert az egykori nagyari birtokos vizsgált időszakunkban már budapesti lakos volt. Anyagi nehézségei a századforduló környékén nagyari kastélyának és birtokainak eladására kény-

⁴⁹³ Hieronymi Terézvárosban alulmaradt Jászi Oszkárral szemben, de Szász-sebesen megválasztották. MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26–február 4. közt megtartott általános illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke.

⁴⁹⁴ Kristóffy, 1927. 113.

⁴⁹⁵ Uo.

⁴⁹⁶ Ablonczy Balázs: Teleki Pál. Bp., 2005. (a továbbiakban: Ablonczy, 2005.)

⁴⁹⁷ Pap, 2014. 19–72.

szerítették, de élete végéig tagja volt Szatmár vármegye törvényhatósági bizottságának, és intenzív kapcsolatban állt a lokális elittel. Helyiként kategorizáltuk azokat a honatyákat, akik megválasztásuk környezetéből származtak, életvitelszerűen ugyan nem ott éltek, de valamiféle kötődést (például családi birtok) ki tudunk mutatni. Károlyi György például nem élt életvitelszerűen Nagykárolyban, de a közvélemény ekkor még őt hitte a nagykárolyi uradalom örökösének. Azokat is helyinek tituláltuk, akik nem a megyében születtek, de odaköltözésük után „helyivé váltak”, mint például a nagyváradi születésű dr. Kelemen Samu vagy a Liptószentivánon napvilágot látott apai birtokos, Szentiványi Gyula.

Idegenként kezeltük azokat, akiket semmilyen kapocs nem fűzött megválasztásuk helyszínéhez vagy annak régiójához. Továbbá azokat is, akik ugyan itt születtek, de elhagyták születésük helyszínét, máshol telepedtek le, és nem jártak vissza például birtokügyek intézésére. 1905-ben ilyen csupán a mátészalkai függetlenségi párti képviselő, a Tolna megyei Inám-Pusztán született budapesti ügyvéd, dr. Szunyog Mihály volt.⁴⁹⁸ Szunyog esetében semmilyen regionális szál nem mutatható ki. Ezek alapján tehát az egy idegen képviselő 11,11%-ot jelent, mely arány az országos 25%-os átlagnál jóval alacsonyabb.

Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás szatmári győztesei közül hárman (a két Károlyi gróf és Teleki Pál) arisztokraták. 33,33%-os arányuk az országos 13%-nak több mint a duplája.⁴⁹⁹ A mágnások mellett négy szatmári képviselő (44,44%) volt nemesi származású. Országosan a biztosra vehető nemesi származásúak 40%-ot tettek ki. Itt azonban torzulhat a kép, ugyanis számolnunk kell a bizonytalan származással rendelkezők mintegy 20%-ot kitevő csoportjával.⁵⁰⁰ A hagyományos politikai elit tehát jelentős reprezentációval rendelkezett. Csupán két szatmári képviselő (22,22%), dr. Kelemen Samu és dr. Szunyog Mihály volt polgári származású. Mindketten zsidó családban születtek. Kelemen egészen biztosan megtartotta vallását, míg Szunyog Mihály a mátészalkai főszolgabíró és a lokális sajtó szerint kikeresztelkedett. Erre eddigi kutatásaim során nem

⁴⁹⁸ Az országgyűlési almanach tévesen közölte születésének helyszínét és megyéjét. A későbbiekben az interneten is hozzáférhető példányban kézírással átjavították Pusztai Ivánt Pusztai Inámra, de Somogy megyét nem korrigálták Tolnára. Az 1906-os választások után készült almanachban szintén hibás adatokkal jelent meg a biográfia. Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 403.; Dr. Fabro Henrik–Dr. Ujlaki József (szerk.): Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906–11. Bp., 1906. 240. (a továbbiakban: Országgyűlési Almanach, 1906–11.)

⁴⁹⁹ Pap, 2014. 59–60.

⁵⁰⁰ Uo.

találtam bizonyítékot. Az viszont minden kétséget kizáróan kijelenthető, hogy Strasser Henrik Tolna megyei nagybérlő fia nevet változtatott.⁵⁰¹

A dualizmus kori Szatmárban a származás, a dicső múlt, ha az tényleges 48-as szerepléssel párosult, nagy tekintélyt biztosított elsősorban a függetlenségi párti politikusok számára. A vizsgálat alá vont 9 képviselő életkorából adódóan nem büszkélkedhetett 48-as múlttal. 1905-ben a rangidős a 60 éves Károlyi István volt. Őt követte az 57 éves Luby Géza, az 54 éves Szentiványi Gyula, a 47 esztendőes Luby Béla, a 42 éves dr. Kelemen Samu, majd a 34 éves gróf Károlyi György. Bay Lajos krisztusi korban volt. Dr. Szunyog Mihály 26 évesen lett tagja a képviselőháznak. A legfiatalabb szatmári honatya a jelölési korcenzust csupán egy évvel túlhaladott, 25 éves Teleki Pál. Az ősök 48-as tettei azonban nem merültek feledésbe, így segítve hozzá a népszerűséghez az utódokat is. Gondolunk itt Károlyi István édesanyjának reformkori és az 1848–49-es forradalomban és szabadságharcban játszott szerepére, melyet a hetedik fejezetben részletezünk. 1905-ben a szatmári átlagéletkor 42 év volt, ami az országgyűlés 48 évesétől⁵⁰² valamivel alacsonyabb.

Az 1905-ben Szatmár vármegye választókerületeiben mandátumot szerettek közül hatan (66,66%) folytattak jogi tanulmányokat, tehát – az országos tendenciával megegyezően – a jogvégzettek domináltak. Ez az országos 60%-os aránynál jóval magasabb, bár a foglalkozásszerkezeti elemzésnél azt is látni fogjuk, hogy csak kettejüknek – Kelemennek és Szunyognak – szolgált megélhetési forrásul a jogi ismereteik mindennapi alkalmazásából származó jövedelem. Az a tény, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között kiugróan magas volt a jogvégzettek aránya, természetesen felveti a döntéshozói kompetencia problematikáját.

A politikai karrierút vonatkozásában a kapcsolatépítés miatt fontos tényezőnek bizonyult a fővárosi iskola. Az 1905-ös ciklus képviselőinek 2/3-a kötődött budapesti oktatási intézményekhez. A politikai elit főváros-centrikussága tehát vitathatatlan. A szatmáriak közül Luby Béla kivételével mindannyian (88,88%)⁵⁰³ tehát az országos átlag fölötti mértékben kapcsolódtak fővárosi középiskolákhoz, illetve felsőfokú tanintézményekhez.

⁵⁰¹ A mátészalkai honatya lánytestvére, Strasser Ilonka nem követte ezt a magatartásformát. Tolnavármegye, 1909. április 18.; A rendelkezésünkre álló források arra engednek következtetni, hogy Szunyog Mihály és a Tisza István ellen 1912 nyarán sikertelen merényletet elkövető Kovács Gyula testvérek voltak. Tehát a fivérnél szintén kimutatható a névváltás. A konverzió viszont nem, Kovács Gyula fogolytörzskönyvében izraelita vallásúként van adatolva. Budapest Főváros Levéltára VII. 102. a. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek 1895–1923. 1912–1665.

⁵⁰² Pap, 2014. 57.

⁵⁰³ Luby Géza tanulmányaira vonatkozóan az országgyűlési almanachok nem közölnek adatokat. Politikai pályakezdésekor A nép zászlója című lap részletek említése nélkül budapesti tanulmányokról írt. Az újságírói közlést fenntartásokkal kell kezelniünk, ugyanis

Mindhárom arisztokrata honatya a fővárosi Piarista Gimnáziumban folytatott középiskolai tanulmányokat. Ám míg Károlyi István a jogot az egri Érseki Líceumban hallgatta, addig Károlyi György és Teleki Pál a budapesti egyetemre iratkozott be. Telekit 1903 decemberében avatták a politikai tudományok doktorává. A főváros jogi egyetemén diplomázott a gimnáziumot Nagyváradon végzett dr. Kelemen Samu és a középiskolai tanulmányait Pécsen folytatott dr. Szunyog Mihály is. Utóbbi a jogtudori fokozatot a Kolozsvári Tudományegyetemen szerezte 1902-ben. Az elemi és középiskolát Nagybányán végző Bay Lajos a budapesti egyetemen kívül Kolozsvárott is hallgatott jogi kurzusokat. Szunyog Mihály polgári identitását jól mutatja, hogy jogi tanulmányaival egyidejűleg, több lábon állásra törekedve, a bécsi Kereskedelmi Akadémia külön tanfolyamát (Abiturienten-Curs) is elvégezte. A középiskolát Iglón és Késmárkon járt szabadelvű párti, társadalmilag plurális identitású Szentiványi Gyula mérnöki végzettséggel rendelkezett, amit a fővárosi Műegyetemen szerzett. Luby Béla Szatmárnémetiben, a megye kulturális központjában letett érettségije után a Magyaróvári Gazdasági Akadémián tanult.⁵⁰⁴ Bay Lajos az érettségit követően a jogi egyetemre történő beiratkozása előtt a kolozsvári gazdasági akadémián jutott gazdasági ismeretek birtokába.⁵⁰⁵ Apja nyomására Teleki Pál is szerzett gazdasági végzettséget,⁵⁰⁶ 1901-től egy éven keresztül volt az 1818-ban alapított, 1874-ben akadémiai rangra emelt magyaróvári tanintézet hallgatója.

A diplomaszerezés legelőkelőbb módjának az számított a dualizmus-kori Magyarországon, ha valaki legalább részben a Monarchián kívül járt egyetemre. Erre az általunk vizsgált képviselők egyikénél sem találtunk adatot. A szatmári arisztokrata honatyáknál nyilván nem materiális okai voltak a külföldi tanulmányoktól való vonakodásnak.⁵⁰⁷ Külföldi tapasztalatokkal azonban a Károlyiak, Teleki, Kelemen és Szunyog is rendelkezett. Károlyi István emigráns édesanyja miatt már kisgyermekként sok időt töltött külföldön. Világlátása elsősorban német és itáliai területeken, továbbá Svájcban és Franciaországban szélesedett. Fia, György gróf – aki minden bizonnyal szintén beutazta az arisztokrata körökben dívó európai országo-

hitelességét sajnálatos módon nincs lehetőségünk összevetni primer forrásokkal. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/A. cs. 9. pallium A nép zászlója, 1889. július 4.

⁵⁰⁴ Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 301., 306., 326–327., 357., 392., 403., 405.

⁵⁰⁵ Színérváralja, 1905. január 31.

⁵⁰⁶ Ablonczy, 2005. 52.

⁵⁰⁷ Károlyi István Gyula és Viktor bátyjai apjuk elképzelésének megfelelően a jogi végzettség megszerzését követően a bonni egyetemen folytattak felsőszintű mezőgazdasági tanulmányokat, hogy széles látókörű, a gazdálkodáshoz értő földbirtokosok legyenek. Fazekas Rózsa: Károlyi György fiainak közép- és felsőfokú tanulmányai. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): A személyes történelem forrásai. Nyíregyháza, 2014. 42. (a továbbiakban: Fazekas, 2014.)

kat – évekig élt Amerikában. Teleki Pál valószínűsíthetően egyetemi éve idején tett először külföldi utazásokat Nagy-Britanniába, Franciaországba, Németországba, de a későbbiekben Olaszország sem maradt ki a meglátogatott államok köréből. Dr. Kelemen Samu életrajzában Németországot, Belgiumot és Olaszországot emelte ki, mely államokban Szunyog Mihály is járt, sőt ő eljutott Angliába, Franciaországba és Svájcba is.⁵⁰⁸ Luby Gézá-nál csak a turini Kossuth-tisztelgésekről tudunk.

Az 1905-ben a szatmári választókerületekben mandátumot szerzet-tek közül egyedül Luby Géza az, akinek tanulmányairól hallgatnak mind az országgyűlési almanachok, mind a róla tudósító újságcikkek. Mivel a korszak politikusai fontosnak tartották életrajzukban feltüntetni iskoláit, nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a fehérgyarmati képviselő – unokatestvérétől eltérően – nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel. A családi archívum dokumentumai szerint valószínűsíthetően Debrecenben folytatott középiskolai tanulmányokat. Erről árulkodik édesanyja naplója. Ilosvay Katalin – aki egyike volt a 19. század magányos feleségeinek – 1859-ben gyermekeivel azok taníttatása miatt Debrecenbe költözött. A vármegyei virilisjegyzékekben sincs jelölve Luby Géza felsőfokú végzett-sége, ami az 1886. évi XXI. törvénycikk 26. §-a értelmében az általa fizetett adó összegének kétszeres számítására jogosította volna. Igaz, az 1896-os-ban még Luby Béla sem kérte gazdasági oklevelének figyelembevételét, de az 1907-es összeállításakor már élt a lehetőséggel.⁵⁰⁹

Károlyi István, Bay Lajos, Luby Béla, Teleki Pál megélhetésének fő forrásául a földbirtokaiból származó jövedelem szolgált.⁵¹⁰ Ez igaz volt a tanulmányainak befejezését követően három évig magánvállalkozó mér-nökként dolgozó, majd apai birtokán gazdálkodó aranyosmeggyesi képvi-selőre is. Szentiványi Gyula ezen kívül bikszádi fürdőjének működtetéséből is profitált. A „kapitalista szektor” ezzel a minimális reprezentációval rendelkezett. A hagyományos foglalkozási csoportok dominanciája Szat-már vármegyében az országos átlagot is felülmúlta. A birtokméretek je-lentős szóródást mutatnak. Csupán Károlyi István rendelkezett 10 000 kat. holdnál nagyobb területtel.

⁵⁰⁸ Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 301., 306., 326–327., 357., 392., 403., 405.

⁵⁰⁹ MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d. 1300-907. Bjkvi sz. Szatmármegye legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak az 1907. évre összeállított névjegyzéke.

⁵¹⁰ Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi gazdacímár. Magyarország, Horvát- és Szlavónországek 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Bp., 1911. (a továbbiakban: Gazdacímár, 1911.) 651–672. Teleki Géza az 1911-es gazdacímár adatai szerint az 596 kat. holdas nagykörtvélyesi erdőbirtokot még életében fia nevére íratta. A többi, 1600 kat. holdat valamivel meghaladó földterület 1913-ban bekövetkezett halálát követően kerül Teleki Pál tulajdonába.

Teleki Pálnál említést érdemel tudományos-publikációs tevékenysége, persze nem mint releváns jövedelemforrás. A gróf 1902 és 1903 között a budapesti egyetem földrajzi intézetében asszisztensként dolgozott. Ehhez előfeltételként be kellett iratkoznia a bölcsészkarra. Földrajzi tanulmányai mellett szociológiai és biológiai értekezéseket is készített. Legbüszkébb minden bizonnyal a Földrajzi Közleményekben és a Társadalomtudományi Társaság folyóiratában, a Huszadik Században megjelent opusaira volt.⁵¹¹

Dr. Kelemen Samu és dr. Szunyog Mihály ügyvédi tevékenységéből élt. Kelemen ügyvédjelöltként érkezett Szatmárnémetibe. Itt folytatta joggyakorlatát, majd az itteni letelepedésről döntve, itt nyitotta meg ügyvédi irodáját. A tehetséges védőügyvéd rövid idő alatt lokális hírnevet szerzett. Országosan a testvérgyilkos Papp Béla védőjeként vívott ki elismerést.⁵¹² A mátészalkai képviselő hírlapírói tevékenységet is kifejtett. Már egyetemi hallgatóként munkatársa volt a Magyarország című függetlenségi párti budapesti újságnak és a kolozsvári Ellenzéknek. Kaposvári joggyakorlata alatt pedig a Népjog politikai lap felelős szerkesztőjeként dolgozott.⁵¹³ Történelmi tanulmányokat, kereskedelmi szakírásokat és esszéket is publikált. Képviselővé választásakor az Erdélyi Történelmi Társulat megbízásából Czetz tábornok emlékiratainak fordítására és sajtó alá rendezésére is koncentrált az ambiciózus politikus.⁵¹⁴ A publikációs tevékenység azonban csupán jelentéktlenebb bevételt eredményezett számára.

Ugyanezt nem mondhatjuk el a képviselői tevékenységért járó honoráriumról, amely különösen 1893 után önmagában sem megvetendő életnívót biztosított. A parlamenti képviselők fizetéséről még az 1848. évi V. törvénycikk 55. §-a rendelkezett, 5 forint 25 krajcárnyi napidíjat állapítva meg a honatyák számára, oly módon, hogy amely hónapban akárcsak egy ülés is volt, az egész hónapra megkapták az illetményt. Ezenkívül 1870-ig évi 400 forint, 1870-től pedig 800 forint lakbér-támogatás illette meg őket. Az általában kilenc hónapig (ritkán tíz hónapig) tartó üléseket figyelembe véve a képviselői díj körülbelül 2100 forintot tett ki. Az 1893. évi VI. törvénycikk megemelte a képviselői fizetéseket. Az új rendezés a képviselőknek évi tiszteletdíjat állapított meg 2400 forintnyi (4800 korona) összegben, mely felvételének továbbra sem volt feltétele az üléseken való jelenlét. A

⁵¹¹ Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 405.; Ablonczy, 2005. 50–58.

⁵¹² Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 306.

⁵¹³ A mandátum elnyerését követően Kelemen Samunál is kimutatható az újságírói tevékenység. Először a Szatmár-Németi című lapban, majd a fővárosi Egyetértés vezércikkírójaként is. Luby Géza 1910-ben a Bolond Istók fővárosi élclap munkatársa volt. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/A. cs. 6. pallium Luby Géza kedvezményes utazási igazolványa 1910.

⁵¹⁴ Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 403.

lakbértámogatás összege változatlanul évi 800 forint (1600 korona) maradt. Tehát az addigi 2100 forint 3200 forintra duzzadt. A honatyák tiszteletdíját és lakbérilletményét négy egyenlő részletben február, március, augusztus és november 1-jén, mindig előre fizették ki.⁵¹⁵ Gerő András összehasonlítása szerint „a magyar képviselők 1893 előtti díjazása nivójában leginkább a belgiumi állapotoknak felelt meg, s az emelés után megközelítette a kontinens legjobban fizetett parlamenti tagjainak, a franciáknak a helyzetét”.⁵¹⁶ Pap József mutatott rá, hogy a századelőn a magyarországi képviselői fizetés a középosztálybeli etalonnak tekinthető tanári állásnak⁵¹⁷ megfelelő életnívót biztosított.⁵¹⁸ Luby Gézának 1889, Szentiványi Gyulának 1896 óta, Bay Lajosnak és Luby Bélának 1901-től jelentette a vagyongyarapodás egyik összetevőjét a képviselői tiszteletdíj. Károlyi Istvánt is megillette a képviselői honorárium 1887 és 1901 között. Ezt a pénzösszeget a gróf vagy politikai célok szolgálatába állította vagy jótékony és kulturális jellegű felajánlásokat tett.

A jövedelmi viszonyokra enged következtetni a megyék által évente összeállított, a megye legtöbb egyenes adót fizető lakosainak, azaz a viriliseknek a nevét és adóját feltüntető jegyzék, amely forrástípus azonban számos problémát rejt magában. A kimutatások elkészítésekor előforduló kisebb pontatlanságokon túlmenően a századfordulótól az adóeltitkolás egyre gyakoribbá vált, (bár ez feltehetően vizsgált személyeink esetében nem fordult elő). Nehézségként jelentkezik, hogy a virilisjegyzékek csak az egyén által fizetett állami egyenes adók összegét tüntették fel, nem tartalmazták például a részvények után fizetendő adókat vagy a fogyasztási és forgalmi adókat, s nem foglalták magukban a vármegye határain túl lévő birtokok, ingatlanok adóját. S mindezekről eltekintve sem alkalmas a listákon szereplő adóösszeg arra, hogy megmutassa, mennyi jövedelem után fizették a feltüntetett adót. Az egyenes adó végső összege ugyanis több, mint tíz, rendszerint eltérő adókulcsokkal számított részösszegekből tevődött össze, ezért a rendelkezésünkre álló virilisjegyzékek is csak utalhatnak a vizsgált személyek anyagi helyzetére, jelezhetik a megyében elfoglalt vagyoni pozíciójukat. Ráadásul a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek lehetőségük nyílt a kétszeres adószámításra. Szatmár vármegye 1907-es virilisjegyzékében első helyen gróf Károlyi István szerepel. A legtöbb adót fizetők között találjuk Szentiványi Gyulát, Luby Bélát és Bay Lajost is. Ők tehát jelentős anyagi forrással és háttérrel rendelkező kép-

⁵¹⁵ A képviselők díjazásáról az 1848. évi V. törvénycikk, az 1870. évi XXV. törvénycikk és az 1893. évi VI. törvénycikk rendelkezett.

⁵¹⁶ Gerő András: Az elsőpró kisebbség. Bp., 1988. 161–162. (a továbbiakban: Gerő, 1988.)

⁵¹⁷ A IX. fizetési kategória harmadik osztályának, ahová például a gimnáziumok, reáliskolák, felsőbb leányiskolák, tanítóképzők tanárai tartoztak.

⁵¹⁸ Pap József: „Két választás Magyarországon”. In: Aetas 2007/1. 28.

viselők voltak, akik nem egzisztenciális okokból törekedtek a mandátum megszerzésére. Hozzájuk sorolhatjuk még Kelemen Samut, Teleki Pált és Szunyog Mihályt is. Károlyi György megélhetéséről a sajtó információi szerint családja gondoskodott.

Az egykori tulajdonképpen nagybirtokosnak titulálható Luby Géza számára a századfordulótól fontos bevételi forrásként szolgálhatott a képviselői tiszteletdíj. Lubyt válását követő anyagi nehézségei kényszerítették nagyari kastélyának és birtokainak eladására. Összevetve az 1897-es birtokstatisztikát az 1911-essel azt látjuk, hogy az előbbiben 995 kat. hold tulajdonosaként szerepel Luby, akitől az 1911-es adatok alapján Szalachy Sándorné Kállay Adrienne 987 kat. hold földet vásárolt meg.⁵¹⁹ A különbség 4 kat. hold szántó, 2 kat. hold kert, 3 kat. hold rét és 1 kat. hold használatlan terület. Ez magyarázható egyrészt kataszteri felmérés általi pontosítással, de esetlegesen azzal is, hogy ennyi földterületet meghagyott magának választójogának megtartása céljából, továbbá azért, hogy választott megyebizottsági tagként bekerülhessen a törvényhatósági bizottságba, mivel virilisként kiszorult belőle. Luby Géza a századforduló környékétől valószínűsíthetően „megélhetési politikussá” vált.⁵²⁰

Meglepő, hogy az 1905-ös szatmári képviselők közül csupán Teleki Pálnál találunk adatot a megyei adminisztrációhoz köthető karrierkezdetre. Az ifjú gróftot Kristóffy József nevezte ki tiszteletbeli szolgabíróvá főispáni installációját követően. A tudós-politikus nem sokáig működött ebben a minőségében, mert 1905. január 3-án, jelölése előtt lemondott.⁵²¹

Három szatmári honatyáról találunk pénzintézeti tevékenységre utaló információkat. Szunyog Mihályról, a Magyar Általános Hitelbank tisztviselőjéről, Bay Lajosról, a Nagybányai Kereskedelmi Bank Részvény-Társaság intézeti elnökéről és dr. Kelemen Samuról, aki a Szatmári Kereskedelmi Bank igazgatójaként is tevékenykedett. Erről minden bizonnyal az 1901-es összeférhetetlenségi törvény értelmében kellett lemondania, így a mandátumszerzés után már csak jogtanácsosként volt segítségére a pénzintézetnek.

Vizsgált képviselőink – dr. Szunyog Mihály kivételével – „beágyazódtak” Szatmár vármegye politikai és társadalmi életébe. Választott tagként vagy virilisi jogaikat gyakorolva részt vettek a megyei (dr. Kelemen Samu a szatmárnémeti) törvényhatósági bizottság munkájában. Számos egyesü-

⁵¹⁹ Gazdacímár, 1911. 662.

⁵²⁰ Az országgyűlési almanachokban nem találjuk nyomát az ismertetett változásoknak, még az 1910-es is Luby híres kertészetéről tájékoztatja olvasóját, valamint Nagyarban történő gazdálkodásáról.

⁵²¹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz: Nagysomkút, 1905. január 3. Teleki Pál lemondása tiszteletbeli szolgabírói állásáról.

let és társaság aktivistájaként is működtek, továbbá egyházi téren is jelentékeny tevékenységet fejtettek ki.

A nagybányai szabadelvű képviselő mandátuma ellen petíciót nyújtottak be a kir. Curiához. Bay Lajos a vizsgálat számára kedvezőtlen eredményei miatt az ítélelhozatal előtt lemondott a képviselőségről.⁵²² Így a kerületben időközi választásra készültek az 1905-ös év végén. A kormányválság miatt meglehetősen sokáig húzódott a választás napjának megállapítása, 1906. január 10-re tűzték ki. Bay Lajos ismét megmérgette magát, de ezennel pártonkívüliként. Nyílt levelében bejelentette kilépését az ekkorra már intenzív bomlási folyamattal küszködő Szabadelvű Pártból. Választóihoz eljuttatott üzenetének középpontjába az általános választójogot, a magyar vezényszót és az önálló gazdasági és pénzügyi berendezkedést állította. Tulajdonképpen a függetlenségek programjával kampányolt.

Az 1905 januárjában vereséget szenvedett, korteseivel elszámolási vitába keveredett Szappanyos Gerő nem szállt ringbe. A Függetlenségi és 48-as Párt központi vezetősége ismét egy idegen, jelölése helyszínéhez egyáltalán nem kötődő politikust állított csatasorba.⁵²³ A harc elszántságát a nagybányai kerületben jól jelzi, hogy dr. Földes Béla bemutatására és népszerűsítésére Apponyi Albert gróf érkezett a választókerületbe, akit néhány nappal korábban Károlyi István indítványára az alkotmányvédelem terén kifejtett tevékenységéért Kossuth Ferencsel és Andrássy Gyulával egyetemben Nagykároly díszpolgáraivá választottak.⁵²⁴ A nagyhatású szónok kíséretében természetesen Károlyi gróft is ott találjuk. Apponyi Stoll Béla⁵²⁵ házában szállt meg, Földes a nagybányai függetlenségi pártelnök, Bónis István látta vendégül.

A nagyszálló leégése miatt a programbeszédet a polgári olvasóköznyagtermében tervezték megtartani, ami azonban nagyobb tömeg befogadására alkalmatlannak bizonyult. Ezért az enyhe januári időjárásból adódóan változtattak a forgatókönyvön, és dr. Földes Béla az ún. Lánosz-háznál, Steinfeld Sámuel erkélyéről intézett beszédet választóihoz, melyet

⁵²² ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz, 69 Kpv./1905.

⁵²³ A Nagybánya és Vidéke 1905. december 10-én egy vidéki politikai lapra hivatkozva Fazekas Ágoston Pest megyei főjegyző jelöléséről írt; Később arról adott hírt, hogy a Szabadelvű Pártot elhagyó, a vármegyei ellenállás szervezésében jelentős aktivitást kifejtő nagykárolyi ügyvéd, néhai Smit Sándor volt szolgabíró és ügyvéd unokája, dr. Kovács Dezső indításáról döntött az 1905. december 29-i pártértekezlet. Nagybánya és Vidéke, 1905. december 31. A jelölésben meghatározó szereppel bíró országos központ azonban más álláspontot képviselt.

⁵²⁴ Nagykároly és Vidéke, 1906. január 11.

⁵²⁵ A helyi sajtó Stoll Béla ügyvéd és takarékpénztári igazgató alkotmánypárti programmal való fellépéséről is cikkezett, de erre nem került sor. Mint ahogyan báró Feilitzsch Artúrnak, a Fejérvár-kormány földművelésügyi miniszterének jelölésére sem. Szatmárvármegye, 1905. december 9.

Kossuth Ferenc támogató levelének felolvasása előzött meg. A pártelnök – aki ezúttal is egészségügyi állapotára való hivatkozással mondta le nagybányai útját – hangsúlyozta a „2 tábor elméletét”, és letette voksát az európai tudós-politikus mellett. Földes kijelentései az általánosságok szintjén mozogtak. Nemzetgazdászként az önálló vámterület fontosságát emelte ki. Román ajkú szavazói miatt taktikusnak tűnt említést tenni a nemzeti-ségi kérdésben elfoglalt álláspontjáról. Részletekbe nem bocsátkozva így nyilatkozott: „mi a nemzetiségeknek minden jogos törekvéseit támogatjuk a magyar nemzeti állam egységének határáig. E kereten belül ápolhatják, fejleszthetik nyelvüket, kulturájukat, azt mi nem érintjük soha”.⁵²⁶ Végül – szintén szűkszavúan – a lokális érdekek hűségesei istápolását ígérte. A bányavárosi tradíciókkal rendelkező, a kincstári hatalmat sok tekintetben érzékelő Nagybánya lakossága minden bizonnyal fejlesztéseket, elsősorban a városiasság alapfeltételeit jelentő vízvezeték és csatornahálózat kiépítését,⁵²⁷ az iskolák államosításának felgyorsítását és a törvényhatósági jog visszaszerzését várta képviselőjétől.

Földes a választás napjáig Nagybányán maradt. Sajtóinformációk szerint az időközi választást durva kampány előzte meg. A burkoltan Bayt támogató Szatmármegyei Közlöny híradása szerint az ólmosbotokon kívül a revolverek is durrogtak. A lap nehezményezte a jelenlévő csendőrök elnéző magatartását a függetlenségi pártiak irányában. A koalíciópárti Nagybánya viszont kifejezetten csendesnek minősítette a kampányidőszakot. Az újság csak a lacfalui Földes-párti választók város határán történő megtámadását említette meg, mely alkalommal több lövés eldördült, de sebesülés nem történt. Arról is írt, hogy misztótfalui és sikárlói verekedésekről érkeztek hírek, de a részletekre vonatkozóan senki sem tudott információval szolgálni. A Főtéren meghúzott kordonon csak az igazolólapal ellátott választópolgárok juthattak át. A Szatmármegyei Közlöny tudósítása szerint a függetlenségi kortesek a Földes melletti hangulat fokozása érdekében cédulákat osztogattak, melyek Kossuth Ferenc jöveteléről adtak hírt. Az országos pártelnök persze ezúttal sem érkezett meg Nagybányára.⁵²⁸

Dr. Földes Bélára 1232, Bay Lajosra 553 szavazatot adtak le, tehát a függetlenségi politikus 679 szótöbbséggel elhódította a korábban stabil kormánypárti kerületet. Összevetve a statisztikát az 1905-ös nagybányai választás adataival azt látjuk, hogy míg 1905-ben 1871 szavazatot adtak le, 1906 januárjában 1785-öt, tehát 86-tal kevesebbet. Nagybányát kiemelve a

⁵²⁶ Nagybánya, 1906. január 11.

⁵²⁷ A villamos világítás megvalósítása Nagykárolyban és Szatmárnémetiben is megtörtént, természetesen rendelkeztek kövezett utakkal, aszfaltjárdákkal, kőszínházzal, de a vízvezeték és csatornahálózat kiépítésére ekkor még sem a vármegye adminisztratív, sem kulturális központjában nem került sor.

⁵²⁸ Szatmármegyei Közlöny, 1906. január 14.

választókerület többi települése közül, megállapítható, hogy ott 1906-ban 14-gyel többen járultak a szavazatszedő bizottságok elé. A bányavárosban 1905-ben is a függetlenségi jelölt szerzett több szavazatot, de Szappanyos 59 szótöbbsége a leadott szavazatok 55,98%-át tette ki. Baynak 1906-ban Nagybányán azonban már nem sikerült 44,02%-os eredményt produkálnia. Csupán 61 támogatója maradt, ami a leadott szavazatok 12%-át jelentette.

A Krassó vármegyei Lugoson 1848. szeptember 25-én zsidó családban született Weisz Béla Földesre magyarosította vezetécknevét.⁵²⁹ Személyében a nagybányai választókerület egy nemzetközileg is elismert tudós-politikust küldött a képviselőházba. A szatmári képviselőgárda átlagéletkora 45 évre módosult, ami kicsivel még így is alatta maradt a képviselőház 48 éves átlagának. Földes a polgári származásúak arányát növelte, így a nemesi identitású szatmári honatyák a 77,78% helyett 66,67%-ot tettek ki.

Földes középiskolai tanulmányait Temesváron és Budapesten végezte, tehát ő is, akárcsak Bay, kapcsolódott a főváros oktatási intézményeihez. Jogi tanulmányokat a budapesti egyetemen kívül a bécsin és a lipcsein is folytatott, tehát ő rendelkezett a legnagyobb presztízsű diplomával. A külföldi tapasztalatszerzésekhez angliai, németországi, franciaországi, olaszországi tanulmányutak is hozzájárultak.

Jogászként nemzetgazdaságtannal is foglalkozott. Publikációs tevékenysége kezdetben közgazdasági és közlekedésügyi témákhoz kapcsolódott. A későbbiekben statisztikai és a munkáskérdéssel kapcsolatos szociálpolitikai írásai is napvilágot láttak.⁵³⁰ 1872-ben a fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóhelyettese lett. 1873-ban a budapesti Kereskedelmi Akadémián helyettes tanárként nemzetgazdaságtant és pénzügytant oktatott. 1874-ben a budapesti egyetemen elnyerte a magántanári képesítést. A statisztikusként is jeleskedő tudós-tanár 1876-tól a nemzetközi statisztikai kongresszus titkáráként is tevékenykedett. 1879-től az MTA bevélasztotta a nemzetgazdasági bizottságba, amelynek 1881-ben előadója lett. 1893 óta volt az MTA levelező tagja. 1879-ben nyert kinevezést a nagyváradi jogakadémiára, de a következő évben inkább visszament a minden bizonynyal nagyobb karrierlehetőséggel kecsegtető fővárosba. Tanított a kereskedelmi akadémián és a budapesti egyetemen is. Utóbbinak 1882 és 1889 között nyilvános rendkívüli, 1889-től rendes egyetemi tanárként dolgozott.

⁵²⁹ Újvári Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929. 284–285.

⁵³⁰ Nevezetesebb művei: A nemzetgazdaságtan módszere, Adalékok a nemzetgazdaságtan történetéhez, Papírpénz és agió, A szociális kérdéstről, Takarékpénztáraink reformja, Statisztikai tanulmányok, Városaink, A bűnügy statisztikája, A munkás mozgalom legújabb iránya, A nemzetgazdasági eszmék újabb fejlődése, Adalékok a papírpénz történetéhez, A nemzetgazdaságtan és pénzügytan kézikönyve, A gabonaárakról, Nemzetgazd. és Statiszt. Évkönyv, Magyarország statisztikája, Az angol egyetemen és a munkás ügy, Társadalmi gazdaságtan, továbbá ő szerkesztette a Pallas Lexikon nemzetgazdasági részét. Nagybánya és Vidéke, 1906. január 14.; Országgyűlési Almanach, 1906–11. 347–348.

Nemzetközi elismertségének bizonyítéka, hogy az 1880-as években már külföldi egyetemek vendéglőadói meghívásának is eleget tett. 1885 óta az Institut international de statistique, 1891-től a British Economic Association tagjának mondhatta magát. Szakmai teljesítményének visszaigazolásaként az Union internationale de droit pénal és a Jogászegylet börtönügyi bizottsága is tagjává választotta.

Szakemberként kapcsolódott a Szabadelvű Párthoz. 1876-ban a kereskedelemügyi minisztériumtól megbízást kapott az Ausztriával kötendő kereskedelmi és vámszerződés kidolgozására. 30 év múlva függetlenségi képviselőként viszont az önálló vámterület mellett foglalt állást. Szilágyi Dezső igazságügy miniszter is igényt tartott a sokoldalú tudós-jogász szakértelmére. Felkérésére vett részt Földes a törvény-előkészítő bizottság munkálataiban. Kormánykörökben történő elismerését mutatja, hogy 1902-ben elnyerte az udvari tanácsosi címet.⁵³¹ Földes Bélával a képviselőház egyszerre nyert egy felkészült jogászt és egy gazdasági szakteknit.

A polgári identitású Földes megélhetésének fő forrásául egyetemi tanári fizetése szolgált.⁵³² Ő sem egzisztenciális okokból törekedett a képviselőségre. Az 1911-es birtokstatisztika szerint kijelenthető, hogy a tudós-tanár nem volt földbirtokos, ugyanis nem szerepel az összeírásban. Mivel a gazdacímár csak a 100 kat. holdon felüli birtokokat tartalmazza, teljes bizonyossággal azt állapíthatjuk meg, hogy Földes nem rendelkezett 100 kat. holdat meghaladó földterülettel.

Az 1906-os választások

Az 1905–1906-os politikai válság végéhez közeledve, 1906 februárjában Ferenc József a magyar országgyűlés feloszlatása mellett döntött, melyet rendkívüli intézkedések sorozata követett. A kormányzati válság az 1906-os úgynevezett áprilisi titkos paktum megkötésével ért véget, melyben az ellenzéki koalíció a kormányra kerülés fejében tulajdonképpen programfeladást hajtott végre. Ígéretet tett továbbá új választások kiírására, melyek április 29-e és május 8-a között kerültek megrendezésre. Szatmár vármegye központi választmánya 1906. május 3-ára tűzte ki a választás napját. A Szabadelvű Párt az országban sehol sem állított jelöltet, 1906 áprilisában önfeloszlatást tartott.⁵³³ Ekkor már gyakorlatilag a Szatmárvármegyei Szabadelvű Párt sem létezett.

⁵³¹ Országgyűlési Almanach, 1906 – 1911. 348.

⁵³² Az egyetemi tanárok fizetésrendezésére a koalíciós Wekerle-kormány idején került sor.

⁵³³ Tisza István a kivárás taktikájához folyamodva 1910-re sikerrel szervezte újjá régi gárdáját, amely Nemzeti Munkapárt néven indult a választásokon. A Nemzeti Munkapártot mégsem azonosíthatjuk teljesen az 1906-ban önfeloszlatást elkövető Szabadelvű Párttal, ugyanis sokkal tudatosabban törekedett a magyar uralkodó csoportok akcióegységének

1906-ban Szatmár vármegye öt választókerületét nyilváníthatjuk „egyszerűnek”, melyekben egyhangú, ily módon kampánymentes választásokra volt kilátás. A fehérgyarmatiban Luby Géza, a csengeriben Luby Béla, a nagykarolyiban Károlyi István függetlenségi párti politikusok mellett foglaltak állást a jelölőértekezletek. Szatmárnémetiben is csak dr. Kelemen Samu indítására került sor, aki az 1905. tavaszi felirati vita kapcsán országos elismerést vívott ki magának.

A nagybányai jelöltállítás során már tapasztalhatóak voltak apróbb bonyodalmak. Miközben a nagybányai kerület 1906. januári, időközi országgyűlési képviselő-választásán parlamentbe juttatott függetlenségi képviselőjének, dr. Földes Bélának már felajánlották a jelöltséget, a koalíciós kormány kinevezését követően volt szabadelvű pártiak egy csoportja, akik között ott találjuk Stoll Bélát,⁵³⁴ a miniszterelnököt kívánta felleptetni. Wekerle Sándorral – aki öt cikluson át volt képviselője a kerületnek – személyesen és levélel is megtörtént a kapcsolatfelvétel, hiszen amikor Wekerle a politikai szerepléstől visszavonult, ígéretet tett a nagybányaiaknak, ha újra a küzdőtérre lép, számíthatnak rá. A miniszterelnök azonban ebben a szituációban nem fogadta el a felkínált lehetőséget, sőt a Nagybányai Függetlenségi és 48-as Párt elnökéhez, Farkas Sándor nyugalmazott ezredeshez szóló táviratában ő is dr. Földes Bélát ajánlotta volt választójának. Így az 1905. április 16-án 11 órakor a nagybányai ipartestületi épület tágas udvarán megrendezett választói értekezleten már csak Földes ajánlására került sor. Lázár Bertalan misztótfalusi birtokos az 1905-ig stabilan kormánypárti kerület zsidó választópolgárainak megnyerése érdekében hangsúlyozta a zsidóság 1848-as „hazafias álláspontra” helyezkedését, mely magatartást követendő példaként állította hallgatósága elé. Földest táviratilag kérték fel a jelöltség elfogadására, amit a nemzetgazdász politikus még aznapi válaszsürgönyében el is fogadott.⁵³⁵

A mátészalkai kerületben viszont „testvérharcra” került sor. Függetlenségi választópolgárok egy csoportja⁵³⁶ a Mátészalkai Függetlenségi és 48-as Párt egyik alelnökének, Dienes Lajos volt ügyvédnek és földbirtokosnak a vezetésével elutasította a Kossuth Ferenc által támogatott, idegen, a mátészalkai kerülethez semmilyen szállal nem kötődő Szunyog Mi-

megteremtésére, az új, kormányozni készülő pártban erőteljesebben érvényesült a nagypolgárság befolyása. Szalai, 2003. 91.

⁵³⁴ Az Alkotmánypárttal szimpatizáló Stoll Béla nagybányai ügyvédként, a város tisztí ügyészeként tevékenykedett a vizsgált időszakban. Társadalmi megbecsültségét jelzi helyi kaszinóelnöki pozíciója. Stoll a Felsőbányai Takarékpénztár megalapítása óta annak ügyésze is volt. Az 1910-es képviselő-választásokon a Nemzeti Munkapárt felajánlotta neki a nagybányai jelöltséget, de nem lépett fel. Felsőbányai Hirlap, 1910. február 24.

⁵³⁵ Nagybánya, 1906. április 19.

⁵³⁶ Szolnoki Jármű Andor, Kulin Miklós, dr. Szepes Károly, Uszkay Kálmán, Budaházy Sándor, Ruszka István, Komoróczy Béla, Komoróczy Alajos, Kulin Ignác, Takács Pál.

hályt. Pártértekezlet összehívását sürgették Szalkai Sándor pártelnöktől, aki a kérésnek eleget téve 1906. április 17-re össze is hívta a gyűlést, de ő Kossuth Ferenc mellett kitartva nem állt a Dienes-csoport mellé. A pártgyűlésen hívatlanul a 67-esek is megjelentek,⁵³⁷ akik Szunyog ellenében hajlandónak mutatkoztak egy helyi függetlenségi párti személy támogatására. Luby Lajos elnök távozásra szólította fel őket, de ennek nem tettek eleget. Luby tiltakozását fejezte ki a pártbontó törekvések ellen. Dienes Lajos Szalkai Sándor jelölésére buzdította párttársait. A Szunyogot népszerűsítő Szatmárvármegye tudósítása szerint Dienes beszédét „orkánszerű zaj” kísérte. Többen is bizalmukról biztosították Szunyog Mihályt, mint például Kiss Bertalan keéri ev. ref. lelkész, aki hogy ennek nyomatékot adjon, látványosan távozott el a képviselőjelölt fogadására, aki éppen akkor mondta programbeszédét. Dr. Fuchs Jenő, a párt titkára is Szunyog mellett foglalt állást, akinek jelölésére már februárban sor került a helyi párt részéről.

Ezt követően olvasta fel Kossuth Luby Lajoshoz intézett táviratát. Az országos pártelnök elismerően nyilatkozott ifjú patronáltjáról, és ismertette a Függetlenségi és 48-as Párt választási taktikáját, miszerint „a párt központjának alapelve az, hogy első sorban a volt képviselőt támogatja a kerületekben. Minden erőmmel támogatom tehát Szunyog barátomat, és óhajtom, hogy vele szemben más függetlenségi jelölt ne lépjen fel, a miből következik, hogy tőlem más a kerületben támogatást nem remélhet”⁵³⁸ – nyilvánított véleményt a pártelnök 1906. április 12-én. Április 24-i, Szalkai Sándorhoz intézett sürgönyében nyomatékosította álláspontját, határozottan állást foglalva az időközben felléptetett Dienes ellen: „Dienes Lajos nem jelöltünk. Összes központi pártok egyedüli jelöltje Szunyog Mihály, kérem őt teljes erejével támogatni. Megválasztását melegen óhajtom”.⁵³⁹ A pártegység helyreállítása érdekében az egyre nagyobb súllyal rendelkező Kelemen Samu is a nyilvánosságnak szánt, tőle megszokott retorikájú üdvözlő táviratot küldött Szunyognak: „Választóidat üdvözlöm. Nem képzelhetem el azt a hitványságot, hogy függetlenségi harcban támadjanak ellened. Én tanuja voltam buzgó képviselői működésednek, mely megérdemli, hogy téged a kerület egyhangú bizalmával tüntessen ki”.⁵⁴⁰

A kisebbségben lévő Dienes-csoport mellett a Mátészalkai Függetlenségi és 48-as Párt egyik megbecsülésnek örvendő tagja, szolnoki Jármay Andor *A mátészalkai kerület igen tisztelt választóíhoz!* című nyílt levelét is

⁵³⁷ Ilosvay Endre mátészalkai főszolgabíró 1906. április 12-én értekezletet tartott, melynek célja a Szunyog Mihály elleni állásfoglaláson túl a budapesti ügyvédet elutasító függetlenségekkel való összefogás megvalósítása volt.

⁵³⁸ Szatmárvármegye, 1906. április 21.

⁵³⁹ Szatmárvármegye, 1906. április 28.

⁵⁴⁰ Szatmárvármegye, 1906. április 21.

közölte a függetlenségi pártlap. Jármay Andor vármegyei földbirtokos, az országos Függetlenségi Kör tagja, az 1905–1906-os „nemzeti rezisztencia” idején az ellenállási akciókat szervező 60-as bizottság munkájában részt vevő, a tisztviseleői alap javára egész évi adóját befizető személyként tiltakozását fejezte ki azok ellen a fővárosi lapokban is publikált nyilatkozatok ellen, melyekben hat helyi függetlenségi párttag Dienes Lajos és az ő pártból való kizárását sürgette. Nemtetszését váltották ki azok a Szunyog-pártiak által terjesztett falragaszok is, melyekben az állt: „A ki nem szavaz a hivatalos jelölt urra – az nem lehet a függetlenségi párt tagja”. Majd a választókra gyakorolt pressziót elutasító Kossuth Lajostól idézett, mégpedig a turini remetének abból a leveléből, melyet az ő nagyapjához, Palay Istvánhoz, a Függetlenségi Párt egyik alapítójához intézett. Jármay elutasította a helyi akarat ellenében a központi pártvezetőség jelöltállítási gyakorlatát, és nem tartotta megvetendőnek a 67-es érzelmű választópolgárok – „kiknek e kerületben már semmi gyökerük nincsen” – által felajánlott támogatást. „Nem látok semmi okot arra, hogy mi függetlenségi jelöltünk diadalra juttatása érdekében ezen felajánlott segílyt el ne fogadtuk volna”.⁵⁴¹ Majd idézte Kossuth Lajost, aki az egyház-politikai kérdések vitájakor, a reformokat szükségesnek tartva ezt írta: „Elveim diadalra juttatása érdekében szövetkezem még az ördöggel is” – „Mi nem szövetkezünk, sem egy pártot nem alakítunk a régi 67-esekkel, mi elfogadjuk segítségüket Dienes Lajos függetlenségi jelöltünk mellett, kinek neve, hogy a szavazó urnákból győztesen kerüljön elő, adja Isten!”⁵⁴² – zárta a nyílt levelet a nagydobosi birtokos.

Heves kampány bontakozott ki a mátészalkai választókerületben. Az indulatok tettelegességbe torkolló elszabadulásáról cikkezett a Szatmárvármegye. A híradás szerint Dienes és kíséretét Nagycseden bántalmazták, ahonnan csak nehezen sikerült elmenekülniük. A cikk kitért a községi jegyzők Dienes melletti agitációjára, továbbá arra is, hogy a városháza⁵⁴³ szétküldési központként funkcionált, ahová és ahonnan a tűzoltók szállították a broszúrákat.

A krassói kerületben nem került sor a Függetlenségi és 48-as Párt egységének megbomlására, de itt is történtek malőrök, mire a kijelölés megtörtént. A Szatmárnémeti Függetlenségi és 48-as Pártban jelentős érdemeket szerzett, két képviselő-választásból is vesztesen kikerülő Uray Géza – akinek harmadik, 1905-ös próbálkozását Kelemen Samu felléptetése gátolta meg – jelölésének gondolata is felmerült. Ez az ötlet magától Kelemtől

⁵⁴¹ Szatmárvármegye, 1906. április 28.

⁵⁴² Szatmárvármegye, 1906. április 28.

⁵⁴³ A rendi korszakban oppidumi státussal rendelkező Mátészalkát az 1871-es községi törvény nagyközséggé minősítette. Ennek ellenére a lokális közigazgatás épületét továbbra is városháznak hívták a település lakói.

származott, aki minden bizonnyal így kívánta kárpótolni Urayt az 1905-ös mellőzésért. A sajtóorgánumban e témában folytatott levelezésből az valószínűsíthető, hogy a jó országos pártkapcsolatokkal rendelkező Kelemen felvetette a központban Uray krassói kerületben történő felléptetését, de ehhez sem Budapesten, sem helyben nem kapott támogatást.⁵⁴⁴ Végül egy nem megyebeli, idegen jelöltet állított a Függetlenségi és 48-as Párt a kerületben, dr. Pilissy Istvánt, Szabolcs vármegye alügyészét. Minden bizonnyal Pilissy Uraynál szorosabb viszonyt ápolt a jelölésben meghatározó szereppel bíró országos pártvezetéssel, aminek egyik mutatója lehet, hogy 1905. október 10-én felvételt nyert Budapesten az Országos Függetlenségi és 48-as Pártba a Thaly Kálmán elnökletével tartott kültagfelvevő bizottsági ülésen.⁵⁴⁵

A krassói kerület az aranyosmeggyesivel és a nagysomkútival egyetemben 1906-ban a Román Nemzeti Párt jelöltállítására miatt a „nehéz kerületekhez” tartozott. A Román Nemzeti Párt az ellenzéki koalícióval történő közeledési kísérletek eredménytelensége folytán 1906-ban azt a választási taktikát alkalmazta, hogy a vegyes etnikumú kerületekben is képviselőjelöltet állít. A fentebb említett három szatmári kerületben – melyekben már 1905 ősztől kimutatható a román nemzetiségi mozgalom aktivizálódása – heves választási harc bontakozott ki. A nemzetiségi párt kortesei erőteljes agitációt fejtettek ki kerületről kerületre járva. Dr. Falussy Árpád egyik belügyminiszeri jelentésében a szatmári nemzetiségi kampány pénzügyi háttérének megvilágításakor Papp Sándor szolnok-dobokai „darabont főispán”, egészen pontosan kormánybiztos szerepét domborította ki, aki a Fejérváry-kormány távozását követően visszatért lakóhelyére, Nagybányára. Itt megnősülve jelentős vagyon felett diszponált. Falussy a nagybányai „túlzó románok” vezérének nevezte a nagybányai kir. járásbíró volt vezetőjét. A jelentés arra is kitér, hogy a család az 1905-ös országgyűlési képviselő-választáskor a szabadelvű párti jelöltet, Bay Lajost támogatta. Pappot a koalíciós Wekerle-kormány „működésének első napjaiban azonnal megkereste Vajda Sándor, Tatár János és a környékbeli román papokkal a magyar állameszme ellen izgatott. Pénzelt és nagy agitációval befolyt a nagysomkúti, krassói és aranyosmeggyesi választásokba is, a hol román nemzetiségiek voltak a jelöltek”⁵⁴⁶ – informálta Andrásst a főispán. A románok Szatmár megyei gazdasági térnyeréséről is beszámolt: „Ő [azaz Papp Sándor Zs. I.] alapította a Nagybányai román nemzetiségi pénzintézetet, a melynek vezérigazgatója és a mely elnyeléssel fenyegeti a n.[agy]bányai és vidéki magyarság anyagi érdekeit úgy annyira, hogy ma

⁵⁴⁴ Szatmár-Németi, 1906. április 29.; Szamos, 1906. április. 26.

⁵⁴⁵ Zsoldos, 2009. 51.

⁵⁴⁶ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 61, 118/1907. III. Falussy Árpád szatmári főispán jelentése a belügyminiszterhez Nagybánya város tisztújítása tárgyában 1907. május.

már az eladásra vagy árverezésre kerülő magyar birtokok a román pénztártervezet intenzív támogatása folytán kizárólag román kézre kerülnek”⁵⁴⁷ – fejezte ki aggodalmát a nemzetiségi kérdést rutintalansága és intoleranciája miatt megfelelően kezelni nem tudó Falussy 1907-ben.

A krassói választókerületben 1906-ban a Román Nemzeti Párt Lucaciu Constantin (Lukács Konstantin) józsefházi görögkatolikus román lelkész állította csatasorba. A „nemzeti ellenállást” Szatmár vármegyében koordináló testület tagjai közé beválasztott Lucaciu – aki megyebizottsági tagként több ízben nyilvánított véleményt a vármegyei közgyűléseken – a 60-as bizottságból való kilépését 1905. szeptember 5-én jelentette be „az általános titkos és községenkénti választói jogot minden restrikcio nélkül” követelve.⁵⁴⁸ A felizgatott kedélyek miatt a választás estéjén bekövetkezett amaci tragédiának körülményeit a Választási visszaélések című alfejezetben részletezzük.

A nagysomkúti kerületben Alexandru Vaida-Voevod dr. (dr. Vajda Sándor) állt szemben az alkotmánypárti Teleki Pál gróffal. Vaida-Voevod Lucaciu Constantinnal ellentétben már nem a nemzetiségi mozgalmak hagyományos vezető rétegéből került ki, hanem a századfordulótól a szervezésbe, irányításba bekapcsolódó szabadfoglalkozású értelmiséghez tartozott. A szolnok-dobokai nagybirtokos végzettségét tekintve orvos volt.⁵⁴⁹ A jómódú nemzetiségi jelölt kampányában kimutatható a századelő modernitásának egyik szegmensét jelentő automobil használat is. Vajda autómobilal járta be kerülete községeit. A nagysomkúti nemzetiségi jelölőgyűlésre 1906. április 16-án 11 órakor került sor. A nem túl népes eseményt, melyen megjelent dr. Lucaciu Vasile (dr. Lukács László) lacfalui görögkatolikus lelkész is, Nyilván Miklós, a Chiorana Takarékpénztár igazgatója vezényelte le.⁵⁵⁰ Vaida-Voevod Nagysomkúton április 23-án tartotta meg kizárólag román nyelvű programbeszédét özv. Papp Józsefné udvarán a Kővárvidék információi szerint tekintélyes számú közönség előtt.⁵⁵¹

Az aranyosmeggyesi választókerületben kezdetben három név is volt forgalomban a nemzetiségi jelölt személyét illetően. „Ellenfeleimként nevezzük meg Tatárt, Dobossyt, Erdélyit. Mindhárom ügyvéd és a „román

⁵⁴⁷ Uo.

⁵⁴⁸ Lucaciu Constantin: Nyílt Levél Gróf Károlyi István urhoz, mint a Szatmár vármegye „nemzeti ellenállást” rendező hatvanas bizottság elnökéhez 1905. szeptember 5. Tipografia „Victoria” Șimleul-Silvaniei. 2., 12.

⁵⁴⁹ Alexandru Vaida-Voevod 1872. február 22-én született a Szolnok-Doboka megyei Alparéten. Alsófokú tanulmányait Kolozsvárott az unitárius iskolában folytatta. A középiskolát a nagy presztízsű brassói román és besztercebányai szász gimnáziumban végezte. Ezt követően a bécsi egyetem orvosi fakultásának hallgatója lett. 1898-ban doktorált. 1897 óta volt tagja a román Komiténak. Országgyűlési Almanach, 1906–11. 243.

⁵⁵⁰ Kővárvidék, 1906. április 22.

⁵⁵¹ Kővárvidék, 1906. április 29.

nacionalista” pártban van”⁵⁵² – írta az alkotmánypárti Vécsey László, akinek jelölésére 1906. április 17-én délután 3 órakor Sárközön a Rózsabokor vendéglőben került sor. Anyjához intézett leveléből tudjuk azt is, hogy a báró lekéste ezt az összejövetelt. Előző este ugyan elindult Nagymihályból Sárközre, de nem szállt le időben a vonatról, mert elszunyókált, és csak éjjeli fél háromkor ébredt fel. Mivel nem sikerült különvonatot szereznie, táviratozott Sárközre, hogy küldjenek érte kocsit Tiszaújlakra, amellyel azonban csak estére ért haza. A jelölőértekezlet lebonyolításában főszerepet vállaló Böszörményi Zsigmond megkísérelte rávenni a bárót a Függetlenségi és 48-as Pártba való belépésre, ő azonban nem állt kötélnek. „Soha! csak alkotmánypárti programmal – feltételek vagy megszorítások nélkül tehetem. – S így is jó volt”⁵⁵³ – informálta a báró édesanyját a történetekről. Böszörményi Zsigmond tehát nem tudta elérni, hogy Vécsey kövesse Károlyi István magatartásformáját, de azért a báró jelöléséből szerény anyagi haszna is származott. A főúr ugyanis a választói motiválására vásárolt borkészlet egy kisebb részét, 230 litert tőle szerezte be.⁵⁵⁴

„Programbeszédből egy lesz, Újvárosban [Avasújvárosban Zs. I.]. Megpróbálom rávenni Károlyi Pistát, hogy megtartsa, vagy a szatmári jelöltet, a híres zsidót, Kelemen. Ami engem illet, nem sok hozzáfűzni valóm van. Követni kell a divatot: a nagyközönség szája íze szerint beszélni vagy beszéltetni”⁵⁵⁵ – vélekedett Vécsey báró, aki ifjúkorában alapos felkészítést kapott a társasági életben való sikeres helytálláshoz, de nagy valószínűséggel nem tartozott erősségei közé a szónoklás. Ennek ellenére a helyi sajtó híradásai szerint „a népszerű jelölt az Alkotmánypárt programját meggyőző és népies módon ismertette választói előtt”,⁵⁵⁶ akiknek száma körülbelül ezer főre rúgott 1906. április 26-án Avasújvárosban a nagyvendéglő előtti téren. Az ilyenkor alkalmazott rítusrendet követve a bárót vállalkon vitték kocsijához a választópolgárok. Mivel az avasi választók jelentős részben román ajkúak voltak, meggyőzésük érdekében Kelemen Samu szónoklata után Demján Titusz lekencei görögkatolikus lelkész intézett román

⁵⁵² ANDJC 452 Nr. inv. 194 Corespondentă (a továbbiakban: Nr. inv. 194) Meghívó a jelölő értekezletre 1906. április 14.

⁵⁵³ ANDJC 452 Nr. inv. 189 Nagykároly, 1906. április 18. Vécsey László Dessewffy Blankához francia nyelven – A helyi lapokban egyébként a hivatalos jelölés meg nem ejtéséig előfordult, hogy függetlenségi jelöltként emlegették. Szinerváralja, 1906. április 15.

⁵⁵⁴ ANDJC 452 Nr. inv. 199 Socoteli financiare 1903–1917. (a továbbiakban: Nr. inv. 199) Számadás a méltóságos báró Vécsey László úr választása alkalmával Aranyosmeggyes, Berencs, Józsefháza községekben felmerült költségek és kiadásairól Nagy Imre Vécsey Lászlóhoz Aranyosmeggyes, 1906. május 26.

⁵⁵⁵ ANDJC 452 Nr. inv. 189 Nagykároly, 1906. április 18. Vécsey László Dessewffy Blankához francia nyelven.

⁵⁵⁶ Szamos, 1906. április 29. A programbeszédről tudósítottak továbbá: Szatmárnémeti, 1906. április 29.; Szinerváralja, 1906. május 1.

nyelven beszédet a hallgatóságához. Szatmár vármegye kevert etnikumú kerületeiben mind az Alkotmánypárt, mind a Függetlenségi és 48-as Párt módszerei között szerepelt a román kortesek alkalmazása. A választókra gyakorolt nyomás eszköztárában a pénz is jelentős súllyal bírt.⁵⁵⁷ Vécsey báró családi archívumában fellelhető dokumentumok szerint a szavazók anyagi juttatásban részesítésén túl a román lakosság véleményformálói, a görögkatolikus lelkészek is jelentékeny összegeket tehettek zsebre.

A Román Nemzeti Párt dr. Tatár János tekintélyes színérváraljai ügyvédet indította az aranyosmeggyesi kerületben. Az Avassófaluban született Tatár helyi jelöltként szállt ringbe a mandátumért, ami növelte népszerűségi indexét. A Színérváralja információi szerint a lokális értelmiséghez tartozó, a színérváraljai kaszinó ügyvédjeként is tevékenykedő, mérsékelt nemzetiségi Tatárnak április 22-én ajánlották fel a jelöltséget.⁵⁵⁸ Az ő érdekében szintén kimutatható a gazdasági nyomásgyakorlás alkalmazása, elsősorban a színérváraljai Sathareana román takarékpénztár részéről, melynek igazgatójaként és ügyvédjeként funkcionált, továbbá a pénzintézettel szorosan összefonódott papság részéről is. Tatár János 1906. április 29. és május 1. között utazta be az Avassófal községeit. Nem találtunk adatot arra vonatkozóan, hogy a hatóságok akadályozták volna programbeszédének megtartását. Ahogy korábban már jeleztük, dr. Tatár János jelölésében minden bizonnyal szerepet játszott 1906 januárjában a nagybányai román ajkú Pokol Elek aranybánya-tulajdonos mostohalányával, Marosán Matilddal kötött házassága, mellyel szorosabbra fűzte kapcsolatát a vármegyei román nemzeti mozgalom vezetőivel.⁵⁵⁹ A polgári és egyházi esküvőre Pokol Elek borpataki kúriájában került sor. Az ifjú párt egyháziilag Brebán Sándor áldotta meg. Dr. Tatár János az 1911-es birtokstatisztika adatai alapján 869 kat. holdas középirtokosa volt a vármegyének.⁵⁶⁰

Vécsey bárónak akadt még egy ellenfele, mégpedig a költő-politikus Csizmadia Sándor, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselőjelöltje. A Szatmár megyei hatóságoknak a szociáldemokrata jelölt irányá-

⁵⁵⁷ A Színérváralja szerint az avassófalvárosi programbeszéd után a választópolgárok lakomára gyűltek össze, mely közben Volturume János apai lakos a malacpörkölt fogyasztása közben gutaütést kapott. A törvény nem engedélyezte a választópolgárok kampány alatti etetését-itatását.

⁵⁵⁸ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 2448/1906. Főszolgabírói jelentés az alispánnak 1906. április 22.; Színérváralja, 1906. április 24.; A nem túl jól értesült Nagybánya ennek ellenére még április 28-án is dr. Erdélyi János ügyvéd jelöléséről cikkezett. Nagybánya, 1906. április 28.

⁵⁵⁹ Dr. Tatár János első felesége, Buda Valéria 1904. szeptember 17-én 22 évesen, házasságuk negyedik évében elhalálozott. Temetésére szeptember 19-én a színérváraljai görögkatolikus temetőben került sor. Szamos, 1904. szeptember 22.

⁵⁶⁰ Mivel a gazdacimtar csak a 100 kat. holdon felüli birtokokat tartalmazza, az is előfordulhat, hogy a színérváraljai román ügyvéd ennél több földdel is rendelkezett. Pokol Elek Szatmár vármegyében Avassófaluban 181 kat. hold, Szolnok-Dobokában 553 kat. hold földet birtokolt 1911-ben. Gazdacimtar, 1911. 652., 660., 667., 712-714.

ban tanúsított negatív diszkriminációjára a következő alfejezetben térünk ki. A nyíltan nemzetiségi és szocialistaellenes függetlenségi párti Szatmárvármegye közvetlenül a választások után így értékelte a voksolás előtti erőviszonyokat: „Pedig a küzdelem egészen a választás napjáig kétes volt. Az Avas rengetegeiben termékeny talajra talált a nemzetiségi agitátorok konkoly hintése és még az is nehezítette a helyzetet, hogy a szociáldemokraták egyik hirhedett alakja, Csizmadia Sándor is fellépett jelöltül, ki a mult választás alkalmával néhány száz szavazatot szedett össze a megyesi körületben”.⁵⁶¹ A cikkíró – tájékoztatlanságból adódóan vagy tudatosan, talán a koalíciós jelölt által aratott siker jelentőségének felnagyítására törekedve – valótlanúságot állított, amikor Csizmadiáról, mint az 1905-ös választások aranyosmeggyesi jelöltjéről írt. 1905-ben Szentiványi Gyula szocialista ellenfele Mónus József volt, aki nem néhány száz szavazatot kapott, hanem csupán százhetvenkettőt.⁵⁶²

1906. május 3-án a várakozásoknak megfelelően a nagykárolyi, a fehérgyarmati, a csengeri és a nagybányai választókerületben a választási elnökök ellenjelöltek hiányában nem rendelték el a szavazást. A főispán már a délelőtti órákban táviratot intézett a belügyminiszterhez gróf Károlyi István, Luby Géza, Luby Béla és dr. Földes Béla függetlenségi politikusok 10 órára történt „megválasztásáról”.⁵⁶³ A következő sürgönyben 11 óra 15 perckor már a mátészalkai diadalt is jelentette. Kossuth Ferenc jelöltjével, az idegenből érkezett dr. Szunyog Mihállyal szemben szintén függetlenségi programmal fellépő Dienes Lajos a központ támogatását nélkülözve felmérte helyzete esélytelenségét, és az addigi 59 szavazat birtokában visszalépett. Szunyogra addig 411 választópolgár szavazott.⁵⁶⁴

A főispán délelőtti jelentésében Vécsey akkori 230 szavazattöbbségével a győzelmet biztosnak látszónak ítélte. A nagysomkútiban ekkor Teleki 276, Vajda 61 szavazattal rendelkezett. A krassói kerületben Falussy a rendben zajló felvonulás konstatálásán túl nem mert jóslásokba bocsátkozni, hiszen ekkor még rendkívül szoros volt a verseny: Pilissy 97, Lukács 92. A nap folyamán még négy távirati értesítést kapott Andrassy a szatmári főispántól. A három nemzetiségi kerületből csupán a karassóiban sikerült a választási eljárást május 3-án lebonyolítani, a másik kettőben éjszakába nyúlt a procedura. Falussy este 7 órakor dr. Pilissy István függetlenségi

⁵⁶¹ Szatmárvármegye, 1906. május 5.

⁵⁶² MNL OL K 26 1905 – XLI – 1330 648. cs. 3936/11. Az 1905. évi január 26 – február 4 közt megtartott általános illetve pótválasztás alkalmával megválasztott országgyűlési képviselők jegyzéke.

⁵⁶³ MNLSZSZBML IV. B. 751. 14. d. 379/1906. Dr. Falussy Árpád távirata a belügyminiszterhez 1906. május 3.

⁵⁶⁴ MNL OL K 26 4559/906. ME. 688. cs. Az 1906-os országgyűlési képviselő-választások résztvevői pártonkénti kimutatásban – közli: Zsoldos, 2007. 254.

politikus 1792 szavazattal történő megválasztásáról adott hírt. Lucaciu Constantin 795 szavazatot kapott.⁵⁶⁵ Aranyosmeggyesen az eredmény kihirdetésére éjjeli 1 óráig kellett várakoznia a választóközönségnek. Báró Vécsey László 1629, dr. Tatár János 582, Csizmadia Sándor 41 szavazatot kapott.⁵⁶⁶ A nagysomkúti alkotmánypárti győzelemről a főispáni sürgöny csak május 4-én reggel 8 órakor lett feladva, ugyanis a helyi sajtó szerint a választási eljárás reggeli 6 óráig tartott.⁵⁶⁷

Szatmár vármegyéből az 1906-os választások eredményeképpen tehát hét függetlenségi és két alkotmánypárti politikus lett tagja az 1906. május 19-én összeült képviselőháznak. A Román Nemzeti Pártnak Szatmárban nem sikerült a mandátumszerzés. Országos szinten vizsgálva a párt eredményességét az szögezhető le, hogy bár az 1905-ös választásokon elért mandátumszámhoz viszonyítva növelni tudta képviselőinek számát, de a várakozásokhoz képest messze alulteljesített. 1906-ban a Román Nemzeti Párt 50 választókerületben indított jelöltet, melyek közül 44-ben a román ajkúak alkották a választásra jogosultak többségét, de csak 16 mandátumszerzésre került sor.⁵⁶⁸

A szatmári képviselőgárdában az 1905-öshöz képest (beleértve ebbe az 1906. januári nagybányai időközi választáson parlamentbe került dr. Földes Bélát is) két új személyt találunk: a történelmi Szatmár vármegye második legtekintélyesebb családjának 40 esztendő tagját, báró Vécsey Lászlót⁵⁶⁹ és a 37 éves dr. Pilissy Istvánt. Mindketten nemesi származásúak, ily módon az 1905-ös, illetve 1906. januári állapot származás szerinti statisztikáját nem módosították.

A sárközi uradalom birtokosa helyi, míg Pilissy idegen, megválasztása helyszínéhez vagy annak régiójához nem kötődő politikusnak tekinthető. 1906-ban tehát hat helyi és három idegen szatmári honatya került be a parlamentbe. Dr. Pilissy István a Szabolcs megyei Eperjeskén született 1868. szeptember 7-én. Gimnáziumba Lőcsén, Sárospatakon és Iglón járt.

⁵⁶⁵ MNLSZSZBML IV. B. 751. 14. d. 379/1906. Dr. Falussy Árpád távirata a belügyminiszterhez 1906. május 3.

⁵⁶⁶ MNL OL K 26 4559/906. ME. 688. cs. Az 1906-os országgyűlési képviselő-választások résztvevői pártontkénti kimutatásban – közli: Zsoldos, 2007. 242.

⁵⁶⁷ A nagysomkúti választás győztesének szavazatszámáról a rendelkezésünkre álló források eltérően nyilatkoznak. A főispáni távirat szerint dr. gróf Teleki Pálra 1607-en adták voksukat. Ezt az eredményt közölte a Szatmárvármegye is. A Kóvárvidékből tájékozódó Ablonczy Balázs 1706 szavazatról írt. A miniszterelnökségi iratok között őrzött országos statisztikai kimutatás 1716 szavazatot rögzített. Alexandru Vaida-Voevod 1342 szavazata mindenütt helyesen szerepel.

⁵⁶⁸ Pap, 2005. 317.

⁵⁶⁹ A szatmári Vécseyek nem tartoztak a legvagyonosabb mágnáscsaládok közé, felemelkedésük a nagyobb múltú magyar arisztokrata familiákétól jóval később, tulajdonképpen csak a 18. században vette kezdetét. A család szatmári szerepvállalásaihoz lásd Zsoldos Ildikó: A Vécseyek Szatmárban. In: Erdélyi Múzeum 2017/1. 130–141.

Pilissyt felsőfokú tanulmányai a fővároshoz kötötték. A budapesti egyetemen hallgatott jogot, majd szerzett jogtudori és ügyvédi diplomát, tehát ő is a jogvégzetek körét gyarapította. Kapcsolódott a megyei adminisztrációhoz, ugyanis Budapestre költözését követően Pest vármegyében fogalmazó-gyakornokként tevékenykedett, majd 1901-ben Szabolcs vármegye alügyészévé választották. Nyíregyházán ügyvédi irodát működtetett. E tevékenységekből származó jövedelem szolgált megélhetése fő forrásául. Pilissy az 1911-es gazdacímtárban nem szerepel, pedig az országgyűlési almanach szerint 1891-ben átvette szüleitől örökölt birtoka kezelését.⁵⁷⁰ Teljes bizonyossággal tehát az jelenthető ki, hogy 100 kat. holdat meghaladó birtokkal nem rendelkezett.

Az uralkodóházhoz sok szállal kötődő, császári és királyi kamarási címmel kitüntetett Vécsey báró viszont 10 000 holdon felüli földterületet birtokosa volt.⁵⁷¹ 1866. január 10-én született Pozsonyban báró Vécsey József (1829–1902) és Dessewffy Blanka grófnő (1842–1917) fiaként. Születési dátuma egybeesett nagy tekintélyű anyai nagyapjának, a reformkorban újkonzervatívnak tekintett, a későbbiekben ókonzervatívként emlegetett Dessewffy Emil grófnak (1812–1866) elhalálózásával. A politikai elit Budapest-centrikussága Vécsey László esetében is kimutatható, hiszen már az elemi népiskolát is a főváros józsefvárosi, Ősz utcai tanintézményében végezte bejegyzett magántanulóként. Ez a gyakorlatban úgy működött, hogy szülei nevelőket és nyelvmestereket fogadtak mellé, és csak vizsgázni járt be az iskolába. A Kolozsvárott őrzött családi archívumban fellelhető dokumentumok szerint a magyar anyanyelvű Vécsey báró nevelése katolikus szellemben folyt. Szülei nagy gondot fordítottak az idegen nyelvek tanulására is, hiszen a minél több nyelven történő írás, olvasás és kommunikálás egyik feltételét jelentette a társasági életben való sikeres helytállásnak. A nevelési programokban meghatározó szerepet töltött be a testi nevelés is. Tulajdonképpen ide sorolhatjuk a tanulási folyamatba beiktatott sétákat, az úszást, a korcsolyázást. A lótenyésztéséről és versenylovairól ugyancsak híres család fő⁵⁷² számára természetesen gyermekei lovagolni tudása is fontossággal bírt.

⁵⁷⁰ Országgyűlési Almanach, 1906–11. 346.

⁵⁷¹ Szatmár vármegyében található birtokai 15 000–20 000 kat. hold körül mozogtak, ezenkívül a 2000 kat. holdat meghaladó Ung megyei ungszennai uradalom tulajdonosa is volt. Gazdacímtár, 1911. 659–660., 667., 670.

⁵⁷² Leginkább a csegöldi uradalomban tartott angol félvértenyészeté vonta magára a figyelmet, ahol a régi lipicai fajta külön tenyésztési ág volt. A báró halála után a ménes felozlatásra került, a lónevelés istállórendszerre redukálódott. Borovszky, 1908. 306.

Vécsey László középiskolai tanulmányait a fővárosi Piarista Gimnáziumban végezte.⁵⁷³ Az első négy évben magántanulói jogviszonyosként szerepelt a nyilvántartásban, 1879 szeptemberétől azonban rendszeresen látogatta a gimnáziumot. Magántanárok, korrepetitorok ekkor is segítették a számonkérésekre való felkészülésben. Iskolai értesítőjébe az első évben a következő megjegyzések kerültek: „sokszor figyelmetlen” – az első félév végén, és „még mindig szórakozott”⁵⁷⁴ – a második félév zárásakor. Magaviseletét jónak, illetve szabályszerűnek értékelték tanárai a négy év alatt. A kegyesrendieknél szigorú szabályok szerint folyt az oktatás, és minden nap szentmisével kezdődött.

Vécsey László az egyetlen a szatmári honatyák között, aki katonai karrierúttal büszkélkedhetett. Pap József az 1901-es és 1905-ös képviselőház összetételére vonatkozó kutatásai során rámutatott arra, hogy a katonai pályán mozgott honatyák országos aránya alacsonynak tekinthető.⁵⁷⁵ Minden bizonnyal igaz ez az 1906-ban összeült törvényhozó szervre is.

A dualizmus kori Magyarországon az arisztokráciánál (akárcsak a köznemeseknél) bevett szokásként működött a politikusi pálya családon belüli öröklődése. A fiúgyermek szocializációjuk során azt látták, hogy a legfontosabb társadalmi szerep, amelyet egy férfi betölthet, az az országgyűlési képviselőség. Vécsey József Miklós fiát szánhatta az apáról fiúra „hagyományozódó” politikusi pályára, Lászlót pedig katonaira vezényelte, annak ellenére, hogy gyermeke nem érzett vonzalmat e karrierút iránt. Valószínűleg Vécsey József helyesen ismerte fel, hogy legidősebb fia nem politikai alkat, László báró ugyanis a rendelkezésünkre álló primer források szerint nem élvezte a nyilvános szerepléseket, e tekintetben inkább zárkózott személyiség volt.

Vécsey László katonai karriere 1883-ban vette kezdetét.⁵⁷⁶ Érettségi vizsgájának letétele után az uralkodó magyar állami alapítványi helyet adományozott részére⁵⁷⁷ a bécsújhelyi (Wiener-Neustadt-i) katonai aka-

⁵⁷³ A gimnáziumok ekkor nyolcosztályos rendszerben működtek és a felsőfokú tanulmányok előfeltétele a sikeres érettségi vizsga volt.

⁵⁷⁴ ANDJC 452 Nr. inv. 196 László II. Vécsey Adeverință de școlarizare 1874–1885.

⁵⁷⁵ Pap, 2014. 70.

⁵⁷⁶ Vécsey László katonai pályájának értékeléséhez részletesebben lásd Zsoldos Ildikó: Két arisztokrata karrierút a hosszú 19. századból. In: Papp Klára–Püski Levente (szerk.): A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok. Speculum Historiae Debreceniense 12. Debrecen, 2013. 255–277.

⁵⁷⁷ ANDJC 452 Nr. inv. 199 7241/1883 Szabolcs vármegye alispánjának értesítése a magyar királyi honvédelmi miniszteri leiratról. Vécsey László katonai pályára irányításában minden bizonnyal jelentős szerepet játszhattak a családi hagyományok, valamint a hadsereget szívügyének tekintő Ferenc József osztrák császár és magyar király iránti lojalitás.

démán.⁵⁷⁸ A dualizmus idején az iskolaformák közti átjárhatóság miatt a gimnázium elvégzése után is lehetőség nyílt a katonai képzés elkezdésére. Vécsey báró Wiener-Neustadt-i tanulmányai a hadnagyként letett esküvel zárultak. A ceremóniára Ferenc József születésnapján, vallási keretek között került sor. 1886 szeptemberében a 14-es dragonyosezredben kezdte meg katonai pályafutását cseh területeken. A dualizmuskori Magyarországon a katonatisztek társadalmi megbecsültsége jelentősnek minősíthető még akkor is, ha az 1880-as évek végéig a magyar társadalom erős ellenérzést táplált a hadsereggel szemben. A hivatásos tisztikar anyagi elismerése viszont – legalábbis az első világháború előtti évekig – nem volt kiemelkedően magas. A tőlük elvárt mobilitásból adódó áthelyezések gyakran sok kellemetlenséggel és pluszköltséggel jártak, hiszen Vécsey – stabil anyagi háttere miatt – a tiszteknek ahhoz a csoportjához tartozott, akik nem a kaszárnnyában laktak. A közeli magánszállás a laktanyai létnél valamivel szabadabb életvitelt tett lehetővé.

Előmenetel tekintetében Vécsey László tiszti pályafutását nem értékelhetjük dinamikusnak, hiszen hároméves akadémiai tanulmányokat követő tizenhat év szolgálat után – apja halálának évében – századosként lépett ki a hadsereg kötelékéből. Természetesen ebben releváns szerepet játszott az a tényező is, hogy szolgálati ideje alatt nem zajlottak jelentősebb háborúk. A 9. számú Nádasdy-huszárezred kapitányaként lépett tartalékkállományba. A sárközi és az ungszennai uradalom birtokosaként a gazdálkodásra kezdett fókuszálni.⁵⁷⁹ Annak ellenére, hogy megélhetésének forrásaként a földbirtokaiból származó jövedelem szolgált, apja – például Teleki Gézával ellentétben – nem tartotta fontosnak, hogy fiai gazdasági, a modern gazdálkodással kapcsolatos tanulmányokat folytassanak.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ A Mária Terézia Katonai Akadémiát (Theresianische Militärakademie) 1751-ben alapította az uralkodónő. Az eredetileg tizenegy éves képzés fokozatosan apadt három évre. Vizsgált korszakunkban innen került ki a tisztikar elitjét alkotók jelentős része. A katonai tisztikar nemzetiségi vizsgálatához l. Hajdu Tibor: A közös hadsereg magyarországi tisztjeinek nemzeti, vallási, szülőhely szerinti megoszlása a dualizmus korában. In: Századok 131. (1997) 1223–1264. – A pesti Ludovika Akadémián a katonai képzés beindítása (1872) rendkívül vontatottan haladt, és sokáig természetesen a nívós Theresianum Katonai Akadémiánál jóval alacsonyabb színvonalat képviselt. Az egyenjogúsításra 1897-ben sor került ugyan, de míg utóbbiból a végzetek hadnagyként kerültek ki, addig a tanulmányaikat befejezett ludovikások rendfokozata a teljesítmény függvényét képezte. Hadnagyok csak a jó és igen jó eredménnyel végzők lettek. Elégséges minősítéssel hadapródok, elégtelennel altisztek váltak belőlük. A felzárkózási folyamat azonban sikeresen haladt. Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. In: Lenkefi Ferenc (szerk.): Ad acta: a Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003. Bp., 2004. 103–146.

⁵⁷⁹ Gazdálkodásának értékeléséhez lásd Zsoldos Ildikó: A két Vécsey. In: Századok 147. (2013) 774–780.

⁵⁸⁰ Arra sincs adatunk, hogy Vécsey József látogatott volna gazdasági kurzusokat. Gazdasági ügyeinek intézésében is segítségére lévő testvére, Vécsey Miklós (1835–1903) azonban 1853 és 1854 között a Stuttgart melletti, 1847-től akadémiai rangra emelkedett

A szatmári Vécseyek nem tartoztak a magyar nagybirtokos arisztokrácia azon szűk köréhez, akik ipari vállalkozásaikkal tűntek ki a 18–19. században. Gazdasági tevékenységük elsősorban a mezőgazdasághoz kapcsolódott. A mezőgazdasági feldolgozóiparba viszont bekapcsolódtak gőzmalmaik,⁵⁸¹ valamint uradalmi mezőgazdasági szeszgyáraik révén. Ezek a szeszgyárak a gyengébb minőségű gabonát dolgozták fel. Az alkoholgyártás során keletkezett melléktermékeket állatok hizlalására használták. Vécsey László az 1907-es vármegyei virilisjegyzékben a harmadik helyen szerepelt.⁵⁸² Rövid politikai karrierébe egy válságszituációban vágott bele, sokkal inkább kényszerből, mint élvezetből. Az országgyűlési képviselőiséget – mint ahogyan egyéb, apjától csekélyebb számú közéleti szerepvállalását – társadalmi rangjával együtt járó kötelezettségnek fogta fel. Míg apja lokális szinten is aktivitást mutatott, róla ez nem jelenthető ki.

Választási visszaélések

A választási csalások a magyar választási rendszer szerves részévé váltak.⁵⁸³ Már maga a „voksolás” módja, a nyílt szavazás melegágyául szolgált a korrupció különböző formáinak: a hivatali vagy más hatalomnak a választói magatartásra gyakorolt pressziójának, a megfélemlítésnek, valamint a szavazatvásárlásnak, azaz a vesztegetésnek. Gerő András rámutat, hogy a korteskedéssel együtt járó vesztegetések a dualizmus választásain már a reformkorban kialakult és szokássá vált politikai gyakorlat örökségeként jelentkeztek. Először nagy valószínűséggel a 19. század tízes éveiben tűntek fel, s a reformkorban már jól ismert tünetként állapíthatóak meg. Kialakulásukat elősegítette, hogy I. Ferenc 1818-ban a megyei választásokon a szavazatok ponderálása („súlyozása”) helyett azok egyenkénti

hohenheimi mezőgazdasági tanintézet hallgatója volt. Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919. Bp., 2001. 610.

⁵⁸¹ Pedig a gőzmalom alapítói között alulreprezentáltak a nagybirtokosok, inkább a zsidó terménykereskedőkre volt jellemző ez a vállalkozási forma.

⁵⁸² A Károlyi István után következő Jásztrabszky Kálmán adóját ügyvédi oklevele miatt megduplázták. MNL SZSZBML IV. B. 753. 4. d. 1300 – 907. Bjkvi sz. „Szatmárvármegye” legtöbb adót fizető bizottsági tagjainak az 1907. évre összeállított névjegyzéke; Vécsey László fiatalabb öccse, az egyházi pályát választó Vécsey József Aurél (1883–1958) cseggöldi uradalma és egyéb birtokai Szatmár megyében 3500 kat. hold körül mozogtak. Gazdacímár, 1911. 654., 668.

⁵⁸³ A választási csalásokról, a választási eljárásból eredő visszaélési formákról a dualizmus nyugalmi időszakára vonatkozóan lásd Pál Judit: Korrupció vagy „hazafias cselekedet”? Választási korrupció Erdélyben a dualizmus kor elején. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Bp., 2013. 388–404. A válságperiódus választási visszaéléseihez: Szabó Dániel: Választás és csalás Magyarországon a századfordulón. In: História 1985/5–6. 44–46. (a továbbiakban: Szabó, 1985.)

számbavételét, tehát numerálását rendelte el.⁵⁸⁴ A nemeseknek ettől kezdve személyenként kellett szavazniuk, így az 1820-as évektől a nemesség tömeges jelenléte jellemezte a tisztújító, illetve követválasztó megyegyűléseket. A választási csalások feltűnése, elterjedése, majd tartós jelenléte tehát a megyei tisztújításokhoz köthető, de belejátszottak a reformkori követválasztási küzdelmekbe is. Az 1840-es évek első felének publicisztikájában már megtalálhatjuk a korteskedés sajátos kinövéseit elemző, s ellenjavaslatokat tartalmazó írásokat.

A vesztegetések, az agresszió különböző formái már annyira feltűnőek voltak, hogy 1843-ban megszületett az új „országglási modor” megnevezése is: a bunkókrácia. E megnevezés a korrupciónak leginkább kitett társadalmi csoportra, a megyegyűléseken és követválasztásokon ólmosbotokkal felvonuló bocskoros nemességre utalt, akinek – nem lévén semmije – szavazati jogát bocsátotta áruba, s erőszakos fellépésével segítette, illetve akadályozta meg különböző politikai akaratok érvényesülését. A korszakban a javasolt ellenszerek között a titkos szavazás bevezetése, a főispáni beavatkozások meggátlása, a szavazatvásárlás szigorú megbüntetése s a „bunkókráciának” a szavazati jogból való kizárása éppúgy szerepelt, mint az a megfontolás, hogy lehetőleg minél kevesebb rendszabállyal gátolják a szabad véleménynyilvánítást. A választási visszaéléseket nem minősíthetjük magyarországi specialitásnak, hiszen Európa valamennyi országának törvényhozásában találkozunk a 19. század második felében választási korrupció elleni törvénnyel.

E kérdéskört az 1905-ös és az 1906-os szatmári választások kapcsán két szempontból közelítjük meg. Egyfelől a képviselőjelöltek, illetve korteseik részéről elkövetett visszaéléseket, másfelől a hatóság általi korrupciót vizsgálva.

A pénzzel mint befolyásolási eszközzel gyakorlatilag minden párt élt, de lehetőségeik nem voltak egyformák. Természetesen a legnagyobb a kormánypárt kasszája volt. Luby Géza gyermekei szerint az 1880-as évek végétől a Függetlenségi Párt színeiben harcba induló apjuknak a választások idején jelentős anyagi áldozatokat kellett hoznia. A pénzt a pártok a legkülönbözőbb módon juttatták el a szavazókhoz: a választás előtt vagy egyenként fizettek a választóknak, vagy előleget adtak. Előfordult, hogy a takarékpénztárban letétbe helyezett pénzösszeg csakis „helyes viselkedés” esetén volt felvehető.⁵⁸⁵ A választópolgárok egyébként maguk is elvárták az anyagi juttatásokat és a megvendéglést.

⁵⁸⁴ Gerő, 1988. 70–71.

⁵⁸⁵ Szabó, 1985. 45.; Varga, 1999. 32.

Ugyanígy természetesnek tekintették, hogy a képviselőjelölt gondoskodjon utazási költségeik megtérítéséről is. Nem esett az 1848. évi V. törvénycikk 185. és 186. és az 1899. évi XV. törvénycikk 3. §-a alá, azaz nem számított a választást érvénytelenítő okok közé a választóknak a választás helyére való szállítása és visszaszállítása, ha e feladatra a kérdéses választókerületben szavazásra jogosult választót vagy vele egy háztartásban élő hozzátartozóját fogadták fel. A fuvarozási díjat az illető törvényhatóság állapította meg hároméves időtartamra, tekintettel a közlekedési viszonyokra és az év különböző szakaszaira. Ezen szabályrendelet belügyminiszteri jóváhagyás után lépett életbe. A szabályrendeletben meghatározott díjat túlhaladó összeget vesztegetés céljából adotttnak tekintette a törvény.⁵⁸⁶

A pénzbeli juttatás azonban nem könnyen nyerhetett bizonyítást, hiába sorolta az 1899. évi XV. törvénycikk 3. §-ának 2. pontja a választást érvénytelenítő okok közé, „ha a képviselő a választónak, vagy ennek tudtával hozzátartozójának, azon célból, hogy az ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, vagy hogy a szavazástól tartózkodjék, pénzt vagy pénzértéket vagy más előnyt ad, vagy ígér; ugyszintén ha a képviselő ily cselekményben részes vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett”.⁵⁸⁷ Gerő András szerint 1869-ben, a dualizmus első választásának idején 5–10 forinttal vesztegették meg a választópolgárokat, ami akkor nagyjából egy pár csizma árának felelt meg.⁵⁸⁸ Luby Géza rutintalanúságáról árulkodik, hogy 1892-ben, második parlamenti mandátumszerzésére készülve 3000 forintot szánt (ami az 1892-es valutareformot követően 6000 koronának felelt meg) a beregkászonyi képviselőség megszerzésére.⁵⁸⁹ Szabó P. Csaba szerint a századfordulót követően 4–5000 koronán alul nem lehetett mandátumhoz jutni, de egyes választások összköltsége állítólag 30 000 korona fölé is emelkedett.⁵⁹⁰

Szabó Dániel megjegyzi, hogy a választásokkal, a képviselő-állítással kapcsolatos megvesztegetésről, korrupcióról a dolog természeténél fogva nem is rendelkezhetünk komoly kutatási eredményekkel. Ezt azzal indokolja, hogy a szavazatvásárláskor nem állítottak ki átvételi elismervényeket. Erre az állításra azonban rácsafolnak a Vécsey család nem megfelelően rendezett archívumában lapuló, a legkülönbözőbb típusú és évkörökből

⁵⁸⁶ Magyar Törvénytár 1899. 59–60. Vasúti és hajózási személyszállítási, valamint városokban a bérkocsidíjak – ha hatóságilag jóvá voltak hagyva – nem tartoztak a szabályrendeletek körébe.

⁵⁸⁷ Magyar Törvénytár 1899. 48.

⁵⁸⁸ Gerő, 1988. 15.

⁵⁸⁹ MNL SZSZBML XIII. 21. 7. d. 18/C. cs. 139. pallium H. n., 1892. január 7. Dercsényi Ferenc Luby Gézához.

⁵⁹⁰ Szabó P., 1986. 82. Ezek az információk a választások költségeiről a képviselőház 1908. június 30-i ülésén hangzottak el.

származó iratanyagok között felbukkanó „nyugták”. Az általam eddig megtalált elismervényekből, pénzügyi elszámolásokból természetesen nem áll módunkban megállapítani, hogy Vécsey bárónak mennyibe került az 1906-os – az ország jelentős részén tulajdonképpen kampánymentes – választás megnyerése, bizonyos következtetések levonására mégis alkalmasak. Összegük 15 000 koronát tesz ki, ami azt jelenti, hogy ennyi kiadása biztosan volt Vécseynek. A báró kampányában aktívan közreműködtek gazdatisztjei, jószágigazgatói. A törvényt megszegve már a választás előtti időszakban is történt kifizetés korcsmárosoknak, akiktől bort, pálinkát, sört, szivart és cigarettát kaptak a választópolgárok. Egy aranyosmeggyesi vállalkozóval kötött szerződés rögzítette a választás napján az „élelmi-szerjegy” ellenében felszolgálándó menüt: reggelire pörköltet és kenyeret fejenként 60 fillérért, ebédre pedig gulyást és fánkot 1 korona 20 fillérért, amihez természetesen az „italjeggyel” rendelkezőknek bor is dukált.⁵⁹¹ Mivel az aranyosmeggyesi választókerület több községből állt, ez nem minősült illegális költségnek. Vécsey László édesanyjához írt leveléből tudjuk, hogy a társadalmi hovatartozás meghatározta az ellátás minőségét, és a zsidó vallásúak étkezési szokásait is figyelembe vették. „A választás napján megpróbálnék egy kis fogadást adni, mint a lóversenyeken és a megyesi vadászatokon. A „fönséges népet” három különböző menüvel ajándékozunk meg: a. gatyások, b. félurak és mesteremberek, c. kóserkonyha. Az úri rend nagyon be fog csiccsenteni”⁵⁹² – avatta be édesanyját Vécsey a kampány részleteibe.

A számadások szerint a választók 10 koronát⁵⁹³ tehettek zsebre a Vécsey Lászlóra való szavazásért, de szól elismervény 100 koronáról is. Utóbbi az átcsábított véleményformáló Tatár-pártiak tarifája volt. A berenci községi előljárók minden általuk összeszedett szavazóért 2 korona juttatásban részesültek. A józsefházi jegyzőtől a kampány költségeinek fedezésére 100 koronáért folyamodó aktivista 1906. május 1-jén, a választás előtt két nappal azt jelentette, hogy „megbeszélésünk szerint 8 tatárt már fogtunk”.⁵⁹⁴ Dán János berenci tanító felvette Vécseytől a 10 koronát, de mégis Tatárra szavazott. A pénzt viszont megtartotta. A nyílt szavazás lehetőséget biztosított Vécsey főkortesei számára, hogy statisztikát készítsenek arról, hogy a megvásárolt szavazók eleget tettek-e vállalt kötelességüknek. A berenci differenciákat számon kérték. Nagy Imre válaszában arról adott tájékoztatást, hogy a községből a pap és a már említett Dán János tanító kivételé-

⁵⁹¹ ANDJC 452 Nr. inv. 199 Vállalati szerződés báró Vécsey László képviselőjében Pethő György jószágigazgató és Mészáros István vállalkozó között – Aranyosmeggyes, 1906. április 25.

⁵⁹² ANDJC 452 Nr. inv. 189 Nagykároly, 1906. április 18. Vécsey László Dessewffy Blankához francia nyelven.

⁵⁹³ Ez kb. 5 napi napszámbérnek felelt meg.

⁵⁹⁴ ANDJC 452 Nr. inv. 199 Józsefháza, 1906. május 1. Hermann János a józsefházi jegyzőhöz.

vel a szavazóközönség beutazott Aranyosmeggyesre, de mivel a település csak későn került sorra a választáskor, nevezettek „félve estére maradni, miután már a párt nagy többségben volt, anélkül, hogy leszavaztak volna, haza mentek”.⁵⁹⁵

A rendelkezésre álló hiátusos forrásanyag alapján az valószínűsíthető, hogy a választás tisztaságát illetően két hónappal később merült fel némi gyanú az aranyosmeggyesi körjegyző jelentése folytán, melyben arról adott tájékoztatást, hogy Papolczy Béla választási elnök a voksolás napján 30 koronát helyezett letétbe a községi előjárásánál. Ezt a pénzt választópolgárok adták át neki apróbb összegekben, amit állításuk szerint azért kaptak, hogy bizonyos jelöltre szavazzanak vagy a szavazástól tartózkodjanak. Az ügyészség azonban nem indított eljárást vesztegetés vétsége miatt, mert a feljelentést nem tették meg időben, azaz a cselekmény elkövetését követő harminc napon belül.⁵⁹⁶

A kir. Curiához dr. Tatár János hívei által május 31-én benyújtott petíció nem csúszott ki a határidőből, alaki hiba miatt azonban visszautasították, mert a törvényben előírt személyazonossági bizonyítványt a kérvényezők nem csatolták. A törvény lehetőséget biztosított a végzés kifüggesztésétől számított 15 napon belül a csatolmánnyal pótolta petíció újbóli benyújtására. Dr. Ragályi Lajos budapesti ügyvéd – aki Bay mandátumát is védte – azt tanácsolta Vécsey bárónak, hogy „el kellene érni, hogy az ellenfélnek ettől elmenjen a kedve”.⁵⁹⁷ Erre irányuló erőfeszítéseiket siker koronázta, ugyanis a képviselőház 1906. október 10-i ülésén ismertették a Curia értesítését, miszerint az idáig a kérvénnyel megtámadott képviselők névjegyzékében szereplő Vécsey László megválasztása ellen az 1899. XV. törvénycikk 11.§-a értelmében újabb kérvény beadására nem került sor. Ezt követően történt meg Vécsey László mandátumának végleges igazolása.⁵⁹⁸

A nagybányai választókerület 1905-ös győztesének, a szabadelvű párti Bay Lajosnak a megbízólevele ellen dr. Szappanyos Gerő hívei vesztegetés vétsége miatt több petíciót is benyújtottak a kir. Curiához. A vesztegetési ügy tárgyalását a Curia 1905. május végén indította el, és elrendelte a

⁵⁹⁵ Uo. Válasz Méltóságos Báró Vécsey László úr választásánál felmerült kiadásokról vezetett számadásonra tett megjegyzésekre Aranyosmeggyes, Nagy Imre Pethő György jószágigazgatóhoz; Nagy beszámolt arról a körülményről is, hogy Huszti János 40 korona követeléssel állt elő, mert a szénáját elhordták. Vécsey báró által a választás estéjére vitetett két nagy szekér szénát a tartolciak mind elvitték, így a kányaháziaiak megérkezésükkor Huszti kertjébe tódultak. A követelés indoklásában az szerepel, hogy Huszti János 27 község választóinak a lováról gondoskodott.

⁵⁹⁶ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. 8942 sz./kü. 1906. A szatmárnémeti királyi ügyészség határozata.

⁵⁹⁷ ANDJC 452 Nr. inv. 194/I. Budapest, 1906. június 9. Dr. Ragályi Lajos Vécsey Lászlóhoz.

⁵⁹⁸ Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. III. kötet. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Bp., 1906. 4.

vizsgálatot, mellyel a debreceni ítélőtáblát bízta meg. A nagybányai járás-bírószágon dr. Olchváry Zoltán debreceni kir. táblabíró 1905. július 29. és augusztus 11. között folytatta le a vizsgálatot, mely során közel száz tanút hallgatott meg. Az esemény Nagybányán kuriózumnak számított, ezért a nyílt tárgyalás iránt a tikkasztó hőség ellenére is nagy érdeklődés mutatkozott. A táblabíró annak kiderítésére vállalkozott, hogy Bay Lajos adott-e pénzt Szendrestyán Alexa fuvarosnak és Csorik János bányász, községi bíró, láposbányai lakosoknak szavazatvásárlási céllal, illetve Pap Endre láposbányai görögkatolikus lelkész kapott-e 400 koronát saját szavazataért.

A tanúvallomások a pénz származására vonatkozóan nem szolgáltak információval, azt azonban sokan elismerték, hogy a hidegkúti körjegyzőtől vagy a láposbányai bírótól 10 koronát kaptak, majd a választás napján még kettőt. Az esetek többségében ez volt a tarifa, de előfordult 2 korona 50 filléres is. „Tudtuk azt, hogy ingyen nem tartozunk a választásra menni, hanem fuvar- és napszám jár nekünk”⁵⁹⁹ – nyilatkozta Kimpán György. A választópolgárokat a jegyző vagy maga hívta össze, vagy a baktért utasította erre. Leszkiján Gábor földműves vallomása szerint a pénzt elfogadni nem akarókat a jegyző trágyahordással fenyegette meg.⁶⁰⁰

Pintye László községi bíró elmondása szerint a választás előtti héten a hidegkúti körjegyző kétszer fordult meg Feketefaluban, és a választókat az ő lakására hívta. Az első diskurzusnál nem volt jelen. A második alkalommal „egyenként bocsátották be a választókat, ott volt rajtam kívül Kiss Miklós, Kimpán László, Popán Gábor, kinek a jegyző egy csomó pénzt adott át azzal, hogy ossza szét a választók között. Popán minden választónak 10–10 koronát adott. [...] A jelzett alkalommal kissé én is ittas voltam, de jól emlékszem”⁶⁰¹ – mondta Pintye, akinek vallomásából az is kitűnik, hogy a törvényi tiltás ellenére az itatás már a választás előtti héten javában folyt.

Kiss Miklós tagadta, hogy Baytól – aki egyszer járt nála – pénzt kapott volna szavazatvásárlásra, mint ahogyan azt is, hogy a rá valló Albu és Mózsé megvesztegette volna. Arra a kérdésre, hogy mástól kapott-e pénzt a választók megvásárlására, vagy ilyen célból osztogatott-e pénzt, a tanúvallomást megtagadta.⁶⁰²

A láposbányai pap nem ismerte el, hogy Bay Lajostól vagy mástól pénzügyi juttatásban részesült. Bay meglátogatta őt, de a választásról nem beszéltek. Vallomása szerint a voksolás előtt Szendrestyán gondnok és Csorik János 200 koronát vittek neki templomépítés céljára. A 200 korona nevezettek elmondása szerint a községbeliektől származott, akik vallás-

⁵⁹⁹ Nagybánya és Vidéke, 1905. augusztus 6.

⁶⁰⁰ Uo.

⁶⁰¹ Nagybánya és Vidéke, 1905. augusztus 13.

⁶⁰² Uo.

különbség nélkül ajánlották fel fuvardíjaikat. Pap Endre verziója szerint ő visszautasította a vesztegetésekből származó adományt, a gondnok kérésére azonban egy éjszakára a pénzeszekrénybe helyezték, de másnap elvitték.⁶⁰³

A Nagybányai Függetlenségi Párt meghatározó tagját, Bónis Istvánt és feleségét is kihallgatták. Mindketten azt vallották, hogy miután értesüléseik szerint Kende Dániel főerdésznél Bay pénzt hagyott, Bónis megbízta a helyi függetlenségi pártelnököt, Farkas Sándor ezredest, Kende rokonát, hogy tudja meg az igazságot. Farkas azzal az információval tért vissza az erdésztől, hogy bár Kende nem akarta vállalni a három boríték átvételét, Bay mégis otthagyta, amiért Csorik jelentkezett. Bár konkrétan Bay Lajosra a Bónis házaspáron kívül más nem tett vallomást, de a kihallgatásokból egyértelműen kiderült, hogy 1905-ben történt szavazatvásárlás a nagybányai kerületben mind a szabadelvű, mind a függetlenségi párti szavazók körében. Ezt támasztja alá például Pintye Ria földműves tanúvallomása, melyben egyrészt elismerte, hogy a Bay-párti Popán Gábortól kapott 12 koronát, és azt is meg kívánta jegyezni, hogy Albu Alexa is felajánlott neki 10 koronát azért, hogy Szappanyosra szavazzon, de ő ezt visszautasította.⁶⁰⁴

A királyi Curia 1905. november 22-én kezdte meg a tárgyalást. Az előadó indítványozta a választás megsemmisítését. Az ítélet kihirdetése november 27-re lett kitűzve. Bay Lajos azonban még az elmarasztalás előtt bejelentette lemondását, mire a Curia az eljárást beszüntette.⁶⁰⁵

Annak, hogy az ellenzék választási eszköztára egyáltalán nem különbözött a kormánypártétól, a fentebb említett tanúvallomáson kívül ékes bizonyítéka, hogy az 1905-ös nagybányai választás függetlenségi párti vesztese elszámolási vitába került egyik kortesével, Herskovics Miksával, akinek részére nagy mennyiségű készpénzt adott át vesztegetési célra. A képviselői mandátumszerzési ambíciókkal bíró Szappanyos taktikailag igen helytelen és nagy szakmai tájékozatlanságról árulkodó jogi lépésre szánta el magát. Keresetet nyújtott be Herskovics ellen, amelyet a nagybányai kir. járásbírószág azzal az indoklással utasított el, hogy az átadás célja, azaz a megvesztegetés mind a büntető törvénykönyvbe, mind pedig a választási polgári törvénykönyvbe beleütközik.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Nagybánya és Vidéke, 1905. augusztus 6.

⁶⁰⁴ Nagybánya és Vidéke, 1905. augusztus 6.

⁶⁰⁵ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz, 65–69 Kpv./1905. Szatmár vármegye központi választmánya 1905. december 16-i ülésén tárgyalta a határozatokat. A petícionálókat 2750 korona ügyvédi és 687 korona vizsgálati költségben elmarasztalta, megállapított 4000 koronát a petícionálók ügyvédje és 2700 koronát a választást védő ügyvédek részére saját feleikkel szemben. Színérváralja, 1905. november 26.

⁶⁰⁶ Színérváralja, 1905. július 25.

Ablonczy Balázs Teleki Pálról szóló monográfiájában említést tett a későbbi miniszterelnök első politikai lépései kapcsán az 1905-ös kampányról, hangsúlyozva, hogy a néphangulat megnyeréséért jelentős pénzügyi áldozatokat hozott. Finanszírozta többek között a választókerületbe vezényelt karhatalom (210 közelegény és 12 tiszt) háromnapos ebédjét, 466 korona kiadást levéve ezzel az előjáróság válláról.⁶⁰⁷ A zsidóság megnyerését célozta a nagysomkúti zsinagóga kifestésére adományozott 600 korona.⁶⁰⁸

A Luby család levéltárában fellelhető dokumentumok tanúsága szerint a református vallásra nem hitbéli meggyőződésből áttért Luby Géza választási kampányában is meghatározó szereppel bírtak a lelkészek. Gacsályi József tiszteletes szervezte például a tiszakóródi függetlenségi választópolgárokat.⁶⁰⁹

A pártok s a lakosság részéről elkövetett törvénytelenések közé tartoztak az izgatások és az erőszakoskodások. Ezek kisebb-nagyobb mértékben valamennyi kerületben előfordultak, ahol választási küzdelemre volt kilátás. A nagybányaiban a képviselőjelölt népszerűsítésére készített zászlók és jelvények széthordását próbálták akadályozni az ellentétes pártállású kortesek elleni támadó fellépéssel.

Míg 1905-ben néhány feszültséggel teli vagy a kortesek által feszültté tett területen a tetlegességig fajuló ellentétek nem vezettek emberélet kioltásához, az 1906-os választásoknak halálos áldozatai is voltak a nagysomkúti és a krassói választókerületben. A csendőrkörületi jelentés szerint a krassóiba a nagysomkútiból csaptak át az indulatok a nemzetiségi korteseknek köszönhetően. E két etnikailag „vegyes” kerületben a tragédiák értékelése kapcsán a pártok nevével fémjelzett visszaélések összekapcsolódtak a hatósági, tehát a hivatalos hatáskörben elkövetettekkel. A Teleki Pállal szemben Nagysomkúton alulmaradt, de az Alsó-Fehér vármegyei magyarigeni kerületben mandátumhoz jutott dr. Vaida-Voevod Sándor a képviselőház 1906. május 30-i ülésén a honvédelmi és a belügyminiszterhez intézett interpellációjában karhatalmi és közigazgatási választási visz-

⁶⁰⁷ Ablonczy, 2005. 63.

⁶⁰⁸ Kővárvidék, 1905. január 29.

⁶⁰⁹ A református lelkész üzenetváltásában megemlítette a Luby támogatásából adódó áldozatokat, nevezetesen a korábban jó barátai közé tartozó községi körjegyzővel való kapcsolatromlást, továbbá pénzügyi elszámolásra kérte a képviselőt. „Sajnos nem vagyok abban a kedvező anyagi helyzetben, hogy a korcsmárosoknál levő számlákat, illetve azok kifizetését Nagyságod előtt fel ne említsem, tisztelettel kérve annak kiegyenlítését. Az összes korcsmai és fuvar külön költség 290 kor.[ona] 70 fillér volt, erre fedezetet kaptam a Nagyságos úrtól 40 koronát, Thury Zsiga bácsitól 60 koronát, tehát így még 190 K 70 f. maradt fedezetlen.” Mivel a korcsmárosok és fuvarosok követelték pénzüket, Gacsályi kölcsönből kiegyenlítette őket, de a váltó július 20-i lejáta előtt ő is szeretett volna hozzájutni a hiányzó kortespénzhez. MNL SZSZBML XIII. 21. 6. d. 18/C. cs. 38. pallium Tiszakóród, 1910. július 6. Gacsályi József Luby Gézához.

szaélésekkel vádolta meg a hatóságokat, minek következtében vizsgálat indult.⁶¹⁰

A belügyminisztériumból Falussy Árpád 1906. június 2-án kapta az utasítást, hogy adjon tájékoztatást az interpellációban foglaltakkal kapcsolatban, és készítsen részletes jelentést, hogy a képviselő-választások alkalmával „a nemzetiségi választók részéről követtetett-e el hatóságilag megállapított izgatás, rendzavarás és törvénybeütköző cselekmény”.⁶¹¹ A főispánnak a június 5-én kézhez vett utasításra igen gyorsan, június 10-i határidővel kellett volna reagálnia. Mivel ezt nem tette meg, június 18-án, majd június 23-án szintén sürgető felszólítást kapott a belügyminisztérium államtitkárától. A jelentést június 26-ra készítette el.

A honvédelmi miniszter által elrendelt eljáráshoz kissé amatőr módon kezdtek hozzá, ugyanis a kassai IV. számú csendőrkörletti parancsnokság a neki alárendelt csendőrséget ért vádak kivizsgálásával egy, az ügyben érintett személyt bízott meg. Azt, aki a nagysomkúti választásnál a kirendelt csendőrségi karhatalom parancsnokaként volt jelen. Erről értesülve Jékelfalussy jobbnak tartotta a feladatot újra, egy másik törzstisztnak kiadni.⁶¹² A lefolytatott vizsgálat a vádnak egy pontján sem állapított meg hatósági túlkapást vagy mulasztást, a szatmári tragédiákért a nemzetiségi izgatókat tette felelőssé.

A képviselő-választást megelőző napon, május 2-án a nagysomkúti kerülethez tartozó Karulyán a két párt felizgatott választótáborra között el-mérgesedett hangulatból adódóan csendőri fegyverhasználatra került sor, minek következtében ketten halálosan, négyen súlyosan megsebesültek. Hatósági intézkedés folytán a választás előtt két nappal a kerületnek azokba a községeibe – Karulyára is⁶¹³ –, ahol a személy- és vagyónbiztonságot veszélyeztetve látták a hivatalos közegek, csendőrök kivezénylésére került sor. A parancs úgy szökött, hogy a közbiztonság megőrzése érdekében a választás reggelén a választókkal együtt vonuljanak a kerületi székhelyre.

A Karulyán kisebbségben lévő Teleki-párti választók május 2-án már délután gyülekeztek, és a szekeresek is felvonultak, hogy még aznap el-induljanak csendőri fedezettel Nagysomkútra. Este hatkor az útra kelt – nagyrészt román ajkúakból álló – menetet botokkal, kapákkal, karókkal és kaszákkal felfegyverzett, ittas románok vették körbe. A szekerek oldalán

⁶¹⁰ MNL OL 148 268. cs. 1906-13-4687

⁶¹¹ Uo. 61017/1906. I-a Budapest, 1906. június 2.

⁶¹² Uo. 7144 sz/elnöki/1906. honvédelmi miniszter átirata a belügyminiszterhez Budapest, 1906. július 13.

⁶¹³ Karulyán kívül Kovás, Felsőkörtvélyes és Jóháza községekbe vezényelték ki járőröket. Uo. Kassa 1906. július 23. Jelentés az 1906. július 16-án 5248/cs.b. szám alatt kelt parancsra; Tény, hogy ezekben a községekben számarányukat tekintve a magyar lakosok kisebbségben voltak, míg például olyan településeken, ahol a románok alkották a kisebbséget, a hatóság nem tartotta fontosnak a prevenciót.

menetelő csendőrök szuronyt szegezve megkísérelték az út szabaddá tételét, de az ekkorra – a nap folyamán már másodszor félrevert harangok kongására – erőteljesen bevadult tömeg a járőrre vetette magát. A vizsgálatról szóló jelentés szerint a parancsnokló altiszt megpróbálta lecsillapítani a tömeget, egy kortessel románul is tolmácsoltatta intelmeit, ám miután törekvése kudarcot vallott, és kettejüket ütések is érték, valamint lefegyverzésük veszélye is fennállt, öt lövés dördült el. A hadbírószági vizsgálat a fegyverhasználat jogosságát megállapította. Vajda Sándor interpellációjában azt a vádat is megfogalmazta, hogy a gyilkosságokra azért került sor, mert a kirendelt csendőrség a néppel érintkezni nem tudott, mert a román nyelvet nem bírta, „így a nyelv nem értése következtében, pusztá sejtelenre békés polgárookra lőttek”.⁶¹⁴ Intézkedést sürgetett, hogy a román vidékeken románul tudó csendőrök teljesítsenek szolgálatot. A nemzeti-ségi honatya erre vonatkozóan azt a választ kapta, hogy „itt [...] nem a csendőröknek románul nem tudása idézte elő a fegyverhasználatot, hanem a féktelen nemzeti-ségi izgatások s épen azért a megtorló intézkedések is csak ez irányban érvényesítendőek, megjegyezvén, hogy a román vidékeken lehetőleg románul is értő csendőröknek alkalmazására eddigelé is, már a szolgálat érdekében is, a kellő figyelem fordítatott”.⁶¹⁵

A csendőrségi jelentés szerint Karulyán Vajda két kortese, Rákóczy Sándor joghallgató és Dale György napszámos agitációs tevékenysége következtében vált a kezdetben „eléggy nyugodt” lakosság hangulata izgatottá, majd veszélyessé. A csendőrök igazoltatták a választók számára szekerek biztosításának ürügyével érkezett kővárremetei férfiakat, ám mivel Rákóczy nem rendelkezett a szükséges okmányokkal, távozásra szólították fel, aminek eleget is tett. A korteseknek a teljesen szabad közlekedéshez ugyanis szolgabírói igazolásra volt szükségük, de a kővárremetei joghallgató csak községének előljárósága által kiállított okmánnyal rendelkezett. A testi sértésért már két alkalommal büntetett Dale György nem az ő nevére kiállított papírt mutatott, de azt a csendőrök nem vették észre, csak miután tudomásukra jutott, hogy Dale a faluban hencegve terjesztette a történeteket. Ezt követően elvették tőle az igazolványt. Kihallgatása során azt vallotta, hogy a csendőrök a falu végéig kísérték, miközben egy ker-

⁶¹⁴ Uo. Vajda Sándor országgyűlési képviselőnek folyó évi május 30-án előterjesztett interpellációjára.

⁶¹⁵ Uo. A Vajda Sándor országgyűlési képviselőnek folyó évi május 30-án előterjesztett interpellációjában a csendőrség ellen emelt vádak kivizsgálásának eredménye Budapest, 1906. október; A magyar kormány valóban törekedett rá, hogy a nemzeti-ségi területeken az ott élők nyelvét ismerő csendőrök szolgáljanak. 1907-ben a szlovákok lakta Csernován történt, halálos áldozatokat is követelő incidensben a csendőrök is szlovák anyanyelvűek voltak.

ten áthaladva egyikőjük puskatussal hátba ütötte és megpofozta. Állítását azonban sem tanúval, sem orvosi látlelettel nem tudta bizonyítani.

Vajda interpellációjában kifogásolta azt az egyébként egyáltalán nem szokványos hatósági eljárást, hogy Nagysomkúton a Román Nemzeti Párt választóit megmotozták. A nemzetiségi képviselő szerint ez méltatlan körülmények között történt, a csendőrök által rúgva, verve, gúnyolódva és „oláhozva”, rendkívül hosszadalmasan, reggel nyolc órától délután kettőig, és eközben nem ehettek, nem ihattak, természeti szükségüket nem végezheték. A vizsgálatról szóló jelentés szerint Vajda híveinek megmotozását a nagysomkúti szolgabírói hivatal kérte, mert gyanú merült fel azok felfegyverkezve érkezésére.⁶¹⁶ A motozás a magyarigeni honatya állításával ellentétben délelőtt 9 óra 15-től déli 12-ig tartott, a jelentésben az olvasható, hogy „gyorsan ment”, ami szintén túlzó megállapításnak tekinthető. Jól jellemzi a magyar hatóságoknak a nemzetiségi probléma kezeléséhez való hozzáállását, hogy Imreh Ferenc százados nagykárolyi szakasziparancsnok a motozás szabályszerű lebonyolításának motivációjaként Mihályi Tivadar román nemzetiségi képviselő jelenlétét említette meg, aki már akkor jelezte, hogy a parlamentben e tárgybán interpellálni fog. Imreh századost Vajda Sándor kérte az átvizsgálási folyamat felgyorsítására, amit nem teljesített. A százados szerint a választóktól csak a botokat kobozták el, pipákat és pipaszurkálókát nem.

Vajda előterjesztése rámutat, hogy Nagysomkúton a csendőrség és a közös hadseregbeli karhatalom parancsnoka között súrlódásokra került sor, amit a képviselő általános jelenségként tált, igen kellemetlen helyzetbe hozva ezzel a honvédelmi minisztert. Goiginger Lajos cs. és kir. alezredes, aki a magyar kormány szerint a nemzetiségi párttal szimpatizált, furcsállta a motozási eljárást, aminek hangot is adott. Vajda Sándor felkérte Mészáros Iván hadnagyot, nagybányai szakasziparancsnokot, hogy a kordont a Teleki grófi park kerítéséig tolja ki, hogy a választók ott végezhesék természeti szükségleteiket. Mészáros a léckerítésekkel ellátott parkban sétáló úri hölgyekre hivatkozva elutasította az óhajt. Megoldásként a középben feltornyozott fatörzsek mögötti helyszínt javasolta. Goiginger viszont utasítást adott a kordon kitolására, amit Mészáros nem tagadott meg, de kijelentette, hogy a felelősséget az alezredesre hárítja. Azt azonban valószínűleg minősítette a hadnagy, hogy Goiginger azt mondta volna neki,

⁶¹⁶ Szatmár vármegye főispánja a belügyminiszterhez küldött jelentésében ennek szükségességét azzal támasztotta alá, hogy a nagysomkúti szolgabíró egy Vajda-párti választótól egy forgópisztolyt és öt töltényt koboztatott el a csendőrséggel a választás napján. MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d.199/Eln./906. sz. 1906. június 26. Dr. Falussy Árpád jelentése a belügyminiszternek.

hogy „rosszabbul bánik a néppel, mint az állatokkal”.⁶¹⁷ A honvédelmi miniszter a fent ismertetett kérdésben tagadta – a szituáció nyilvánvalósága ellenére –, hogy a csendőrség és a k. u. k. karhatalom összetűzésben állt volna egymással, majd így folytatta az interpellációra adott választát: „A fennálló szabályok szerint a csendőrségi karhatalom parancsnoka közös működés esetén is nincs alárendelve a fegyveres erőből kiállított karhatalom parancsnokának s viszont, de természetes, hogy a cél érdekében közös megállapodással járnak el. – Épen ezért ha valamelyik fél az esetleg utólagos megbeszélés alapján, valamely már tett előleges intézkedését módosítja: ebben összeütközést látni nem helyes megítélésre vall”.⁶¹⁸ Nem tartotta tehát indokoltnak a nemzetiségi honatya által követelt csendőrség elleni megtorlást. „Ellenben mivel a katonai karhatalom részéről a nemzetiségi párttal szemben a választás alatt, a karhatalmi hivatással ellentétben állóan nem pártatlan, hanem feltűnően megnyilvánult rokonszenvezés és magatartás volt tapasztalható; az ez irányban szükséges intézkedések folyamatba tétettek”⁶¹⁹ – zárta választát a miniszter.

A szatmári főispán arról számolt be Andrassy belügyminiszternek, hogy a krassói és a nagysomkúti választópolgárok csendes és nyugodt természetűek, akiket a görögkatolikus román lelkészek fanatizáltak. A műveltség alacsony fokán álló embereket templomaik és szabad vallásgyakorlatuk elvesztésével akarták a nemzetiségi képviselőjelöltek támogatására rávenni. Azt is közölte, hogy Erdély különböző területeiről érkeztek lelkészek, ügyvédjelöltek, papnövendékek a nemzetiségi jelöltek népszerűsítésére. A két kerület több községében a függetlenségi, illetve alkotmánypárti választópolgárok – akik szintén román ajkúak voltak – csak csendőri fedezet mellett vonulhattak át az újtukat álló nemzetiségi pártiak feltartóztatási kísérletei miatt.⁶²⁰

A krassói képviselő-választás végjátékaként Amacon két román ajkú meggyilkolására és több súlyos sebesülésre került sor. A vizsgálati jelentés szerint a választás után este tíz óra körül a Krassóból már ittas állapotban hazaérkezettek a község egyik kocsmájában italoztak tovább, ahonnan a magyarok kidobtak egy román férfit, aki bandát gyűjtve akarta megbosszulni az őt ért sérelmet. A tanúvallomások szerint a verekedést a románok kezdték, de a jegyzőkönyvből nem állapítható meg, hogy a meghaltakat

⁶¹⁷ MNLOL 148268. cs. 1906-13-468717. sz. M. kir. IV. számú csendőrkerület Nagybánya, 1906. június 28. Mészáros Iván hadnagy jelentése a magyar kir. csendőrszárnyparancsnokságnak.

⁶¹⁸ Uo. A Vajda Sándor országgyűlési képviselőnek folyó évi május 30-án előterjesztett interpellációjában a csendőrség ellen emelt vádak kivizsgálásának eredménye Budapest, 1906. október.

⁶¹⁹ Uo.

⁶²⁰ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d.199/Eln./906. sz. 1906. június 26. Dr. Falussy Árpád jelentése a belügyminiszternek.

a magyarok vagy esetleg saját társaik ütötték le. Vajda Sándor interpellációja kiterjeszkedett dr. Ardeleán János amaci görögkatolikus lelkész csendőri meghurcolására, de ezt a vizsgálat nem támasztja alá. Ardeleán tanúvallomása szerint ő a választásról visszajövet ittas és ennek dacára útközben mégis kocsmákba betérő, egymással verekedő híveitől félelmében megszökött. Az amaci tragédiáról értesülve az is tudomására jutott, hogy a község békéjének megzavarásáért őt okolják, ezért kérte püspökétől áthelyezését, amire a szomszédos falvakban tartózkodva várt.

Az aranyosmeggyesi kerületben, ahol 1906-ban szintén fellépett román nemzetiségi jelölt dr. Tatár János személyében, a karulyaihoz és az amacihoz hasonló esetre nem került sor. A rendelkezésünkre álló dokumentumok szerint itt Andrassy belügyminiszter közegeit arra utasította, hogy a fölösleges összeütközéseket kerüljék, és csak akkor nyúljanak a hatósági nyomásgyakorlás eszközeihez – de akkor feltétlenül –, ha a beavatkozás a koalíció jelöltjének győzelméhez szükséges. Vécsey László édesanyjához intézett leveléből tudjuk azt a bizalmas információt, hogy nemzetiségi ellenjelöltjének akcióba lendülése esetére milyen forgatókönyvben gondolkodott Andrassy. „Az új főispán kinevezése napok kérdése, a legjobb híreket hozza nekem Pestről, többek közt Kossuth Franzi »áldását«, de Andrassy Gyula parancsát is: figyelni az adminisztrációt az érdekemben (pl. ad hoc lecserélni a szolgabíró).[...] [Falussy] megígérte, hogy »arról majd teszünk«. Ez idáig semminemű intézkedést nem tettek”.⁶²¹

A helyi hatóságok Vécsey szociáldemokrata „ellenfelét” a belügyminiszteri mérséklő utasításig negatív diszkriminációban részesítették, minden alkalmat megragadva tevékenységének akadályozására. Csizmadia a következő panasztáviratot küldte a belügyminiszternek április 25-én: „Ma akartam megkezdeni körutamat aranyosmeggyesi kerületben színerváráljai járásban Bikszád és Avasújfalu községekben. Jóllehet községi elöljáróságoknál és főszolgabíráknál szabályszerűen bejelentetett, jegyző és központosított csendőrök szolgabíró rendeletére hivatkozva kijelentette, esetleges pártgyűlésünket karhatalommal vereti széjjel. Csendőrök állandóan mintegy üldöztek és poggyászatot távollétemben Bikszádon átkutatták. Zavargásokat elkerülendő kénytelen voltam Szatmárra visszatérni. Én pedig szolgabírónak ázsiai rendeletével szemben 1874. évi 33. törvényre hivatkozva követelem, hogy belügyminiszter úr a választás szabadságának a szociáldemokrata jelölt számára is érvényt szerezzen azonnal, mert különben a bekövetkező eseményekért felelősséget miniszter úrra hárítom”.⁶²²

⁶²¹ Uo.

⁶²² MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. Csizmadia Sándor távirata a belügyminiszterhez 1906. április 25.

A szatmárnémeti szociáldemokrata pártszervezet elnöke is panaszt nyújtott be, mert az aranyosmeggyesi előjáróság és a jegyző megtagadta pártgyülésük bejelentésének átvételét, és a szatmári főszolgabíróhoz utasította elvtársát, mivel az aranyosmeggyesi választókerületben nem volt főszolgabírói székhely. Ezt az eljárást azért sérelmezték a szociáldemokraták, mert az 1874-es választójogi novella 104. paragrafusa értelmében át kellett volna venni a kérelmet. „Ha az aranyosmeggyesi kerületben Nagyméltóságod ki nem oktatja szigorúan a faluk basáit, akkor előre is lemondhatunk arról, hogy egyetlen pártgyűlést is tarthassunk, amint ez az elmúlt esztendőben is történt”⁶²³ – zárta részben dühös, részben elkeseredett sorait az elnök. Andrassy tájékoztató jelentést kért az ügyben. A főszolgabíró azzal magyarázta a bejelentés tudomásul nem vételét, hogy a pártgyűlést kérelmező Makszin Tógyer már volt büntetve (15 napi elzárást és 100 korona pénzbüntetést kapott) engedély nélküli gyűlésezés miatt, így személye nem jelentett biztosítékot a közrend megőrzésére. Azt is közölte továbbá, hogy Csizmadia Sándor április 25-én programbeszédének⁶²⁴ megtartására tett bejelentéseit tudomásul vette.⁶²⁵ A szocialista jelölt panaszos táviratainak száma szépen gyarapodott, mert további három községben megtagadták kampánybeszédének megtartását, korteseit a hatóságok letartóztatásokkal próbálták kivonni a munkából, és még pártjának kiáltványa kapcsán is felelősségre vonták. Az ügyészégi vizsgálat azonban nem találta a nyomtatványt alkalmasnak arra, hogy izgatás vétsége miatt eljárást kezdeményezzen.⁶²⁶ „Ahol különös szükség nem forog fenn sem panaszlót, se párthívei szabadságát nem korlátozni”⁶²⁷ – szölt az alispán utasítása a választás előtt két nappal.

Végezetül szólnunk kell még az 1905-ös választás során hivatalos hatastörben elkövetett visszaélésekről. Az 1905. május 14-i vármegyei közgyűlésen Luby Béla megemlítette, hogy a csengeri választókerületben Popovics nagypeleskei bírót a választás éjjelén a szolgabíró felfüggesztette, mert a Függelenségi és 48-as Párt érdekében korteskedett.⁶²⁸ Szatmár vármegyében 1905-ben a legnagyobb tétje az országgyűlési képviselő-választásnak a Szabadelvű Párt számára a stabil függetlenségi többségű mátisalkai kerületben volt, ahol alaposan eldurvult a kampány. Szunyog Mihály 1905. január 22-én távirati feljelentést intézett Tisza István belügy-

⁶²³ Uo. 044513/1906. A szatmárnémeti szociáldemokrata pártszervezet panasza a belügyminiszterhez 1906. április 23.

⁶²⁴ 1906. április 28-án Sárköz, Adorján, Sárközújlak, Batizvasvári; április 29-én Aranyosmeggyes; április 30-án K.szentmárton, Udvari, Berend és Petőháza.

⁶²⁵ MNL SZSZBML IV. B. 757. 28. d. Főszolgabírói jelentés az alispánhoz 1906. április 27.

⁶²⁶ Uo. Főszolgabírói jelentés az alispánnak 1906. május 1.

⁶²⁷ Uo. Alispáni távirat a színváraaljai főszolgabíróhoz 1906. május 1.

⁶²⁸ Szatmár-Németi, 1905. május 17.

miniszterhez Ilosvay Endre ellen. „Ilosvay főszolgabíró hallatlan erőszakkal korteskedik, törvényteleniséget törvénytelenségre halmoz. Bartos Andor kiküldött miniszteri hivatalnokkal házról-házra jár, közegei ellenem aljas rágalmakat terjesztenek, kíséretemhez tartozó igazolványos választópolgárokat törvénytelenül, ok nélkül letartóztatja, őket törvénytelenül 24 óra óta fogva tartja, kihallgatásukat készakarva halogatja, mit tanuk esküvel bizonyítanak. Ellene több bűnvádi feljelentés tétetett. Kérem saját hatáskörében nevezettet törvényes útra téríteni, egyébként izgatása és törvénytelenségei folytán történendőkért se én, se pártom felelősséget nem vállal”⁶²⁹

A feljelentésből kiolvasható, hogy a Szabadelvű Párt részéről Barthos Andor kereskedelemügyi titkár, a kerület egykori képviselőjelöltje érkezett Mátészalkára Nagy László népszerűsítésére. Barthos a főszolgabíró kihallgatásakor felvett vizsgálati jegyzőkönyv szerint egy esküvőre érkezett óapáti rokonaihoz, mint meghívott násznagy, és eközben mátészalkai barátainak és ismerőseinek meglátogatását is beiktatta programjába. A mátészalkaiak számára ismeretlen Szunyog kortesei minden bizonnyal azzal akartak jobb benyomást gyakorolni a választókra, hogy a fővárosi ügyvéd nemesi származását hangsúlyozták. Ilosvay főszolgabírónak azonban tudomására jutott, hogy Szunyog Mihály valójában egy nevet változtatott zsidó férfi, akit korábban Strasser Miksának hívtak. Természetesen ettől kezdve a Nagy-hívek igyekeztek gúnyt űzni a függetlenségi jelöltből. Ezt a kortesfogást a Polgári Radikális Párttal szimpatizáló Nagykároly még az 1910-es kampány során is sűrűn emlegette Szunyog hitelrontására törekedve. Ilosvay főszolgabíró visszautasította az ellene emelt panaszt, Szunyog Tolna megyei korteseinek letartóztatását pedig izgatás vétségének elkövetésével indokolta. Annyit elismert, néhány órát igénybe vett nevezettek személyazonosságának megállapítása és a kihallgatás.⁶³⁰

A dualizmus rendszerének választási korrupciója – mely a kortársak szemében a törvényi tiltás ellenére teljességgel elfogadott dolognak számított – a történettudomány számára rég ismert jelenség. A kor embere egyáltalán nem botránkozott meg azon, sőt el is várta, hogy a politikai pártok a programbeszédeken, a zászlókitűzési ceremóniákon, az egyházi szertartások keretében elhangzó politikai iránymutatásokon, a sajtó általi befolyásoláson kívül pénzzel, étellel és itallal is motiválják képviselőjelöltjük támogatására. A választást megelőző időszakban természetesnek tekintették a negatív kampányt is, s a kortesek sok esetben feszültségeket indukáló magatartásformáit. Az 1905-ös és 1906-os szatmári országgyűlési képviselő-választásokkal kapcsolatos forrásaink azt bizonyítják, hogy a

⁶²⁹ MNL SZSZBML IV. B. 757. 22. d. 8399/905. Szunyog Mihály mátészalkai ker. országgyűlési képviselőjének panaszja Ilosvay Endre főszolgabíró ellen.

⁶³⁰ Uo. Jegyzőkönyv a 2737/905. sz. alispáni rendelet alapján folyamatba tett vizsgálat során Mátészalkán 1905. június 5-én lefolytatott meghallgatásról.

kormánypárt és az ellenzék politikai erkölce egyáltalán nem különbözött egymástól, egyik pártformáció sem morális aspektusból közelítette meg a kampányban alkalmazott módszerek meghatározásának kérdéskörét, valamennyit „a (jó) cél szentesíti az eszközt” elv vezérelt.

VI.

AZ 1905–1906-OS „NEMZETI ELLENÁLLÁS” SZATMÁRBAN

Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választásoknak a dualizmus történetében példátlan eredménye kormányzati válsághoz vezetett. A parlamentarizmus szabályai szerint az uralkodónak a győztes koalíciót kellett volna megbízni kormányalakítással, ám annak programja veszélyeztette az 1867-es építményt. Ezért Ferenc József – élve felségjogával – imparlamentáris módon fél évig még a kisebbségbe került Tisza István által vezetett Szabadelvű Párt kezében hagyta a kormányrudat, majd az ausztriai félalkotmányosság tapasztalataiból ötletet merítve 1905. június 18-án egyik hűséges, parlamenten kívüli, párt nélküli magyarországi bizalmasára, a kitüntetésekkel elhalmozott, a dualista rendszer változatlan fenntartásához ragaszkodó Fejérváry Géza báróra, a darabonttestőrség parancsnokára ruházta a miniszterelnökséget.⁶³¹

Az ezt közlő királyi kézirat felolvasását és az új kormány székfoglalását a képviselőház 1905. június 21-i, 38. ülése tűzte napirendjére. A honatyák szünni nem akaró zajjal és bekiabálásokkal adtak hangot elutasításuknak.⁶³² Majd Kossuth Ferenc javaslatát – szavazás útján – elfogadva, a képviselőház kimondta: mivel a Fejérváry-kormány nem felel meg a parlamentáris kormányforma követelményeinek, iránta „bizalmatlansággal viseltetik”.⁶³³ Az uralkodó második kéziratának felolvasása után – melyben Ferenc József az országgyűlés üléseinek 1905. szeptember 15-ig történő elnapolását hozta tudomására a Tisztelt Háznak – báró Bánffy Dezső is hatá-

⁶³¹ Nem tekintjük feladatunknak az országos politikai események ismertetését, ehhez lásd többek között Dolmányos István: A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Akadémiai Kiadó, Bp., 1976.; Gonda Imre–Niederhauser Emil: A Habsburgok. Bp., 1998.; Gratz, 1992. II. 86.; Hanák Péter: Az 1905–1906. évi politikai válság. In: Hanák Péter (főszerk.): Magyarország története 1890–1918. I. Bp., 1983. 570–571.

⁶³² KN 1905/10. I. 461.

⁶³³ Uo. 468.

rozati javaslattal állt elő. Indítványára kimondták, „hogy a kormány nem csak súlyos alkotmány sértést követett el a ház elnapolásának kieszközölésével, hanem hogy fennállása és egész kormányzása alkotmányellenes, hogy az állami jövedelmeknek, különösen a közadóknak igénybe vételére és az állami kiadások eszközölésére feljogosítva nincs, hogy a véderő kiegészítését, illetőleg létszámának fentartását törvényesen nem eszközölheti, sem ujoncozás által, sem pedig az 1888: XVIII. t. – cikkben megjelölt rendkívüli módon, hogy kereskedelmi szerződésekre vonatkozólag idegen államokkal nem tárgyalhat és hogy különösen tilos neki a közösügyi költségek fedezésére a magyar állami pénztárból bármely összeget fordítani”.⁶³⁴

A törvényhatóságokat pedig emlékeztették alkotmányvédő hagyományos feladataikra, az 1888. évi XXI. törvénycikk 20., valamint az 1504. évi I. törvénycikk 5. és 6. §-aira, és arra, elvárják tőlük, hogy az alkotmányellenes kormányzatot ne támogassák. Ugyanezen a napon a főrendiház is kinyilvánította bizalmatlanságát a „darabont kormány” iránt Dessewffy Aurél gróf és társai határozati javaslatára.⁶³⁵

A képviselőház felhívására a vármegyék jelentős részében – köztük Szatmárban is – „nemzeti ellenállás” bontakozott ki.⁶³⁶ A szatmári ellenzéki akciók értelmezésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a vármegyében a századfordulón már komoly hagyományokkal rendelkező egyesületek, egyletek működtek, ami a politikai társadalom önszervező erejét jelzi számunkra.

Szatmár vármegye közönsége az 1905. augusztus 3-án tartott rendkívüli közgyűlésen emelte fel elsőként tiltakozó szavát. Ezen a közgyűlésen – melyen az alispán betegsége miatt Ilosvay Aladár főjegyző elnökölt – került felolvasásra Kristóffy József búcsúirata is, amelyet nem követett ünnepélyes búcsúztatás, egyszerűen irattárba helyezni rendelték.⁶³⁷ A vármegyei közgyűlés gróf Károlyi István és Luby Géza országgyűlési képviselők indítványára törvénytelennek, alkotmányellenesnek nyilvánította a „darabont kormányt”, és leszögezte, hogy tiltakozik ellene, és rendeleteit nem hajtja végre.

A vármegye rendezett tanácsú városainak és községeinek megtiltotta az állami adók beszedését, illetve, hogy az addig befizetett összeget az adóhivatalba beszolgáltassák. Tisztviselőitől, a városi és községi előljárók-

⁶³⁴ Uo. 475.

⁶³⁵ Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának jegyzőkönyvei. I. füzet. Pesti Könyvnyomda - Részvény-társaság, Bp., 1906. 31–32. A határozati javaslat névszerinti szavazásra bocsátásakor 54 igen, 19 nem szavazatot adtak le a főrendiház tagjai.

⁶³⁶ A „nemzeti ellenállás” gyakorlatilag a törvényhatósági (elsősorban vármegyei) tisztviselők és a kormányhatalom csatája volt. Szabó Dániel: Századfordulós azonosulásformák. In: Valóság 1991/11. 23.

⁶³⁷ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1905. 2205. doboz, 12932/905. alisp.

tól elvárta, hogy minden kormányhatósági intézkedést foganatossítatlanul küldjenek vissza, amely újoncok önkéntes szolgálatba állására, tartalékosoknak és póttartalékosoknak az 1888. évi XVIII. törvénycikk alapján történő behívására vonatkozik. Kimondták továbbá, hogy ha a rezisztenciában való részvételért a megyei és községi tisztviselőket bármiféle sérelem vagy kár érné, a törvényhatóság teljes erkölcsi és anyagi elégtételre kötelezi magát. Készen állt a forgatókönyv arra az esetre is, ha a kormány a fentebb ismertetett határozatokat az 1886. évi XXI. törvénycikk 10. §-ára való hivatkozással megsemmisítené. A teendő a következő: a megsemmisítő határozatot érvénytelennek minősíti és figyelmen kívül hagyja.⁶³⁸ A belügyminiszter természetesen minden esetben megsemmisítette a kormánnyal szembeni ellenállás jegyében hozott határozatokat.⁶³⁹

Az alispánt eltiltotta a vármegye közönsége attól, hogy az augusztus 3-i közgyűlési határozatokat felülvizsgálat céljából felterjessze a belügyminiszterhez. Erre azért volt szükség Szatmárban, mert Nagy László feltétlen híve és támogatója volt Kristóffy Józsefnek, így a Fejérváry-kormánynak is. Szatmárban tehát nem állt fenn elvazonosság az alispán és az 1905 nyarára ellenzéki többségűvé vált megyei közgyűlés között. Az alispán – akit az uralkodó Kristóffy közbenjárására 1905. október 21-én szatmári főispánná, majd 1906 áprilisában Szatmár és Szabolcs vármegye királyi biztosává nevezett ki⁶⁴⁰ – kemény harcot vívott „a renitensekkel”.

Az ellenállási akciók szervezésével, irányításával Szatmár vármegye közönsége egy 60 tagú bizottságot bízott meg, mely elnököt soraiból választott gróf Károlyi István személyében. Ügyvivő alelnökként vette ki részét a munkából Papp Béla ügyvéd, nagykárolyi függetlenségi pártelnök. A testületnek hivatalból lett tagja az alispán – aki azonban a Fejérváry-kormány híveként az üléseket nem látogatta –, a főjegyző és a tiszti ügyész. A 60-as bizottság indítványokat készített elő az alkotmányvédelem jegyében a vármegyei közgyűlésekre. A tagok között találunk Károlyi Istvánon kívül még három szatmári honatyát: Luby Gézát, Luby Bélát és gróf Teleki Pált, valamint Falussy Árpádot is, aki jutalmul az 1905–1906-os kormányválság lezárultával elfoglalhatta Szatmár vármegye főispáni székét. A kormány és ellenzék közti kötélhúzás alatt egy tagcserére került sor. A nemzetiségi Lukács Konstantin kilépésével megürült helyre báró Vécsey Lászlót, a sárközi uradalom alkotmánypárti birtokosát választot-

⁶³⁸ MNL SZSZBML IV. B. 757. 35. d. 14079-1905. Az 1905. augusztus 3-án tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvi kivonata.

⁶³⁹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1905. 2207. doboz, (a továbbiakban: 2207. doboz) 125885/1905./II-a.

⁶⁴⁰ MNL OL K 26 778. cs. 1901/1906. Báró Fejérváry Géza magyar miniszterelnök felterjesztése Nagy László Szatmár és Szabolcs vármegyékre nézve kinevezett királyi biztos nyugellátásának biztosítása iránt.

ták azon az 1905. december 28-i vármegyei közgyűlésen⁶⁴¹, melyet a Nagy László által kirendelt csendőrség szuronyai miatt nem a megyeházán, hanem a városi tornacsarnokban tartottak meg a megyebizottsági tagok.⁶⁴² Az Andrásyval szimpatizáló Vécsey László a koalíciós kormányzás idején az aranyosmeggyesi választópolgárok parlamenti képviselőjét látta el.

Az ellenállás ereje leginkább azon mérhető le, hogy hoztak-e létre ellenállási alapot a rezisztencia miatt megtorlásban részesülő tisztviselők javadalmazásának biztosítására, s ez mekkora összegre rúgott, továbbá az ellenszegülés mutatója lehet a dotáció beszüntetésének ténye is. Szatmár vármegye javadalmazását Kristóffy 1905. december 1-jétől kezdődően szüntette be.⁶⁴³ A Fejérváry-kormány támasztát a törvényhatóságban az a gárda jelentette, melynek élén Nagy László alispán állt. A szembenállók erőviszonyait, létszámbeli alakulását jól példázza az 1905. szeptember 7-i közgyűlésen született szavazati arány arra a kérdésre vonatkozóan, hogy az alispán ellen a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálatot elrendelik-e és állásából felfüggesztik-e, mivel Nagy László a közgyűlés tilalma ellenére az augusztus 3-i közgyűlési jegyzőkönyvet eljuttatta a belügyminiszterhez. A 82 igen és 63 nem szavazat értelmében elrendelték a vizsgálatot, és felfüggesztették Nagy Lászlót. Kristóffy azonban ezt a határozatot is megsemmisítette. Az október 12-i közgyűlés, melyen jóval nagyobb számban jelentek meg a megyebizottsági tagok, újra kimondta a „darabont kormánnyal” szembeni ellenállást, de a 60-as bizottságnak az alispán felfüggesztését kimondó indítványát 119 nem és 107 igen szavazattal elvetette. A többség elfogadta Nagy László érvelését, hogy politikai elvei miatt senki nem vonható fegyelmi eljárás alá.⁶⁴⁴

A kormánypártot támogatók és az ellenállók következő egymásnak feszülése az első fejezetben már ismertetett november 6-i ülésen történt meg, melyen Nagy László híveivel együtt főispáni beiktatására készült, de az ellenzék tiltakozása jeleként az ilyenkor alkalmazott protokollt fölborítva minden ünnepélyességtől megfosztotta Nagyt.

A 60-as bizottság a törvényhatóság dotációjának megszüntetését követően gróf Károlyi István nevére a Nagykárolyi Önszegélyező Népbanknál egy folyószámlát nyitott, s a megye adófizetőit fölszólította állami egyes adójuk 30%-ának megfelelő pénzüsszeg befizetésére, hogy a rezisztáló

⁶⁴¹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Acte comite suprem 1906. 2228. doboz, 24999-1425/905. Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1905. december 28-án tartott rendkívüli közgyűléséről.

⁶⁴² A „küzdők” kitartásának elismeréseként a tornacsarnokban 1906. május 29-én emléktáblát helyeztek el, amit Luby Géza leplezett le. Nagykároly és Vidéke, 1906. május 31.

⁶⁴³ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2218. doboz, 407/905.

⁶⁴⁴ Uo. Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1905. október 12-én s folytatva tartott rendes közgyűléséről.

tisztviselők fizetését biztosítani tudják.⁶⁴⁵ Ezt a felhívást a Szatmárvármegye című hetilap is népszerűsítette. Az adóösszegeken kívül néhány adomány is érkezett. Szunyog Mihály, a mátészalkai kerület országgyűlési képviselője 2000 koronával járult hozzá az ellenállási alaphoz⁶⁴⁶, ami egy vármegyei aljegyző vagy egy járási szolgabíró éves fizetésének felelt meg.

Az „adózási hajlandóság” hamar alábbhagyott. 1906. január végére kb. 80 000 koronára rúgtak a befizetések, amelyből a decemberi, januári és februári illetmények folyósítása 60 000 koronát emésztett fel.⁶⁴⁷ A 60-as bizottság február 24-i ülésén már a bomlás kezdeti jelei mutatkoztak. Károlyi István gróf ezt megakadályozandó kijelentette, hogy az 1907. január 1-jéig elegendő tisztviselői fizetések felét magára vállalja. Az alkotmányvédő bizottság tagjai pedig kötelezték magukat, hogy augusztus 1-jéig állami egyenes adójuk arányához mért összeggel gyarapítják az ellenállási alapot. Leszögezhetjük tehát, hogy Szatmár nem tartozott a legjobban felkészült törvényhatóságok közé, hiszen a vármegyék közül a két év múlva esedékes tisztújításig csupán Abaúj-Torna, Békés, Csanád és Szabolcs tudta biztosítani tisztségviselőik fizetését.⁶⁴⁸

Szatmár vármegyében az 1906-os év a harc eszközeinek és módszereinek eldurvulását hozta. Nagy László februárban hozzálátott a rezisztáló tisztviselők felfüggesztéséhez vagy elmozdításához, akiket hozzá lojális emberekre cserélt ki.⁶⁴⁹ Ilosvay Aladár főjegyzőt Majos Károly vármegyei születésű belügyminiszteri anyakönyvi felügyelővel helyettesítette, aki alispán-helyettesként is tevékenykedett. Ilosvay esetében egy kis jogi hiba csúszott az ügymenetbe, ugyanis a főjegyző felfüggesztése esetére nem, csak elmozdításakor adott az 1886. évi XXI. törvénycikk 65. §-a helyettesítési jogot. Mangu Béla, Madarassy István és Kerekes Zsigmond aljegyzőket, Kende Péter közigazgatási gyakornokot már véglegesen elmozdította. Pótlásukat Brebán Aurél Kornél nagybányai ügyvédjelölttel, Filep Gyulával, Mády Lajos úpesti, Nagygyőri Béla kolozsvári ügyvédjelölttel, valamint Zanathy Mihály közigazgatási gyakornokkal, volt nagykárolyi közjegyzővel oldotta meg. Schlott Viktor volt bírósági aljegyző is kinevezést kapott, István János helyettes szolgabíró, Rónay László nagykárolyi

⁶⁴⁵ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2207. doboz: Szatmár vármegye Nemzeti Ellenállást Intéző Hatvanas Bizottsága nevében gróf Károlyi István elnök felhívása.

⁶⁴⁶ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare Administrative 1906. 2212. doboz: Jegyzőkönyvi kivonat Szatmár vármegye közönségének Nagykárolyban 1906. április 19-én tartott rendkívüli közgyűléséről.

⁶⁴⁷ A tisztviselők közül többen hitelekkel rendelkeztek. A fizetésüket folyósító Nagykárolyi Önségélyező Népbank azonban nem adta ki a hitelezőknek járó fizetési hányadot, a tisztviselők pedig nem mutattak törlesztési hajlandóságot. Ezért a hitelezők pereket indítottak a vármegye ellen. Szatmár és Vidéke, 1905. december 24.

⁶⁴⁸ Horváth, 1907. 36–76.

⁶⁴⁹ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2185. doboz.

lakos pedig helyettes várnagy lett. Nagy László támasztékai közé tartozott Nagy Sándor I. aljegyző, tb. főjegyző, valamint Kemény Emil főispáni titkár, vármegyei tb. aljegyző is.⁶⁵⁰ Természetesen Nagy László szükség esetén számíthatott a karhatalmi erőkre is. Az ellenzék a közigazgatás megbénításával igyekezett céljához közelebb kerülni. Először is megpróbálták megakadályozni, hogy az elmozdított hivatalnokok helyébe léptek hozzájussanak az intézendő ügyekhez szükséges iratokhoz. Manguék ugyanis az aljegyzői irodák kulcsait eltüntették, az aktákat pedig a szekrényekbe, íróasztalokba zárták.⁶⁵¹

A 60-as bizottság 1906. február 25-én nyílt felhívást tett közzé a helyi lapokban, melyben figyelmeztetett minden megyei, városi és községi hivatalnokot, hogy csakis Ilosvay Aladár főjegyzőt tekintheti a szatmári törvényhatósági bizottság törvényes alispánhelyettesének, és csakis az ő aláírásával ellátott rendeletek a kötelezők. A felhívás célt ért, Majos Károly 1906. március 7-én a következő helyzetjelentést küldte Nagy Lászlónak: „Miután az erdődi, fehérgyarmati, nagybányai és nagysomkúti főszolgabírák az általam kiadott hivatalos rendeleteket és iratokat rendre visszaküldik s ezen törvénybeütköző eljárásuk által a közigazgatási ügymenetet lehetetlenné teszik, sürgős intézkedést kérek arra nézve, hogy a tisztviselők kötelességeik pontos teljesítésére Méltóságod hivatali hatalmával reá kényszeríttessenek s illetőleg az engedetlenkedők helyére Méltóságod által oly egyének állíttassanak, kikkel a közigazgatásnak már is súlyosan megzavart menete a rendes kerékvágásba téríttessék”.⁶⁵² Mindössze három főszolgabíró – Gönyei István, Böszörményi Endre és Ilosvay Endre – lépett ki az ellenálló tisztviselők köréből.⁶⁵³ Ilosvay 1906. február 23-án súlyos és gyógyíthatatlan betegségére hivatkozva nyugdíjazását kérte a főispántól, s annak elintézéséig szabadságolását, de Nagy László a mátészalkai főszolgabírót a nyugdíjazás elintézéséig hivataláért felelőssé tette.⁶⁵⁴ Ilosvay pedig nem akarta nyugdíját veszélyeztetni az ellenállásban való részvétellel, így inkább engedelmeskedett Nagy főispánnak. Március első napjaiban Schönplufug Richárd főügyész, Ilosvay Ferenc árvaszéki el-

⁶⁵⁰ MNL SZSZBML IV.B. 751. 13. d. Nagy László királyi biztos jelentése a belügyminiszterhez az általa kinevezett tisztviselők illetményéről, 1906. április 7.; Kemény Emil Kemény Alajos nagykárolyi pénzügyigazgató fia volt.

⁶⁵¹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. Elnöki iratok 1906. 10-1906. Majos Károly alispán helyettes, vármegyei helyettes főjegyző jelentése a főispánhoz, 1906. március 4.

⁶⁵² Uo. 14/1906.

⁶⁵³ Jékey Sándor és ifj. Péchy László főszolgabírók ellen a joghatóságuk alatt álló községi jegyzőkhöz és bírókhoz 1906. február 27-én intézett felhívás miatt nyomtatvány útján elkövetett izgatás vétsége miatt vizsgálat indult. MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 3412/1906. Hoffmann József, a debreceni kir. törvényszék vizsgálóbírójának értesítése Nagy László főispánhoz Debrecen, 1906. március 27.; A hatalomváltás után azonban az eljárást beszüntették.

⁶⁵⁴ Uo. Főispáni távirat Ilosvay Endréhez, 1906. február 23.

nők és Gáspár Pál, Illyés Olivér, Bornemissza Géza árvaszéki ülnökök is a behódolást választották.⁶⁵⁵

Felsőbányán 1906. március 1-jére virradóan falragaszok lepték el a várost a következő szöveggel: „Felhívás! Polgártársak! Ha a Fehérvári kormány bármilyen rangú küldöttje városunkban bármilyen okból megjelenne, annak senki semmi pénzért vagy ígéretért semmit se adjon!! Semmiféle szolgálatot neki senki ne teljesítsen, vendéglős lakást és étkezést ne adjon, bérkocsis rendelkezésére ne álljon, üzletekben ki ne szolgálják, mert aki ezen felhívás ellen cselekszik hazaárulónak bélyegeztetik és a hazafias társadalomból kiküszöböltetik”⁶⁵⁶ Bay rendőrkapitány azonnal intézkedett a kirekesztésre buzdító plakátok leszedetéséről.

Az ellenállóknak a „darabont kormányhoz” lojális tisztviselők elleni magatartása 1906. március 17-én már súlyos tettelegességgé fajult. Brebán Aurél Kornél szolgabíró a Magyar Király szállói szobáját elhagyva az étteremben megvacsorázott, majd a kávéházi részlegben hírlapokat olvasott. Hamarosán társasága is lett a szintén Nagy László-csoporthoz tartozó István János személyében. Szokatlan külső zajra lettek figyelmesek, mire Brebán a revolveréért, István törösboltjéért nyúlt. Kirilla Adolf joghallgató vezetésével egy 8 tagú vasbotokkal felszerelt ellenzéki társaság jelent meg. Először csak szóváltásokra került sor, majd Brebánra ráborították az előtte lévő márványasztalt, leteperték a földre, pisztolyát elvették, és vasbotokkal ütlegették. Majosnak Kristóffyhoz küldött jelentése szerint a pincérek érkeztek Brebán segítségére, akik a támadókat kirakták a kávéházból. Az alispánhelyettes Wesser Ignác tulajdonost is felelőssé tette, aki szerinte távollétével hallgatólagosan tagadta meg a közbelépést megtámadott vendégeitől. Az orvosi látletet a szolgabíró 2 arcdaganatot, 2 arcsebet, a jobb alsó fülcimpa lehasítását, 1 dobhártyáig érő mély fülsebet és 5 nagyobb vállsebet adatolt.

Majos szerint Kirilláék már március 15-én is inzultálták a kormánypárti tisztviselőket (Kemény Emilt, Rónay Lászlót és Brebánt), amikor gróf Károlyi István ünnepi beszédéről jövet érkeztek a kávéházba, de ekkor a nagyszámú kormánypárti értelmiség jelenléte miatt az egymásnak esés csak éles szóváltásokban nyilvánult meg, igaz, a megfenyegetettek a kávékonyha szervírozóállványán keresztül kényszerültek távozni. Rozenfeld Zsigmondot, a kormány Szatmárvármegyei Közlöny című hírlapjának munkatársát is megtámadták az utcán, aki azonban be tudott menekülni egy házba, és eltorlaszolta magát. Majos az egyre rosszabb közbiztonság miatt karhatalmi rendteremtést javasolt a belügyminiszternek: államren-

⁶⁵⁵ Szatmárvármegye, 1906. március 10.

⁶⁵⁶ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 1/1906. Bay rendőrkapitány jelentése a főispánhoz, 1906. március 1.

dőrséget és katonaságot, amit azonban Kristóffy nem teljesített. Ő legcél-szerűbbnek megfelelő létszámú csendőrség kirendelését tartotta.⁶⁵⁷ Nagy-károlyban március 22-én a közbiztonsági szolgálatot a városi rendőrségtől átvette a csendőrség, és a helyi őrsöt 30 fővel megerősítették.⁶⁵⁸ A kormány-pártiak helyzetének ellehetetlenítéséhez a nagykárolyi takarékpénztár ve-zetői úgy kívántak hozzájárulni, hogy a lojális tisztviselők váltóadósságait rögtön peresítették, illetve néhányuk adósságait összevásárolták, ellenük csődöt kértek, hogy a köztisztviselői állásra képtelenné tegyék őket.

1906 márciusára az ellenálló vármegyék többsége megadta magát. Szatmárban ez nem így történt, itt március folyamán még mindig keményen feszült egymásnak a hatalomért harcoló két csoportosulás. Az orszá-gos politikában azonban változás állt be, mely új irányt szabott a loká-lis eseményeknek is. A bomlásnak indult ellenzéki koalíció vezetői 1906. április 4-én titkos paktumot kötöttek az uralkodóval. Az alku lényege az volt, hogy a koalíció a kormányra kerülés fejében lemondott programjáról, azaz a hadsereg-re vonatkozó nemzeti követeléseiről, az önálló vámterület-ről, vállalta a költségvetés és az újoncjutalék megszavazását, a „darabont kormány” által kötött külkereskedelmi szerződések törvénybe iktatását, a Tisza- és a Fejérváry-kormány felmentését minden anyagi és jogi fele-lősség alól, és mérsékelt választójogi reformot helyezett kilátásba.⁶⁵⁹ Ígé-retet tett továbbá az új választások lebonyolítására. Az áprilisi paktumról a közvélemény csak 1908 decemberében szerzett tudomást. Ferenc József 1906. április 7-én a koalíció bizalmát is élvező Wekerle Sándornak adott kormányalakítási megbízást. Április 8-án Nagy László szabolcsi és szat-mári királyi biztost menesztették.⁶⁶⁰

Április 21-én az uralkodó dr. Falussy Árpád budapesti ügyvédet, szatmári földbirtokost, a „nemzeti ellenállás” aktív részvevőjét nevezte ki Szatmár vármegye és Szatmárnémeti főispánjává. Beiktatására fényes külsőségek közepette került sor Nagykárolyban az 1906. május 8-i köz-gyűlésen, Szatmárnémetiben május 10-én.⁶⁶¹ Május 29-én alispánja is lett a törvényhatóságnak Ilosvay Aladár személyében. Az így megürült főjeg-yzői állásért már folyt némi küzdelem a román származású, de megmagya-rosodott, szakmailag elismert Mangu Béla vármegyei II-od aljegyző és dr. Péchy István erdődi főszolgabíró között, melyből a jelentős családi nexu-

⁶⁵⁷ Uo. 5456/1906. Alispáni jelentés a megyei tisztviselők elleni merényletekről és kérelem karhatalom kirendelése iránt, 1906. március 18.

⁶⁵⁸ Uo. 123/906.

⁶⁵⁹ Pedig az uralkodó hajlandó lett volna beleegyezni az általános választójog bevezetésébe, ahogyan tette ezt a Monarchia osztrák államfelében.

⁶⁶⁰ MNL OL K 26 778.cs. 1955/1906.

⁶⁶¹ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. 177/1906. Főispáni jelentés a belügyminiszterhez, 1906. május 16.

sokkal rendelkező Péchy került ki győztesen.⁶⁶² Az 1905–06-os kormányzati válság tehát teljes vezetőcserét eredményezett Szatmár vármegyében.

Érdekes megvizsgálni a polgármestereknek a rezisztencia idején tanúsított politikai viselkedését is, hisz 1904 decemberében még valamenynyien egyetértettek Tisza István „erős kéz”-politikájával. Megemlítendő, hogy az 1905. október 12-i vármegyei közgyűlés tárgyalta Nagybánya város tanácsának szeptember 28-án kelt kérelmét,⁶⁶³ melyben a „nemzeti ellenállást” kimondó augusztus 3-i (660/905. sz.) határozat betartása alóli felmentésért folyamodott. Az egykori szabad királyi város évente átlagosan 30 000 korona államsegélyben részesült, amelytől nem kívánt elesni az állami adó be nem fizetése miatt. A közgyűlés az állandó választmány javaslatát elfogadva Nagybányát speciális helyzetére való tekintettel mentesítette nevezett határozatban foglaltak teljesítése alól.⁶⁶⁴ A nagykárolyi és a nagybányai városvezető, Debreceni István, valamint Gellért Endre 1905 novemberében még részt vett Nagy László főispáni bankettjén,⁶⁶⁵ de aztán a rezisztálókhoz csatlakozva ők is befizették adóik egy részét a vármegyei tisztviselők javadalmazását biztosító alapba. Nagy László Debrecenit alkalmasnak tartotta a Szatmármegyei Közlöny ellenőrzésére, ami arra utal, hogy bizalmi köréhez tartozónak vélte. A nagykárolyi polgármester nagy valószínűséggel kettős játékot űzött, próbálta megtalálni a legkedvezőbb magatartást a tisztviselők számára egyáltalán nem könnyű és nem egyértelmű szituációban. Gellért Endre 1906 januárjában belépett a Függetlenségi és 48-as Pártba, ami biztosította számára az új főispán támogatását. Ennek ellenére mégsem sikerült megtartania polgármesteri pozícióját.

Pap Géza szatmárnémeti polgármester⁶⁶⁶ Kristóffy József távozását követően a Fejérváry-kormánytól megbízást kapott a főispáni teendők ellátására. Ezt a város függetlenségi párti országgyűlési képviselője,

⁶⁶² A főispán Mangu Bélát tiszteletbeli főjegyzővé nevezte ki. SZSZBML IV. B. 752. 44. k. 1906. május 29-i ülés.

⁶⁶³ ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2218. doboz, 4327/1905. sz. Nagybánya város polgármester-helyettesének kérelme Szatmárvármegye törvényhatósági bizottságához Nagybánya, 1905. szeptember 28.

⁶⁶⁴ Uo. 2207. doboz, 18691/905. 976/905. bjk. sz.

⁶⁶⁵ Bár Nagykaroly rendezett tanácsú város képviselő-testülete Károlyi István gróf és 66 képviselő-testületi tag indítványára 1905. július 31-én kimondta az ellenállást. Határozat született arról, hogy a város az alkotmányellenes kormány rendelkezésére sem adót, sem újoncot nem bocsát, az ezekben való közreműködést megtagadja, az országgyűlés által meg nem szavazott, de önként befizetett adót nem szállítja be az állampénztárba. A városi képviselő-testület az 1906. március 25-i közgyűlésen azonban gazdasági érdekeit és tisztviselőinek sorsát kezelve prioritásként, mégis a „leszerelés” mellett döntött. 83 szavazattal 20 ellenében határozat született a fogyasztási adó bérátalányának beszolgáltatásáról.

⁶⁶⁶ Pap Géza 1902-től 1906 decemberében bekövetkezett haláláig volt Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező város polgármestere. Politikailag a Szabadelvű Párttal szimpatizált.

dr. Kelemen Samu rosszállással fogadta. Interpellációjában szemére vetette a polgármesternek és a városi tanács tagoknak, hogy szembehelyezkedtek az 1905. július 15-i városi közgyűlés határozatával, amely a „nemzeti ellenállásban” való részvételről szólt.⁶⁶⁷ Pap Géza végül érzékelve a közgyűlés tagjainak hangulatát, nem kívánta élezni a helyzetet, és csatlakozott az ellenálláshoz, de mindvégig mérsékelt magatartást tanúsított. A függetlenségi pártiak is magukévá tették azt a magyarázatot, hogy Pap Géza nem „darabont tisztviselő”, hiszen a főispáni állás üresedése esetén a polgármester törvényesen helyettesíti a főispánt. A koalíciós politikusok részéről azonban mindvégig érzékelhető volt a bizalmatlanság Pap Géza irányában. Az 1905. augusztus 29-i rendkívüli közgyűlésen a városi tanács alkotmányvédő bizottság alakítására tett javaslatot. A 15 tagú testület elnöke Uray Géza függetlenségi pártelnök lett, de tagjai között találjuk dr. Keresztszeghy Lajost, a Szatmárnémeti Szabadelvű Párt elnökét is.

Az ellenállásban részt vevő, véglegesen elmozdítható tisztviselők sorával 1906 januárjában foglalkozott a közgyűlés. Döntés nem született, ugyanis várakozó álláspontra helyezkedtek a bizottsági tagok. Az ország más törvényhatósági joggal rendelkező városainak magatartását kémlelték. Abban pártszimpátiától függetlenül egyetértettek, hogy az érintettek megkérdezése nélkül ebben nem határozhatnak. A polgármester ígéretet tett, hogy a városi közgyűlés nélkül nem intézkedik. Szatmárnémeti polgárai körében minden bizonnyal előfordult az önkéntes adófizetés, ugyanis 1906 márciusában az ellenállók elhatározták, hogy nyilvánosan felolvassák azok neveit, akik a közgyűlés többszörös állásfoglalása dacára leróják adójukat a törvénytelen kormány számára.

A kormány és Szatmárnémeti között 1906 márciusában kezdett élesedni a konfliktus, amikor Kristóffy belügyminiszter másodszor is megsemmisítette a közgyűlés határozatait, és felhívta a tisztviselőket az önként befizetett adók nyolc napon belüli beszolgáltatására. Továbbá arra, hogy nyilatkozzanak, hajlandóak-e segédkezni az önként belépő újoncok előállításánál. A szatmárnémeti ellenállók nem mutattak akkora elszántságot, mint a megyebeliek, nem merték felvállalni tisztviselőik egzisztenciális

⁶⁶⁷ ANDJSM 216 Primăria Oraşului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 25 6713/1905. 1905. augusztus 11. Dr. Kelemen Samu bizottsági tag interpellációja a polgármesterhez és a városi tanács tagjaihoz a városi közgyűlés által 1905. július 10-én a nemzeti ellenállás szempontjából hozott határozat végre nem hajtása miatt; Az 1905. július 10-i városi közgyűlésen határozat született a törvénytelennek nyilvánított „darabont kormány” rendeleteinek negligálásáról, kimondták, hogy nem nyújtanak segédkezet az újoncozás előkészítéséhez, fogatosításához, a tartalékosok és póttartalékosok behívásához, az önként befizetett adókat nem továbbítják a kincstárnak, a tisztviselőket pedig eltiltották ezek végrehajtásától. Ennek ellenére a befizetett adókat még 1905. július 31-én is beszállították az állampénztárba, sőt a honvédelmi miniszter rendeletét is tudomásul vette a városvezetés, és csak augusztus 3-án kezdte el végrehajtani a közgyűlési határozatot.

válságba taszítását. Az 1906. március 22-i közgyűlésen, mely iránt a bizottsági tagok nem mutattak túl nagy érdeklődést, a már megszondázott tisztviselek óhajának megfelelően az alkotmányvédő bizottság javaslatára kimondták, hogy az eddigi ellenálló határozatok elviekben való fenntartása mellett szabad kezet adnak a tisztviseleknek, maguk dönthetnek arról, eleget tesznek-e a belügyminiszeri utasításnak. Pap Géza polgármester és a vehemens dr. Kelemen Samu is céltalannak titulálta a további rezisztenciát „az áprilisi paktum” előtt két héttel.⁶⁶⁸

Az 1906 áprilisában kinevezett, 1865. március 15-én Érendréden született dr. Falussy Árpád személyében egy helyi kötődésű politikus foglalhatta el Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényhatósági joggal rendelkező város főispáni székét, amire már 1895 óta nem volt példa. Ez a momentum is hozzájárult Falussy kezdeti népszerűségéhez, aki elsősorban Polónyi Géza igazságügy-miniszterhez és Andrássy belügyminiszterhez fűződő nexusának köszönhetette kinevezését. Az 1905-ös országgyűlési képviselő-választáskor Budapest IV. kerületében Falussy vezette Andrássy kampányát Tisza István ellen.⁶⁶⁹ A koalíciós főispán népszerűségi indexét apja 48-as múltja is kedvezően befolyásolta.⁶⁷⁰ Az 1847-ben szolgabíróvá választott, jogvégzett Falussy Mihály 48-as honvédként vette ki részét a szabadságharcból. Az önkényuralom alatt Bukovinában tartózkodott, a kiegyezés után a nagykarolyi járás első szolgabírójaként tevékenykedett, majd megyei tiszti főügyésként. A későbbiekben pedig Nagykaroly rendőrkapitányaként.

⁶⁶⁸ Pap Géza a hatalomváltást követően már csak rövid ideig állt Szatmárnémeti élén. A gyomor- és szívproblémákkal küszködő, érzelmesedésben szenvedő városvezető 1906. december 8-án elhunyt. Utódává dr. Vajay Károly tiszti főügyészt választották.

⁶⁶⁹ A választást azonban 54 szavazattöbbséggel Tisza nyerte. MNL OL K 148 292. cs. 2732/1905.

⁶⁷⁰ A helyi sajtóorgánumok életrajzát közölve előszeretettel emlékeztek meg nagyapjáról, a zalai származású Falussy Mihályról (1773–1844), aki a Kazinczy Ferenc körül csoportosulókhöz tartozva kapcsolatba került Martinovics Ignáccal. Martinovics segítségével a tizenegy nyelven beszélő, széles látókörű Falussy Mihályt Blum álnéven alkalmazták a császári titkos levéltárban, ahol a családi emlékezet szerint terhelő adatokat keresett a Rákóczi-szabadságharc résztvevői ellen munkálkodókról. Ezek nyilvánosságra hozatalával kívánt hozzájárulni egy magyarországi forradalom kitöréséhez. A Martinovics-féle összeesküvéssel való leszámoláskor Falussy Erdélybe, majd a román fejedelemségekbe menekült, ahol hat évig nyelvmesterként dolgozva tartotta fenn magát. Kazinczy Ferenc hívására hazatérve Virág álnéven írogatott. (Falussy Mihály Kazinczy unokahúgát, Fráter Évát vette feleségül.) A családi történet szerint ő fordította le titokban Bonaparte Napóleon francia császárnak a magyarokhoz intézett proklamációját, tehát nem Batsányi, akinek az átültetést tulajdonították. Ezzel magyarázható, hogy Batsányit pár évi raboskodás után a bécsi kormány szabadon engedte. Az ellenőrizhetetlen családi emlékezet szerint a napóleoni háborúk után érkezett Falussy Mihály Érendrédre, ahol egy zsellérház paticsfalában rejtette el a fordítást, és a bécsi levéltárban gyűjtött adatokat, melyek egy tűzvész alkalmával megsemmisültek.

Szatmár vármegye koalíciós főispánja Nagykárolyban járt középiskolába. Debrecenben jogot hallgatott, majd a budapesti egyetemen avatták a jogtudományok doktorává, és itt tett ügyvédi vizsgát is. Ügyvédjelöltként kezdődött szakmai együttműködése Polónyival, akinek irodavezetőjeként dolgozott az 1890-es évek elejéig, majd praktizálni kezdett. A politikába való bekapcsolódása is erre az időre tehető. Politikai íróként is propagálta a Függetlenségi és 48-as Párt elveit. 1894-ben Bartha Miklóssal, Holló Lajossal, Ugron Gáborral, Szederkényi Nándorral, Szluha Istvánnal, Meszlényi Lajossal ő is részt vett a Magyarország függetlenségi párti napilap megalapításában. Falussy aktív szerepet vállalt a józsefvárosi Függetlenségi Párt 1896-os létrehozásában, melynek elnöke lett. A fővárosi ellenzéket tömörítő Sas-kör igazgatójaként is a párt pozíciójának erősítésén munkálkodott. Szatmár megye politikai életébe való bekapcsolódása a századfordulón vette kezdetét.

Falussy feleségének, Jerney Margitnak reprezentációs feladatot szánt mind installációin, mind az ezeket követő főispáni látogatásokon.⁶⁷¹ Beiktató beszédében – melyben rá jellemzően nem fukarkodott az ígéretekkel – egyértelművé tette, hogy eleget kíván tenni a felelősségre vonást szorgalmazó társadalmi elvárásnak. „Építeni jöttem én ide, egy másfél évig tartó gyászos korszak után, de eljöttem gyomlálni is, hogy kivessem a bogáncsot, a kik egy időre szégyent és gyalázatot hoztak Szatmár vármegye hírnevére”⁶⁷² – fogalmazta meg a célkitűzést, mely a jelenlévők éljenzését váltotta ki.

A „főbűnös” Nagy László ellen volt alispáni és főispáni minőségében elrendelt fegyelmi ügyeket a belügyminiszter 1907 novemberében megszüntette. Ifj. gróf Andrassy Gyula nem nézte jó szemmel a „darabont tisztviselők” üldözését, még lemondással is fenyegetőzött, ha a koalíciós politikusok nem hagynak fel a hajtóvadászattal. Minden bizonnyal ez a belügyminiszteri álláspont is szerepet játszott abban, hogy a szatmári főispán időnként mérsékletet tanúsított, ami bizonyos esetekben vehemensebb párttársai, leginkább Luby Géza oppozícióját váltotta ki. A Függetlenségi és 48-as Párt megyei elnöke az 1906. május 29-i közgyűlésen támogatta a vármegyei ellenállásban részt nem vevő tisztviselők ellen a fegyelmi eljárást megelőző vizsgálat megindítását. A május 28-i pártértekezleten kifejtette álláspontját, miszerint arra törekszik, hogy a közéleti pozíciókat „régit”, azaz kipróbált függetlenségekkel töltsék be. A társa-

⁶⁷¹ A házasságkötésre 1895-ben került sor. Jerney Margit az 1840-es évek híressé vált ázsiai utazójának, a magyarok őshazáját kereső Jerney Jánosnak volt az unokája. A jelentékeny irodalmi munkássága miatt az MTA tagjává választott Jerney János inspirálta gróf Zichy Jenő „felfedező” útjait. Szatmármegyei Közlöny, 1906. április 25.; Szatmár-Németi, 1906. április 29.; Szamos, 1906. április 26.

⁶⁷² MNL SZSZBML IV. B. 752. 44. k. 1906. május 8-i ülés.

dalmi bojkottot azonban a kevésbé jelentős szerepet vállalókkal szemben elutasította, mert egy példabeszédre utalva nem tartotta helyesnek, hogy „a kis tolvajokat megbüntessék, míg a nagyokat futni hagyják”. A társadalmi bojkottnak gyengébb idegzetűeknél súlyos következménye is lehetett. Jó példa erre Orosz Sándor szatmári kir. alügyész, aki 1906. június 28-án agyonlőtte magát.

Balsay József szatmári kir. ügyész a „darabont kormány” támasztékául szolgált a kormányválság idején. Az ellenállók leghangosabb szócsövét, a Falussy érdekeltségében álló Szatmárvármegye című lapot többször elko-boztatta. Ő adott utasítást Demidor Ignác nagykárolyi rendőrkapitánynak a „darabont tisztviselőket” bántalmazók letartóztatására is. Falussy Árpád Polónyi igazságügy-miniszterhez szóló jelentésében olvasható, hogy Luby Géza a közigazgatási bizottság ülésén indítványozta, hogy a tanácskozáson ne tűrjék meg Balsayt, aki nevezett bizottság előadója volt. A főispán próbálta elsimítani a kínos szituációt, kijelentette, hogy ebben a kérdésben sem neki, sem a közigazgatási bizottságnak nem áll jogában állást foglalni, hiszen ez az ügyész legfőbb hatóságát, azaz az igazságügy-minisztert illeti. Ennek bekövetkeztéig átmeneti megoldásként javasolta, hogy az alügyésszel helyettesítse magát, amibe mindkét fél beleegyezett. Falussy megoldásként Balsay áthelyezését tanácsolta. Falussy ekkor említést tett Orosz Sándor alügyész öngyilkosságáról is, de a jelentés okként egy kártyaaffért jelölt meg. A megyefőnök álláspontja szerint a tragédiára azért került sor, mert a társai által hamiskártyázással vádolt alügyész nem bírta elviselni a lokális társadalom bojkottját.⁶⁷³

A Fejérváry-kormányt támogató Kemény Alajos királyi tanácsos, nagykárolyi pénzügyigazgató ellen is határozottan felléptek a bosszúra éhes megyebizottsági tagok. Keményt a főispáni installáció utáni tisztelgések során a gyülekező teremben történt megjelenésekor „megabzugolták”.⁶⁷⁴ Kemény Alajost is áthelyezték Szatmár megyéből.

A vármegye joghatósága alatt álló, Nagy Lászlót kiszolgáló tisztviselők ellen fegyelmi eljárás indult. Nagy főispáni eskütételét az eskümintaszöveg felolvasásával elősegítő Nagy Sándor I-ső aljegyző, a felelősségre vonást elkerülendő, benyújtotta nyugdíjazás iránti kérelmét.⁶⁷⁵ Ezt tette Rába

⁶⁷³ MNL SZSZBML IV. B. 751. 3. d. Falussy Árpád jelentése Polónyi Géza igazságügy miniszternek Nagykaroly, 1906. június 28.

⁶⁷⁴ Nagykaroly és Vidéke, 1906. május 10.

⁶⁷⁵ A Nagykaroly és Vidéke elítélte és megszüntetendőnek titulálta azt a gyakorlatot, hogy a valójában még munkaképes, egyáltalán nem idős tisztviselők bizonyos szolgálati idő után nyugdíjazásukat kérik. Számtalan példa volt rá, hogy egy idő után már más, jól fizető állást szerzett az orvosi bizonyítvány szerint munkaképtelen egyén. Nagykaroly és Vidéke, 1906. július 5.

László vármegyei árvaszéki ülnök, valamint Ilosvay Endre⁶⁷⁶ mátészalkai és Böszörményi Endre csengeri főszolgabíró is.⁶⁷⁷ Mády Lajos, akit Nagy László a felfüggesztett aljegyző helyett alkalmazott, közigazgatási bírósági határozattal a kezében kérvényezett egyévi végkielégítést. A vármegye elutasította igényét.⁶⁷⁸

1906 májusában nyilvánosságra került egy 1906. február 3-i keltezésű okmány. Ezt a Fejérváry-kormány igazságügy-miniszteréhez címezték, kérve benne a nagykárolyi második – egy ideje üresedésben lévő – körjegyzői állás újbóli betöltésének engedélyezését. A dokumentumot a Nagykárolyi Függetlenségi és 48-as Párt egyik elnöke, dr. Adler Adolf is aláírta.⁶⁷⁹ Emiatt Adler benyújtotta lemondását a társelnökségről, amihez a megyei pártvezetés ragaszkodott. A nagykárolyi pártszervezet végrehajtó bizottsága május 27-i ülésén tárgyalta az ügyet. Teljes vállszélességgel kiállt a nagykárolyi ügyvéd mellett. A következő egyhangú határozat született: „Miután Dr. Adler Adolf pártelnök csak oly cselekményt követett el, mely a pártnak érdekeit egyáltalán nem érinti és miután a párt érdekében huzamosabb időn át oly tevékenységet fejtett ki, mely őt a párt elismerésére méltóvá teszi, a pártvezetőség javaslatához képest a végrehajtó-bizottság elhatározza és kimondja, miszerint Dr. Adler Adolf pártelnök személye iránt teljes bizalommal viseltetik, s ez okból lemondását el nem fogadja, hanem felkéri, hogy elnöki állását a tisztikar megbízatása lejártáig továbbra is tartsa meg”⁶⁸⁰ A nagykárolyi végrehajtó bizottság tehát elnéző magatartást tanúsított a furcsa eset kapcsán.⁶⁸¹ Luby Géza viszont csak azután tekintette befejezettnek az ügyet, miután Adler nyilatkozatban erősítette

⁶⁷⁶ Ilosvay Endre 1906. május 5-i nyílt levelében tiltakozott az ellene indított társadalmi és hivatali bojkott, valamint a fegyelmi eljárás ellen. Magatartását azzal magyarázta, hogy családját meg kívánta óvni az egzisztenciális problémáktól. Nehezményezte Ilosvay Aladárnak a rezisztenciában részt nem vevő tisztviselőkhez intézett felhívását, melyben a főjegyző a főispáni installációtól és tisztelgéstől való távolmaradásra szólított fel. Szatmárvármegye, 1906. május 12.

⁶⁷⁷ MNL SZSZBML IV. B. 752. 44. k. 1906. május 28-i ülés.

⁶⁷⁸ A határozat szerint a közigazgatási bírósági ítélet Mádynak azt az igényét hagyta jóvá, melyet Szatmár vármegye nyugdíjszabályzata azoknak az alkalmazottaknak biztosít, akiknek például hatósági átszervezés miatt szüntetik meg az állását. Mády esetében nem ez történt, és mivel „a kalandor politika szolgálatába szegődött”, Kristóffynak és Nagy Lászlónak volt alkalmazottja, nincs törvényes jogalap, hogy Szatmár vármegye a folyamodót az általa alkalmazott tisztviselők jogaiban részesítse. MNL SZSZBML IV. B. 752. 53. k. 1909. március 18.

⁶⁷⁹ Szatmárvármegye, 1906. május 12.

⁶⁸⁰ Nagykároly és Vidéke, 1906. május 31.

⁶⁸¹ Papp Béla cáfolta a Szatmárvármegye tudósítását a végrehajtó bizottság értekezletéről, miszerint ő felszólalásában azt mondta volna, hogy „a párt vezetősége feltétlenül elítélte dr. Adler Adolf cselekményét”. Ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy a pártvezetőség és a végrehajtó bizottság helytelenítette ugyan Adler eljárását, de senki sem indítványozta megbélyegző határozat hozatalát. Nagykároly és Vidéke, 1906. június 5.

meg, hogy a pártegység megőrzése érdekében határozottan ragaszkodik a leköszönéshez. Az „Adler-ügyet” azonban jelzésértékűnek tekinthetjük a párton belüli konfliktusok vonatkozásában is. 1906 októberében Papp Béla nagykarolyi pártelnök távozásakor⁶⁸² a főispánnak és támogató körének érdekeltségébe tartozó politikai lap az új elnökkel szembeni elvárásként fogalmazta meg az aktív pártéletre törekedve „a múlt mulasztásainak pótlását”.⁶⁸³ A kritika éle egyaránt irányult dr. Adler Adolf, Papp Béla, de tulajdonképpen Luby Géza ellen is. Bár Luby egyáltalán nem vádolható azzal, hogy nem ismerte fel a pusztán választási pártként funkcionálás hátrányait, hiszen pártelnökségének kezdetétől törekedett a permanenciára, az állandó működésre.

Vizsgálódásunk időkeretén túlmutat, de a „darabont tisztviselők” irányában tanúsítandó bosszúállási igény és a lokális Függetlenségi és 48-as Párton belüli ellentétek eklatáns példája „a Majos-ügy”. A Szatmár vármegyei születésű Majos Károlyt – aki vármegyei aljegyzőként, majd főispáni titkárként, később anyakönyvi felügyelőként, Ilosvay Aladár felfüggesztését követően pedig alispánhelyettesként tevékenykedett – 1907 szeptemberében Wekerle Sándor pénzügyi tanácsossá nevezte ki. Luby Géza és társai „a nemzeti ellenállás arculcsapásaként” értékelhető eset miatt felháborodásuk jeleként, elégtételt követelve bizalmatlansági indítványt terjesztettek az 1907. szeptember 5-i közgyűlés elé. Felirattal kívántak a képviselőházhoz fordulni Wekerle kérdőre vonását kérelmezve. Falussy főispán jóval mérsékeltabb álláspontját az állandó választmány által készített javaslat tartalmazta. Ez csupán garanciát követelt a miniszterelnöktől, hogy a jövőben hasonló, „a nemzet közérzetét sértő” kinevezésekre nem kerül sor. Falussy tolmácsolta a közgyűlés résztvevőinek a pénzügyminiszter gondolatait is, miszerint neki nem állt szándékában a szatmáriak hazafias érzületének megsértése. Luby Géza a tőle megszokott, harcias stílusban vetette el az állandó választmány indítványát, és kitartott eredeti elképzelése mellett, ami nyílt szembehelyezkedés volt a főispánnal. A szavazáskor Luby indítványát csupán 13 bizottsági tag támogatta.⁶⁸⁴ Falussy keresztülvitte ugyan akaratát, hiszen ebben a kérdésben a 67-es érzelműek is őt támogatták, de látható, hogy még pártján belül sem tudta kivívni azt a tiszteletet, tekintélyt, amelyre főispánként szüksége lett volna. Párton belüli ellenzékének vezére, Luby Géza az elszenvedett vereség után kifogást emelt Falussy erőszakos vezetési stílusa ellen. Nehezményezte, hogy a szónokokat szövegvonással fenyegette. Majd kérte, hogy a jövőben ne lépje át hatalmi körét. Ezekből a fővárosi és lokális újságok témájául is

⁶⁸² Papp Bélát, a 60-as bizottság társelnökét a szatmári kir. törvényszékhez nevezték ki.

⁶⁸³ Szatmár vármegye, 1906. október 6.

⁶⁸⁴ MNL SZSZBML IV. B. 752. 48. k. 17584/1907. 1907. szeptember 5-i ülés.

szolgáló afférokból majdnem lovagias ügyek kerekedtek, de végül kölcsönös félreértéseknek nyilvánítva a hírlapokban olvasható kijelentéseket, jegyzőkönyvi elintézést nyertek, így nem került sor párbajra.⁶⁸⁵

⁶⁸⁵ Nagykároly és Vidéke, 1907. szeptember 12.; A Majos-ügy még sokáig nem jutott nyugvópontra. A néppárti N. Szabó Albert először sürgetni próbálta a miniszterelnöki választ, majd kísérletet tett egy újabb indítványra. Törekvése nem ért célt, indítványa tárgyalásra alkalmatlannak és hiányosnak nyilvánítva került elutasításra. A határozat indoklásában az is szerepelt, hogy N. Szabó gyakorlatilag a Luby-féle javaslatot ismételte meg, amit a közgyűlés már megtárgyalt és szavazott is róla. Az indoklás így folytatódott: „Tekintettel végül arra, hogy a nemzeti kormány a horvátok és nemzetiségek által előidézett politikai obstructio letörésében nagy küzdelmet kénytelen kifejtetni, s e küzdelmében a vármegyei törvényhatósági bizottság a kormánnyal együtt érez, s kötelessége minden őszi magyar hazafinak nem a kormány munkásságát megakadályozni, hanem a kormánynak a közjóra irányuló tevékenységét elősegíteni, a törvényhatósági bizottság ily indítvány felterjesztését, melyben már egyszer határozott, tárgyalannak tekinti, s mint a kormány működésében zaklató eljárást az ismételt felirat felterjesztését mellőzte.” Luby Géza minden bizonnyal azért nem lépett fel erőteljesen N. Szabó Albert támogatójaként, mert érzékelve a harc kilátástalanságát, elejét akarta venni az ellene irányuló további támadásoknak. Ellenfelei ugyanis néppártisággal, klerikalizmussal vádolva igyekeztek Lubyt partvonalon túlra szorítani. MNL SZSZBML IV. B. 752. 49. k. 1907. december 12-i ülés; Egy év múlva, az 1908. december 29-i közgyűlésen a néppárti politikus tett még egy sikertelen kísérletet a „Majos-ügyben” a kormány választásának kicsikarására. Ekkor az 1907. december 12-i véghatározatra hivatkozva utasították el. A koalíciós kormány tehát nem reagált a szatmáriak felvetésére. MNL SZSZBML IV. B. 752. 52. k. 1584/1908. Bjk. 25267/1908.

VII.

A NAGYKÁROLYI KÁROLYIAK SZEREPVÁLLALÁSA SZATMÁRBAN AZ 1905–1906-OS REZISZTENCIA IDEJÉN

A jelentős politikai és gazdasági súllyal bíró gróf Károlyi István vizsgált időszakunkban Szatmár vármegye legtekintélyesebb és legvagyonosabb családjának feje volt. Károlyi gróf csatlakozása a Kossuth Ferenc vezette politikai csoporthoz – amint azt már említettük – az agráriusok Függetlenségi és 48-as Pártba való beáramlásával állt összefüggésben. Károlyi döntésében Apponyi Albert politikai magatartása bizonyult legfőbb motivációs tényezőnek. Az országszerte ismert Károlyi gróf Függetlenségi és 48-as Pártban szerzett tekintélyéhez minden bizonnyal hozzájárult családjának, elsősorban édesanyjának „48-as múltja”, illetve a famíliát az 1848–1849-es szabadságharc leverését követően ért megtorlás. Sőt még Károlyi István életútjában is találunk „szabadságharcos epizódot”. A kitűnő szónoki tehetséggel megáldott gróf, akinek jó érzéke volt a propagandához, fel is használta ezeket az elemeket a választási kampányban.

Károlyi István 1845. február 2-án született⁶⁸⁶ Károlyi György és Zichy Karolina ötödik gyermekeként. Hazafias érzülete jelentős mértékben táplálkozott a szülői mintákból. Édesapja, a Széchenyi István szűk baráti köréhez tartozó Károlyi György (1802–1877) a liberális reformellenzék meggyőződéses hívévé szegődve karolt fel minden olyan kezdeményezést, amely a fejlett európai országokhoz való felzárkózás lehetőségét hordozta magában, és csak a békés úton, fokozatosan megvalósuló haladás alternatívája volt elfogadható számára. Temperamentumos felesége, a reformkorban aktív közéleti szerepet játszó Zichy Karolina pesti szalonját a reformeszmék népszerűsítésének szolgálatába állította, a pozsonyi országgyűlések karzatán pedig ő irányította az ellenzéki követek melletti

⁶⁸⁶ Az országgyűlési almanachok február 2-i dátumot jelölnek meg, Éble Gábor munkájában február 3-a szerepel születési dátumként. Éble Gábor: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913. (a továbbiakban: Éble, 1913.)

hangulatkeltést. Széchenyi István naplóbejegyzéseiben is sűrűn szerepel a főúri társasági életben a nemzeti szellem terjesztését szívügyének tekintő grófnő. „K.[árolyi] Caroline és Rosty magyar táncot járnak...”⁶⁸⁷ – kapunk betekintést a „legnagyobb magyartól” az 1841. február 3-i kaszinóbálba. Károlyiné sikeres akciójáról tesz tanúbizonyságot az 1841. február 13-i bejegyzés: „Bál a Kaszinóban. Magyar táncot lejtett csaknem mindenki”.⁶⁸⁸ A Batthyány és Kossuth Lajos nevével fémjelezhető védegyleti mozgalom is élvezte Károlyiné támogatását.⁶⁸⁹ Hozzá és testvérehez, Batthyány Lajosné Zichy Antóniához írta Petőfi Sándor 1844-ben a Batthyány és Károlyi grófnék című versét.⁶⁹⁰ Batthyány Lajos és sógornője között rendkívül bensőséges kapcsolat alakult ki. Károlyi Mihály így írt erről: „Mondják, hogy a nagyanyám ebbe a tündöklő megjelenésű férfib, ebbe a nagy mangeur des coeurs-be [szívfaló, szívrabló] szerelmes volt. A gyűlölet, amelyet Batthyány gyilkosával, Ferenc Józseffel szemben érzett, mindenesetre szenvedélyes színezetű volt”.⁶⁹¹ Zichy Karolina élete végéig nem tudta megbocsátani Ferenc Józsefnek sógora kivégeztetését és a szabadságharc leverése utáni intézkedéseket.⁶⁹² Véleményének hangot is adott, ami igen csak kiélezte viszonyát a hatóságokkal. Unokája szerint „az osztrák városparancsnok, Susannak hívták a lovagias tábornokot, megizente neki, hogy nyilvánosan megvesszőzteti, ha nem hagy föl a megszálló katonaságot provokáló agitációjával”.⁶⁹³

1850 márciusában Károlyi Györgyné elhagyta az országot, így a család szétszakadt. Házi orvosuk vitte utána Marienbadba két legkisebb gyermekét: az ötesztendő Istvánt és a hároméves Pálmát. Mivel azonban mozgásában itt is korlátozták, először német területre, majd Svájcba költözött. 1855-től néhány évig Velencében tartózkodott, 1859-től 1862-ig Genovában, majd ismét Genfben, az 1880-as években történt hazatelepüléséig.

⁶⁸⁷ Viszota Gyula–Károlyi Árpád (szerk.): Széchenyi István. Napló. Bp., 1978. 933.

⁶⁸⁸ Uo. 935.

⁶⁸⁹ Fazekas, 2014. 37.

⁶⁹⁰ Eötvös, 1902. 60.; Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen. Bp., 1965. 13. (a továbbiakban: Károlyi, 1965.)

⁶⁹¹ Károlyi, 1965. 14.

⁶⁹² A Károlyiak pesti palotája először Jellasics, majd Haynau főhadiszállásaként funkcionált. Haynau a csurgói kastélyt jelölte ki a család tartózkodási helyéül. A haza védelmére huszárezredet kiállító Károlyi Istvánt (1797–1881) 1849 áprilisában letartóztatták. Kétévi börtönre, valamint pénzbüntetésre ítélték, de 1850 júliusában kiszabadult. Testvérét, Györgyöt (1802–1877) 1849 augusztusában tartóztatták le, de mivel nem sikerült semmilyen főbenjáró bűnt rábizonyítani, „csak” egyévi tiszta jövedelmének megfelelő 150 ezer ezüstitintnyi pénzbüntetést róttak ki rá. Fazekas, 2014. 37.

⁶⁹³ Károlyi, 1965. 17.

István grófot nyolcéves korában, 1853-ban hazavitték Magyarországra, így tanulmányait otthon végezte. Neveltetéséről kevés információ áll rendelkezésünkre. Fazekas Rózsa kutatásaiból tudjuk, hogy az édesapa mind a négy fia számára igyekezett olyan lehetőségeket biztosítani, hogy alapos, rendszerezett tudást szerezhessenek. Károlyi Gábor visszaemlékezései szerint erkölcsi nevelésük az osztrákgyűlöleten és a mély vallásosság mellőzésén alapult. „Az osztrákot gyűlölni, a papot komolyan nem venni, a vallásba el nem merülni, a keresztet nem nyaldosni, az álnokságot és színlelést kerülni s mindig, mindenben igazat mondani: ide edződött ki fiatalkori erkölcsünk”⁶⁹⁴ – fogalmazott kissé sarkítva az élete alkonyára megkeseredett gróf, akiben – unokaöccse, Károlyi Mihály szerint – Zichy Karolina „forradalmi szabadgondolkodása [...] maró szarkazmussá keseredett, amely sem vallást, sem hagyományt, sem tekintélyt nem kímélt”.⁶⁹⁵ A Károlyiak gyermeknevelési elvei közé tartozott a „keresztény vallásos érzés” kialakítása, mely megfogalmazást nyert Károlyi György végrendeletében is.⁶⁹⁶ A grófi család gyerekei tehát vallásos nevelésben részesültek, édesanyjuk csupán bigott katolikusokká válásukat kívánta elkerülni. Károlyi István is ebben a szellemben nevelte fiát és leányát. Távolságot tartott a 19. század végén megjelenő és bizonyos főúri családok támogatását élvező politikai katolicizmustól. Távolságtartása azonban nem jelentett teljes elhatárolódást.

Természetesen az arisztokrata öntudat kialakítására is nagy hangsúlyt fektettek a nevelők. Bár „fejükbe verték” az emberek egyenlőségéről szóló tanítást, és hogy a jobbagyot lenézni nem szabad, származásuk és vagyoniuk a véletlennek köszönhető, amit emberszeretettel és jó magaviselettel kell meghálálniuk, de mégsem engedték meg a grófoknak, hogy a nagy-károlyi kézművesek és parasztok gyerekeivel játszanak. Károlyi István mindig rajongással beszélt családjának eredetéről, a történelemben játszott szerepéről.⁶⁹⁷ Világnézetében kimutatható egy erős nemzeti elkötelezettség. Ugyanakkor büszkén emlegette az európai uralkodódinasztiákhoz fűződő rokoni nexusait.

István gróf először a pesti Piarista Gimnázium bejegyzett magántanulója volt, majd a középiskola rendes tanulója vált. Tanulmányi eredménye az évek előrehaladtával romló tendenciát mutatott. 1862-ben érettségizett, majd 1863-tól 1865-ig az egri Érseki Líceum magántanulójaként szerzett jogi végzettséget.⁶⁹⁸ 1865-ben anyja firenzei bérelt villájában működtetett szalonjában érintkezésbe lépett az emigráció tagjaival. Károlyi-

⁶⁹⁴ Eötvös, 1902. 72.

⁶⁹⁵ Károlyi, 1965. 13.

⁶⁹⁶ Fazekas, 2010. 44.

⁶⁹⁷ Eötvös, 1902. 115.

⁶⁹⁸ Fazekas, 2014. 37.

né az emigrációban is megőrizte rajongását a függetlenségi eszmék iránt. „Vendégszerető házáat mindig nyitva tartotta ama férfiak előtt, kik Viktor Emánuel vagy Garibaldi, vagy Kossuth Lajos nevében és megbízásából készítették elő a történelmi eseményeket. Az egész nemzet központja ekkor Flórenc volt”⁶⁹⁹ – emlékezett vissza Károlyi Gábor.

Károlyi grófné rendkívül tisztelte Kossuthot, de az emigráció vezetői közül Komárom várának szabadságharcos védője, a „turini remetével” konfliktusos viszonyban lévő Klapka György állt legközelebb hozzá. A kalandos vállalkozásokban örömet lelő Károlyi István és Tibor először az olasz egységért küzdő Giuseppe Garibaldi tábornakához akart csatlakozni, de 1866-ban anyjuk tudtával és feltételes beleegyezésével⁷⁰⁰ beléptek a Klapka-légióba, és a tábornok segédtisztjei lettek.⁷⁰¹

Az 1866. június 14-én kitört porosz–osztrák háború ugyanis megcsillantotta a magyar szabadság reményét. Bismarck azonban a magyar légióknak csak egy felforgató, riogató szerepet szánt. Esze ágában sem volt a Habsburg Birodalmat fölbomlasztani, csupán a német egyesítésből akarta kiszorítani. Klapka viszont a Kárpátokig nyomult abban a reményben, hogy akciójának eredményeképpen a béketárgyaláson a magyar kérdés terítékre kerül. Csalódnia kellett. A légió fölосzlásakor Károlyi István Tibor testvérével együtt szállította a határhoz hazatérni kívánó társait, ám elfogták és a Hotel Daunba⁷⁰² internálták őket. A mágánások között nagy tekintéllyel rendelkező, politikailag Deák-pártja felé gravitáló, az uralkodó haragjától tartó Károlyi György a hír hallatán meglehetősen dühösen reagált, de nem akadályozta meg Gábor közvetítő akcióját.⁷⁰³ Csáky Tivadarnak sikerült elérnie, hogy a Klapka-légiót cserbenhagyó Otto von Bismarck közbenjárjon a Károlyi grófok érdekében, akik így megmenekültek a haditörvényszék elé állástól. „Az egész Klapka-légió sem ártott annyit Ausztriának, hogy azért érdemes volna két embert fogva tartani”⁷⁰⁴ – mondta állítólag „a vaskancellár”.

⁶⁹⁹ Eötvös, 1902. 167.

⁷⁰⁰ Károlyi Gábor a feltételeket nem részletezte. Eötvös, 1902. 176.

⁷⁰¹ Károlyi Gábor szerint Kossuth Lajos nem nézte jó szemmel a Károlyi fiúk Klapkával való barátkozását. Az emigráció Kossuth körül csoportosuló irányzata és a forradalmi Komité (Klapka, Türr, Komáromy, gróf Csáky Tivadar) a porosz–osztrák háború megindulásakor Kossuth kezében egyesült, de a gyors békekötés miatt eredménnyel nem járt. Eötvös, 1902. 171.

⁷⁰² Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 302. Gábor gróf a Hotel Munchot említi. Eötvös, 1902. 175.

⁷⁰³ Károlyi Gábor beszámol arról a kaszinójelentről, amely apja és Szapáry Antal között zajlott le. A Károlyi György társaságát alkotó arisztokraták azon a véleményen voltak, hogy ne hagyja magukra fiait. Szapáry viszont az javasolta a grófnak, hogy a császár kegyének megtartása érdekében ne tegyen lépéseket a kiszabadításukra, ami Károlyi Gábort annyira felháborította, hogy erővel kellett visszatartani haragjának fizikális kinyilvánításától. Eötvös, 1902. 174.

⁷⁰⁴ Uo. 176.

A nagy „Don Juan” hírében álló Károlyi István ezt követően Párizsban élt 1867-es hazatéréséig. A világlátott gróf 1869 szeptemberében vette feleségül Pesten zombolyai és janovai Csekonics Margitot.⁷⁰⁵ Apja halálát követően övé lett a nagykárolyi kastély és a nagykárolyi uradalom.⁷⁰⁶

Károlyi Istvánt szoros barátság fűzte Rudolf trónörökshöz, Justh Zsigmond naplójában mulatótársakként emlegette őket. A főúri körökben is alapos szociológiai és lélektani megfigyeléseket tevő Justh szerint Rudolf kapcsolati hálójában kétféle embertípus kapott fő szerepet: egyrészt a „gondolkozók”⁷⁰⁷, másrészt a „Károlyi Pisták”. A „Károlyi Pistákat” olyan kategóriaként határozta meg, akikkel „dorbézolva el akarta felejtetni, hogy él”.⁷⁰⁸ 1884 őszén, amikor a trónörökös feleségével együtt három napig vendégeskedett barátja nagykárolyi kastélyában, a hazai országos sajtóorgánumok is beszámoltak a magas rangú látogató tiszteletére rendezett hajtóvadászatról.⁷⁰⁹ A közös vadászatok ezt követően is alkalmat biztosítottak kapcsolatuk ápolására. Igaza lehet Justh Zsigmondnak abban, hogy a Károlyi István és Habsburg Rudolf főherceg közötti nexus csupán a kellemes időtöltésen alapult, hiszen politikai nézeteik, gondolkodásmódjuk között jelentős eltérések mutathatóak ki. A főherceg nehezményezte a magyar politikai elit permanens harcát állami jogainak kiszélesítéséért, sőt Magyarország etnikai összetétele miatt már 1878-ban a dualista birodalomszerkezet megszüntetését tartotta kívánatosnak. Kritikusan szemlélte a magyar vezető réteg nemzetiségi politikáját, és megvetette a közéletben meghatározó súllyal bíró arisztokrácia mentalitását. A magyarországi politikai csoportok közül leginkább (ha nem is teljes mértékben) Tisza Kálmán irányvonalával szimpatizált.⁷¹⁰ Az agrárius Károlyi István viszont határozottan Tisza-ellenes álláspontot képviselt.

Kérdés persze, hogy a csak titokban politizáló és publikáló trónörökös őszintén megosztotta-e Károlyival véleményét, vagy a szórakozáson túl az együtt töltött idő csupán információszerzésre szolgált? Julius Szepshez, a Neues Wiener Tagblatt című liberális lap szerkesztőjéhez írt leveleiben többször hivatkozott magyarországi tapasztalataira, benyomásaira, érte-

⁷⁰⁵ Éble, 1913. Leszármazási tábla.

⁷⁰⁶ MNL OL, Károlyi levéltár P 414 Károlyi I. György iratai 165. k. Gróf Károlyi György elhunyt után fölvelt családi tanácskozási jegyzőkönyvek 1877. nov. 18.–1879. ápr. 30.; Károlyi György 1870-ben nagykárolyi és orosházi kerületi uradalmait Gyula fiának adta át. MNL OL, Károlyi levéltár P 395 Családtagokkal kapcsolatos iratok Lad. IV. No. 31.

⁷⁰⁷ A trónörökösről a történetírás sokáig meglehetősen egysíkú képet rajzolt, nem domborította ki azt a publicisztikai tevékenységet, melyet Rudolf 1881-től kezdődően kifejtett.

⁷⁰⁸ Justh-napló, 1889. 309. 1889. március 19–20-i bejegyzés.

⁷⁰⁹ Borovszky, 1908. 545–546.

⁷¹⁰ Hamann, Brigitte: Rudolf. A trónörökös és a lázadó. Bp., 1990. 289–292. (a továbbiakban: Hamann, 1990.)

süléseire.⁷¹¹ A nyilvánosság különböző színterein témául szolgáló barátságból Károlyi gróf kétségkívül profitált. A hallgatóságára nagy hatást gyakorló szónoklataiban annak ellenére emlegette tragikus körülmények között elhunyt vadásztársát, hogy élete végén súlyosan kompromittálta őt az 1889-es véderőtörvény-javaslat általános vitája során elhangzott képviselőházi szűzbeszédében. A magát akkor politikailag pártonkívüliként meghatározó Károlyi István első képviselőházi felszólalásában Tisza-ellenes tónusban nyilvánult meg, és az alkotmánybiztosítékok fontosságát hangsúlyozva, nemzeti jellegű követeléseket támasztva, Apponyi Albert határozati javaslatához csatlakozott, kínos helyzetbe hozva ezzel az osztrák birodalomfélben a haderőfejlesztést támogató Rudolf trónörökösét. Hoyos gróf emlékiratából tudható, hogy Károlyi István a parlamenti vita kapcsán több alkalommal táviratozott a főhercegnek, aki Bécsbe kérte. Károlyi azonban már nem találta életben a súlyos idegrendszeri problémákkal küzdő Rudolfot, aki a témát kutató történészek többségének véleménye szerint nagy valószínűséggel öngyilkos lett, de a rendelkezésre álló források alapján ez teljes bizonyossággal nem jelenthető ki.⁷¹² A fejlett kritikai érzékkel rendelkező, fiatalon tüdőbajban elhunyt Justh Zsigmond így fogalmazta meg a többszörös rokonházasságból adódott vérfertőzés következményét: „Én azt hiszem már így is született – a Wittelsbach vér, Európa legfinomultabb s legromlottabb fajtája”.⁷¹³ Az arisztokrata szalonokba bejáratos Justh arról is írt naplójában, hogy a mayerlingi tragédia előtt egy héttel a trónörökös elküldte arcképét Károlyi Istvánnak egy búcsúlevél stílusára hasonlító üzenetváltás kíséretében. Információi szerint Károlyinak tudomása volt arról, hogy Rudolf régóta foglalkozott az öngyilkosság gondolatával. Ennek motivációit illetően számos lehetséges indok merült fel, köztük a Károlyi István által okozott csalódás is, de perdöntő bizonyíték egyik verzió alátámasztására sincs. Károlyi magatartása minden bizonynyal gyarapította a konfliktushelyzetek kezelésére egyre alkalmatlanabb trónörökös kudarcainak számát, de a tragédia okaként semmiképpen sem jelölhető meg. Ennek ellenére Ferenc József annyira nehezített Károlyi Istvánra, hogy egy hónapon belül történt háromszori audienciakérés után sem volt hajlandó fogadni.⁷¹⁴ Az audienciakérések ténye arra enged követ-

⁷¹¹ Uo. 142.

⁷¹² Természetesen a tragédia bekövetkezte után többféle összeesküvés-elmélet született: az egyik szerint Ferenc József tetette el láb alól fiát, egy másik a Monarchia külpolitikai kurzusváltásától rettegő Otto von Bismarckot vádolta meg, de az a verzió is közzsájon forgott, hogy a házassága után is kicsapongó életvitelt folytató Rudolf egy féltékeny férj bosszújának esett áldozatul. A téma szakirodalmának értékeléséhez és a teóriák cáfolatához lásd Hamann, 1990. 486–515.

⁷¹³ Justh napló, 1889. 361. 1889. április 28-i bejegyzés.

⁷¹⁴ Uo.

keztetni, hogy a nagykárolyi uradalom tulajdonosa kétgyermekes családapaként normalizált nexusra törekedett az uralkodóval.

Károlyi István és Csekonics Margit házasságából két gyermek született: 1871-ben György és 1872-ben Melinda. Károlyi György apjához hasonlóan a kegyesrendiek budapesti főgimnáziumában folytatott középiskolai tanulmányokat. A jogot azonban nem Egerben, hanem a budapesti tudományegyetemen végezte. Egyetemi hallgatóként bekapcsolódott az Egyetemi Kör munkájába.⁷¹⁵

Az apa és fia között feszülő komoly konfliktus a vizsgált időszakban politikai dimenzióban is jelentkezett és a vármegyei közgyűlésen szintén kifejezésre jutott. Károlyi György nem váltotta be szülei hozzá fűzött reményét. Problémás ifjú volt, a család „fekete báránya”, akárcsak Károlyi Gábor.⁷¹⁶ 1891-ben azzal irányította magára az ország figyelmét, hogy Amerikába szökött rangon aluli választottjával, a budai színikör, majd a Népszínház egyik soubrette-dívájával, Frank Boriskával. 1891. február 2-án házasodtak össze a kaliforniai Oakland-ben.⁷¹⁷ Károlyi István fia után utazott az amerikai kontinensre, de detektívek segítségét igénybe véve sem sikerült kapcsolatba kerülnie a fiatal párral.⁷¹⁸ Az ifjú ara ellen polgári származásán túl izraelita vallása is kifogásként merült fel. Zsidó és keresztény személy között a vegyesházasság az 1894. évi XXXI. törvénycikk meghozatala előtt kivitelezhetetlen volt Magyarországon.

A házaspár 1893-ban hazatért, kapcsolatuk azonban megromlott, és válással végződött. A sajtó már 1903-ban arról cikkezett, hogy az exfeleség pert indított Károlyi György ellen, mert az nem fizetett részére gyermek- és asszonytartást, de a követelés a gróf vagyontalanságából adódóan behajthatatlan volt. Az egykori primadonna a számára megítélt 12 000 koronához Károlyi 24 000 koronát kitevő – szülei által folyósított – életjára-

⁷¹⁵ Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 301.

⁷¹⁶ A jelentős adóságokat felhalmozó, az 1870-es évek közepén a londoni adósok börtönét is megjárt Károlyi Gábor (1841–1895) 1869-ben titokban mésalliance-ot kötött Párizsban a polgári származású, vagyontalan, komáromi születésű Major Amáliával. Családja nem bocsátotta meg neki – ahogyan ő fogalmazott – „házi boldogságát”, feleségével nem érintkeztek. Édesapja kitagadta, és csak a köteles részre szorította. Azonban amikor anyagilag nehéz helyzetbe került, kérésére édesanyja segítségére sietett. 1883. február 22-én 27 670 forint 90 krajcárt, 1894. március 6-án 80 000 forintot juttatott vagyonából Gábor grófnak „örökrészilletményként”. MNL OL, Károlyi levéltár P 416 Károlyi Gyula iratai Lad. 203 No. 87. Károlyi Györgyné Zichy Karolina végrendelete és hagyatéki ügye 1896–1903; Károlyi Gábor 1887-től függetlenségi párti képviselőként – annak szélsőbal irányzatát erősítve – tagja volt a képviselőháznak. Gudenus János József genealógiai munkájában Károlyi Gábort nem említi.

⁷¹⁷ A házasságból két leány született. 1891-ben Oaklandben Melinda (aki 1894-ben elhalálozott), és az USA-ból történt hazaköltözésük után 1894-ben Budapesten Georgina. Éble, 1913. Leszármazási tábla.

⁷¹⁸ Pesti Hírlap, 1891. május 9.

dékából szeretett volna hozzájutni. Ám mivel Károlyi Istvánék a letiltást figyelmen kívül hagyták, Frank Boriska őket is beperelte. Lapinformációk szerint a bírósági tárgyaláson a grófi pár a fiuknak juttatott pénzbeli segítyt alkalmi ajándék jellegével bírónak titulálva akadályozta meg a felperesi törekvést.⁷¹⁹ 1904-től azonban Károlyi György új bevételi forrásra tett szert. Politikai pályába kezdve képviselői tiszteletdíj illette meg, mely azonban csak részben fedezte a volt feleségének fizetendő összeget.

Mivel a grófot felháborították a magánéletét feszegető újságcikkek, előfordult, hogy a törvényi tiltás ellenére sűrűn alkalmazott párbaj útján vett elégtételt az őt ért becsületsértésért. Ilyen esetre került sor például 1904 januárjában a Független Magyarország című lapban megjelent közlemény miatt. Fényes László szerkesztőt Károlyi György megbízásából Dániel Gábor és a hamarosan beiktatott szatmári főispán, Kristóffy József keresték fel. Fényes László Sebes Dénes és Horváth Gyula országgyűlési képviselőket nevezte meg szekundánsaiul a harcképtelenségig vívandó kardpárbajban. A becsületbeli ügy elintézésére 1904. január 26-án a fővárosi Fodor-féle vívóteremben került sor. A hatalmas termetű Károlyi György⁷²⁰ érthetett a kardforgatáshoz, mert ellenfelének homlokán a bal szem feletti vágás az arc jobb felén áthaladva siklott le, továbbá a szerkesztő három ujjja is megsebesült. A felek nem békültek ki.⁷²¹

⁷¹⁹ Pesti Hirlap, 1904. december 8.

⁷²⁰ Az 1944. október 6-án a Svéd Vöröskereszt által kiállított oltalomlevél szerint a gróf magassága 196 cm volt. MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/a Személyi iratok

⁷²¹ Szatmármegyei Közlöny, 1904. január 31. A főúri (és úri) ethosz egyik látványos ismertetőjeként értelmezhető párbajt Károlyi István is alkalmazta becsületbeli ügyeinek rendezésére. Legnevezetesebbé – tragikus kimenetele miatt – az 1880. május 24-én Zichy-Ferrais Viktor gróffal vívott vált. A szintén nagy „Don Juan” hírében álló Zichy tetemes adósságainak felhalmozása után olyan kétes üzletekbe bonyolódott, melyek szépen jövedelmeztek számára, de aláásták jó hírét. A többszörös korrupcióval megvádolt Zichy tisztességtelen üzelmeire Asbóth János országgyűlési képviselő bizonyítékokkal is szolgált. Az országos közvélemény egyöntetűen elítélte a grófot, még politikai barátai is elfordultak tőle. A botrány kirobbanásakor megkapta felmentését a belügyi államtitkári pozícióból, majd lemondott képviselői állásáról, és kilépett a budapesti Jockey Clubból. Károlyi István mozgalmat indított a Nemzeti Kaszinóban Zichy-Ferrais Viktor kizárásáért. Erre 1879. december 28-án (26 igen, 7 nem szavazattal) került sor. Károlyi először nem reagált Zichy provokációira, mert kétes ügyletei miatt nem tartotta méltónak a párbajra. Amikor azonban Zichy szervezkedésbe kezdett Károlynak az osztrák Jockey Clubból való kizáratására, mégis hajlandónak mutatkozott a pisztolypárbajra. Súlyos feltételekben állapodtak meg a felek megbízottai: három golyóváltással először 15, másodszor 10, harmadszor pedig 5 lépés távolságról. Zichyt híres céllovó ellenfele a második golyóváltásnál sebesítette meg. Clair Vilmos párbajgyűjteményében részletekbe nem bocsátkozott. Ságvári György (szerk.): Magyar párbaj. Bp., 2002. 282–284. Ám mivel ez a becsületbeli ügy a mágnások üzenetváltásainak témájául is szolgált, Vécsey László is írt róla nővéreinek. A báró információi szerint „a tavaly nyáron oly sok port felverő” Zichyt haslövés érte, amelybe negyednapra halt bele. Zsoldos Ildikó (szerk.): A szatmári Vécseyek a 19–20. században. Nyíregyháza, 2011. 93–94.

A Károlyi István és fia közötti ellentét politikai állásfoglalásaikban is kifejezést nyert. István gróf az 1892–1896-os országgyűlési ciklus első felében még a Szabadelvű Párt tagjaként vett részt a képviselőház ülésein. A Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején megrendezésre került választásokon pártonkívüli képviselőjelöltként indult a nagykárolyi választókerületben. 1901-ben nem mérettette meg magát, vélhetően kezdődő betegsége miatt. Károlyi István gyomorrákban szenvedett.⁷²²

Károlyi György politikailag Tisza István híve volt vizsgált időszakunkban, amit jól mutatott az a tény is, hogy a miniszterelnök bizalmát élvező szabadelvű képviselők álltak rendelkezésére a fentebb említett duellumban. Kristóffy József rövid szatmári főispáni tevékenységére visszaemlékezve György gróftól hathatós arisztokrata támogatói között említette. Az apát, „az országszerte ismert oligarchát” viszont legerősebb politikai ellenfelének titulálta.⁷²³

Az 1904-es időközi országgyűlési képviselő-választáskor, melyre Domahidy Elemér főispáni kinevezése miatt került sor,⁷²⁴ Károlyi István még nem állta útját fia képviselői karrierének. A jelölt számára azonban elvárásként fogalmazódott meg a pártonkívüliként történő indulás. 1903 decemberének végén a Nagykárolyi Függelenségi és 48-as Párt hajlandónak mutatkozott az alkura. A Tiszával szimpatizáló Károlyi György jelöltségének elfogadását pártonkívüli fellépéshez kötötték, annak kinyilvánításával, hogy a gróf nem lép be a Szabadelvű Pártba. Továbbá el kellett volna fogadnia a helyi Függelenségi és 48-as Pártnak azt a határozatát, amely elítélően foglalt állást a Kossuth-párt obstrukciót beszüntető leszerelése kapcsán.⁷²⁵ Ehhez jött volna még az önálló vámterület követelésének programba emelése. Károlyi György számára azonban a feltételek közül csupán a pártonkívüli fellépés volt elfogadható. Erről tanúskodik 1904. január 3-án a polgári olvasóköri nagytermében ismertetett programbeszéde,

⁷²² Károlyi István édesapját és Gyula testvérét (1837–1890) a nyelvrák emésztette fel. Pesti Hírlap, 1890. november 24.

⁷²³ Kristóffy, 1927. 110.

⁷²⁴ Az 1901-ben a nagykárolyi választókerületben a kormánypárti programmal képviselővé választott Domahidy Elemért a Tisza-kormány megalakulása után nevezte ki az uralkodó Hajdu vármegye és Debrecen törvényhatósági joggal rendelkező város főispánjává. Az országgyűlési almanach helytelenül jelöli meg az 1902-es évet a nagykárolyi időközi választás időpontjául. Országgyűlési Almanach, 1905–1910. 301.

⁷²⁵ A parlamenti obstrukció beszüntetésére törekvő Kossuth Ferenc 1903. november végén szembekerült saját párttársainak jelentős részével. Akaratának keresztülvitelére december 1-jén taktikai húzásként lemondott a pártelnökségről, minek következtében a törzspárt képviselői elfogadták Kossuth álláspontját. Több vidéki pártszervezet – köztük a nagykárolyi is – elégedetlenségének adott hangot. A parlamentben a Szederkényi-párt szorgalmazta az obstrukció folytatását. Dolmányos István rámutatott, hogy a Kossuth-párt és a Szederkényi-párt vitája strukturálisan nem okozott változást az országos pártszervezetben, nem eredményezte két országos párhálózati megteremtését. Dolmányos, 1963. 284–286.

melyben elsőként jelölése helyszínéhez való szoros kötődését emelte ki, családi fészkeként nevezve Nagykárolyt. Ezt követően véleményt mondott a néhány hónapja alakult Tisza-kormányról, melyet szabadelvűnek, nemzetinek és becsületesnek titulált. Hangsúlyozta, hogy az előző kormányzat az állami tisztviselők fizetésének javításával megkezdett egy folyamatot, melyet Tisza István a vármegyei tisztviselők fizetésrendezésével óhajt folytatni. Ezt a célkitűzést Károlyi gróf is magáévá tette. Ezzel összefüggésben kifejtette, hogy befolyását fel kívánja használni annak érdekében, hogy az állami tisztviselők számát ne emeljék, és a megüresedő „fölsőlegesnek bizonyuló állásokat” ne töltsék be újra. Majd kinyilvánította pártonkívülségét. „Politikai függetlenségének” megőrzését egyrészt azzal indokolta, hogy kezdő politikusként még nem érzi magát hivatottnak bölcs döntés meghozatalára, másrészt kíváncsúnak tartotta, hogy egyelőre ne kösse őt a pártfegyelem a kormány tevékenységének erélyes ellenőrzésében. A gróf tett egy jelentős gesztust a római katolikus papságnak is a katolikus autonómia rendezésének favorizálásával.

Az ellenzék nemzeti követeléseinek napirendről való levételét tartotta kíváncsúnak. „Van-e magyar ember, ki a nemzeti aspirációkért lelkesülni ne tudna? Ki vérenek utolsó cseppjéig ez ügyet magáévá ne tenné? De az a vér, csak aludt szennyfoltot hagy maga után, ha oly sziv lükteti, melynek rugója törvényt s jogot tipor; ily jogbitorlást én sem nem követhetnék, sem nem tisztelhetek! De igenis, teljesen magamévá tehetem s teszem, a nemzeti aspirációk elérhetésére irányuló azon becsületes törekvést, mely törvényes fegyverrel, jogos alapon küzd; magamévá tehetem a nagykárolyi szabadelvű-pártnak mult évi szeptember 8-ikán hozott határozatát, melyben az 1867. évi XII. t.-c. alapján a nemzeti követelmények megvalósítását óhajtja; s részemről is, mindig meg fogok ragadni minden oly mozzanatot, mely a törvényes s jogos aspirációk megvalósítására vezet. Ennél többet nem ígérhetek, ennél többet ígérnem bűn volna, meggyőződéseim, lelkiismeretem s hazám ellen!”⁷²⁶

Az önálló vámterület bevezetését nem tartotta időszerűnek: „annyi tény, hogy a magyar gazda [...] csak veszíthet az önálló vámterület behozatalával, viszont az ipar s kereskedelem, fájdalom, oly alacsony fokon áll nálunk, hogy szerintem, ha áldozatok árán is, előbb meg kellene azt teremteni, s csak évek multán győződhetünk meg, hogy közös vagy önálló vámterület-e az, mi felvirágoztathatja” – érvelt a gróf.⁷²⁷ Ennek helyes eldöntéséhez alapos tanulmányozást javasolt.

⁷²⁶ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/a Személyi iratok Gróf Károlyi György a nagykárolyi választó-kerület pártonkívüli képviselő-jelöltjének programbeszéde 1904. január hó 3-án.; A programadást közölte a Szatmármegyei Közlöny is. Szatmármegyei Közlöny, 1904. január 10.

⁷²⁷ Uo.

Károlyi beemelte kampányába a székhelykérdést is. Nagykároly pozíciójának erősítését irányozta elő, ami nem az általánosság szintjén mozgó kijelentésként kezelhető, hiszen konkrét megoldási javaslattal is szolgált: „Biztosítanunk kell Nagykárolynak a vidéket, egy központot teremtve, részben vasutak, részben kőutak kiépítésével, úgy hogy semmi körülmény között a székhelytől meg ne fosztassék, sőt régi jogra alapítva törvényszékekkel gazdagodjon; természetesen első sorban a Nagykároly–Mátészalka–Csapi vasutösszeköttetést kell mihamarabb megvalósítani, azután az érendrédi köves utat kiépíteni, valamint a Nagykárolyból Kálmánd–Börvelybe vezető kőut építését siettetni; Nagykároly jövedelmét emelni, a bor, szesz s hus fogyasztási adóknak az állam által a városra való átruházásának kieszközlésével, valamint egy tehertől megkönnyítendő, a rendőrségnek államosításával”.⁷²⁸ Károlyi György új indóház építését is célként tűzte ki, míg a régit államvasútisztviselő-lakásokká kívánta átalakíttatni. Végül biztosította választóit, hogy privát ügyeik intézésében is számíthatnak rá.

Bár a programbeszédből egyértelműsíthető Károlyi Györgynek a kormánypárthoz való vonzalma, és az is, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt elvárásainak nem fog eleget tenni, a gróf abban reménykedett, hogy pártontkívülségének hangoztatásával célt tud érni, azaz a függetlenségi ellenzék által jelölni kívánt dr. Adler Adolf helyi pártelnök nem vállalja a fellépést. A nagykárolyi ügyvéd nem is fogadta el az 1904. január 3-i pártértekezleten – melyen Eitner Zsigmond és Benedek János képviselőtársaival együtt részt vett a függetlenségi szélsőbalhoz tartozó Lengyel Zoltán is – az irányában mutatkozó bizalmat. A végrehajtó bizottság ezt követően dr. Varságh Zoltán budapesti hírlapíró és gyógyszerész felléptetését határozta el.

Varságh 1904. január 9-én este érkezett meg a szatmári megyeszékhelyre. A vasútállomástól fáklyás kísérettel érkezett szállására, a Magyar Királyba. A bevonulás alkalmával ablakbetörésre is sor került. Az időközi választási kampány kezdett eldurvulni, és a hatóságok tartottak attól, hogy megismétlődnek az egy hónappal korábbi szatmárnémeti események. A függetlenségi jelölt január 10-én mondott programbeszédet ugyancsak a Polgári Kaszinó nagytermében, ahol Lengyel Zoltán aktivizálta magát az ismeretlen jelölt népszerűsítésében, de Falussy Árpád, a későbbi koalíciós főispán is szónokolt, figyelmeztetve a választópolgárokat a közrend megőrzésére. A helyi pártvezetőség is falragaszokkal igyekezett útját állni a rombolásnak, rongálásnak, a közbiztonság megzavarásának, de nem teljes sikerrel. Az ablakbeverések tovább folytatódtak. A házak egy részéről éjjelre inkább bevonták a „Károlyi-zászlót”. A választás napján, január 13-án jelentős létszámban teljesített szolgálatot a karhatalom a választókerület-

⁷²⁸ Uo.

ben. A Szatmármegyei Közlöny 12 lovas és 60 gyalogcsendőr jelenlétéről tudósított, míg a Szinerváralja 100 gyalogos, 20 lovas csendőrről, valamint a Nagykárolyban állomásozó honvédszászlóalj 50 katonájáról és a cs. és kir. 5. gyalogezred 150 katonájáról Doskás Ferenc százados vezetése alatt.⁷²⁹

Károlyi György 1088, dr. Varságh Zoltán 1004 szavazatot kapott, tehát a grófot 84 szótöbbséggel választották meg a nagykárolyi kerület képviselőjének.⁷³⁰ Az újságok néhány súlyos tettlegességről informáltak olvasóikat. A vesztegetési szándékkal gyanúsított Hahn János nagykárolyi gyógyszerészt a városháza udvarán leütötték. Homlokára egy öt centiméter hosszú, nyolc nap alatt gyógyuló, botütésből származó sebet kapott. Súlyosabban sérült Wagner Lajos kereskedő segédje, Bakos István, akit a Varságh-pártiak tanyáját képező Polgári Kaszinóban vertek meg. Ugyanitt szurkálta meg négy gencsi választópolgár Jakab János kereskedősegédet.

Kristóffy Józsefet a nagykárolyi beiktatáson Károlyi György gróf országgyűlési képviselői minőségében köszöntötte, a szatmárnémeti installáción pedig a főispán kíséretének tagjaként jelent meg.

A Károlyi István és fia közötti politikai véleménykülönbség az 1904. december 6-i rendkívüli vármegyei közgyűlésen nyilvánosságot kapott. György gróf Tisza István híveként a Szabadelvű Párt bizalmi indítványa mellett foglalt állást. A közgyűlés már tartott, amikor belépett a terembe a karizmatikus Károlyi István, akit az ellenzék percekig éljenzett, tapsolt, és amikor a viharos lefolyású ülésen szót kért, még ellenfelei is nagy tisztelettel hallgatták. István gróf a Tisza-kormány elleni bizalmatlansági indítvány támogatása tárgyában tartott nagyhatású beszédet. „Beteg vagyok, ágyamból jöttem ide, de felkeltem volna félholtan is, nehogy feltehesse felőlem egyetlenegy polgártársam is azt, hogy megjelenésem esetén hajlandó lettem volna a miniszterelnök és a kormány „alkotmánytiprását” beadandó szavazatommal támogatni”⁷³¹ – tette világossá álláspontját a megyebizottsági tagok előtt. „Senki nálamnál nem imádkozhat, nem szeretheti jobban hazáját, a magyar nemzetet! Senki nem tisztelheti jobban az ország törvényit, alkotmányát; senki nem bízott jobban az alkotmányra letett királyi esküben és bízom még ma is – nálamnál”⁷³² – nyilvánította ki a dinasztia iránti lojalitását a tenor hangú szónok. Majd a vármegye dicső ellenzéki múltjának felidézésével kívánt hatást gyakorolni hallgatóságá-

⁷²⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1904. január 17.; Szinerváralja, 1904. január 19.

⁷³⁰ A szavazati jogukkal élt nagykárolyi választópolgárok többsége (446-an a 792-ből) a függetlenségi jelöltet preferálta. A kerülethez tartozó községekben azonban Károlyi behozta hátrányát, és csekély többségre tett szert. Valószínűsíthető, hogy dr. Adler Adolf fellépése esetén másként alakul az arány. ANDJC Prefectura Județului Satu Mare 2183. doboz: Administrative; P.v. sedinte comite; Comitet admin.; Acte comitet 1904. Választási jegyzőkönyv Nagykároly, 1904. január 13.

⁷³¹ Szatmármegyei Közlöny, 1904. december 11.

⁷³² Uo.

ra: „Emlékezzenek uraim vissza, mielőtt szavazataikat leadnák arra, hogy mi volt Szatmármegye mai napig!? A legmagyarabb megye hírében állott; védő támasza, fentartója volt az alkotmánynak [...] Boldogult édes atyám, édes anyám, kikenél igazabban, önfeláldozóbban hazáját polgár, honleány nem szerette soha! Őseim mind egytől-egyig csakis a hazának és a hazáért éltek, védői voltak szabadságuk, vagyonuk kockáztatásával hazánk alkotmányának: kérdem tehát önöket, hogy lehessenek ma én – kinek ereiben az ő vérük folyik – részese egy alkotmánytipró kormány dicsőítésének!? Nem uraim, ezt nem teszem! Megérdemelném hogy összeomoljanak felettem az öreg Károlyi-vár tornyai, melyeket a kegyelet érzésétől indítva, csak nemrég építettem ujja, ha erre képes lennék! [...] Tisztelet Közgyűlés! Ilyesmire én nem vagyok kapható! Családunk fájának még ekkoráig oly ága nem nőtt, mely az alkotmányt érinteni merészkedett volna és remélem, nem is leszen soha! Féltékenyen őrzém egy hosszú életen át becsületemet, féltékenyen honszerelmemet, e kettőre uraim folt nem eshetik!”⁷³³ – zárta mondandóját Károlyi István, aki édesapja szerepvállalását kissé eltúlozta. A reformkorban a liberális táborhoz csatlakozó Károlyi György ugyanis – akitől Magyarország fejlődéséért való munkálkodását nem vitathatjuk el – a szabadságharc leverését követően igyekezett kapcsolatát rendezni az uralkodóval.⁷³⁴

Nagy László alispán Károlyi István beszédének hatását azzal igyekezett tompítani, hogy a szatmári békét tető alá hozó, a Rákóczi-szabadságharcot lezáró, máig vitatott megítélésű Károlyi Sándort idézte fel, aki „eltitkolva, eltagadva az uralkodó halálát”, a békekötéssel „a magyar nemzet alkotmányát megmentette”. Majd a szabadelvű pártiakat Károlyi Sándor politikájának letéteményeseként aposztrofálta. Károlyi István visszautasította az alispán támadását, mire Nagy László tiszteletteljesen igazította helyre a szerinte téves értelmezést. A bizalmi és bizalmatlansági indítványokról szóló hosszúra nyúlt vita végén a fiatalabb Károlyi ismét nyomatékot kívánt adni álláspontjának, mire apja távozott a teremből. Az ellenzéki megyebizottsági tagok „abzugoltak”, „elűzte az apját, hozza vissza”, és ehhez hasonló közbeszólásokkal csaptak óriási lármát. A kormánypártiak kísérletet tettek a zajongók lecsillapítására, ami majdnem tettelegességhez vezetett. Károlyi György az apja által mondottakra nem reagált, de a kormány iránti bizalmának ismét hangot adott. „A parlament becsületének, a haza jövőjének s az alkotmány megmentésének érdekében, ez egyszer, egyetlen egyszer, tul kellett tennünk magunkat az alakiságon, mely tettért a felelősséget én és a jobboldalon ülő képviselőtársaim, az ország színe előtt, az ellenzékkel szemben mindenkor magunkra vállaljuk; mert sem ál-

⁷³³ Uo.

⁷³⁴ Károlyi, 1965. 17.

lamcsinyt nem követtünk el, sem alkotmányunkat meg nem sértettük, hanem igenis, midőn választanunk kellett a formáknak minden tekintetben való szigorú megtartása, vagy a között, hogy az országot a tehetetlenségtől, a tönkremeneteltől, az elzüllesztől s erkölcsi bukástól megvédelmezzük, parancsoló végszükségtől kényszerítve, bírtunk annyi erkölcsi bátorsággal s akaraterővel, hogy az alkotmány megmentését a formánál magasabbra helyeztük”⁷³⁵ – próbálta igazolni Tisza november 18-i akciójának szükségességét Károlyi György. Majd a kormányfő méltatásával zárta felszólalását: „elismeréssel tartozunk gróf Tisza István miniszterelnök úr iránt, hogy a többségnek, mely oly hosszú időn át, megvolt akadályozva véleménye nyilvánításában s akarata érvényesítésében valahára módot nyújtott arra, hogy a haza érdekében véget vethessen e szégyenletes comédiának s tartatatlan állapotoknak”⁷³⁶

Az 1905-ös képviselő-választásra készülve Károlyi István nem engedett fiának teret a nagykárolyi kerületben, inkább ő maga vállalta a jelöltséget. A beteg grófot minden valószínűség szerint megterhelte a kormányválság alatti politikai küzdelem irányításában vállalt aktív szerep, mégis nagy lelkesedéssel és elszántsággal vett részt mind az ellenzéki koalícióhoz tartozó politikusok kampányában (például Szatmárnémetiben Kelemen Samu népszerűsítésében), mind az ellenállási akciók koordinálását végző 60-as bizottság munkájában.

Károlyi István vagyonos emberként képviselői fizetéséből is tett közcélú felajánlásokat, 1905. március 15-én például a kerület magyar kultúrájának és oktatásának fejlesztésére. Kikötötte továbbá, hogy éves szinten 1000 korona a Nagykárolyban felállítandó Kossuth-szoboralaphoz utalandó. Az emigrációból az 1880-as években hazatért Zichy Karolina grófnő nevében további 1000 koronát adományozott a „turini remete” nagykárolyi műemlékének emelésére.⁷³⁷ 1903-ban elhalálozott édesanyja utolsó kívánságainak egyikét teljesítette ezzel, mintegy „fiúi tartozást” leróva. Karolina grófnő köztudottan utolsó leheletéig Kossuth Lajos nagy tisztelője és eszméinek híve volt.

A nagykárolyi honatya 1905 júliusában 1000-1000 koronával járult hozzá a nőegylet és a népkonyha jótékonyági tevékenységéhez. Ezt követően a nagykárolyi katolikus templom két éve elromlott toronyóráját javíttatta meg, így a megyeszékhely lakosságának többé nem kellett nélkülöznie a nyilvános órát.⁷³⁸

⁷³⁵ Szatmármegyei Közlöny, 1904. december 11.

⁷³⁶ Uo.

⁷³⁷ Szatmár és Vidéke, 1905. március 28.

⁷³⁸ Szatmár és Vidéke, 1905. július 25. A templomóra elromlása után ötletként fogalmazódott meg a városháza tornyában óra felállítása, de leszavasták. Terv született a templomórának városi költségen való megjavítására, ám ez a megoldási módzat is megvalósítatlan maradt.

Az apja támogatását nélkülöző, ezáltal annak tekintélyétől, társadalmi befolyásától megfosztott Károlyi Györgyöt az 1905-ös kampányidőszakban a krassói választókerület képviselőjelöltjeként az ellenzék erőteljesen és szisztematikusan támadta. Ő is megkapta a nagybátyjától, a szarkasztikus Károlyi Gábortól származó „Herbert” titulust. Ezt az elnevezést Eötvös Károly szerint az 1889-es véderőtörvény vitájakor a Függetlenségi Párt szélsőbalján elhelyezkedő Károlyi Gábor használta először a politikai karrierüket abban a parlamenti ciklusban kezdő ifjabb Andrassy Gyulára és Tisza Istvánra, Otto von Bismarck német kancellár és Gladstone brit liberális miniszterelnök tehetségtelennek tartott Herbert nevű fiaira utalva.⁷³⁹ Károlyi György a krassói választókerület képviselőjeként 1905. július 8-án, a képviselőházban a Fejérváry-kormány ellen megszavazott bizalmatlansági indítványt követően, nyílt levelet intézett választóihoz. A krassói honatya mind a szövetkezett ellenzék álláspontját, mind a Bánffy javaslatára hozott határozatot törvénytelennek nyilvánította. Ezt azzal indokolta, hogy ekkor a képviselőház már el volt napolva.⁷⁴⁰ Az 1905-ös választások óta függetlenségi és 48-as politikai lapként megjelenő Szatmár-Németi gúnyos stílusban kritizálta Károlyi György nyílt levelét, mely írás nem mentes a személyeskedéstől sem: „A gróf urról már eddig is sokat tudott a világ, mert multját elég szenzációssá tudta tenni”.⁷⁴¹ A dr. Kelemen Samu lapvezér által irányított újság Károlyi gróf magánéletére a későbbiekben is tett epés megjegyzéseket. „Károlyi György gróf vármegyénk szülötte, országos képviselő, akin a törvényes felesége ma sem tudja a saját és gyermeke részére megítélt tartásdíjat behajtani [...] elég neki a szánalmas megvetés. Az édes apja kijuttatta ezt már neki és szegény anyja, ha tudta volna, dehogy szülte volna őt...”⁷⁴² – olvasható az 1905. október 1-jei számban. A megyei sajtóban az ilyen típusú támadások egyedülállónak minősíthetőek vizsgált időszakunkban, ugyanis Károlyi Györgyön kívül nem találunk mást, akinek politikai tevékenységét magánéleti skandalumainak fegyverként való felhasználásával bírálták volna.

A jogvégzett Károlyi Györgyöt alkotmányjogi tudatlansággal vádolta a Szatmár-Németi gyakorló ügyvédekből álló szerkesztősége. A nyilvánosság előtt kapott kioktatást arról, hogy a képviselőház ülései csak akkor tekinthetőek elnapoltnak, ha az erre vonatkozó királyi kézirat felolvasásra került, és az elnök az ülést berekesztette. A cikkíró keményen ostromozta a gróf azon felfogását, hogy az uralkodói akarat felette áll nemzetének. A nyílt levél elleni tiltakozásra szólította fel a krassói választópolgárokat,

⁷³⁹ Eötvös, 1902. 119. Gróf Teleki Pált is „megtisztelte” e kifejezéssel a Szatmár és Vidéke.

⁷⁴⁰ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/a Nyílt levél a krassói kerület választóihoz! Budapest, 1905. július 8-án; Nagykaroly és Vidéke, 1905. július 13.

⁷⁴¹ Szatmár-Németi, 1905. július 16.

⁷⁴² Szatmár-Németi, 1905. október 1.

továbbá Károlyi György iránti bizalmatlanság nyilvánítására, mandátumának visszavételére. Az utóbbi ötlet megvalósítására azonban a hatályban lévő választójogi törvény nem biztosított lehetőséget. A Szatmár-Németi következő számában a Krassói Függetlenségi és 48-as Párt tisztikara válaszolt a szabadelvű párti képviselőnek, akit a kerület nem megválasztott, hanem az ő ügyetlenkedésük miatt „rájuk választott képviselőnek” nyilvánított. Ezzel a gróf választási sikerének kisebbítését próbálták elérni. Kijelentették, hogy Károlyi politikai szárnypróbálgatásait „káros és szerencsétlen kísérletnek tartják”, és megbotránkozással utasítják vissza a képviselőház június 21-i ülésén történtek törvénytelennek nyilvánítását. A Tisza-csoport és az ellenzék konfliktusainak interpretációjakor a függetlenségi retorikájára jellemző kuruc-labanc szóhasználatot éltek.⁷⁴³

Károlyi György 1905 decemberében kilépett a Szabadelvű Pártból,⁷⁴⁴ ami azt mutatja, hogy Kristóffy József csekély támogatottsággal bíró platformjához tartozott. Tisza István a Fejérváry-kormányt annak első négy hónapjában – a konspiráció módszerét alkalmazva – elszántságra, határozottságra, erődemonstrációra sarkallta. Amikor azonban a „darabont kormány” túllépve kezdeti közvetítő szerepkörén kísérletet tett saját pártjának megalakítására, központi programpontra téve a Kristóffy által szorgalmazott választójogi reformelképzelést, szembefordult vele. A választásra jogosultak körének számottevő mértékű kiterjesztése ugyanis veszélyeztette a politikai hatalmat birtokló társadalmi csoportok érdekeit.⁷⁴⁵

Károlyi Györgyöt 1906. április 4-én az uralkodó fiumei és magyar-horvát tengerparti kormányzóvá nevezte ki, ráruházva a fiumei tengerészeti hatóság elnökségét is,⁷⁴⁶ de mivel a megbízást a Fejérváry-kormány végnapjaiban kapta, hivatalát már nem foglalhatta el.⁷⁴⁷

Károlyi Istvánt felesége és lánya, Melinda grófnő hathatósan támogatta a választási kampányban. Az 1872. szeptember 15-én született Károlyi Melindáról a jó „profilozó” Justh Zsigmond 1889. április 15-i naplóbejegyzésében így vélekedett: „a K.[árolyi] Pista és Csekonich Margit kedvenc gyermeke. Ez – meg is látszik rajta. Szép is, okos is, tapasztalt is (18 éves még nincs!). Halvány, igen halavány arc, sötétkéék acélkéék fel-felvillanó szemek, amelyeknek kifejezése folyton változik. Igen szabályos vonások s mégis rendkívül sok imprévu [meglepetésszerű] az arcban. Már tökéletesen kifejlett termet, melyet ugyancsak kiemel egy nagy tudománnyal elkövetett orientális costume. Gyönyör karjai, vállalai keresztül fehérленek

⁷⁴³ Szatmár-Németi, 1905. július 19.

⁷⁴⁴ Pesti Hírlap, 1905. december 19.

⁷⁴⁵ Ehhez részletesebben lásd Pölöskei, 2010. 194–197.

⁷⁴⁶ MNL OL P 2226 Lad. I. No. 1/b Hivatali működéssel kapcsolatos iratok 1834/ME I. Miniszterelnöki értesítés a kinevezésről, 1906. április 5.; Budapesti Közlöny, 1906. április 6.

⁷⁴⁷ Szatmár-Németi, 1906. április 12.

a fehér selyemfátyol aranyhímzésein. Egyike azon leányoknak, kik szerelemre születtek, s akinél a pillangó közeledése elszomorítja azt, aki szinompájukban a tavasz ébredését, illatait szívja magába – Mert az is szomorú, ha az élet reálehel a bimbóra, elhervasztja első szirmait, de még tán szomorubb az olyan virág, amelyet napsugár még nem ért és nem is fog érni soha”.⁷⁴⁸ A grófkisasszony teljesen elbűvölte a filozofikus alkatú író, aki tovább elemezte őt: „Melinda – nagyon is öntudatos arra, hogy víg legyen, no meg intelligens is [...] Bámulnak (kivált az urak – mi annál meglepőbb), hogy én Károlyi Melindát szépségnek találom. Nem beszéltek vele még, ez az oka, azt hiszem arca csak akkor érdekes, ha beszél – ha életre van híva”.⁷⁴⁹

Justh Zsigmond naplójában Károlyi Istvánné Ybl Miklós által tervezett, 1887-ben épült fővárosi Reviczky utcai palotájáról elismerően nyilatkozott: „A legszebb Pesten, s határozottan egyike a legnagyobbszerűeknek a világon. A palota közepén óriási boiserie hall – atrium, mint ahogy ők nevezik, - földszinttől a pallásig – felső világítás. Onnan lépcső, mely galériába vezet – e galériába nyílnak körül a termek, salonok. Gyönyörű tánc terem, stukk, Lotz által festett plafond, berakott parquetek”⁷⁵⁰ – nyerünk betekintést a Károlyi Istvánné által vezetett szalonba.

A család Habsburg-dinasztiához fűződő nexusainak bizonyítéka, hogy Károlyi Melinda édesanyjához hasonlóan császári és királyi palotahölgyként, majd 1894-ben unokatestvérével, Károlyi Gyulával kötött házasságát⁷⁵¹ követően csillagkeresztes hölgyként érintkezésben állt az uralkodói udvarral. A Csillagkereszt Rendet a Habsburgok szűk körben, csupán származás alapján adományozták, általában férjezett arisztokrata nőknek, elsősorban jótékonyági téren végzett tevékenység elismeréseként.

Károlyi Istvánné és lánya a nagykárolyi tulipánmozgalom megindításában jelentős szerepet játszott.⁷⁵² Az akció deklarált célja a hazai ipar fejlesztése és védelme volt, valójában azonban a politikai válság megoldására, az ellenzéki koalíció hatalomra kerülésére törekedtek. Országszerte nagy visszhangot váltott ki Károlyi István húgának, a szentmihályi gróf

⁷⁴⁸ Justh napló, 1889. 345. 1889. április 15-i bejegyzés.

⁷⁴⁹ Uo. 346.

⁷⁵⁰ Uo. 349. 1889. április 19-i bejegyzés.

⁷⁵¹ Károlyi Gyula (1871–1947) Károlyi István Tibor testvérének és gróf Degenfeld-Schonburg Emmának volt a gyermeke. Szatmár vármegyében az Ecsediláp Lecsapoló Társaság elnökeként funkcionált. Arad vármegye koalíciós főispánja lett. A Horthy-korszak befolyásos háttérpolitikusa, 1931 augusztusa és 1932 októbere között Magyarország miniszterelnöke. Éble, 1913. Leszármazási tábla; Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. Bp. 1993. 36.; Karrierútjának értékeléséhez újabban lásd Püski, 2016.

⁷⁵² Károlyi Melinda elsőként Arad megyében szervezte a Tulipánkertet, ahol férje főispáni kinevezést kapott, de a szomszédos Temes megyében is szerepet vállalt.

feleségének, Dessewffy Aurélné Károlyi Pálmának⁷⁵³ 1906. március elején gróf Batthyány Lajosné Andrássy Ilona budapesti szalonjában egy estélyen elindult azon kezdeményezése, hogy gyűjtést kell indítani a megyei rezisztencia anyagi támogatására, amit igazgyöngy nyakláncával nyomban el is kezdett. Példáját követték az estély mágnáshölgyei, a rajtuk lévő ékszereket szintén felajánlották a „nemes” ügyért.⁷⁵⁴ Tulajdonképpen ezzel a céllal, tehát a „küzdelem áldozatainak” a tulipánjelvényekből – melyek a Fejérváry-kormány elleni „nemzeti ellenállás” szervezettségét, összetartozását igyekeztek reprezentálni – befolyó jövedelemmel való támogatásával indult útjára hazánkban a tulipánmozgalom. Ezt követően tűzte zászlajára a honi ipar pártolásának és fejlesztésének gondolatát.

Ifjabb gróf Andrássy Gyula nevelt lánya édesanyjának, Andrássy Ti vadarné (majd Gyuláné) Zichy Eleonórának⁷⁵⁵ tulajdonította az akció megindítását: „Anyámnak támadt az az ügyes ötlete, hogy a társaság sznobizmusát ki lehessen használni pénzforrásként politikai célra. Ő indította meg a „tulipán-mozgalmat” a honi ipar támogatása céljából; mindenki, aki lépést akart tartani a divattal, tulipános melltűt viselt ruháján vagy tulipános jelvényt kabátja hajtókáján, és ezzel kötelezte magát, hogy »csak magyar gyártmányt vásárol«. A Váci utcai ékszerészek rubin- és smaragdkőből kirakott tulipánokat készítettek, a kalaposok tulipánnal díszítették a női kalapokat”.⁷⁵⁶ Tulajdonképpen politikai reklámfogás volt ez a koalíció népszerűsítése érdekében. Andrássy grófnő arról is írt, hogy a tulipánmozgalomhoz csatlakozó hölgyek ennek ellenére Bécsben és Párizsban vásárolták toalettjeiket, gyermekeiknek Londonból hozattak matróruháit,⁷⁵⁷ ami természetesen felveti a hitelesség problematikáját.

A „nemzeti ellenállás” utolsó fázisában indult tulipánmozgalom deklarált céljait illetően, majd strukturálisan is összekacsolódott a Magyar Védő Egyesülettel. A szervezet kialakításának, a „vidéki” alosztályok létrejöttének, a mozgalom eredményének, társadalmi támogatottságának, az irányában tanúsított kormányzati magatartásnak a vizsgálatát a következő fejezetben végezzük el. Ebben a részben csupán a Károlyiak szerepválla-

⁷⁵³ A főrendiházban „a darabont kormány” elleni bizalmatlansági indítvány benyújtásában, majd a szabolcsi ellenállásban főszerepet vivő Dessewffy Aurél grófot a Sáros vármegyei girálti kerületben indította 1906-ban az Alkotmánypárt. Ellenjelölt hiányában egyhangúlag választották meg. Főrendiházi elnöki kinevezése miatt azonban visszaadta mandátumát, amelyet Emil fia nyert el. MNL OL K 26 4559/906. ME. 688. cs.

⁷⁵⁴ Nyírvidék, 1906. március 11.

⁷⁵⁵ Zichy Eleonóra testvére, Vay Gáborné Zichy Márta is belevetette magát a politikába 1906 tavaszán. Nagy segítségére volt a szabolcsi „nemzeti ellenállás” szervezésében aktív szerepet vállaló férjének. Ez a szerepvállalás Vay grófot főispáni pozícióba emelte, ami által feleségének befolyása is megnőtt a vármegyében. Ehhez lásd Zsoldos, 2009. 145–161.

⁷⁵⁶ Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Bp., 1967. 19.

⁷⁵⁷ Uo.

lására fókuszálunk. A Szamos 1906. március 28-i számában Dessewffy Károlyi Pálma menyje, Dessewffy Emilné a Magyar Védő Egyesület női osztálya nevében elnöki minőségében *Szózat a magyar nőkhöz* címmel intézett felhívást a szatmári hazafias közönséghez. A női szakosztály a lokális szinten már hagyományokkal rendelkező nőegyletre kívánt építeni. Szatmár vármegyében a nőegyletek elsősorban jótékonyági funkciót tölthettek be, de természetesen közösségformáló erővel is bírtak. Nagykárolyban külön szerveződtek a keresztény és az izraelita nők, de az elviekben iparpártoló mozgalomba az összefogást szimbolizálva együttesen kapcsolódtak be, nem mutatható ki külön történő szervezkedés. A nagykárolyi nőegylet elnöki pozícióját Károlyi Istvánné töltötte be.

Az 1906. március 18-i összefüggésben, melyen a vármegyei ellenállásban aktívan részt vevők feleségei (például Ilosvay Aladárné, dr. Adler Adolfné, dr. Serly Gusztávné) szép számban jelentek meg, határozat született az előmunkálatok megtételéről. A nagykárolyi Tulipán-szövetség és a Magyar Védő Egyesület nagykárolyi fiókjának megalakítására azonban csak a kormányválság megszűntét követően, az 1906-os választási kampány finisében, 1906. április 22-én került sor. A dátumválasztás is rámutat, hogy a rendezvények elsősorban politikai reklámfogásként értelmezhetők. „Méltó szülőknek legméltóbb leánya s a Nagyasszonynak [Károlyi Györgyné Zichy Karolinának Zs. I.] dicső unokája Károlyi Melinda grófnő, gróf Károlyi Gyuláné lett a mi vezérlő csillagunk!”⁷⁵⁸ – áradozott a Nagykárolyi Függetlenségi és 48-as Párt elnökét, dr. Adler Adolfot szerkesztői között tudó Nagykároly és Vidéke a tulipánmozgalom megindításáról tudósító cikkében. Melinda grófnő a nőegyesületi tagok, édesapja, továbbá az Alkotmánypárt színeiben induló báró Vécsey László aranyosmeggyesi képviselőjelölt⁷⁵⁹, valamint Kovács Leó nyugalmazott ezredes kíséretében délután három órakor vonult be a városháza nagytermébe. A szövetkezett ellenzék mellett lelkes PR-tevékenységet kifejtő grófnő ismertette az általa „szép magyar virágnak”⁷⁶⁰ nyilvánított tulipánról elnevezett mozgalom

⁷⁵⁸ Nagykároly és Vidéke, 1906. április 26.; Az alakuló ülésről a Szatmárvármegye is részletesen tudósított. Szatmárvármegye, 1906. április 28.

⁷⁵⁹ Vécsey László édesanyját, báró Vécsey Józsefné Dessewffy Blankát a nagykárolyi nőegylet tiszteletbeli tagjai között találjuk. Szatmárvármegye, 1906. június 30. A nagykárolyi Károlyiak és a szatmári Vécseyek példáján keresztül is jól demonstrálható a főúri familiák házasságok révén való összefonódása. Károlyi István Pálma húgának férje, Dessewffy Aurél és Dessewffy Blanka testvérek voltak.

⁷⁶⁰ Etnográfusok kutatásai bebizonyították, hogy a tulipánt mint virágot a magyarokkal nyugat-európai kertészek ismertették meg a 18. században. A tulipán tehát ilyen értelmezésben nem magyar virág. Az azonban vitathatatlan, hogy a tulipánmotívumot a magyarok az őshazából hozták magukkal, ősi magyar népművészeti jelkép, a legősibb magyar virágmotívum. Létezik olyan – számos magyar régész és történész által bírált – álláspont, mely szerint a tulipán az ősvallás égisze alatt álló fa jelképe, amely nem élethű, hanem jelszerű ábrázolás.

fő célját: „a hazai ipar pártolása és megvédése az egész vonalon, föltétlen előtérbe állítása a külföldi termékek fölött. De ezenkívül még más, hogy úgy mondjam erkölcsi jelentősége is van. Oly időben keletkezvén, melyről méltán mondhatjuk, hogy sötét, borult idő volt, minden igaz hazafi aggódó hazaszeretetének mintegy közvetlen megnyilatkozása volt a hozzá való csatlakozás. És annak is szükségét érezte minden jó magyar, hogy egy táborba tömörüljön, egyesüljön, e tömörülésnek külső jelével is tüntessen és jelben vigye győzelemre a Haza szent ügyét! [...] Ezen tulipánok viruljanak örökké, mint békés küzdelmünk jelképei!”⁷⁶¹ – buzdított a grófnő a választásokat megelőző héten, mely időszakban bizonyos választókerületekben a tulipán inkább harci virágként funkcionált. Majd hozzátette: „egyesítsen ezután is mindnyájunkat, hogy kivivhassuk közös odaadással és erővel Hazánk felvirágoztatását és minden fiának boldogulását! Isten vezérelje jóra törekvéseinket!”⁷⁶²

Ezt követően megalakult a Tulipánkert vezetősége, melynek elnökévé egyhangúlag Melinda grófnőt választották. A 90 tagú – fele részben nőkből, fele részt férfiakból álló – választmányt a későbbiek során a tulipánmozgalom egész vármegyére történő kiterjesztése során bővíteni kívánták. A továbbiakban Cseh Lajos főgimnáziumi igazgató méltatta Károlyi Melindát, miközben a grófi családnak egy, a választási kampány során már többször elhangzott, a hallgatóságra mély érzelmi hatást gyakorló hazafias történetét osztotta meg a jelenlévőkkel. Károlyi Melinda „midőn egyszer a mácsai parkban járt, messziről a Hymnus hangjai ütötték meg füleit. Nem csodálkozott ezen, hiszen igen gyakran megtörténik ez abban a parkban, hova sokan zarándokolnak el az ott nyugvó Damjanich és Lahne[r] vértanuk sírjához.”⁷⁶³ Közelebb jöve észrevette, hogy gyermekhangok éneklik a magyarok imádságát, majd ennek elhangzása után a Kossuth-nóta hangjai keltek szárnyra s midőn az éneklők is láthatók lettek, a grófnő három kis comtesse énekelte azt szívből, lélekből s éppen akkor hangzott el a legkisebb 4 éves kis comtesse ajkairól tele tüdővel, hogy »mindnyájunknak el kell menni«. A kis grófnők, ha rosszul viselik magukat édes mamájuk azzal ijesztgeti őket, hogy fekete-sárga ruhát kapnak, s ők ezt tekintik a legnagyobb büntetésnek”⁷⁶⁴ – fejezte be a Károlyi család ’48–49-es múltját a koalíció népszerűsítésére felhasználó szónok.

⁷⁶¹ Nagykároly és Vidéke, 1906. április 26.

⁷⁶² Uo.

⁷⁶³ Az Arad vármegyei mácsai kastély történelmi nevezetessége, hogy parkjában temettek el két aradi vértanút: Damjanich János és Lahner György honvéd tábornokokat. A főúri lak az 1860-as években került Károlyi István szintén erős nemzeti elkötelezettségű Tibor bátyjának a tulajdonába. Károlyi Tibor megőrizte a mácsai park kegyeleti jellegét. Erről részletesebben lásd Püski, 2016. 13–15.

⁷⁶⁴ Nagykároly és Vidéke, 1906. április 26.

A Tulipánkert megalakítása után a Magyar Védő Egyesület nagykárolyi fiókja következett. Debreceni István polgármester bejelentette, hogy a központi igazgatóság felhívására alig két hét alatt 320-an jelentkeztek. Előnké gróf Károlyi Istvánné, alelnökké dr. Serly Gusztáv vármegyei főorvos feleségét és Debreceni Istvánt választották. A 80 tagú választmányból a polgármester kijelölte az ipari, a kereskedelmi, a mezőgazdasági és a társadalmi szakosztály tagjait. Csekonics Margit sürgönyét lánya olvasta fel, melyben kifejezte sajnálatát, amiért nem lehetett jelen a rendezvényen a budapesti Tulipán-szövetség gyűlésén való részvétele miatt. A nap a nagykárolyi nőegylet tulipánestélyével zárult. A hangversenyt követő vacsora előtt Károlyi István pohárköszöntőjében megemlékezett a „nemzeti küzdelemben” jelentős szerepet vállaló honleányokról, majd „a magyar tulipán isteni teremőasszonyáról”, Batthyány Lajosnéról. Végül Nagykároly város közönségére ürítette poharát, majd a tőle megszokott kurucos retorikát alkalmazva figyelmükbe ajánlotta lányát „mint a nagykárolyi vár leendő úrnőjét”.⁷⁶⁵

A nagykárolyi Tulipánkert Szövetség szervezeti kiépítése a választások után vette kezdetét. Az 1906. május 31-i közgyűlésen került sor a szakbizottságok megalakítására. Károlyi Melinda kezdeményezésére 1906 júniusában Nagykárolyban gyermeknapot szerveztek. A helyi sajtó a már régóta működő Melinda leányárvaház kapcsán is cikkezett a grófnőről. A Magyar Védő Egyesület nagykárolyi fiókja június 17-én tartotta első közgyűlését, melyen Károlyi Istvánné is megjelent. A szeptemberi találkozón tolmácsolták a központ köszönetét dr. Adler Adolf ügybuzgalmaért. Ezt követően azonban a lokális sajtóorgániumok közlései, illetve a hírek hiánya a mozgalom gyors elszoradására enged következtetni. A Nagykároly és Vidéke 1906 nyarán, miközben még erőteljes agitációt fejtett ki a hazai ipar támogatása érdekében, hírt adott arról is – megerősítve ezzel Andrassy Katinika emlékeit –, hogy Károlyi István felesége, de dr. Adler Adolf, továbbá a megye koalíciós főispánja, dr. Falussy Árpád is Karlsbadban üdült, tehát az „iparpártoló mozgalom” hitelességéhez szükséges személyes példamutatás mintha hiányzott volna. A Szatmár és Vidékének már 1905. június 27-i számában olvasható az a problémafelvetés, hogy a magyar fürdőket a magyar előkelőségek nem látogatják: „Mikor azonban a kezdetleges magyar ipar pártolása úton-útfélen felhangzik, s itt-ott igazán meg is indult, éppen így iparügynek kell a magyar fürdőügyet is tekinteni [...] hazafias kötelesség, ebből országos mozgalmat kezdeni, hogy itthon maradjon az a sok külföldön elköltött pénz”.⁷⁶⁶ Az okkeresés során a cikkíró leszögezte, hogy a hazai fürdőket nem fejlesztik, a fürdőket üzemeltető bérlők közül

⁷⁶⁵ Uo.

⁷⁶⁶ Szatmár és Vidéke, 1905. június 27.

pedig sokan „kifosztják” a látogatókat, drágán lehet hozzájutni silány minőségű ételekhez, nincsenek bennük szalonok, nem lehet társadalmi életet élni, sok helyen a kártyázás az egyetlen szórakozási lehetőség.⁷⁶⁷

Szatmár vármegye főispánjának felterjesztésére, az uralkodó 1907. július 7-én Károlyi Istvánné Csekolics Margit palotahölgynek a közjótékony-ság terén szerzett érdemei elismeréseként az első osztályú Erzsébet-rendet adományozta.⁷⁶⁸

Károlyi Istvánt 1907. július 31-én ragadta el a gyilkos kór az élők sorából. Származását, társadalmi pozícióját híven reprezentáló temetésére augusztus 2-án került sor. Halála előtt két évvel megfogalmazott óhajának megfelelően nem balzsamozták be. A holttestet a halottas ágyról egyszerű fakoporsóban vitték a nagykárolyi kastély házi kápolnájába. Éjjel felesége és Pálma húga virrasztott mellette. A ravatalt másnap reggel állították fel a kastély délszaki növényekkel díszített átriumában. A halott mágnás érckoporsója Budapestről érkezett. A temetési szertartást dr. Boromissza Tibor szatmári megyés püspök végezte, ahol az ország arisztokrata családjai nagy számban voltak képviselve. Károlyi György gróf is megjelent, hogy megadja édesapjának a végtisztességet. Természetesen a kormány, az országgyűlési és a lokális Függetlenségi és 48-as Párt, az Alkotmány-párt képviselői, valamint számos országos és vármegyei küldöttség érkezett a gyászszertartásra. A helyiek előzőnlőtték a kastélyparkot, a Demidor Ignác nagykárolyi rendőrkapitány vezetésével kivonult, díszruhát öltött rendőröknek nehézséget okozott a közrend fenntartása. A beszentelés folyamán az átrium kapuját zárva tartották. Ezt követően nyolcfogatú díszkocsira helyezték Károlyi gróf koporsóját, és a kastélypark keleti kapuján át indult meg a 10 ezer főre becsült menet a család ősi temetkezési helyéül szolgáló Kaplonyba.⁷⁶⁹ A menetet Demidor rendőrkapitány vezette, utána a hajdúk és különféle testületek hosszú sora haladt gyászzászlók alatt. Kaplonyban Titz piarista rendfőnök szentelte be a koporsót. István gróftól Gábor testvére mellett helyezték örök nyugalomra.⁷⁷⁰ A Szatmár és Vidéke

⁷⁶⁷ Nyilván kulturáltabb, az arisztokrácia elvárásainak megfelelő körülmények között Csekolics Margit is szívesen vette kezébe a kártyát. Justh-napló, 1889. 319. 1889. március 27-i bejegyzés.

⁷⁶⁸ MNL SZSZBML IV. B. 751. 4. d. 4556 sz./Eln. Gróf Andrássy Gyula belügyminiszter értesítése Szatmár vármegye főispánjához Budapest, 1907. július 11.; Csekolics grófnő 1908. január 23-án vette át a kitüntetéséről szóló oklevelet.

⁷⁶⁹ Szatmármegyei Közlöny, 1907. augusztus 4.

⁷⁷⁰ Károlyi Gábor írásba ugyan nem foglalt, de barátai előtt tett szóbeli nyilatkozata szerint 1892-ben Budapesten elhunyt feleségével egy sírban szeretett volna nyugodni. Gábor gróf 1895-ben bekövetkezett halálakor a Függetlenségi és 48-as Párt szélsőbaljához tartozó barátai – Eötvös Károly szerint különösen Luby Géza – hajlandónak mutatkoztak kívánságának teljesítésére. A kurucos tűzzel teli Luby azzal a forgatókönyvvel állt elő, hogy – mivel az országgyűlés augusztus végén a nyári szünet miatt nem volt egyben – a párttársak tartsanak gyűlést, nyilvánítsák Károlyi Gábort a nemzet halottjának, gondoskodjanak ők a temetés

így zárta a főúrról szóló megemlékezését: „Érzéseiben, törekvéseiben magyar sovínista, előkelő úr, valóságos oligarcha. Az utóbbi politikai mozgalmakban élénk részt vett s a vármegyei ellentállásnak egyik fő szerepvivője. Korai halála súlyos veszteség úgy a hazára, mint közelebb vármegyénk nézve is”.⁷⁷¹

Károlyi István lányát tette meg általános örökösévé. Ménesét vejére hagyta, amely intézkedés Károlyi Gyula iránti bizalomnyilvánítás gesztusaként értékelhető.⁷⁷² Özvegye számára élete végéig biztosította a nagykárolyi kastély haszonélvezetét, a budapesti házat és 20 000 korona évi járadékot. György grófot a törvényes köteles részre szorította, ami azt jelentette, hogy Károlyi István hitbizományokon kívüli 12 millió koronára becsült ingatlan vagyonának „csupán” egynegyed részét, 3 millió koronát örökölt.⁷⁷³

költségeiről. A függetlenségi párti képviselő számára a méltóságteljes végtisztességet ezer ceglédi választópolgár Budapestre utazásával kívánta biztosítani. A józanabb gondolkodású Eötvös azonban a család jóváhagyása nélkül nem vállalkozott az akcióra. Károlyi Gábor koporsójának beszentelésére 1895. szeptember 1-jén Budapesten került sor, míg a temetésre szeptember 4-én Kaplonyban. Eötvös, 1902. 25–27.; Luby Géza is elkísérte utolsó útjára, ahogyan Károlyi István temetésén is részt vett. Kossuth Ferenc Gábor gróf gyászszerartására Nápolyból sietett haza, viszont István gróf temetésén betegsége miatt nem jelent meg.

⁷⁷¹ Szatmár és Vidéke, 1907. augusztus 6.

⁷⁷² Püski, 2016. 22.

⁷⁷³ Pesti Hírlap, 1907. augusztus 3.; Szinérváralja, 1907. augusztus 6.; Szatmár és Vidéke, 1907. augusztus 18.

VIII.

NŐK A „NEMZETI ELLENÁLLÁSBAN”. A TULIPÁNMOZGALOM SZATMÁRBAN

Az 1905–1906. évi kormányzati válságot illetően, annak utolsó fázisában említést kell tennünk a tulipánmozgalomról, azaz a nők „nemzeti ellenállásba” való bekapcsolódásáról, melynek deklarált és látens céljairól az előző fejezetben már szóltunk. A vármegyében nem érhető tetten az a kétfázisú szerveződés, amely a budapesti központ létrehozását jellemezte, nevezetesen, hogy az arisztokrata hölgyek és a polgárnők külön-külön szervezték volna meg saját köreiket.⁷⁷⁴

A Függetlenségi Párt elveit propagáló Szatmárvármegye című politikai lapban gróf Teleki Árvédné született gróf Teleki Bella szólította fel nőtársait a nemzeti küzdelemben való részvételre. „A mi mostani vértelen dicső küzdelmünkben nem vár-e szerep a magyar nőre? Nem kell-e most is buzditani, vigasztalni a küzdőket, öntudatra ébreszteni az ingadozókat, szítani a lelkesedést, mely az erőket megszázszorozza? Nem a mi gondunk-e ez magyar nők!?”⁷⁷⁵ – teszi fel sugalmazó kérdését a grófnő. „De igenis, a mienk, és hasson át mindnyájunkat szent kötelességünk tudata, legyen minden családi tűzhely a hazaszeretet lobogó oltára is és mi legyünk az oltár gondozói ó magyar nők!”⁷⁷⁶ A felhívás él a manicheus opposzió eszközével, a társadalmat hazafiakra és hazaárulókra osztva fel. Utóbbiak ellen társadalmi bojkott formájában harcot hirdet, tehát egyfajta kirekesztést is kilátásba helyez: „míg a mostani küzdőket lelkesítjük, a gyengéket erősítjük, az árulókat a társadalomból kitaszítva, megvetésünkkel sujtjuk, gon-

⁷⁷⁴ Budapesten 1906. április 8-án alakult meg a Magyar Polgárnők Országos Szövetsége. Már ekkor felmerült az arisztokrata hölgyek által létrehozott Tulipánkerttel való fúzió. Nagykároly és Vidéke, 1906. április 19.

⁷⁷⁵ Szatmárvármegye, 1906. március 17.

⁷⁷⁶ Uo.

doljunk már ma a jövőre is és olyan fiakat neveljünk, kikből nem kerülnek ki hazaárulók. Erre tegyük mindnyájan szent fogadalmat!”⁷⁷⁷

Az erősen nacionalista szólamok hangoztatásával egyidejűleg ellentmondásosan hat az összefogás jegyében a nemzetiségek megnyerését célzó felszólítás: „Fel hát Hazám női! Fogjunk mindnyájan kezét, tömörüljünk párt, osztály, vallás és nemzetiségi különbség nélkül, csak az egységben van az erő...”⁷⁷⁸ Ezeknek a törekvéseknek a kinyilvánítása egyértelműen Szatmár vármegye román ajkú, de a Román Nemzeti Párt mellett még el nem kötelezett választópolgárainak a megszólítását célozta. 1906 tavaszára ugyanis már nyilvánvalóvá vált, hogy a nemzetiségi problematika tekintetében kompromisszumképtelen koalíciónak a Román Nemzeti Párt irányába tett közeledési kísérletei eredménytelenül zárultak.

A hazafiasságra buzdítás után a nemzeti ipar támogatásának fontossága kerül fókuszba: „Vigyük át a társadalmi térre a nemzeti küzdelmet, hozzuk divatba a magyar ipart, ne vásároljunk külföldi cikkeket és különösen ne sokat vásároljunk ma fölösleget”⁷⁷⁹ A lényegét, a valódi cél meghatározását azonban a végére hagyja Telekiné: „takarékoskodjunk egy nagy nemzeti alap számára, mely halmazódjék össze a gazdagok arányaiból, a szegények filléreiből, semmi sem igen sok, semmi sem igen kevés”⁷⁸⁰ A legfőbb feladat tehát annak megakadályozása volt, hogy a rezisztenciában részt vevő tisztviselők egzisztenciális problémákkal találják magukat szembe.

Mivel a tulipánmozgalom céljait illetően, majd szervezetileg is összekapcsolódott a Magyar Védő Egyesülettel, a tisztánlátás érdekében vissza kell nyúlnunk egészen 1904-ig. Ekkor került sor ugyanis a Kossuth Lajos nevével fémjelezhető, 1844-ben életre hívott Védegylet megújításaként, – annak hatvan éves évfordulóján – a Magyar Védő Egyesület megalapítására. Gróf Somsich Tihamér és Dobieczki József ügyvezető igazgató felhívásaikban a Magyar Védő Egyesület küzdelmének egyedüli céljaként a honi ipar pártolását, erősítését és fejlesztését jelölték meg, melynek következtében erős, nagy és anyagilag is független lesz hazánk. A feladat megoldásához egységes, erős országos szervezet kiépítését irányozták elő. Szabályozni kívánták a Magyarországon készült iparcikkek felismerésének módját. Ezt szolgálta az egyesületi „Védőjegy” és a „Kirakati Védőtábla” kibocsátása.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Uo.

⁷⁷⁸ Uo.

⁷⁷⁹ Uo.

⁷⁸⁰ Uo.

⁷⁸¹ Szamos, 1906. március 18. 1907 elején egy védőtábla 7 koronába került. MNL SZSZBML X. 202. A Tulipán-Szövetség-Magyar Védő Egyesület iratai 1887–1911. (a továbbiakban: X. 202.) 2. d. 6. pallium 19/1907. Ruzsonyi Pál értesítése megrendelt védőtáblájának megérkezte

Az idegen áruk becsempészésének ellenőrzését is feladatként jelölték meg Dobieczkiék. Ez azonban nem minden esetben volt megvalósítható, a későbbiekben látni fogjuk, hogy számos visszaélésre került sor a „honi gyártmány” címkére hivatkozva. A vezetőség a következő átmeneti megoldást javasolta: „míg hazai iparunk képes nem lesz ipari szükségleteink fedezésére, korlátozni kell a külföldi áruk behozatalának mennyiségét. Mellőzni kell minden nélkülözhető idegen, különösen osztrák eredetű gyártmányt az igények leszállításával. Támogatni kell anyagilag a kis- és háziipart, új háziiparágakat kell meghonosítani, meg kell könnyíteni a munkaértékesítést, valamint ki kell jelölni az egyes társadalmi csoportok számára az ipartámogatás és fejlesztés terén végzendő feladatokat”.⁷⁸² A Magyar Védő Egyesület felhívását a Nagykároly és Vidéke 1906. március 22-i számában közölte. A fentebb már ismertetetteken kívül a következő iránymutatással szolgáltak: „A honi iparpártolás sikere érdekében a védőjelzést követelje mindenki. [...] Ha honi árut keres és követel mindenki, nyomban lesz minden kereskedésben magyar árucikk. A kereskedő azt kénytelen és köteles árusítani, amit a fogyasztók követelnek. [...] Adjuk pénzünket a hazai ipar munkájáért, jutalmazzuk vele iparos honfitársaink szorgalmát”.⁷⁸³ Kérték továbbá azt is, hogy ha valamely árucikkből nem létezik magyar gyártmány, akkor ezeket a „gyarmatárukat” azokban az üzletekben vásárolják az emberek, amelyek fiumei kikötőbe érkezett hajók rakományából származnak. „E magasztos célra irányuló munkában értünk egyet mindnyájan, egyért: A Hazáért!!!!”.⁷⁸⁴

Szólnunk kell arról is, hogy a Magyar Védő Egyesületen belül női osztály is működött, amely törekedett a magyar nőegyesületek megnyerésére.⁷⁸⁵ Ennek nevében Dessewffy Emilné a szatmári honleányokhoz is szózatot intézett: „Nőegyesületek széles e hazában! Ti hozzátok is szól csengő szózatunk! – Karoljátok föl e szent ügyet, ez a ti hivatástok, ez a ti emberbaráti kötelességeitek! Lejárt a XX. században a pusztá alamizsnaosztás ideje, embernek embert segíteni csak úgy van emberi joga, ha munkát ad neki. Magyar nőegyesületek, mentsük meg a magyar népet a nyomortól, a magyar ipar pártolása által! [...] Mindenekelőtt a sok magyar nő egyesület nyújtson kezét egymásnak, [...] de siessen, mert a vándorló milliók áradataiban elvész a nemzet”⁷⁸⁶ – utalt a grófné az iparfejlesztés szempontjából is negatívan ható kivándorlás problémájára.

tárgyában 1907. január 26.; Zsoldos, 2009. 146–147.

⁷⁸² Nyírvidék, 1904. szeptember 11.; közli Zsoldos, 2009. 147.

⁷⁸³ Nagykároly és Vidéke, 1906. március 22.

⁷⁸⁴ Uo.

⁷⁸⁵ Lásd a Magyar Védő Egyesület női osztályának felhívását Szózat a magyar nőkhöz! címmel. Szamos, 1906. március 18.

⁷⁸⁶ Uo.

A Budapesten 1906 elején már bizonyos aktivitást mutató Magyar Védő Egyesület Szatmárvármegyei Osztályának szervezése 1906 márciusában, áprilisában indult meg elsősorban a nagykárolyi ipartestület, a nagykárolyi nőegylet, a képviselő-testület városi független párti tagjai,⁷⁸⁷ a Károlyi család, valamint a megyei közigazgatási hálózat révén. Az új főispán támogatását is élvezte, és bízott a kereskedők csatlakozásában. A megalakulásra az előző egységben már ismertetett körülmények között, 1906. április 22-én került sor.

Szatmárnémetiben a védőegyesületi mozgalom eszméjét először 1906. március közepén egy függetlenségi körű pártértekezleten Csomay Imre pártelnök vetette fel, hangsúlyozva a nők és a kereskedők bevonásának fontosságát. A Szatmár-Németi függetlenségi párti újság pedig propagálta az osztrák árucikkek bojkottálására és a hazaiak fogyasztására irányuló új magyar tízparancsolatot.⁷⁸⁸ Dr. Kelemen Samu a szatmári Kereskedelmi Csarnok elnökeként felvette a kapcsolatot a helyi kereskedőkkel a gyakorlati szempontok megtárgyalása céljából. A politikus kellő körültekintéssel látott neki a feladatnak, vigyázva arra, hogy a kereskedők – akiknek szavazatára a hamarosan bekövetkező választásokon számított – érdekei ne sérüljenek az országosan megindult mozgalom külföldi, elsősorban osztrák árukat elutasító célkitűzése miatt. Az értekezleten napirendre került a megfelelő átmenet biztosításának kérdése, hiszen a kereskedőknek először a raktáron lévő árukészletektől kellett megszabadulniuk, hogy zökkenőmentesen bonyolíthassák le hitelügyleteiket, melyek elsősorban az osztrák kereskedelmi körökhöz kapcsolták őket. Többen is hangsúlyozták a fokozatosság szükségességét, mivel különösen a textilipari cikkek tekintetében nem lennének képesek az új igények azonnali kielégítésére a hazai gyárak nem megfelelő termelékenysége miatt. A vevői oldaltól józan belátást reméltek, továbbá megfogalmazták azt a kívánságot, hogy az intézőbizottságban a kereskedők megfelelő képviseléssel rendelkezzenek.

⁷⁸⁷ A Nagykaroly közügyeire fókuszáló városi független pártot képviselő-testületi tagok alakították meg 1906 januárjában azzal a céllal, hogy a legfontosabb képviselő-testületi döntések előtt a tagok alapos tájékoztatást kapjanak a tárgyalandó kérdésekről. Továbbá a város anyagi fellendítésének elősegítése, elsősorban a magas községi pótladó csökkentése, Nagykaroly kereskedelmének és iparának fellendítése is szerepelt a célkitűzések között. Utóbbi ponton tehát találkozott a Magyar Védő Egyesület törekvéseivel. Szatmárvármegye, 1906. január 13.

⁷⁸⁸ „1. Takarékosan élj, csak arra költ, amire feltétlen szükséged van. Minden fillérrel szaporítsd a magyarság gazdagságát! 2. Idegenből, de főleg Ausztriából semmit se hozass! 3. A hazai ipart támogasd! 4. A magyar ipar megteremtését tettel és szóval munkáld! 5. Ausztria főleg szövött és fonott árukért visz ki tömérdek milliót hazánkból. Csak magyar szövetben járj! 6. Mindig és mindenkiel magyarul beszélj, idegen nyelven csak külföldivel! 7. Az osztrák árjegyzéket dobd be a tűzbe! 8. Magyar támogasd a Magyar! 9. Keveset beszélj, sokat tégy! 10. E pontokat honfiúi (honleányi) kötelességednek ismerd – lehetőleg 10 példányban – azonnal leírni és lelkes ismerőseidhez tovább küldeni!” Szatmár-Németi, 1906. március 18.

Uray Gézané, a szatmárnémeti jótékony nőegylet elnöke⁷⁸⁹ április 3-ára nagygyűlést hívott össze a városháza nagy tanácstermébe, melyen a közélet és a kereskedőszakma meghatározó személyei vettek részt. Dr. Fechtel János nőegyleti titkár határozati javaslatában indítványozta az országos mozgalomhoz való csatlakozás kimondását, a magyar ipar pártolásának minden térre való kiterjesztését és, amennyiben kivitelezhető, mindig magyar gyártmány vásárlását. Dr. Kelemen Samu beszámolt a szatmári kereskedőknek a hazafias akcióhoz való csatlakozásáról, és hangsúlyozta a gyakorlati eredmények elérésére törekvés fontosságát. Továbbá azt is, hogy nem szabad szem elől téveszteni, hogy a cél a nemzet számára új gazdasági erőforrások nyitása, ami nem idézheti elő „a már létező gazdasági egzisztenciák meggyengítését vagy tönkretételét. Sikerre csak a kitartás és a türelem vezethet, sőt anyagi és erkölcsi áldozatokra is szükség lesz. Anyagiak alatt azt értve, hogy a közönség kezdetben valamivel nagyobb árakat is készségesen fizessen a hazai ipartermékekért; erkölcsiek alatt pedig azt, hogy kívánalmait az iparcikkek külső kiállítása tekintetében némileg mérsékelje”⁷⁹⁰ – utalt a magyar gyártmányok fogyatékoságaira, ezáltal versenyképtelenségére. Toleranciára intette hallgatóságát az átmeneti időszakra vonatkozólag, amíg a kereskedők kiárusítják meglévő áruikat. A kereskedőktől pedig tájékoztatást várt el arra vonatkozóan, hogy mely hazai cikkekben szállítóképesek. A várható nehézségek ecsetelését követően fogadalomtételre szólított fel, „hogy ehhez a mozgalomhoz legalább 2–3 évig kitartással lesz; és hogy nyomban és azonnal szigorúan vegye mindenki, hogy a kereskedő magyar gyártmány alatt más jellegű árut ne adhasson, ha pedig valamelyik kereskedő visszaél, akkor az ellen a közönség bojkottja teljesen jogosult”.⁷⁹¹ Ezt követően Uray Géza előterjesztésére egy nőkből és férfiakból álló vegyes bizottság alakult,⁷⁹² melynek feladatát képezte egyrészt a helyi kereskedőkkel való kiegészülés, másrészt a központtal való kapcsolatba lépés, de kikötötték, hogy csakis a szatmári magyar védőegyesület autonómiájának megtartásával. Arra vonatkozóan azonban nem találtunk adatot, hogy a Magyar Védő Egyesület szatmárnémeti fiókjának megalakulása megtörtént volna, pedig a bizottság április 12-i ülésén határozat született arról, hogy a vidékre is kiterjedő tagtobor-

⁷⁸⁹ A szatmárnémeti jótékony nőegylet 1904-ben ünnepelte 50 éves jubileumát. Uray Gézanét is ebben az évben választották elnökké.

⁷⁹⁰ Szatmár-Németi, 1906. április 4.

⁷⁹¹ Uo.

⁷⁹² Elnökei: Uray Gézané és Domahidy Sándor. A tagok egy része a nőegylet aktivistája volt, másik részük a lokális politikában kormánypártiként vagy ellenzékiként részt vevő, köztisztviselőben álló polgár.

zás céljából gyűjtőíveket bocsátanak ki, melyekhez a mintát a központtól fogják kérni.⁷⁹³

A Szamos híradása szerint az április 3-i iparpártoló nagygyűlésen megalakult a „Szatmári Magyar Tulipánkert”.⁷⁹⁴ Fechtel bejelentést tett báró Vécsey Józsefné Dessewffy Blanka grófnő ajándékairól. A szatmári jótékony nőegylet védnöknője tulipánjelvényeket küldött, melyeket a nőegylet tagjai árultak. A hazafiság szimbólumai rövid időre keresetté váltak. Szatmárnémetiben a védőegyesületi és a tulipánmozgalom összefolyt egymással, de valójában az országos központhoz való szervezeti kapcsolódás sem egyiknél, sem másiknál nem mutatható ki.

A vármegye székhelyén a védőegyesületi mozgalommal párhuzamosan kibontakozóban volt a Tulipán Szövetség megalakítása is. Ebben az időben még két külön vonalon szerveződő – hiszen mindkét szervezet budapesti központjából irányította terjeszkedő, tagtoborzó, az ország területén minél több helyi szervezet létrehozására törekvő akcióit –, de hasonló célokat kitűző mozgalomról beszélhetünk.⁷⁹⁵ Mivel mind a Magyar

⁷⁹³ 1906. augusztus végéig megalakult Magyar Védő Egyesületek székhelyei, ahol már az 1844. évben volt védegyesület: Budapest, Alsólendva, Arad, Baja, Deés, Déva, Debrecen, Eperjes, Kaposvár, Keszthely, Kolozsvár, Komárom, Nagybecskerek, Losonc, Nyíregyháza, Pápa, Sárospatak, Sopron, Sümeg, Szabadka, Zalaszentgrót, Temesvár, Zalaegerszeg, Veszprém, Zombor. 1906. augusztus végéig megalakult Magyar Védő Egyesületek székhelyei, ahol a 19. században védegyesület nem volt: Ajka, Berettyóújfalú, Csáktornya, Csurgó, Kalocsa, Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Lovászpata, Marcali, Nagyatád, Nagykároly, Sepsiszentgyörgy, Szamosújvár, Szigetvár, Szombathely, Tiszalök, Tokaj, Torda, Újvidék. SZSZBML X. 202. 1. d. 1. pallium.

⁷⁹⁴ Szamos, 1906. április 5.

⁷⁹⁵ Az egyesülés már 1906 nyarán felmerült, de csak 1907 elején valósult meg. A Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület alakuló közgyűlésére 1907. február 3-án került sor. A székhely továbbra is Budapest maradt, pecsétje: koronás hármashalmon álló kettős kereszt cserkoszorúval övezve, a tulipán befoglalásával és az egyesület címének köriratával. Már a célok megfogalmazásában feltűntek sovíniszta szövegek. „Az egyesület célja: Állásfoglalás minden nemzeti eszme, mozgalom és törekvés mellett, s minél hathatósabb közreműködés arra, hogy semmi ezzel ellenkező irányzat a társadalomban érvényesüljön ne tudjon, továbbá a megalkuvást nem ismerő nemzeti érzés ápolása a családi életben és főként a nevelés terén. Hogy a nemzeti érzület a társadalom minden rétegében megerősödjék, rendszeresen foglalkozik az egyesület a felmerülő különösen szociális eszmék megvitatásával, s a munkáviszonyok méltányos javításával és emberbaráti intézmények felkarolásával igyekszik meggátolni az elégtelenség terjedését. Az egyesületnek további célja: minden társadalmi tényezőnek egyesítése a végből, hogy hazánk mezőgazdasági és minden más iparát fejlessze, erősítse és a külföldi versenynyel szemben megvédje.” SZSZBML X. 202. 1. d. 6. pallium A Tulipán-Szövetség – Magyar Védő Egyesület Alapszabályai; Az egyesület szervezete az eddigiekhez hasonló felépítésű volt, ugyanúgy rendelkezett vidéki fiókokkal, mint idáig. Az egyes vármegyék, illetőleg országrészek területén megalakult vidéki fiókok a vármegyére, illetve az országrészre kiterjedő általános érdekű egyesületi feladat ápolására egymás között szövetségi viszonyt létesíthettek. Az ilyen szövetségi kötelék az egyesület egy-egy osztályát képezte, és a vármegye, illetve az országrész nevével volt megjelölendő. A tagsági típusok (alapító, pártoló, fogadalmas és rendes tag) közé belépett a „tisztelőbeli tag”,

Védő Egyesület női osztálya, mind a Tulipán Szövetség törekedett a Szatmár vármegyében is jelentékeny hagyományokkal rendelkező nőegyesületek megnyerésére, azaz mindkét szervezet tulajdonképpen ugyanazt a női tömeget kívánta megszólítani, nyilvánvalóan megfogalmazódott az igény a fúzióra. Az 1906-os képviselő-választásig Nagykárolyon és Szatmárnémetin kívül Nagybányán történt meg a tulipánkert megalakítása. A Nagybánya című lap 1906. március 29-i számában jelent meg Bónis Istvánné felhívása, akit a budapesti hölgyek kértek fel a mozgalom nagybányai felkarolására. „Mutassuk meg tehát e külső jelvény viselésével is, hogy szívvel-lélekkel imádjuk mi is magyar hazánkat s a mennyire csekély erőnkből telik, megteszünk mindent, hogy a magyar ipar felvirágozzék! Viseljük e kis jelvényt minél többen, tűzzük fel férjünk, testvéreink, gyermekeink keblére is és ezzel kötelezzük magunkat, hogy csakis hazai gyártmányt fogunk mindenben vásárolni. Sőt be se menjünk oly üzletbe, hol nem honi ipari cikket árulnak s ennek ismertetésül ki nincs tűzve a tulipán!”⁷⁹⁶ – ezzel az iránymutatással invitált Bónisné az április 1-jére a városháza tanácstermébe összehívott előértekezletre.⁷⁹⁷ Gellért Endréne, a nagybányai polgármester felesége is teljes vállszélességgel támogatta az ügyet. Az 1906-os választási kampány részeként a nagybányai választókerület „újdonsült” képviselőjelöltjének feleségét, dr. Földes Bélánét – aki elkísérte a függetlenségi párti politikust kortesújtára – a nagybányai Tulipánkert gyűlésén díszelnökké választották. A hangulat fokozásához járult hozzá Batthyányné Andrassy Ilona elnöknek Földesnéhez intézett távirata, melyben üdvözölte a nagybányai nőket, és kérte támogatásukat. Ezt követően indítványozta Földes a fővárosi központhoz való csatlakozás bejelentését.⁷⁹⁸

A magyarországi tulipánmozgalom megindulása kezdetben némi riadalmat okozott a Monarchia osztrák államfelében. Egy bécsi egyesület, a „Verein Reisender Kaufleute Oesterreich-Ungarns” a magyar kereskedelemügyi miniszternek egy beadványt jutatott el, melyben véleményt formált a Magyarországon a tulipán jegyében megindult iparpártolási

akit a közgyűlés kiváló érdemei elismerésül választhatott meg. Változott a „fogadalmas” taggá válás feltétele, nekik az egyesület jelvényét kellett megváltani, és az egyesület hazafias céljait lelkesen támogatni, továbbá a honi ipar használható cikkeit következetesen fogyasztani. A pártfogó és rendes tagok belépésük alkalmával öt évre vállaltak kötelezettséget. (Az alapszabályok szerint kilépésüket akkor hagyhatta jóvá az igazgatóság, ha a tag az ötödik év július 1-jéig írásban bejelentette kilépési szándékát. Ellenkező esetben tagsága újabb öt évre megújult.) Az egyesület az 1907 februárjában létrehozott formájában 1909 végéig működött. Eddig használta a központ a Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület szövegű emblémás cégjelzést. 1910-től az iratokból eltűnt a Tulipánkert megnevezés. Zsoldos, 2009. 151–152.

⁷⁹⁶ Nagybánya, 1906. március 29.

⁷⁹⁷ Az értekezlet időpontját április 5-re helyezték át. Nagybánya, 1906. április 4.

⁷⁹⁸ Nagybánya, 1906. május 3.

mozgalommal szemben, és arra kérte a magyar kormányt, gondoskodjon róla, hogy e mozgalom a kellő határok között maradjon. A kérdéssel az osztrák kormány is foglalkozott, ugyanis az osztrák kereskedelemügyi minisztertől Wekerle Sándorhoz, az osztrák miniszterelnöktől pedig Kossuth Ferenchez érkezett átirat. Ezek a magyar kormányt állásfoglalásra készítették. Kossuth tagadta a kezdeményezés politikai voltát, pedig tisztában vagyunk létrejöttének politikai indokaival, ehelyett társadalmi alapon történő megindulását hangsúlyozta, de rögtön el is határolta magát tőle: „hangsúlyoznom kell továbbá, hogy a mozgalomtól a kormány teljesen távol áll”.⁷⁹⁹ Majd tett egy lépést a másik irányba is: „A mozgalom célja a hazai ipar pártolása, felkarolása és társadalmi uton való fejlesztése, nem irányul tehát az osztrák ipar ellen és nem képezi a mozgalom feladatát az osztrák termékek ellenséges indulatu bojkottálása, a mint azt a Lajthán tuli érdekeltek magyarázzák [...] nézetem szerint a kormánynak ezen mozgalomra irányító befolyást gyakorolni ezentúl sem lehet, és minden a mozgalom beszüntetésére és korlátozására irányuló intézkedésektől tartózkodni kell, elegendő levén, ha a maga részéről a hazafias törekvésektől megszálott társadalmi tényezőket a túlzásoktól óvja”.⁸⁰⁰ Kossuth Ferenc tehát hivatalosan nem állt a tulipánmozgalom mellé, de azért kacérkodott vele, hiszen mégis apja kezdeményezésének megújítását tagadta volna meg a látványos elutasítással, illetve az esetleges ellenséges fellépéssel. Csupán apró gesztusokat tett irányába.⁸⁰¹

A magyar ipar fejlesztéséből a helyi lapok is megpróbálták kivenni a részüket. Küldetésüknek tekintették a gátló tényezők feltárását, a problémafelvetést. A Nagykaroly és Vidéke, amely bele kívánta nevelni a társadalomba a hazai ipar támogatásának eszméjét, lendületes írsaival gyáralapításokat szorgalmazott. Próbálta ösztönözni a pénzintézetek vezetőit, ugyanakkor világosan érzékelte a vállalkozó szellem hiányát. „A magyarnak nincs vállalkozási hajlama, nincs üzleti vénája [...] a magyar mindennek jó, csak kereskedőnek és iparosnak nem”⁸⁰² – olvashatóak os-

⁷⁹⁹ MNL OL K 26 688. cs. 1906. – XLI – 2575 A kereskedelemügyi miniszter átirata a miniszterelnöknek 1906. május 29.; Zsoldos, 2009. 147–148.

⁸⁰⁰ Uo.

⁸⁰¹ Például amikor a Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület vezetősége honi áruk címtárának kiadási tervével állt elő, a miniszterhez fordult segítségért. Kossuth utasította (ez is beletelt jó néhány hónapba) a m. kir. kereskedelmi múzeum igazgatóságát, hogy a hazai beszerzési források címjegyzékét gyorsan, olcsón és könnyen kezelhető alakban állítsa össze. Az elnökség azon kérelmét azonban, hogy ezekből húszezer példányt bocsássonak az egyesület rendelkezésére, forráshiányra hivatkozva elutasította. Ehelyett azzal az ötlettel szolgált, hogy nem emel kifogást azellen, hogy az egyesület saját használatára utánnyomott példányokat adjon ki, s az utánnyomási költségek fedezése céljából nevezett példányokba hazai cégek termékeit reklámozó hirdetéseket vegyen fel. MNL SZSZBML X. 202. 1. d. 6. pallium 768/1907.; Zsoldos, 2009. 148.

⁸⁰² Nagykaroly és Vidéke, 1906. június 21.

torozó mondatai a kockázatvállalási hajlandóság meg nem léte miatt. A Polgári Radikális Párt programját preferáló Nagykaroly már sokkal élesebb hangnemben mutatott rá a magyar iparfejlesztés egyik meghatározó kerékkötő tényezőjére, a tőkehiányra. A nagykarolyi kerület képviselőjét, Károlyi István grófot nyílt levélben szólította fel gyáralapításra. „Méltóságod, mint hazánk egyik legillusztrisabb és leggazdagabb mágnása, eleget tett-e a multban magyar iparpártolási kötelességének, – házán kívül? Tudtunkkal csak arról vagyunk meggyőződve, hogy kiváló kastélyát meglehetősen nagykarolyi iparosok látták el gyönyörű asztalos és lakatos munkákkal”⁸⁰³ Majd utalva a tulipánmozgalom pusztán politikai jellegére, így folytatta: „Azt is tudjuk, hogy utóbb összes gazdasági épületeit befestette tulipánnal, olyan tulipánnal, a mely magyar iparpártolási szempontból halva született eszme, respektive szalmaláng volt, a minthogy ez ma már be is bizonyult. Ellenben nem tudjuk azt, hogy Méltóságod az ország bármely területén gyárat alapított, avagy csak abban részes lett volna”⁸⁰⁴ – utasította példamutatásra a lap a honatyát. Ezt követően felvillantotta az iparfejlesztés kérdéskörében az angol és a magyar előkelők közötti mentalitásbeli különbséget: „Közvetlen összeköttetése van Méltóságodnak a legelőkelőbb és leggazdagabb angol urakkal, akik itt urak, otthon gyárosok: iparosok. Ha nem derogál Méltóságodnak velük bankettezni: hisszük, nem fog derogálni velük városunkban gyárt, avagy gyárat alapítani sem. [...] Hát miért ne volna Méltóságod a magyar mágnások között a kezdeményező, aki megragadja az alkalmat s a város örök hálájára gyárt létesít városunkban?”⁸⁰⁵ – fogalmazódott meg a magyar gazdaság fejlesztését célzó kíváncsi az agrárius Károlyi felé.

A magyarországi iparosítást akadályozó tényezők közé tartozott a hagyományos elitnek és az úri középosztálynak az ipari és kereskedelmi tevékenységet lenéző, elutasító gondolkodásmódja, mely még a századforduló után is tartotta magát. Eszerint csak a hivatali állás szerez az embernek tiszteletet, becsületet, míg az iparos pálya alantas. Ez a felfogás a Nagybánya szerint az „urhatnámságból fakad, többnek látszani, mint amik vagyunk”. Ez az oka annak – vélekedik a cikkíró –, hogy az „intelligens” pályákat előzőnlük az oda nem való, arra alkalmatlan egyének.⁸⁰⁶ A Szatmár és Vidéke a magyar iparosok jelentős részét megbízhatatlannak titulálta, versenyképessé válásukhoz munkamorál-változtatást tartott szükségesnek. Ugyanakkor azokat a kisiparosokat is okolta a rossz társadalmi

⁸⁰³ Nagykaroly, 1906. október 10.

⁸⁰⁴ Uo.

⁸⁰⁵ Uo.

⁸⁰⁶ Nagybánya, 1903. március 5.

szemléletmód átvétele miatt, akik fiaikat büntetésképpen adják iparosnak, csak akkor, ha az „úri pályára” hasznavehetetlennek bizonyulnak.⁸⁰⁷

A helytelen közfelfogásnak az átformálásán – mellyel kormányzati szinten szintén foglalkoztak – számos lokális lap is dolgozott. Szép számban kerültek publikálásra olyan írások, melyek propagálták, hogy a gazdasági mutatók eredményesebbé tételéhez az ipar és kereskedelem minél nagyobb arányú fejlesztésére volna szükség. Szakítani kell az úri miliő fejlődést akadályozó mentalitásával, lehessen Magyarországon ipari és kereskedelmi pályákon tekintélyt, megfelelő társadalmi pozíciót és vagyont szerezni, és mindezek fényében az oktatási rendszert is át kell alakítani.⁸⁰⁸ A nagykarolyi művelt magyar kereskedőosztály fontosságát hangsúlyozta.⁸⁰⁹

A piros tulipán Szatmár vármegyében már közvetlenül a választások után hervadásnak indult, ami az itteni – a szomszédos Szabolcsétól jóval rövidebb időtartamú⁸¹⁰ – mozgalom pusztán politikai célok szolgálatba állításáról tesz tanúbizonyságot. A „nemzeti küzdelemben” a jó hazafiságot szimbolizáló virág felbukkant politikai bosszúállási szituációban is. Az 1906. május 25-i állandó választmányi ülésen Mándy Zoltán bizottsági tag indítványozta, hogy a megyeháza lépcsőházának előcsarnokában a felújítás alkalmával Kristóffynak és Nagy Lászlónak emléket állító márványtábláról – melyet Falussy installációjakor gyászposztóval vontak be – távolítsák el a neveket, helyükre pedig a győzelem jelképeként három tulipán kerüljön.⁸¹¹

A sajtóorgánumok a hazai iparfejlesztés fontosságát helyesen felmérve próbálták a tulipánmozgalmat ébren tartani, ezért sarkallta a Nagybánya is 1906 nyarán a nagy lelkesedéssel megalakított bizottságot működésének megkezdésére, ugyanakkor a Nagykaroly és Vidéke is lankadásról számolt be, s a korábban jellemző érdektelenség visszatéréséről. A nagykarolyiakat tehát csak egy röpke pillanatra volt képes kizökkenteni a társadalmi téren jelen lévő közönyből. A tulipánjelvények is hamar eltűntek a szívek felől, akárcsak a kereskedők kirakatából a magyar ipar termékeit reklámozó táblák. Az újságok hamisítványokról is írtak. A Nagybánya információi szerint gyakran merült fel a gyanúja a honi gyártmány ürügye alatt űzött visszaéléseknek. A központból 1906. október 20-án a testvéregyesületekhez olyan információ érkezett, hogy külföldről óriási mennyiségű Rákóczi-jelvények kerültek forgalomba. Ezellen a Magyar Védő Egyesület úgy kívánt fellépni, hogy a budapesti Donáth és Balázs cégnek adott megbízást az egyesület szigorú ellenőrzése mellett, hogy hazai jel-

⁸⁰⁷ Szatmár és Vidéke, 1905. december 12.

⁸⁰⁸ Nagykaroly és Vidéke, 1905. július 6.

⁸⁰⁹ Nagykaroly, 1910. július 20.

⁸¹⁰ A szabolcsi tulipánmozgalom értékeléséhez lásd Zsoldos, 2009. 145–161.

⁸¹¹ Szatmárvármegye, 1906. május 26.

vényeket készítsen, hátlapján a M. V. E. Védőjeggyével. (A foglalatos 30 fillérbe, a foglalat nélküli színes 20 fillérbe került, fekete kivitelben pedig 16 fillérbe.)⁸¹² A Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület – azon törekvése kapcsán, hogy magyar rádiókat vezessen be a piacra – beszámolt arról, hogy a kereskedők egy része ódzkodik a magyar törlógumi felkarolásától, és bár azt állítják, hogy az árujuk hazai, valójában nem az, csak magyar felírással (például Kossuth, Holló, Adria, Viktória, Toto) ékeskedő külföldi gyártmány.⁸¹³

A tulipán jegyében számos olyan mulatság, ünnepély rendezésére került sor, amelyek bevételeiből a központ nem részesedett.⁸¹⁴ 1906 folyamán néhány tulipánrendezvényről adott hírt a helyi sajtó, de ezeknek inkább csak közösségformáló, társasági funkciójuk volt. Szervezeti életnek nem sok jelét érzékeljük. Nagykárolyban az 1906-os és 1907-es évben – a meglehetősen kurta tudósítások szerint – időnként, pusztán formalitásként hívtak össze ülést. Arra vonatkozóan sajnálatos módon nincs információ, hogy az általános kiábrándulás következményeként milyen arányban fordultak elő kilépések, lemondások, keletkeztek-e tagdíjhátralékok. A díjhátralékok felhalmozódása a központ működését komolyan akadályozta. „Testvéregyesületeinknek több mint fele a központot illető tagdíj hányadát nem küldötte be”⁸¹⁵ – állapította meg keserűen az elnök 1908 októberében.

Szatmár vármegyében az 1905–1906-os politikai válság utolsó fázisában jelentkező tulipánmozgalom valójában csupán politikai célok szolgálatában állt, az 1906-os választási kampányban a szövetkezett pártok jelöltjeinek népszerűsítésére használták fel. A koalíciós főispán tiszteletére emelt diadalkapun tulipánokból rakták ki Falussy monogramját. A tulipánbokréták a koalíciós politikusok nélkülözhetetlen kampánykellékeként funkcionáltak. A kezdeti lelkesedés – mely elsősorban Nagykárolyra, Szatmárnémetire és Nagybányára korlátozódott – viszonylag hamar alábbhagyott. Ennek okaként egyfelől a kitartás hiánya, az 1907 októberére az Ausztriával tíz évre kötendő vámszerződés kapcsán a két kormány között létrejött megállapodás okozta keserűség, másfelől a honi gyártmány ürügyén üzött visszaélésekből adódó csalódások, illetve egyéb „becsapódások” jelölhetőek meg. A negatív tapasztalatok sorozata folytán szatmári támogatói még a koalíciós kormány népszerűségvesztése előtt kiábrándultak belőle.

⁸¹² MNL SZSZBML X. 202. 2. d. 1. pallium 1977/1906. Dobieczki József ügyvezetőigazgató-helyettes körlevele 1906. október 20.

⁸¹³ MNL SZSZBML X. 202. 1. d. 8. pallium 232/1908. A Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület felhívása 1908. január 31.

⁸¹⁴ Nagybánya, 1906. augusztus 2.

⁸¹⁵ MNL SZSZBML X. 202. 1. d. 8. pallium 1555/1908.

EPILOGUS

A Szatmár vármegyei választópolgárok parlamenti képviselőjét az 1901-es országgyűlési képviselő-választások eredményeképpen hat szabadelvű párti és három függetlenségi honatya látta el. Az 1903 elején a véderőkérdésben megindult képviselőházi vita a megyében a Függetlenségi és 48-as Párt megerősödéséhez vezetett. Tisza István miniszterelnöki kinevezése után megyebeli híveinek aktivizálódása megkezdődött ugyan, de a lokális Szabadelvű Párt újjászervezése és megerősítése Kristóffy József főispán érdemeként könyvelhető el. A Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnöki pozícióját 1894 óta Luby Géza töltötte be, aki megválasztásának kezdetétől törekedett valamennyi választókerületben a jól szervezettségre, de ez a szándéka nem mindenhol vezetett eredményre. A párt szervezettsége a tisztán magyarok által lakott kerületekben mondható a legerősebbnek, a fehérgyarmatiban különösen nagy támogatottsággal rendelkezett. A mátészalkai és a csengeri is stabil függetlenségi kerületnek titulálható a vizsgált időszakban. A legstabilabb kormánypárti kerületnek az etnikailag vegyes településekből álló krassói, nagysomkúti, aranyosmeggyesi és nagybányai nyilvánítható.

Az 1904. november 18-i események Szatmárban is tiltakozó akciók sorát indították el. Itt is tetten érhető a kormánypárt országos bomlási folyamata, de Kristóffy személyes jelenléte még bírt bizonyos kohéziós erővel. A főispán az 1904. december 6-i vármegyei közgyűléssel még meg tudta szavaztatni a Tisza-kormány iránti bizalmi indítványt. Bár a lokális pártvezetés a főispánnal karöltve elszántságot tanúsított a Tisza melletti kiállásra, a kilépések mégis megindultak.

Szatmár vármegye (Szatmárnémetivel együtt) kilenc választókerületében 1905-ben hét szabadelvű, egy „disszidens”, nyolc függetlenségi és két szocialista jelölt szállt ringbe a mandátum megszerzéséért. Mónus Jó-

zsef és Barcs Károly szocialista jelöltek abszolút esélytelenként tekintettek a választások elé, hiszen a vármegyében a foglalkozásszerkezeti mutatók szerint hiányzott a nagy létszámú, koncentrált munkásosztály, így a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jelentékeny bázissal nem rendelkezett, főleg nem a választói jogosultsággal felruházottak körében. A századforduló első évtizedének közepén az ipari munkásság aktivitása Szatmárban leginkább Szatmárnémetire, Nagykárolyra és valamelyest Aranyosmegyesre terjedt ki. Az 1905-ös választások eredményeként a szatmári választókerületekből három szabadelvű párti, egy „disszidens” és öt függetlenségi és 48-as párti politikus lett tagja a képviselőháznak.

Helyi politikusnak nyolc személy tekinthető. Helyiként kategorizáltuk azokat a honatyákat, akik megválasztásuk környezetéből származtak, életvitelszerűen ugyan nem ott éltek, de valamiféle kötődést (például családi birtok) ki tudunk mutatni. Azokat is helyinek tituláltuk, akik nem a megyében születtek, de odaköltözésük után „helyivé váltak”. Idegenként kezeltük azokat, akiket semmilyen kapocs nem fűzött megválasztásuk helyszínéhez, vagy annak régiójához. Továbbá azokat is, akik ugyan itt születtek, de elhagyták születésük helyszínét, máshol telepedtek le, és nem jártak vissza például birtokügyek intézése céljából. Ebbe a kategóriába 1905-ben csupán egy képviselő sorolható, így kijelenthető, hogy a szatmári idegen honatyák számaránya alacsonyabb volt az országos átlagnál.

A hagyományos politikai elit a vármegyében jelentős reprezentációval rendelkezett. A három arisztokrata mellett négy szatmári képviselő (44,44%) nemesi származású. Országosan a biztosra vehető nemesi identitásuk 40%-ot tettek ki. Itt azonban torzulhat a kép, ugyanis számolnunk kell a bizonytalan származással rendelkezők mintegy 20%-ot kitevő csoportjával is. Polgári identitással csupán két szatmári képviselő bírt. 1905-ben a szatmári 42 éves átlagéletkor az országgyűlés 48 évesétől valamivel alacsonyabb.

Az 1905-ben Szatmár vármegye választókerületeiben mandátumot szerettek közül hatan (66,66%) folytattak jogi tanulmányokat, tehát – az országos tendenciával megegyezően – a jogvégzettek domináltak. Ez az országos 60%-os aránynál jóval magasabb, bár a foglalkozásszerkezeti elemzés arra is rámutat, hogy csak kettejüknek szolgált megélhetési forrásul a jogi ismereteik mindennapi alkalmazásából származó jövedelem. Az a tény, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között kiugróan magas volt a jogvégzettek aránya, természetesen felveti a döntéshozói kompetencia problematikáját.

A politikai karrierút vonatkozásában a kapcsolatépítés miatt fontos tényezőnek bizonyult a fővárosi iskola. Az 1905-ös ciklus képviselőinek 2/3-a kötődött budapesti oktatási intézményekhez. A politikai elit főváros-cent-

rikussága tehát vitathatatlan. A szatmáriak közül Luby Béla kivételével mindannyian (88,88%), tehát az országos átlag fölötti mértékben kapcsolódtak fővárosi középiskolákhoz, illetve felsőfokú tanintézményekhez.

A diplomaszerezés legelőkelőbb módjának az számított a dualizmus-kori Magyarországon, ha valaki legalább részben a Monarchián kívül járt egyetemre. Erre az általunk vizsgált képviselők egyikénél sem találtunk adatot. Külföldi tapasztalatokkal azonban Károlyi István, Károlyi György, dr. Teleki Pál, dr. Kelemen Samu és dr. Szunyog Mihály is rendelkezett. Az 1905-ben a szatmári választókerületekben mandátumot szerzettek közül egyedül Luby Géza az, akinek tanulmányairól hallgatnak mind az országgyűlési almanachok, mind a róla tudósító újságcikkek. Mivel a korszak politikusai fontosnak tartották életrajzukban feltüntetni iskoláikat, nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a fehérgyarmati képviselő – unokatestvérétől eltérően – nem rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

Károlyi István, Bay Lajos, Luby Béla, Teleki Pál megélhetésének fő forrásául a földbirtokaiból származó jövedelem szolgált. Ez igaz volt a tanulmányainak befejezését követően három évig magánvállalkozó mérnökként dolgozó, majd apai birtokán gazdálkodó Szentiványi Gyulára is. Az aranyosmeggyesi képviselő ezenkívül bikszádi fürdőjének működtetéséből is profitált. A „kapitalista szektor” ezzel a minimális reprezentációval rendelkezett. A hagyományos foglalkozási csoportok dominanciája Szatmár vármegyében az országos átlagot is felülmúlta. A birtokméretek jelentős szóródást mutatnak. Csupán Károlyi István rendelkezett 10 000 kat. holdnál nagyobb területtel.

Kelemen Samunál és Szunyog Mihálynál hírlapírói munkásság is kiemelt. Teleki Pálnál említést érdemel tudományos-publikációs tevékenysége, persze nem mint releváns jövedelemforrás. Ugyanezt nem mondhatjuk el a képviselői tevékenységért járó honoráriumról, amely különösen 1893 után önmagában sem megvetendő életnívót biztosított.

A jövedelmi viszonyokra engednek következtetni, de nem tekinthetők a bevételek pontos meghatározására használható forrásnak a vármegyék által évente összeállított virilisjegyzékek. Arra azonban mégis alkalmasak, hogy utaljanak a vizsgált személyek anyagi helyzetére, jelzésértékűek a törvényhatóságban elfoglalt pozíció tekintetében. Szatmár vármegye 1907-es virilisjegyzékében első helyen gróf Károlyi István szerepel. A legtöbb adót fizetők között találjuk Szentiványi Gyulát, Luby Bélát és Bay Lajost is. Ők tehát jelentős anyagi forrással és háttérrel rendelkező politikusok voltak, akik nem egzisztenciális okokból törekedtek a mandátum megszerzésére. Hozzájuk sorolhatjuk még Kelemen Samut, Teleki Pált és Szunyog Mihályt is. Károlyi György megélhetéséről családja gondoskodott. Az egykor tulajdonképpen nagybirtokosnak titulálható Luby

Géza számára a századfordulótól fontos bevételi forrásként szolgálhatott a képviselői tiszteletdíj. A fegyvergyarmati képviselő a századforduló környékétől valószínűsíthetően „megélhetési politikussá” vált.

Az 1905-ös szatmári képviselők közül csupán Teleki Pálnál vannak adatok a megyei adminisztrációhoz köthető karrierkezdetre. Három szatmári honatyánál találunk pénzintézeti tevékenységre utaló információkat. Vizsgált képviselőink – Szunyog Mihály kivételével – „beágyazódtak” Szatmár vármegye politikai és társadalmi életébe. Választott tagként vagy virilisi jogait gyakorolva részt vettek a megyei (dr. Kelemen Samu a szatmárnémeti) törvényhatósági bizottság munkájában. Számos egyesület és társaság aktivistájaként is működtek, továbbá egyházi téren szintén jelentékeny tevékenységet fejtettek ki.

Szatmár vármegye lakosságának kb. egyharmad része a vizsgálat alá vont időszakban román ajkúnak vallotta magát. A vármegyei románság elsősorban falvakban, nagyközségekben, valamint kisebb városokban összpontosult. Forrásaink arról árulkodnak, hogy kulturális és politikai orientációjukra a különböző képzettségi szinten lévő papokból álló, görög-katolikus klérus erősen meghatározó, de nem kizárólagos befolyással bírt. A vármegyében szolgálatot teljesítő román plébánosok közül a Lucaciu testvéreket tekinthetjük a legműveltebbeknek és a legszélesebb látókörűeknek, persze közéjük sem téve egyenlőségjelet. A századelőn már az elsősorban jogászvégzettségű értelmiség, a mind nagyobb gazdasági súllyal rendelkező román bankszektorhoz kötődők és a nemzetiségi birtokosok jelentőségével is számolnunk kell.

Szatmár vármegyében a Román Nemzeti Párt 1905-ben nem állított jelöltet. Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a román nemzeti mozgalom az aktivitás deklarálását követően sem mutatott homogenitást. A Szatmár vármegyei román politikai vezetők a Szabadelvű Pártot támogatták az 1905-ös választások idején. A megyében csak a nagysomkúti kerületben találjuk nyomát annak, a Szabadelvű Párt által már a korábbi országgyűlési képviselő-választásokon is alkalmazott módszernek, hogy a román többségű választókerületekben román származású kormánypárti jelöltet indított. Az 1906-os választások alkalmával azonban Szatmár vármegye három kerületében is sor került román nemzetiségi jelölt felléptetésére. A krassóiiban, az aranyosmeggyesiben és a nagysomkútiban – melyekben már 1905 ősztől kimutatható a román nemzetiségi mozgalom aktivizálódása – heves választási harc bontakozott ki. A szatmári román bankok meghatározó szerepet játszottak a román jelöltek kampányának finanszírozásában, mégsem sikerült a mandátumszerzés. Tehát a román ajkú választópolgárok jelentős részének pártválasztási preferenciáját nem az etnikai hovatartozás határozta meg.

1906-ban a vármegye hét függetlenségi és két alkotmánypárti politikust adott a parlamentnek. A vizsgált időszak szatmári pártviszonyait tovább árnyalja a Katolikus Néppárt 1906. áprilisi kísérlete a keresztényszocializmus terjesztésére. A megyében azonban a keresztényszocializmus nem tudott jelentőssé válni

A „nemzeti ellenállás” során az országban a legkitartóbbak közé tartoztak a szatmári tiltakozók, akik eszközként alkotmányvédő bizottság alakítását, alkotmányvédő határozatok hozatalát, ellenállási alap létesítését, helyenként bojkottot alkalmaztak, országosan azonban az anyagilag kevésbé felkészültek kategóriájába sorolhatók. Kemény hatalmi harc folyt a Fejérváry-kormányt támogató, Nagy László nevével fémjelezhető csoport és a rezisztálók között. Dualizmuskori politikai kultúránkra nagyon is jellemző eszközökkel és módszerekkel (egymás szóhoz jutni nem hagyása, „abzugolás”, inzultusok, tettelegességek, erőszak alkalmazása) dolgozott mindkét erő, amely nem méltó sem egy lokális politizáló közösséghez, sem egy parlamenti kollektívához.

A szatmári honatyák közül négyen (gróf Károlyi István, Luby Géza, Luby Béla, gróf Teleki Pál), valamint az 1906-ban mandátumot szerzett aranyosmeggyesi képviselő, báró Vécsey László a 60-as bizottság tagjai voltak, ám annak munkájából nem egyenlő arányban vették ki részüket. A legaktívabb a rezisztencia szervezésében a vármegye legtekintélyesebb és legvagyonosabb családjának feje, a jelentős politikai és gazdasági súllyal rendelkező, a Függetlenségi és 48-as Párthoz agráriusként csatlakozó Károlyi István gróf, valamint Luby Géza volt. 1906 márciusára sikerült elérniük a közigazgatás menetének jelentős mértékű akadályozását, de teljesen megbénítani nem tudták, mert Nagy László főispán is jelentékeny bázissal rendelkezett.

1906 első felében a tulipánmozgalom keretén belül a politikai jogokkal nem rendelkező nők egy része is bekapcsolódott a „nemzeti ellenállásba”. Természetesen felvetődik a kérdés, mennyire tekinthetjük ezt a szerepvállalást autonóm döntés eredményének, vagy csupán e hölgyek férfi hozzátartozóik iránti köteleességteljesítéséről beszélhetünk?

Andrássy Katinka memoárjában a politika iránt nagyfokú érdeklődést tanúsító, önálló gondolkodású, a kormányzati válság első időszakában megözyegyült édesanyjának tulajdonította a tulipánmozgalom ötletét. Horváth József függetlenségi párti képviselő Andrássyné Zichy Eleonóra sógornőjét, Batthyányné Andrássy Ilonát az akció másik motorjaként említi. Nem tudjuk biztosan, mely arisztokrata származású hölgy vagy férfi az ötletszülő, de annyi bizonyos, hogy a kitűnő szónoki képességekkel rendelkező Károlyi István – talán édesanyja reformkorban kifejtett, a liberális reformeszméket sikerrel népszerűsítő példájától vezérelve – már 1905. ja-

nuári programbeszédében hangsúlyozta a nők mozgósításának fontosságát. A karizmatikus gróf tehát már több, mint egy évvel a – Zichy Karolina támogatását is élvező védegyleti akció megújításaként is értelmezhető – tulipánmozgalom szervezését megelőzően a nyilvánosság előtt vetette fel a hölgyek bevonásának gondolatát.

Andrássyné Zichy Eleonórának a tulipánmozgalomban való részvétele egészen biztosan meggyőződéséből fakadó autonóm döntésként értelmezhető. Károlyi István felesége és lánya esetében valószínűbbnek látszik, hogy a férj, illetve az apa elvárásainak való megfelelés a fő motiváció. Ezzel együtt bizonyosak lehetünk abban, hogy neveltetéséből, gondolkodásmódjából fakadóan mind Csekolics Margit, mind a harmonikus házasságban élő Károlyi Melinda helyeselte, hogy a nők figyelemfelkeltő véleménynyilvánításukkal bekapcsolódjanak a politikába, mely terep ebben a korszakban egyáltalán nem tekinthető magától értetődőnek a szebbik nem számára. A hölgyeknek a politikába való bevonása, illetve politikai célok érdekében történő felhasználása azt az üzenetet is magában hordozhatta, hogy a szövetkezett ellenzék politikusainak nagyon is komoly krízisszituációból kell kivezetnie Magyarországot, ha már a nőknek is a tettek mezejére kell lépniük. Azoknak a nőknek, akiknek az emancipációját a politizáló férfitársadalom döntő többsége – párthovatartozástól függetlenül – mind oktatási, mind munkavállalási, mind politikai dimenzióban határozottan elutasította. Ez a konzervatív nőkép a dualizmus kori férfiközpontú hatalom fenntartását szolgálta. Természetesen számos művelt, befolyásos nő élt a századelőn Magyarországon, akik társadalmi kapcsolataik révén komoly érdekérvényesítésre voltak képesek, de a vizsgált időszakban még mindig az a jellemző, hogy a nők elsősorban a férfiakhoz fűződő viszonyukban definiálódnak (feleség, leány, anya, testvér).

A tulipánmozgalom szervezése Szatmár vármegyében is a jelentős hagyományokkal rendelkező nőegyletekre építve indult meg, elsősorban a törvényhatóság adminisztrációs központjában, a kulturális centrumnak titulálható Szatmárnémetiben és Nagybányán. Az akció valójában csupán politikai célok szolgálatában állt, az 1906-os választási kampányban a szövetkezett pártok jelöltjeinek népszerűsítésére használták fel. A magyar virágnak kikiáltott piros tulipán a „nemzeti ellenállás” utolsó fázisában az összetartozást szimbolizálta, ugyanakkor élve a manicheus oppozíció eszközével, s a Függetlenségi és 48-as Párt kurucos retorikáját alkalmazva a kibocsátott felhívásokban tetten érhető a társadalom felosztása hazafiakra és hazaárulókra, utóbbiakkal szemben kirekesztő magatartásra buzdítás. Tehát az eszköztárban az ellenségképzés is megtalálható. A jó hazafiságot szimbolizáló virág a kormányzati válság lezárulását követően politikai bosszúállási szituációkban is felbukkant.

A tulipánmozgalom deklarált célját, azaz a magyar ipar fejlesztését és védelmét Szatmárban mintha csupán a lokális sajtóorgánumok publicistái vették volna komolyan. A rendelkezésükre álló eszközökkel próbáltak tenni e nemes nemzeti ügyért. Olvasóikat szembesítették a gátló tényezőkkel, azaz a kockázatvállalási hajlandóság meg nem léteével, a tőkehiánnyal, s nehezményezték, hogy a magyar arisztokraták túlnyomó többsége ódzkodik a gyáralapításoktól. Küldetésüknek tekintették az úri milió ipari és kereskedelmi tevékenységet lenéző gondolkodásmódjának átfarmálását, azaz olyan szemléletbeli változást tartottak elengedhetetlennek, melynek következtében az ipari és kereskedelmi pályát választók jelentős társadalmi és anyagi megbecsültségre tehetnek szert. A helytelen közfelfogás módosítására irányuló törekvéseiket azonban nem koronázta siker. A piros tulipán Szatmárban már az 1906-os választások után hervadásnak indult, s szatmári támogatói még a koalíciós kormány népszerűségvesztése előtt kiábrándultak belőle.

Az 1905–1906-os kormányzati válság történései a szatmári törvényhatóságban teljes vezetőcserét eredményeztek. A függetlenségi párti dr. Falussy Árpád budapesti ügyvéd és szatmári földbirtokos személyében egy helyi kötődésű politikus foglalhatta el a főispáni széket, amire Szatmárban 1895 óta nem volt példa. A kinevezésben a meghatározó szerepet a Polónyi Géza igazságügy-miniszterhez, valamint Andrássy Gyula belügyminiszterhez fűződő nexus játszotta. Falussy a főispáni székben inkább pártpolitikusként viselkedett. Alispánná a korábbi főjegyzőt, Ilosvay Aladárt választották. Az így megürült főjegyzői állásért már folyt némi harc a román származású, megmagyarosodott Mangu Béla és dr. Péchy István erdődi főszolgabíró között, melyből a jelentős családi kapcsolatokkal rendelkező Péchy került ki győztesen.

Szatmár vármegyében a volt szabadelvű pártiak magatartásformáit górcső alá véve megállapítható, hogy egy részük az ellenzéki koalíciót alkotó politikai formációk valamelyikének tagjává vált. Vagy ifj. Andrássy Gyula „disszidens” csoportjához (gróf Teleki Géza és Pál) vagy a Függetlenségi és 48-as párthoz (dr. Kovács Dezső, dr. Vetzák Ede) csatlakozott. Arra is találunk példát, hogy a Fejérváry-kormány idején történt meg a pártváltás (Gellért Endre nagybányai polgármester). Az 1905-ös választások idején még Tisza pártjához tartozó szatmáriak egy csoportja a kivárást választva nem kapcsolódott be a vármegyei ellenállásba, de nem képezte Nagy László támaszát sem. Közéjük tartozott például Csaba Adorján szatmári főszolgabíró, akit az 1910-es hatalomváltás főispáni pozícióba emelt. Ebbe a kategóriába sorolható Nagy Béla, a Szabadelvű Párt megyei elnöke, Nagy László nagybátyja is, aki a Tisza-hívek szervezésében ismét aktívizálta magát a koalíciós kormány bukásakor. Domahidy István, a Szatmár-

vármegyei Szabadelvű Párt alelnöke, majd 1910-től a Nemzeti Munkapárt elnöke viszont kivette részét a „nemzeti ellenállásból”. A rezisztenciában való részvételének mutatója 60-as bizottsági tagsága, valamint az ellenállási alapba történő befizetése. Ezt a magatartásformát mutathatjuk ki Kende Zsigmond és N. Szabó Antal szabadelvű alelnökök esetében is. Domahidy 1906 decemberében még a Függetlenségi és 48-as Párt kötelékébe is belépett, majd „visszapártolva” Tisza Istvánhoz, 1910-ben a Szatmár vármegyei Nemzeti Munkapárt elnökeként szervezte a dualizmus utolsó, általános országgyűlési képviselő-választásának megyei kampányát.

A koalíciós kormányzás alatt Károlyi István halálát követően a nagy-károlyi választókerületben időközi országgyűlési képviselő-választásra került sor. A kerület választópolgárai a rezisztencia idején a 60-as bizottság társelnökeként funkcionáló Papp Bélának szavaztak bizalmat.

Falussy Árpád koalíciós főispán eltökélte, hogy véget vet a Nagykároly és Szatmárnémeti között évtizedek óta feszültséget gerjesztő székhely-konfliktusnak a vármegye kettéosztásával. Az elképzelés értelmében Szatmár vármegye mellett létrejött volna Nagykároly vármegye. Az Andrássy belügyminiszternek elküldött tervezet a magyarság hegemoniáját biztosító argumentáción nyugodott. A Debreceni István nagykárolyi polgármester emlékiratára épülő előterjesztés megszüntette volna az ugocsai törvényhatóságot, településeket csatolt volna el Bihar és Szilágy megyétől. Szatmár vármegye nemzetiségi vidékeinek kettévágását irányozta elő, így kívánva biztosítani a magyarság dominanciáját a koalíciós kormány tervbe vett választójogi reformjának megalkotása során kialakítandó új választókerületi beosztás esetére. Szatmár vármegye kettéosztásának ötlete azonban ugyanúgy hajótörést szenvedett, mint Andrássy Gyula plurális választójogi tervezete.

Sikertelen maradt Falussynak az a törekvése is, hogy a megyei telefonhálózat létesítéséhez államsegélyt szerezzen. Az őt követő főispán e téren eredményesebbnek bizonyult. A koalíciós időszakban folytatódtak az óvoda- és iskolaállamosítások.

Szatmár vármegye függetlenségi párti főispánja alkalmatlannak bizonyult a nemzetiségi kérdés kezelésére. Irányítása idején tovább éleződött a lokális hatalomnak az egyre erőteljesebb gazdasági háttérrel maguk mögött tudó román nemzetiségi vezetőkkel, elsősorban a papsággal való viszonya. A Szatmár vármegyei magyar elit számottevő részének szemléletmódja egyezett Falussy nézeteivel. A 67-es és a 48-as táborba tartozók is ellenséggként kezelték a nemzetiségeket, többnyire a teljes megmagyarosodás alternatívája volt elfogadható számukra. Bizonyos pontokon toleránssabb nemzetiségi politikában gondolkodott Csaba Adorján, aki 1910-ben foglalta el a főispáni széket. A nemzeti munkapárti Csaba tulajdonképpen

Tisza István nemzetiségpolitikai koncepciójával azonosult. Székfoglaló beszédében a kölcsönös bizalmatlanság megszüntetését tűzte ki célul. Főispánságának idejére azonban már annyira elmérgesedett a helyzet, hogy ő sem volt képes kézzelfogható eredmény felmutatására. Tapintatosabb hozzáállásával csupán az ellentétek időleges tompítását érte el.

Nem sikerült gátat vetni a megye népességét apasztó kivándorlásnak sem. A háborús készülődés jegyében 1912. december 10-től hiába szüntette be egy belügyminiszteri rendelet a katonakötelesek számára az útlevélkiadást, Szatmár megyében mégsem csökkent a kivándoroltak száma. Az útra kelési kedvet minden bizonnyal fokozta az 1912-es esztendő esős időjárása, amely bizonyos helyeken árvizeket okozva komoly károkkal sújtotta a mezőgazdaságot.

Az 1910-re minden népszerűségi tartalékából kimerült, hiteltelenné vált koalíciós kormányt felváltó nemzeti munkapárti vezetés jó érzékkel választotta ki a szatmári főispánt. A kényes politikai szituációban a létszámában jelentősen megcsappant ellenzéki kisebbség nem gördített akadályt az installáció elé. A „darabont kormánynak” nem engedelmeskedő, de a vármegyei ellenálláshoz sem csatlakozó, puritán jellemű Csaba legitimitásához hozzájárult a lokális közigazgatásban végzett, közel három évtizedes, elismerést kiváltó munkássága.

Az 1910-es országgyűlési képviselő-választások alkalmával a kormánypártnak négy választókerületet sikerült visszahódítania. Az aranyosmeggyesi mandátumot Szentiványi Gyula nyerte el, a nagysomkútít Mán Lajos, a krassóit Helmecezy József, a csengerit Szuhányi Ferenc. A Függetlenségi és 48-as Pártnak a bankkérdés kapcsán történt kettészakadása természetesen Szatmár vármegyében is éreztette hatását. A koalíciós időszak szatmári függetlenségi párti képviselőinek többsége hátat fordított a mind konzervatívabbá váló Kossuth Ferencnek és Justh Gyula mögé sorakozott fel. Az 1910-es választás alkalmával csak három volt függetlenségi honatyának sikerült újra bejutnia a képviselőházba: dr. Földes Bélának a nagybányai kerületből és dr. Kelemen Samunak Szatmárnémetiből, valamint Luby Géának, aki teljesen egyik függetlenségi tábor elképzeléseivel sem tudott azonosulni. Ő a fehérgyarmati választókerületben pártonkívüliként szerzett képviselői mandátumot. A mátészalkai kerület választópolgárai a Kossuth-párti Szalkai Sándornak szavaztak bizalmat. A nagykárolyi kerület választásra jogosultjait Károlyi József képviselte pártonkívüliként, de a lokális sajtó szerint a gróf Kossuth Ferenc felé gravitált. Luby Géa 1911 elején bekövetkezett halála után időközi választást tartottak Fehérgyarmaton. A küzdelemből a 48-as Függetlenségi Kossuth-párt által jelölt dr. Jármy Béla fehérgyarmati ügyvéd került ki győztesen.

Csaba Adorján főispánsága idején Szatmár vármegye törvényhatósági bizottságának politikai állásfoglalása jól szondázható azon a közgyűlési határozaton, mely 1912-ben, a Tisza István ellen elkövetett ellenzéki merényletkísérletet követően született. 201 megyebizottsági tag helyeselte a házelnök által alkalmazott rendszabályokat, melyeket a technikai obstrukció megszüntetése érdekében alkotott. Falussy ellenindítványa kapcsán csupán 70 ellenzéki személy szavazott a bizalomnyilvánítás ellen. Falussy a Nemzeti Munkapárt kormányzása idején rendszeres résztvevője volt a vármegyei közgyűléseknek. Tulajdonképpen ő vette át Luby Géza ellenzéki szerepét, de nála jóval mérsékeltabb magatartást tanúsítva. Erőteljesebben csupán a Tisza-kormány iránti bizalomnyilvánításkor lépett fel, továbbá a vármegyei tisztviselők „államosításáról” szóló törvényjavaslat felvetésekor, mely alkalommal főispáni rendreutasításban részesült. Az 1914-es debreceni bombamerénylet apropóján pedig rendkívül kiélezett vitát provokált dr. Lukács László lacfalui görögkatolikus román pappal, az 1890-es évekbeli Memorandum mozgalom vezéralakjával, a Román Nemzeti Párt főtitkárával.⁸¹⁶

Az 1910-es évek Lucaciu testvéerekről szóló főszolgabírói, valamint főispáni jelentései szerint a fivérek „sima modorban” tették a dolgukat, vigyázva arra, hogy ne kerüljenek szembe a hatóságokkal. Azt is megtudhatjuk e jellemzésekből, hogy tiszteletre, megbecsültségre, tapintatos bánásmódra vágyott e két művelt román pap.

1914. július 9-én Szatmár vármegye törvényhatósági bizottsági tagjai állva hallgatták végig a főispán szarajevói merényletet elutasító emlékezésédét: „Az a két golyó [...] nemcsak Fenséges trónörökösünket és magas sztosz lelkületű nejét ölte meg, de megölte bennünk a hitet, hogy a civilizáció egyes nemzetek lelkében élő vadságot kiirtani képes lenne s talán örökké lehetetlenné tette, hogy egy velünk szomszédos, de benünket a legvadabb fanatizmussal gyűlölő néppel valaha harmonikus működésben dolgozhassunk az emberiség fejlesztésére”.⁸¹⁷ Szatmár vármegye lakossága ekkor még nem sejtette, hogy a világháború utáni határrendezés következtében a törvényhatóság területének 71,6%-a kerül a Román Királysághoz.

⁸¹⁶ MNL SZSZBML IV. B. 752. 59. k. 1913. szeptember 18-i ülés, 1913. október 9-i ülés; 60. k. 1914. március 19-i ülés.

⁸¹⁷ Uo. 61. k. 1914. július 9-i ülés.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Levéltári források

Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJC); Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, fond 452. Fondul familial Vécsey család levéltára, nr. inv. 82. Fragmente de însemnări / Följegyzés-töredékek 1817–1905.

ANDJC 452. Nr. inv. 189. Corespondență / Levelezés 1881–1914.

ANDJC 452. Nr. inv. 194. Corespondență

ANDJC 452. Nr. inv. 196. László II. Vécsey Adeverință de scolarizare / Iskolai bizonyítványok 1874–1885.

ANDJC 452. Nr. inv. 199. Socoteli financiare / Számadások 1903–1917.

ANDJC Prefectura Județului Satu Mare / Szatmár vármegye levéltára

Arhivele Naționale Direcția Județeană Satu Mare (ANDJSM) Román Nemzeti Levéltár Szatmár Megyei Igazgatósága, fond 216. Primăria Orașului Satu Mare / Szatmár város levéltára F. Nr. IV. inv. Nr. 25 1905. Reg. intr. de cons. / Tanácsi iktató-könyv 1905.

ANDJSM 216 Primăria Orașului Satu Mare Nr. inv. 1/1903.

ANDJSM 216 Primăria Orașului Satu Mare F. Nr. IV. inv. Nr. 26 1906. Reg. intr. de cons. / Tanácsi iktató-könyv 1906.

Budapest Főváros Levéltára VII. 102. a. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek 1895–1923.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 26 Miniszterelnökségi Levéltár.

MNL OL K 148 Belügyminisztériumi Levéltár. Elnöki iratok.

MNL OL, Károlyi-levéltár, P 395. Családtagokkal kapcsolatos iratok.

MNL OL, Károlyi-levéltár, P 414. Károlyi I. György iratai.

MNL OL, Károlyi-levéltár, P 416. Károlyi Gyula iratai.

MNL OL, Károlyi-levéltár, P 2226. Károlyi II. György iratai, 1902–1946.

Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (MNL SZSZBML) IV. B. 751. Szatmár vármegye és Szatmárnémeti törvényszéki joggal felruházott város főispánjának iratai.

MNL SZSZBML IV. B. 411. Szabolcs vármegye alispánjának iratai.

MNL SZSZBML IV. B. 752. Közgyűlési jegyzőkönyvek.

MNL SZSZBML IV. B. 753. Szatmár vármegye központi választmányának iratai.

MNL SZSZBML IV. B. 757. Szatmár vármegye alispánjának iratai.

MNL SZSZBML XIII. 21. A Luby család levéltára.

MNL SZSZBML X. 202. A Tulipán Szövetség–Magyar Védő Egyesület iratai, 1887–1911.

Nyomtatott források, forrásgyűjtemények

Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. Bp., 1905.

Az 1905. évi február hó 15-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának jegyzőkönyvei. I. füzet. Bp., 1906.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának irományai. I. kötet. Bp., 1906.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XXVIII. kötet. Bp., 1909.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I. kötet. Bp., 1906.

Az 1906. évi május hó 19-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója. I. kötet. Bp., 1907.

Dr. Gróf Apponyi Albert emlékiratai 1899–1906. Második kötet. MTA, Bp., 1934.

Eötvös Károly: Gróf Károlyi Gábor följegyzései. 1. kötet. Bp., 1902.

Dr. Fabro Henrik–Dr. Ujlaki József (szerk.): Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1905–1910. Bp., 1905.

Dr. Fabro Henrik–Dr. Ujlaki József: Sturm-féle Országgyűlési Almanach 1906–1911. Bp., 1906.

Hársfalvi Péter (szerk.): A munkásság és parasztság élete és mozgalmi Szabolcs–Szatmár megyében 1886–1919. Források és dokumentumok. Nyíregyháza, 1981.

Justh Zsigmond naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta: Halász Gábor. Bp., é. n.

Gróf Károlyi István második beszéde a szatmári választókhoz. Elmondta 1905. január 29-én. Ujvárosi Sámuel Könyvnyomdája, Szatmár, 1905.

Károlyi Mihály: Egy egész világ ellen. Bp., 1965.

Károlyi Mihályné: Együtt a forradalomban. Bp., 1967.

Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1867–1918. IV. 1903–1906. Bp., 1966.

Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp., 1927.

Lucaciu, Constantin: Nyílt Levél Gróf Károlyi István urhoz, mint a Szatmár vármegye „nemzeti ellenállást” rendező hatvanas bizottság elnökéhez 1905. szeptember 5. Tipografia „Victoria” Șimleul-Silvaniei.

Magyar statisztikai közlemények 1. kötet A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség általános leírása községeinkint. Bp., 1902.

Magyar statisztikai közlemények 2. kötet A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. A népesség foglalkozása községeinkint. Bp., 1904.

Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvény-czikk. Bp., 1896.

Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1872–1874. évi törvény-czikk. Bp., 1896.

Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytár. 1899. évi törvény-czikk. Bp., 1900.

Dr. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Törvénytar. 1901. évi törvénycikkek. Bp., 1902.

Rubinek Gyula (szerk.): Magyarországi gazdacímtár. Magyarország, Horvát- és Szlavónországek 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Bp., 1911.

Sturm Albert (szerk.): Országgyűlési Almanach 1901–1906. Bp., 1901.

Viszota Gyula–Károlyi Árpád (szerk.): Széchenyi István. Napló. Bp., 1978.

Zsoldos Ildikó (szerk.): A szatmári Vécseyek a 19–20. században. Nyíregyháza, 2011.

Felhasznált sajtóanyag

Budapesti Közlöny 1906. (40. évf.)

Felsőbányai Hirlap 1905. (10. évf.)

Heti Szemle 1905. (14. évf.)

Kővárvidék 1905–1906. (2–3. évf.)

Pesti Hirlap 1889. (11. évf.), 1891. (13. évf.), 1904–1905. (26–27. évf.), 1907. (29. évf.)

Pesti Napló 1889. (4. évf.)

Nagybánya 1903–1906. (1–4. évf.)

Nagybánya és Vidéke 1904–1906. (30–32. évf.)

Nagykároly 1906–1910. (1–5. évf.)

Nagykároly és Vidéke 1904–1907. (21–24. évf.)

Nyírvidék 1904. (25. évf.), 1906. (27. évf.)

Szamos 1903–1906. (35–38. évf.)

Szatmár és Vidéke 1903–1908. (20–25. évf.)

Szatmári Hirlap 1904. (3. évf.)

Szatmári Napló 1904–1905. (1–2. évf.)

Szatmármegyei Közlöny 1904–1907. (30–33. évf.)

Szatmár–Németi 1904–1906. (8–10. évf.)

Szatmárvármegye 1905–1906. (1–2. évf.)

Szinérváralja 1904–1907. (1–4. évf.)

Tolnavármegye 1909. (19. évf.)

Válogatott szakirodalom

Albani, Tiron: Leul dela Șișești. De ce s'a prăbușit Monarchia Austro-Un-gară. Oradea, 1936.

Argay János: Visszapillantás. In: A Magyar Vörös-Kereszt Egylet Alma-nachja 1927. Bp., 1927. 49– 55.

Ábrahám Barna: Vagyonosodás és nemzetépítés. Az erdélyi román elit gazdasági törekvései a 19. század második felében. In: Korall 13. évf. 47. sz. (2012). 79–100.

Bíró Sándor: Kisebbségben és többségben. Románok és magyarok (1867–1940). Bern, 1989.

Blaga, Mihoc: Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922), un luptător pentru Marea Unire. Oradea, 1993.

Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944. Bp., 1999.

Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye/Szatmárnémeti szabad királyi város. Bp., é. n. [1908.]

Czövek István: Az önkényuralom és a dualizmus kora. In: Cserenyák László (szerk.): Szabolcs–Szatmár–Bereg megye monográfiája. I. Nyíregy-háza, 1993. 297–320.

Csapó Csaba: A magyar királyi csendőrség története 1881–1914. Bp., 1999.

Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: Magyar állam- és jog-történet. Bp., 1978.

Csíki Tamás–Halmos Károly–Tóth Árpád: A magyar társadalomtörté-net-írás története a kezdetektől napjainkig. In: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.): Bevezetés a társadalomtörténetbe. Hagyományok, irányza-tok, módszerek. Bp., 2003. 208–240.

Dolmányos István: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904). Bp., 1963.

Dolmányos István: A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Bp., 1976.

Dolmányos István: A koalíció kormányzatának első szakasza (1906–1907). In: Hanák Péter (főszerk.): Magyarország története 1890–1918. II. Bp., 1983. 609–668.

Egry Gábor: Egy önlegitimáló politikai és történeti narratíva kérdőjelei (1861–2003). Nemzetiségi bankok, nemzetiségi mozgalmak a századforduló Erdélyében. In: Múltunk 2006/3. 4–34.

Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyszabadság és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914. Bukarest, 1981.

Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Fejezetek Erdély gazdaság- és társadalomtörténetéből 1848–1914. Kolozsvár, 2002.²

Erényi Tibor: Szocializmus a századelőn. Bp., 1979.

Éble Gábor: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913.

Fazekas Rózsa: Gróf Károlyi György gyermekeinek nevelői 1844 és 1862 között. In: Czövek István (szerk.): Tanulmányok az egyetemes és magyar történelem köréből VIII. Nyíregyháza, 2010. 43–53.

Fazekas Rózsa: Károlyi György fiainak közép- és felsőfokú tanulmányai. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): A személyes történelem forrásai. Nyíregyháza, 2014. 37–56.

Flanek Rezső: A Vörös-Kereszt története. In: A Magyar Vörös-Kereszt Egyesület Almanachja 1927. Bp., 1927. 73–83.

Galántai József: Magyarország az első világháborúban. Bp., 2001.

Gerő András: Az elsőprő kisebbség. Bp., 1988.

Gonda Imre–Niederhauser Emil: A Habsburgok. Bp., 1998.

Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. I–II. Bp., 1992.

Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. II. Bp. 1993.

Gunst Péter: A magyar történetírás története. Debrecen, 2000.

Gyáni Gábor: Nyugtalan századvég. Az agrárszocializmus új megközelítése. In: Erdmann Gyula (szerk.): Rendi társadalom – Polgári társadalom 5. Paraszti kiszolgáltatottság – paraszti érdekvédelem, öngazgatás. Gyula, 1994. 9–20.

Hajdu Tibor: A közös hadsereg magyarországi tisztjeinek nemzeti, vallási, szülőhely szerinti megoszlása a dualizmus korában. In: Századok 131. (1997) 1223–1264.

Hamann, Brigitte: Rudolf. A trónörökös és a lázadó. Bp., 1990.

Hanák Péter: A dualizmus válságának kezdetei a 19. század végén. In: Hanák Péter (főszerk.): Magyarország története 1890–1918. I. Bp., 1983. 149–234.

Hanák Péter: Az 1905–1906. évi politikai válság. In: Hanák Péter (főszerk.): Magyarország története 1890–1918. I. Bp., 1983. 557–608.

Hantos János: A Magyar Vöröskereszt 100 éve. Bp., 1981.

Harrer Ferenc: A parlamenti választói jog terjedelme a nagyobb európai államokban. Bp., 1905.

Heller, Mihail: Az Orosz Birodalom története. Bp., 2000.

Dr. Horváth József: Az 1905/6. évi vármegyei ellenállás története. Bp., 1907.

Jordáky Lajos: A Román Nemzeti Párt megalakulása. Bp., 1974.

Jónás Károly: Pártpanoptikum – 35 választás, 256 párt – Magyarországon. Bp., 1990.

Kalmár I. György: Szociáldemokrácia, nemzeti és nemzetiségi kérdés Magyarországon (1900–1914). Bp., 1976.

Király István: Az 1891-es agrárszocialista mozgalom és az 1905–6. évi dunántúli arató- és cselédsztrájkok összehasonlítása. In: Agrártörténeti Szemle 1980/3–4. 311–348.

Kiss András: A Kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai. In: Szabolcs–Szatmár–Beregi Levéltári Évkönyv X. Szerk. Nagy Ferenc. Nyíregyháza, 1994. 85–100.

Kiss Gábor–Sallay Gergely: Vöröskereszt. In: Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. Szijj Jolán Szerk. Ravasz István. Bp., 2000. 725–726.

Kiss Kálmán: A Luby család. In: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva (szerk.): Szabolcs–Szatmár–Beregi Levéltári Évkönyv XVII. Nyíregyháza, 2006. 381–390.

Kozári Monika: A dualista rendszer (1867–1918). Bp., 2005.

Mérei Gyula (összeállította és sajtó alá rendezte): A magyar polgári pártok programjai (1867–1918). Bp., 1971.

Mérei Gyula–Pölöskei Ferenc (szerk.): Magyarország pártprogramok 1867–1919. Bp., 2003.

Miklós Zoltán: A m. kir. honvéd Ludovika Akadémia nevelési értékrendjének változása 1872 és 1944 között. In: Lenkefi Ferenc (szerk.): Ad acta: a Hadtörténelmi Levéltár évkönyve 2003. Bp., 2004. 103–146.

Mucsi Ferenc: A Kristóffy–Garami paktum. Bp., 1970.

Nagyné Szegvári Katalin: A női választójog külföldön és hazánkban. Bp., 2001.

Nagy Róbert: Egység és partikularizmusok a román nemzeti fejlődésben. In: Ábrahám Barna–Gereben Ferenc–Stekovics Rita (szerk.): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Piliscsaba, 2003. 150–180.

Pap József: A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905–1906-os alkotmányos válság időszakában. In: Egry Gábor–Feitl István (szerk.): A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században. Bp., 2005. 296–330.

Pap József: „Két választás Magyarországon”. In: Aetas 2007/1. 5–31.

Pap József: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Bp., 2014.

Pál Judit: A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején. In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv. I. Bp., 2006. 203–226.

Pál Judit: Korrupció vagy „hazafias cselekedet”? Választási korrupció Erdélyben a dualizmus kor elején. In: Ifj. Bertényi Iván (szerk.): Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Bp., 2013. 388–404.

Pipes, Richard: Az orosz forradalom története. Bp., 1997.

Pölöskei Ferenc: A dualizmus válságperiódusa (1890–1918). In: Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Bp., 2005.

Pölöskei Ferenc: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Bp., 2001.

Pölöskei Ferenc: A Szabadelvű Párt fényei és árnyai (1875–1906). Bp., 2010.

Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása. Károlyi Gyula (1871–1947). Pécs–Bp., 2016.

Raffay Ernő: A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története. Szeged, 1989.

Rudai Rezső: A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861–1935). Bp., 1936.

Ruszoly József: A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948. Bp., 1980.

Ruszoly József: Alkotmánytörténeti tanulmányok 2. Szeged, 1992.

Sarlós Béla: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp., 1976.

Ságvári György (szerk.): Magyar párbaj. Bp., 2002.

Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmai. 1891–1907. Bp., 1953.

Somogyi Éva: Választójog és parlamentarizmus Ausztriában (1861–1907). Bp., 1968.

Szabó Dániel: Parlamenti pártok Magyarországon (1867–1919). In: Vida István (főszerk.): Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010. Bp., 2011. 19–29.

Szabó Dániel: Századfordulós azonosulásformák. In: Valóság 1991/11. 23–31.

Szabó Dániel: Választás és csalás Magyarországon a századfordulón. In: História 1985/5–6. 44–46.

Szabó P. Csaba: A századelő magyar választási rendszerének néhány problémája. In: Aetas–Acta Invenum 1986. Különszám. 66–116.

Szalai Miklós: Ifjabb Andrassy Gyula élete és pályája. Bp., 2003.

Szász Zoltán: Politikai élet és nemzetiségi kérdés a dualizmus korában (1867–1918). In: Köpeczi Béla (főszerk.): Erdély története III. Bp., 1988. 1624–1700.

Szendrei Ákos: A Román Nemzeti Párt választási szereplése és tevékenysége, 1905–1910. In: Múltunk 2006/2. 54–90.

Szendrei Ákos: Justh Gyula politikai pályája. A liberális függetlenségi 48-as politika lehetőségei a XIX–XX. század fordulóján. PhD-értékezés, 2009. Debreceni Egyetem.

Szendrei Ákos: Liberális politikai útkeresés Magyarországon a XIX–XX. század fordulóján. In: Mediárium 2009/3–4. 118–135.

Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919. Bp., 2001.

- Tóth István: Földosztó mozgalom Szabolcs megyében. Bp., 1963.
- Újvári Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929.
- Varga Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt ellenzéke és tevékenysége 1906–1911. Bp., 1973. 9–42.
- Varga Lajos (főszerk.): A magyar szociáldemokrácia kézikönyve. Bp., 1999.
- Varga Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. In: Földes György–Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Bp., 1999.
- Zöllner, Erich: Ausztria története. Bp., 2000.
- Zsoldos Ildikó: A két Vécsey. In: Századok 2013/3. 747–782.
- Zsoldos Ildikó: „A mi háborúnk igazságos” A szatmári Vécseyek és az első világháború. In: Századok 2015/5. 1261–1293.
- Zsoldos Ildikó: A Vécseyek Szatmárban. In: Erdélyi Múzeum 2017/1. 130–141.
- Zsoldos Ildikó: Hatalom és pártstruktúra a századelő Szabolcsában. Nyíregyháza, 2009.
- Zsoldos Ildikó: Két arisztokrata karrierút a hosszú 19. századból. In: Papp Klára–Püski Levente (szerk.): A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok. Speculum Historiae Debreceniense 12. Debrecen, 2013. 255–276.
- Zsoldos Ildikó: Pártok és választások Szabolcsban (1905–1906). Nyíregyháza, 2007.
- Zsoldos Ildikó: Parlamentarizmus Európában a hosszú XIX. század második felében. In: Minya Károly (szerk.): Mesterfüzet I. Nyíregyháza, 2010. 47–59.

MELLÉKLETEK

1. Szatmár vármegye választókerületeibe tartozó települések [A táblázat Szatmár vármegye központi választmányának iratanyagaiban szereplő adatok alapján készült. MNL SZSZBML IV. B. 753. 3. d.]

Választókerületek neve	Települések
I. NAGYKÁROLYI	Nagykároly r. t. város, Kálmánd, Börvely, Csánáros, Fény, Bere, Csomaköz, Szaniszló, Reszege, Kaplony, Penészlek, Érkörtvélyes, Érendréd, Dengeleg, Iriny, Pórtelek, Gencs, Szentmiklós, Esztró, Mezőterem, Mezőpetri, Vezend
II. MÁTÉSZALKAI	Mátészalka, Nyircsaholy, Kocsord, Győrtelek, Tunyog, Nyírmegyes, Nagydobos, Olcsvaapáti, Ópályi, Ilk, Parasznya, Szamosszeg, Vitka, Kér, Olcsva, Kántorjánosi, Iklód, Derzs, Nyircsászári, Hodász, Jármí, Papos, Vállaj, Fábiánháza, Mérc, Nagyecsed, Nyirvasvári, Gebe
III. FEHÉRGYARMATI	Fehérgyarmat, Cégény, Nábrád, Cégénydányád, Kérsemjén, Szamosújlak, Gyügye, Géberjén, Panyola, Fülöpösdaróc, Matolcs, Fülöpös, Jánk, Zsárolján, Penyige, Kömörő, Majtis, Nagyar, Darnó, Vámosoroszi, Tisztaberek, Tiszakóród, Kisszeker, Cseke, Borzova, Kisar, Mánd, Kisnamény, Csaholc, Ricse, Nagyszekeres, Milota, Magosliget, Cécse, Kispalád, Tiszabecs, Kishodos, Uszka, Nagypalád, Sonkád, Tatárfalva, Kölcse, Nagyodos, Fülesd, Gacsály, Istvándi, Zajta, Rozsály, Császló, Botpalád, Nagypeleske

IV. CSENGERI	Pusztadaróc, Sima, Hermánszeg, Pete, Csegöld, Atya, Szamosbecs, Mikola, Dara, Szárazberek, Komlódtótfalu, Homok, Nagygéc, Méhtelek, Kispeléske, Garbolc, Egri, Sár, Lázári, Csenger, Csengerújfalú, Ökörítő, Tyukod, Angyalos, Rápolc, Pátyod, Sályi, Porcsalma, Ura, Csengerbagos, Szamosdob, Domahida, Kismajtény, Óvári, Nagymajtény, Pálfalva, Gilvác, Szatmárzsadány, Piskárkos, Vetés, Tőketerebes
V. KRASSÓI	Amac, Ombód, Pettyén, Hirip, Réztelek, Oroszfalu, Madarász, Gyöngy, Géres, Királydaróc, Erdőd, Szakas, Sándorfalu, Alsóboldád, Dobra, Nántú, Krasznabéltek, Rákosterebes, Nagyszokond, Lophágy, Kiszokond, Felsőboldád, Krassó, Ivácskó, Alsóhomoród, Dobrácsapáti, Pácafalu, Szamoskóród, Remetemező, Nagykolcs, Barlafalu, Lippó, Balotafalu, Borhid, Veresmart, Szinfalu, Kiskolcs, Erdőszáda, Oláhújfalú, Tománya, Válaszút, Mogyorós, Óhuta, Újhuta, Papbikó, Középhomoród, Szoldobágy, Oláhmeddes, Oláhhodos, Oláhgyűrűs, Felsőhomoród
VI. ARANYOSMEGGYESI	Batiz, Berend, Batizvasvári, Berence, Udvari, Patóháza, Kak, Kakszentmárton, Aranyosmeggyes, Görbed, Szamostelet, Apa, Józsefháza, Sárköz, Sárközújlak, Adorján, Avasújváros, Tartolc, Rák, Komorzán, Rózsapallag, Kányháza, Vámfalu, Kőszegremete, Lekence, Avasfelsőfalú, Avasújfalú, Mózesfalú, Bikszád, Bujánháza, Turvékonya, Terep
VII. NAGYBÁNYAI	Szin(y)érváralja, Monostor, Sebespatak, Misztbánya, Iloba, Nagysikárló, Buság, Kissikárló, Nagybánya r. t. város, Misztótfalu, Misztmogyorós, Láposbánya, Hidegkút, Lénárdfalú, Zázár, Alsófernezely, Felsőfernezely, Felsőbánya r. t. város, Kisbánya, Giródtótfalu, Felsőújfalú, Feketefalu, Tőkés, Lacfalú, Magyarkékes, Alsóújfalú
VIII. NAGYSOMKÚTI	Kapnikbánya, Dióshalom, Nyegrefalu, Györkefalú, Pusztatelek, Bajfalú, Felsősándorfalu, Kékesoroszfalu, Oláhkékes, Szakállasdombó, Karulya, Kővárremete, Kovás, Koltókatalin, Erdőaranyos, Kővárkölcse, Szakállasfalú, Berkeszpataka, Szappanpataka, Pusztafentős, Nagyfentős, Sárosmagyarberkesz, Nagysomkút, Jóháza, Butyásza, Csolt, Varalyu, Durusa, Gaura, Hovrilla, Törökfalú, Ferice, Nagykörtvélyes, Somkutpataka,

Jeder, Jávorfalu, Tölgyes, Gyökeres, Nagynyíres, Oláhtótfalu, Hosszúfalu, Kisfentős, Magosfalu, Pusztahidegkút, Fehérszék, Lukácsfalu, Dánfalu, Pribékfalva, Hagymáslápos, Óbozinta, Kolcér, Farkasaszó, Kisbozinta, Mezőaranyos

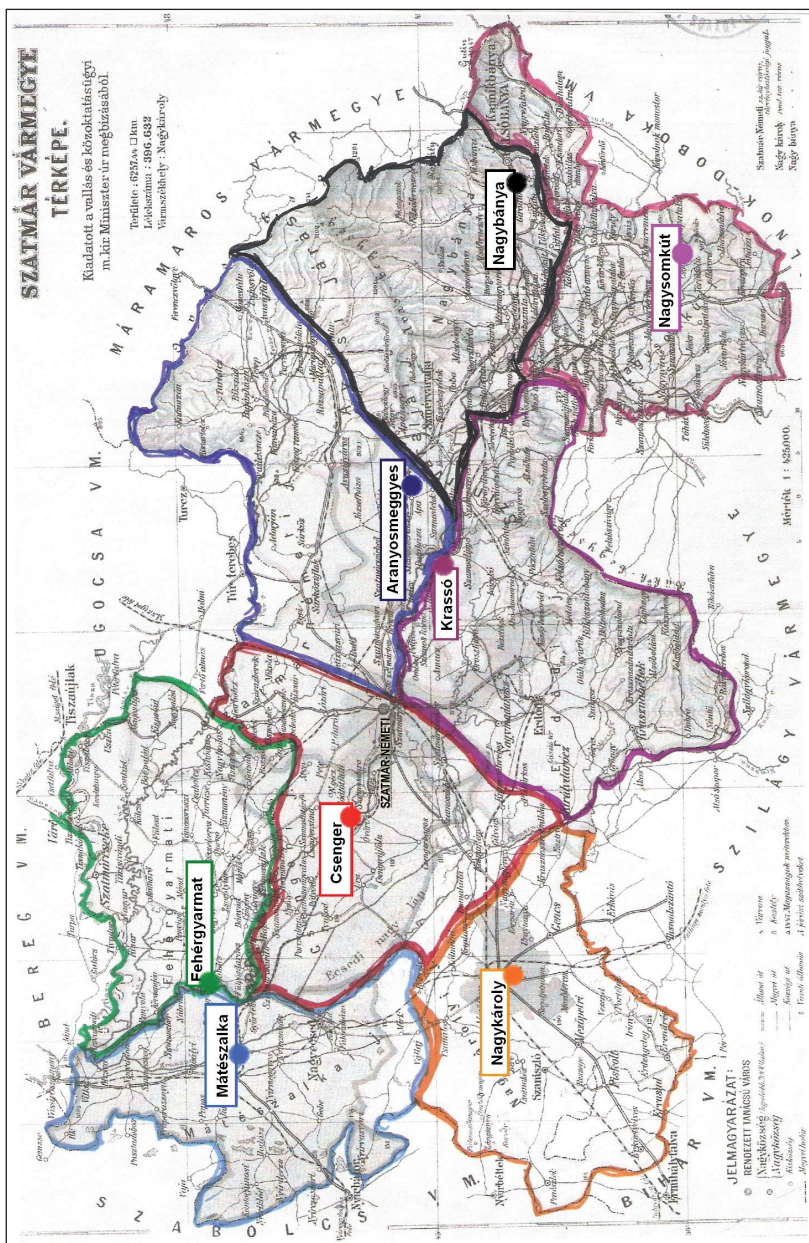

2. **Kristóffy József (1857–1928)** [lelőhely: Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp., 1927. A munka elején, számozatlan oldalon szerepel a fotó.]

3. **Kristóffy József főispán Szatmár vármegye tisztikarával** [lelőhely: Vasárnapi Újság, 1904. március 13.]

4. Szatmár vármegye választókerületi beosztása a századelőn

5. Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város és Szatmár vármegye választókerületeinek képviselőjelöltjei (1905)

Választókerület			
Nagykárolyi	gróf Károlyi István ²	Barcs Károly ⁴	
Mátészalkai	dr. Szunyog Mihály ²	Nagy László ¹	
Fehérgyarmati	Luby Géza ²		
Csengeri	Luby Béla ²	Domahidy Viktor ¹	
Krassói	gróf Károlyi György ¹	Miklóssy Gyula ²	Buday József ²
Aranyosmeggyesi	Szentiványi Gyula ¹	Mónus József ⁴	
Nagybányai	Bay Lajos ¹	dr. Szappanos Gerő ²	
Nagysomkúti	dr. gróf Teleki Pál ³	dr. Papp József ¹	
Szatmárnémeti	dr. Kelemen Samu ²	Hieronymi Károly ¹	

6. Szatmár vármegye választókerületeiben és Szatmárnémetiben mandátumot szerzett képviselők (1905)

Választókerület	
Nagykárolyi	gróf Károlyi István ²
Mátészalkai	dr. Szunyog Mihály ²
Fehérgyarmati	Luby Géza ²
Csengeri	Luby Béla ²
Krassói	gróf Károlyi György ¹
Aranyosmeggyesi	Szentiványi Gyula ¹
Nagybányai	Bay Lajos ¹ → dr. Földes Béla ²
Nagysomkúti	dr. gróf Teleki Pál ³
Szatmárnémeti	dr. Kelemen Samu ²

[1 – Szabadelvű Párt, 2 – Függetlenségi és 48-as Párt, 3 – „Disszidensek”, 4 – Magyarországi Szociáldemokrata Párt]

7. Szatmárnémeti törvényhatósági joggal felruházott város és Szatmár vármegye választókerületeinek képviselőjelöltjei (1906)

Választókerület			
Nagykárolyi	gróf Károlyi István ⁶		
Mátészalkai	dr. Szunyog Mihály ⁶	Dienes Lajos ⁶	
Fehérgyarmati	Luby Géza ⁶		
Csengeri	Luby Béla ⁶		
Krassói	dr. Pilissy István ⁶	Constantin Lucaci ⁵	
Aranyosmeggyesi	báró Vécsey László ⁷	dr. Ioan Tatar ⁵	Csizmadia Sándor ⁸
Nagybányai	dr. Földes Béla ⁶		
Nagysomkúti	dr. gróf Teleki Pál ⁷	dr. Alexandru Vaida-Voevod ⁵	
Szatmárnémeti	dr. Kelemen Samu ⁶		

8. Szatmár vármegye választókerületeiben és Szatmárnémetiben mandátumot szerzett képviselők (1906)

Választókerület	
Nagykárolyi	gróf Károlyi István ⁶
Mátészalkai	dr. Szunyog Mihály ⁶
Fehérgyarmati	Luby Géza ⁶
Csengeri	Luby Béla ⁶
Krassói	dr. Pilissy István ⁶
Aranyosmeggyesi	báró Vécsey László ⁷
Nagybányai	dr. Földes Béla ⁶
Nagysomkúti	dr. gróf Teleki Pál ⁷
Szatmárnémeti	dr. Kelemen Samu ⁶

[5 – Román Nemzeti Párt, 6 – Függetlenségi és 48-as Párt, 7 – Alkotmánypárt, 8 – Magyarországi Szociáldemokrata Párt.]

9. Kortesnóták a Szamosból, a Szatmári Naplóból és a Szatmármegyei Közlönyből

A csengeri választókerület kortesdala, 1905.

(„Kerek ez a zsemle,” vagy „Éljen
Garibaldi” dallamára.)

Tél van, lesz még nyár is.

Luby klerikáris.

Nem kell ő követnek,

Akit kinevetnek,

Éljen Domahidy!

Aki sosem henyél,

Nem naplopásból él;

Tud dolgozni békén,

S könnyíteni a népen,

Domahidy Viktor.

Ember kell a gátra,

Aki nem néz hátra;

Szereti a hazát

S védi az igazát,

Éljen Domahidy!

Német szó a „hopták”,

Kossuthot ellopták.

Éljen Tisza Pista,

Aki nem kismiska

S éljen Domahidy!

Nem kell nekünk Luby,

Holmi bibli-hubli

Habarék a pártja

S magát abban mártja.

Éljen Domahidy

A vidéki mozgalmak.

Csengeri tudósítónk jelenti, hogy a választási küzdelem ott is egyre nagyobb és nagyobb méréket ölt. A szavazók hatalmasabbik része most is Luby Béla zászlója alá csatlakozik. Szinte szármalmas az a kisebbség, a mely Domahidy Viktort szeretné képviselőül megválasztani.

A kerületben a következő kortes dalt-zengik a lelkes választók:

Luby Béla lesz követünk

Ilyen ember kell minékünk:

Ki elvünkhöz igaz marad,

Jelleméhez szenny nem tapad. . .

Éljen Luby Béla!

Luby Béla igaz magyar,

Kit egyszínű köpeny takar;

Nem forgatja, mint a gyáva,

Szavazzunk hát bátran rája;

Éljen Luby Béla!

Domahidy sok szintű hord,

Verjük el most rajta a port;

Ne halásszunk zavarosba:

Hadd maradjon Angyalosba. . .

Éljen Luby Béla!

Szamos, 1905. január 19. [előhely:
Debreceni Református Kollégium
Nagykönyvtára]

Szatmári Napló, 1905. január 22. [előhely:
Debreceni Református Kollégium Nagykönyv-
tára]

— A kortes nóták. Ezeknek van most a világa!

A képviselő választások alkalmával alig van az országban választó kerület, a hol ne forogna közzsájon egy-egy kortes nóta. Terem az magától, mint a tavaszi eső után a gomba az erdőben. És a legjobb az olyan, a mely a nép száján fakad, mert többet ér néha tiz jó kortesnél, főleg ha az ellenpárt jelöltjét humorizálja ki. Így a Nyíren is már több kortes nótát danolnak. Egyet beküldtek szerkesztőségünkhöz. Egyik verse így szól:

A Szunyognak nem kell hinni

Mert az nagyon meg tud csipni,

Hogy ha magát jól meg szitta

Terpeszkedik mint egy szita.

Éljen Nagy László!

Szatmármegyei Közlöny, 1905. január 22. [előhely: Debreceni Református Kollégium
Nagykönyvtára]

Kortesnóta.

A függetlenségi táborban uralkodó
vidám hangulatba ma belévégyült az első
kortes nóta, a mely a következő:

*Kelemen az igaz magyar
Szatmár java, amit akar,
Lánggal dobog szíve értünk
Csak ő lesz a mi követünk
Éljen Kelemen!*

*Göthös Hernyó mit feszelegsz
Mit ámitasz, mit epekedsz
Kiösmert már a nép téged
Hagy már neki békességet.
Éljen Kelemen!*

*Akárhogy vágják a követ
Heremónyi nem lesz követ.
Nem kell nekünk nép ellenes
A követünk Kelemen lesz.
Éljen Kelemen!*

Szatmári Napló, 1905. január 22.
[előhely: Debreceni Református
Kollégium Nagykönyvtára]

Kortesköltészet.

Nap-nap után halomszámra kapjuk a
kortesverseket, amelyekből ezt közöljük:

*A szatmári kerületbe
Miniszter van felléptetve.
Megküzd vele majd Kelemen,
Ki jó szónok és eleven.*

*Egy miniszter az még semmi,
El kell neki innét menni.
Megszokott itt ám az bukni,
Ki hazáját nem szereti.*

*Jobb lett volna bizony neki,
Ide soha föl nem lépni,
Mert tudja ő azt előre,
Hogy innét nem jön ki győzve.*

*Kelemen a szemünk fénye,
Szabadságnak az eszménye,
Azért küldjük mi őt oda,
Hogy Tiszát onnét kidobja.
Éljen Kelemen.*

Szatmári Napló, 1905. január 22.
[előhely: Debreceni Református
Kollégium Nagykönyvtára]

Kortés nóta

Dallam: „Kossuth Lajos azt üzenle.”

Az a hír van most Szatmáron,
 Hogy Kelemen jön szatmáron
 Teutli papa kíséreteti,
 Hermus a csatlóssa neki
 Abczug Kelemen!

A mi jelöltünk miniszter
 Kelemen csak egy filiszter,
 Kormánypárton nőtt a hája
 S most negyvennyolozas a ...
 Abczug Kelemen!

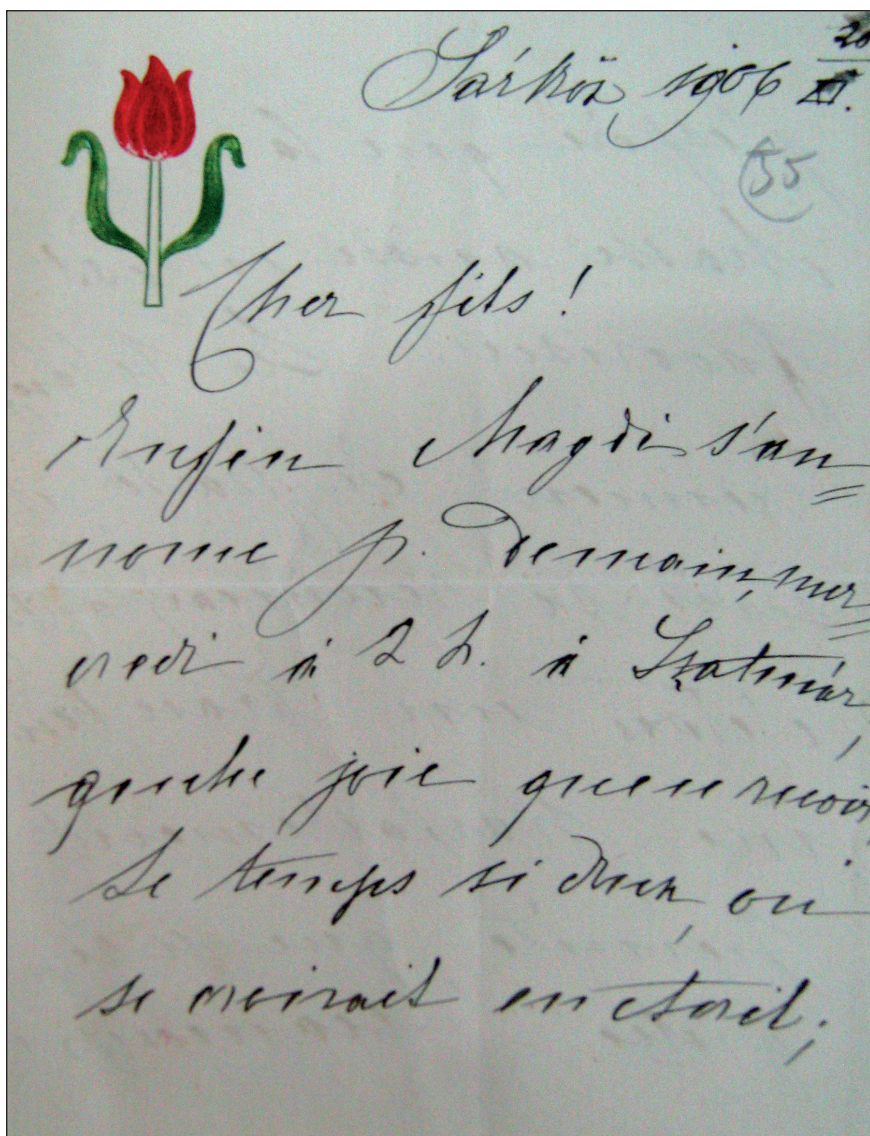
Kelemen ur sérény ember,
 Fel is kél ő jókor reggel ...
 Egyeztet lemond, majd meg fellel
 Kormánypárti leszél te még
 Kelemen Samu!

A balpárthoz azért tért át
 Hogy a voksért semmit se ad,
 De a voks most ott is drága,
 Érti a Samu nadrága
 Abczug Kelemen!

Hieronymi kell nekünk,
 Ő legyen a mi követünk.
 Városunkért mindent meg tesz
 S mert már is tett követünk lesz
 Éljen a haza!

Szatmári Napló, 1905. január 22. [előhely: Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára]

10. **Tulipános levélpapír (1906)** [lelőhely: Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJC) Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága fond 452 Fondul familial Vécsey]

345

Villanyerőre berendezve.

Budapest, a postabélyeg kelte.

BERLINI ARANY-ÉREM 1889.
Sörgőnyezim: Tulipánzászlógyár

Árjegyzék

Hazai gyártmány!

PÁRISI ARANY-ÉREM 1900.
Telefon 11—82. sz.

„TULIPÁN“ ZÁSZLÓ-, TOLL- ÉS JELVÉNY-GYÁR
BUDAPEST, V., ARANY JÁNOS-UTCZA 29.
művirág- és választási jelvények gyárából.

Nemzeti zászlók:

100 cent. hosszú, kellő szélességgel . . .	1 kor.	40 fill.
150 " " " " " " " " " " " "	3	30 "
200 " " " " " " " " " " " "	3	90 "
250 " " " " " " " " " " " "	4	90 "
300/100 cent. hosszú, kellő szélességgel . . .	5	60 "
300/150 " " " " " " " " " " " "	7	60 "
400 " " " " " " " " " " " "	9	—
500 " " " " " " " " " " " "	11	—
600 " " " " " " " " " " " "	15	—

A zászlók gyapot színtartó szövethől tetszés szerinti felirattal, festett nyéllel, aranyozott lándzsával, rojtjal és bojtjal készülnek.

Képviselőtollak és jelvények:

1000 drb 1-es toll minden színben levéllel és felirattal	19 kor.
1000 " 2-es " " " " " " " " " " "	26 "
1000 " 3-as " " " " " " " " " " "	35 "
1000 " 1-es kalász arany v. ezüstözve levél s felirattal	60 "
2-es " " " " " " " " " " " "	100 "
3-as " " " " " " " " " " " "	140 "
100 drb kis kortestoll	14 "
100 " nagy kortestoll	23 "
1 " válszalag 10 cm. széles nemzeti színben . . .	4 "
1 " " 12 " " " " " " " " " "	6 "
1 " " 15 " " " " " " " " " "	8 "

Karszallagok minden árhoz kapható.

Választási tollak arcképpel ellátva 1000-enként 26 koronával feljebb.

Megrendelések azonnal eszközöltetnek.
Ismételadók legmesszebbmenő kedvezményben részesülnek.

10400 „Tulipán” nyomda, Budapest

12. „Kortesnyugták” báró Vécsey László választási kampányából [előhely: Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJC) Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága fond 452 Fondul familial Vécsey]

Nyugt.

500. kor. azaz ötszáz koronával
miből mai napon felvettem
Tilföldre garva kisért Miksa
elismernem.

Tartóder 906. máj. 1.

Dr. deán József
lelér

Báró Vécsey László iratából (372)
Kaptunk 200 kor azaz kétfé-
száz koronát elismernem
Herrn von Thurn
Küster

13. Számadási jegyzékek báró Vécsey László választási kampányából
[előhely: Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJC) Român
Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága fond 452 Fondul familial
Vécsey]

371

Számadási jegyzék.

L. Török Albert úrad. in késo' niktől fel-
vettem késo' pénzben. — — — — 1500.
ismételtén kaptam — — — — 400.
Összesen — 1900.

Kiadások.

1. 90 szavazónak a. 10 k. — — — — 900.
2. — 6 korlelet — a. 40 — — — — 240
3. — 1 " " — 50 — — — — 50.
4. — 32. furasornak — a. 6 k. — — — — 192.
5. — 2 napra a szénfűtőnek — — — — 60.
6. — áldomás irás, bor. sör, pálinka, fűrés — — — — 600.
7. — a szénőő hitközségnek — — — — 200.
8. — Dr. János János szavazójának késo' fűtő sör.

Összesen 2842.

Kösz. Áras - nyíráos 1906 május hó 12.

J. Vécsey

Miltoságes báró Weissy László úrnak
Hanysemegyes.

Az Hanysemegyesi országgyűlési képviselő
 válatos alkalmával utóiratott
 által következő ételek felgáttatán
 Ri az alföldi magyar emberek részére
 Reggeli 1 a 60f — — — — — 60f
 Ebéd 6pi a 1K 20f — — — — — 805K 20f
 Vacsora 59 a 60f — — — — — 35K 40f
 bor kiadatott 277 liter erre nap.
 Jam 237 liter — kiadatott köbölös ²² 24K. ²⁰
 bor 37 liter a 60f — — — — — 24K. ²⁰
 Lúar kiadatott 127 darab a 5f — — — — — 6K 35f
 összesen — — — — — 871K 55f
 869 45f
 azaz Kéletpárhutenevegy K. 65 felle
 mely összeget Kitzinethal felvettem

Hanysemegyes 96b május 7
 aláíratos polgája:
Ménikus István

II oszt
 ebed

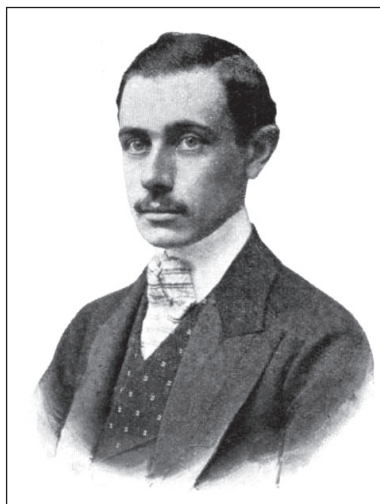
14. **Gróf Károlyi István (1845–1907)** [lelőhely: Éble Gábor: A Nagy-Károlyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével. Bp., 1913. 199.] / 15. **Gróf Károlyi György (1871–1954)** [lelőhely: MNL OL, Károlyi levéltár, P 2226 Károlyi II. György iratai 1902–1946.]

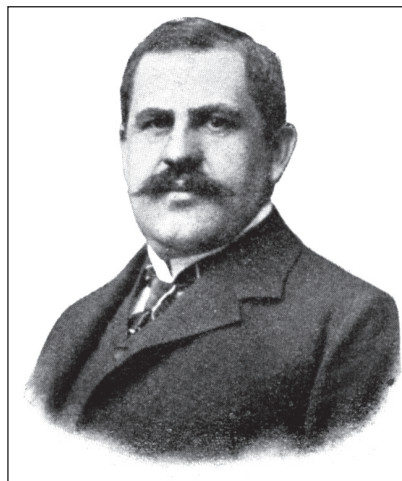
16. **Luby Géza (1847–1911), a Szatmárvármegyei Függetlenségi és 48-as Párt elnöke** [lelőhely: A szövetkezett Balpárt arcképcsarnoka. Bp., 1905. 124.]

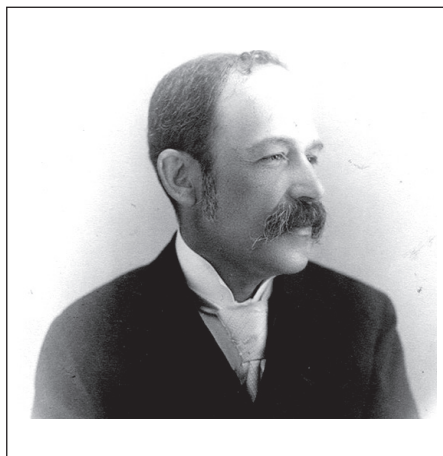
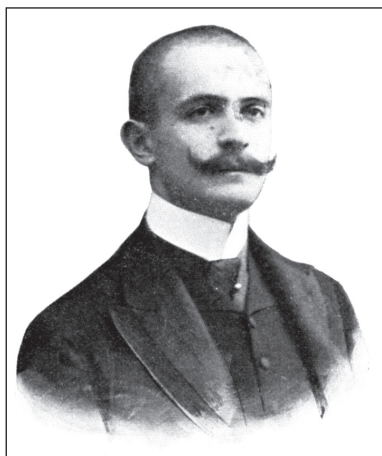
17. **Báró Vécsey László (1866–1924)** [lelőhely: Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj (ANDJC) Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága fond 452 Fondul familial Vécsey] / 18. **Dr. gróf Teleki Pál (1879–1941)** [lelőhely: A szövetkezett Balpárt arcképcsarnoka. Bp., 1905. 275.]

19. **Luby Béla** [lelőhely: A szövetkezett Balpárt arcképcsarnoka. Bp., 1905. 123.] / 20. **Dr. Kelemen Samu (1862–1916)** [lelőhely: A szövetkezett Balpárt arcképcsarnoka. Bp., 1905. 105.]

21. **Dr. Szunyog Mihály** [lelőhely: A szövetkezett Balpárt arcképcsarnoka. Bp., 1905. 174.] / 22. **Dr. Földes Béla** [lelőhely: Körmendi Gábor–Papi Bea: Földes Béla (1848–1945) műveinek válogatott bibliográfiája. Bp., 1991.]

SZEMÉLY- ÉS HELYNÉVMUTATÓ

- Ablonczy Balázs 158, 161, 163, 178, 189
 Adler Adolf 13, 86, 87, 89, 151, 212, 213, 225, 226, 233, 235
 Adler Adolfné 233
 Adorján (Adrian) 195, 272
 Ajka 244
 Albani, Tiron 113, 265
 Albu Alexa 188
 Almer Béla 73
 Alparét 174
 Alsóboldád (Bolda) 272
 Alsófernezely (Fernezium) 272
 Alsóhomoród (Homorodu de Jos) 272
 Alsólendva 244
 Alsószopor 7
 Alsóújfalu (Satu Nou de Jos) 272
 Amac (Amați) 193, 272
 Andrássy Gyula ifj. (1860–1929) 54, 76, 77, 79, 110, 166, 173, 177, 193–195, 209, 210, 229, 232, 236, 257, 258
 Andrássy Ilona (Batthyány Lajosné) 232, 235, 245, 255
 Andrássy Katinka (Károlyi Mihályné) 232, 235, 255, 263
 Andrássy Tivadar 76
 Angyalos ~ Szamosangyalos 272
 Antal Sándor 77
 Apa (Apa) 94, 131, 272
 Apponyi Albert 49, 50, 78, 135, 143, 144, 151, 152, 166, 215, 220, 263
 Arad 19, 94, 244
 Aranyosmeggyes (Medieșu Aurit) 65, 68, 94, 101, 110, 175, 178, 185, 186, 195, 252, 272
 Ardeleán János 194
 Argay János 30, 265
 Asbóth János 222
 Asztalos László 265
 Atya (Atea) 272
 Avasfelsőfalu (Negrești-Oaș) 103, 126, 176, 272
 Avasújfalu (Certeze) 194, 272
 Avasújváros (Orașu Nou) 8, 62, 175, 176, 272
 Ábrahám Barna 112, 116, 117, 265, 268
 Áchim L. András 95
 Ács Lajos 73
 Baja 67, 244
 Bajfalu (Dănești) 272
 Bakó Lajos 77

- Bakos István 226
 Balácsi József 87
 Balogh Pál 74
 Balotafalu (Aciua) 272
 Balsay József 211
 Barbus Flora 103
 Barcs Károly 136, 153, 154, 155, 156, 252, 275
 Barlafalu (Borlești) 272
 Bartha Miklós 210
 Barthos Andor 196
 Batiz (Botiz) 272
 Batizvasvári (Oșvarău) 195, 272
 Batsányi János 209
 Batthyány Lajos 216
 Bay Lajos 36, 74, 130–132, 153, 157, 158, 160–162, 164–168, 173, 186–188, 253, 275
 Bay Mihály 73
 Bánffy Dezső 76, 89, 199, 223, 229
 Báthory Endre 13
 Báthory Gusztáv 74
 Bencsik István 74
 Benedek János 57, 142, 225
 Berchtold Arthur 73, 74, 148
 Bere (Berea) 271
 Beregszász (Beperobe) 82
 Berence ~ Szamosberence (Băbășești) 272
 Berencs (Branč) 175
 Berend (Berindan) 195, 272
 Berettyóújfalu 244
 Berger Adolf 65
 Berger Ármin 73
 Berinde Ambrus 74
 Berkeszpataka (Berchezoaia) 272
 Bern 112
 Bernáth Béla 90
 Bertényi Iván ifj. 182, 268
 Beszedits Vilmos 74
 Bethlen Gábor 121
 Bethlen Pál 122
 Bécs (Wien) 19, 30
 Bikszád (Bixad) 194, 262
 Bíró Annamária 17
 Bismarck, Otto von 218, 220, 229
 Bíró Sándor 112, 113, 265
 Blaga, Mihoc 113, 265
 Bodnár Gáspár 77
 Boér Endre 73
 Bohatielu János 74
 Bonaparte, Napóleon 209
 Borhid ~ Szamosborhid (Valea Vinului) 272
 Bornemissza Géza 205
 Boromissza Tibor 236
 Boros Zsuzsanna 71, 265
 Boross Lajos 77
 Boross Zoltán 74
 Borovszky Samu 7, 28, 33, 34, 37, 115, 121, 179, 219, 265
 Borzova ~ Nemesborzova 271
 Botpalád 271
 Bódy Zsombor 15, 265
 Bónis István 166, 188
 Bónis Istvánné 245
 Bónis Károly 73
 Börvely (Berveni) 87, 225, 271
 Böszörményi Endre 36, 204, 212
 Böszörményi Sándor 36, 74, 130, 132
 Böszörményi Zsigmond 175
 Brassó 101
 Brán Dénes 74
 Brázay János 116
 Brebán Aurél Kornél 203, 205
 Brebán Sándor 176
 Brunner Károly 74
 Brüsszel 20
 Buda Valéria (Tatár Jánosné) 176
 Budaházy István 73, 74
 Budaházy Sándor 73, 170

- Budapest 10, 15, 19, 21, 22, 30, 39, 42, 49, 54, 56, 63, 71, 75–77, 79, 81, 82, 87, 90, 94–97, 101, 106, 107, 109, 111–113, 118, 120, 122, 127, 139, 144, 149, 158, 159, 162, 164, 168, 173, 179, 181, 182, 186, 190, 191, 193, 194, 199, 200, 209, 215, 216, 219, 221, 222, 229, 231, 232, 236, 237, 239, 242, 244
- Buday József 134, 135, 153, 154, 275
- Bujánháza (Boinești) 272
- Bukarest 93
- Buság (Bușag) 272
- Butyásza ~ Bucsonfalva (Buteasa) 272
- Cégény 271
- Cégénydányád 271
- Cholnoky Imre 74
- Chorin Ferenc 22, 139
- Cikó 7
- Clair Vilmos 222
- Cororian Szabin 128, 129
- Czetz János 163
- Czilli György 116
- Czövek István 10, 20, 265, 266
- Csaba Adorján 25, 36, 116, 257–260
- Csaholc 271
- Csanálos (Urziceni) 271
- Csapó Csaba 265
- Csató Árpád 114
- Csausz István 74
- Csáktornya – Čakovec 244
- Csáky Tivadar 218
- Császló 271
- Csegöld 272
- Cseh Lajos 234
- Cseke ~ Szatmárcseke 271
- Csekonics Endre 30
- Csekonics Margit (Károlyi Istvánné) 30, 31, 156, 219, 221, 230, 231, 233, 235, 236, 256
- Csenger 24, 48, 65, 68, 157, 272
- Csengerbagos (Boghiș) 272
- Csengerújfalú 272
- Csernova (Černová) 191
- Cservenák László 10, 265
- Csécse ~ Tiszacsécse 271
- Csighy István 73
- Csimadia Andor 265
- Csizmadia József 73
- Csizmadia Sándor 107, 176–178, 194, 195, 276
- Csiki Tamás 15, 265
- Csolt (Ciolț) 272
- Csomaköz (Ciumești) 64, 271
- Csokay Imre 91, 140, 146, 242
- Csokay Pál 23
- Csorik János 187, 188
- Csóti Márk 87
- Csurgó 244
- Cs. Mayer Samu 74
- Cs. Mayer Sándor 74
- Dale György 191
- Damjanich János 234
- Damokos Ferenc 36, 106
- Dara ~ Szamosdara (Dara) 272
- Darabánth János 73
- Darnó 271
- Dán János 185
- Dánfalú ~ Dánfalva (Dăneștii Chioarului) 273
- Dániel Arnold 104
- Dániel Gábor 12, 222
- Dávid István 73
- Debrecen 20, 25, 28, 88, 130, 162, 180, 204, 210, 244
- Debreceni István 26, 36, 207, 235, 258
- Deés ~ Dés (Dej) 122, 244
- Degenfeld-Schonburg Emma (Károlyi Tiborné) 231
- Degenfeld-Schonburg Ilona (Tisza Kálmánné) 29

- Demidor Ignác 106, 110, 211, 236
 Demján Athanász 123
 Demján Titusz 74, 120, 175
 Dengeleg ~ Érdengeleg (Dindești) 64, 87, 271
 Dercsényi Ferenc 80, 81, 184
 Derzs ~ Nyínderzs 271
 Dessewffy Aurél (1846–1928) 200, 232
 Dessewffy Blanka (Vécsey Józsefné) 116, 175, 179, 185, 233, 244
 Dessewffy Emil (1812–1866) 179
 Dessewffy Emil (1873–1935) 232
 Dessewffy Emilné 233, 241
 Déva (Deva) 244
 Dienes Dezső 113, 114
 Dienes Lajos 170–172, 177, 276
 Dióshalom (Șurdești) 272
 Dobiecki József 240, 241, 249
 Dobos ~ Nagydobos 7
 Dobossy Endre 130, 174
 Dobra (Dobra) 272
 Dobrácsapáti (Apatcu) 272
 Dolmányos István 9, 75, 76, 79, 118, 223, 265, 266
 Domahida (Domănești) 124, 272
 Domahidy Elemér 86, 130, 223
 Domahidy Erzsébet (Nagy Lászlóné) 34
 Domahidy István 73, 136, 257, 258
 Domahidy Pál 73
 Domahidy Sándor 74, 243
 Domahidy Viktor 74, 136, 153, 157, 275
 Doskás Ferenc 226
 Dosza János 74
 Dragos Gábor 128
 Dragos, Theofil 113, 123, 128
 Dredeán Jenő 74, 120
 Dreyfus, Alfred 148
 Dunaföldvár 28
 Durusa (Durușa) 272
 Ecsedy Gedeon 74
 Eger 221
 Egri (Agriș) 272
 Egry Gábor 116–118, 266, 268
 Egyed Ákos 17, 93, 94, 116, 117, 266
 Egyedi Artúr 121
 Eitner Zsigmond 225
 Eötvös Károly 10, 216–218, 229, 236, 237, 263
 Eötvös Róbert 68, 129
 Eperjes (Prešov) 33, 244
 Eperjeske 178
 Erdélyi János 174, 176
 Erdey Gyula 74
 Erdmann Gyula 97, 266
 Erdőaranyos (Arieșu de Pădure) 272
 Erdőd (Ardud) 32, 105, 106, 129, 132–135, 149, 272
 Erdőss Simon 74
 Erdőszáda (Ardusat) 104, 272
 Erényi Tibor 95, 107, 266
 Erzsébet osztrák császárné és magyar királyné 29, 30
 Esztró (Istrău) 271
 Éble Gábor 215, 219, 266
 Érendréd (Andrid) 28, 87, 209, 271
 Érkörtvélyes (Curtuișeni) 26, 271
 Fabro Henrik 122, 159, 263
 Falussy Árpád 11, 36, 79, 116, 122, 123, 129, 132, 173, 174, 177, 178, 190, 192–194, 201, 206, 209–211, 213, 225, 235, 248, 249, 257, 258, 260
 Falussy Mihály 209
 Farkas Antal 76, 77
 Farkas Sándor 79, 170, 188
 Farkasaszo (Fărcașa) 273
 Farnek László 73, 74
 Fazekas Ágoston 166
 Fazekas Rózsa 20, 161, 216, 217, 266

- Fábíán István 14
 Fábíán Károly 73
 Fábíánháza 271
 Fechtel János 243
 Fedora István 73
 Fehérgyarmat 14, 24, 85, 86, 155, 271
 Fehérszék (Fersig) 273
 Feilitzsch Artur 166
 Feilitzsch Berthold 76
 Feitl István 118, 268
 Fejérváry Géza 32, 33, 37, 199, 201
 Feketefalu (Ocoliş) 187, 272
 Felsőbánya (Baia Sprie) 8, 13, 30, 73, 93, 94, 102, 113, 115, 272
 Felsőboldád (Stâna) 272
 Felsőfernezely (Firiza) 272
 Felsőhomoród (Homorodu de Sus) 272
 Felsőkörtvélyes 190
 Felsőándorfalu (Şindreşti) 272
 Felsőszopor (Supuru de Sus) 7
 Felsőújfalu (Satu Nou de Sus) 272
 Ferenc, I. 182
 Ferenc József osztrák császár és magyar király 29, 30, 41, 52, 63, 149, 169, 180, 181, 199, 206, 216, 220
 Ferenczy Imre 132–135
 Fericse ~ Szamosfericse (Fericea) 272
 Ferney 20
 Fény ~ Mezőfény (Foieni) 271
 Fényes Béla 74
 Fényes László 222
 Fényes Péter ifj. 74
 Filep Gyula 203
 Filep János 73
 Filip Jákob 113, 114
 Fisch Jakab 73
 Fisch Lajos 73
 Fisch Mihály 73
 Flanek Rezső 30, 266
 Flórenz ~ Firenze 218
 Fodor Mihály 73
 Földes Béla (Weisz Béla) 50, 123, 127, 166–170, 177, 178, 259, 276, 287
 Földes Béláné 245
 Földes György 39, 270
 Frank Boriska (Károlyi Györgyné) 221, 222
 Fráter Éva 209
 Frenkwald Róbert 67
 Fried Dezső 74
 Fried Samu 77
 Fuchs Jenő 171
 Fugel István 74
 Fülesd 271
 Fülöpös 271
 Fülöpdaróc 271
 Gabányi Miklós 133, 134
 Gacsály 271
 Gacsályi József 189
 Gacsályi Lajos 73
 Galac (Galaţi) 88
 Galambos Sándor 79, 161, 266, 267
 Galántai József 127, 266
 Gálmi Zsigmond 87
 Garbolc 272
 Garibaldi, Giuseppe 218
 Garzó Imre 73
 Gaura ~ Kővárgara (Valea Chioarului) 272
 Gáspár Pál 205
 Gebe 271
 Gellért Endre 36, 78, 79, 128, 207, 257
 Gellért Endréné 245
 Gencs (Ghenci) 87, 271
 Genf 216
 Genova 20, 216
 Gereben Ferenc 117, 268
 Gergely András 96, 268
 Gerő András 164, 182–184, 266
 Géberjén 271

- Géres (Ghirişa) 7, 272
 Gilvác (Gilvaci) 94, 272
 Giródtótfalu (Tăuţii de Sus) 272
 Gitta Antal 74
 Gladstone, William 229
 Goiginger Lajos 192
 Gonda Imre 199, 266
 Gots János 83
 Göde József 82
 Gönczy Antal 74
 Görbed ~ Szatmárgörbed (Româneşti) 272
 Görnyei István 31, 36, 204
 Gratz Gusztáv 63, 108, 199, 266
 Grósz Áron 62, 74
 Grósz Dániel 74
 Gudenus János József 221, 231, 266
 Gunst Péter 20, 266
 Gyapay Pál 86, 91
 Gyáni Gábor 97, 266
 Gyene Gáspár 74
 Gyökeres (Remeţi pe Someş) 273
 Gyöngy (Giungi) 7, 272
 Györkefalu (Cetăţele) 272
 Győrtelek 271
 Gyula 97
 Gyulafehérvár 244
 Gyulai Pál 34
 Gyügye 271
- Habsburg Rudolf főherceg 219, 220
 Hagymáslápos (Lăpuşel) 94, 124, 273
 Hahn János 226
 Hajdu Tibor 181, 267
 Halász Gábor 10, 263
 Halmos Károly 15, 265
 Hamann, Brigitte 219, 220, 267
 Hanák Péter 9, 75, 97, 199, 266, 267
 Hantos János 30, 267
 Harrer Ferenc 267
 Hatvani Béla 77
- Hatvani Péter 77
 Havas Gyula 73
 Haynau, Julius Jacob 216
 Hársfalvy Péter 97, 98, 100, 263
 Heinrich György 73
 Helfy Ignác 81
 Heller, Mihail 109, 267
 Helmeczy József 259
 Hengye Titusz 74
 Hermann János 185
 Hermánszeg 272
 Herskovics Miksa 188
 Hidegkút ~ Lápohidegkút (Mocira) 272
 Hieronymi Károly 12, 21, 22, 72, 90, 130, 138, 139, 142, 144–148, 150, 153, 158, 275
 Hirip (Hrip) 124, 272
 Hodász 271
 Hoffmann József 204
 Holczli János 73
 Holló Lajos 210
 Homok ~ Sándorhomok (Nisipeni) 272
 Horánszky Nándor 32
 Horváth András 102
 Horváth Ernesztine 19
 Horváth Gyula 222
 Horváth József 8, 122, 203, 267
 Horváth Mihály (Hatvani Mihály) 20
 Hosszúfalu ~ Kővárhosszúfalu (Satulung) 124, 273
 Hovrilla ~ Hávord 272
 Hoyos József 220
 Hubai László 39, 270
 Hugonnai Béla 21, 25, 98–100, 102, 103
 Hunwald Izidor 74
 Huszti János 186

- Igló 161,178
 Iklód ~ Nyíriklód 271
 Ilk 7, 271
 Illés Aladár 142
 Iloba (Ilba) 272
 Ilosva (Ілшава) 7
 Ilosvay Aladár 200, 203, 204, 206, 212, 213, 257
 Ilosvay Aladárné 233
 Ilosvay Endre 31, 36,100, 138, 148, 171, 196, 204, 212
 Ilosvay Ferenc 204
 Ilosvay György 79
 Ilosvay Katalin (Luby Zsigmondné) 80, 162
 Illyés Olivér 205
 Imreh Ferenc 192
 Inám-Pusztá 159
 Ináncsy Elemér 77
 Incze Sándor 74
 Iriny (Irina) 271
 Isaák Elemér 74
 István János 203, 205
 Istvándi ~ Túristvándi 85, 271
 Ivácskó (Necopoi) 272
 Ivánka Imre 29
- Jakab János 226
 Jakab Lajos 73
 Jakab Mihály 77
 Jakó Endre 74
 Jakó Kálmán 74
 Jasztrabszky Kálmán 182
 Jánk 271
 Jármí 271
 Jármay Andor 170–172
 Jármay András 93
 Jármay Béla 85, 259
 Jászberény 25
 Jászi Oszkár 158
 Jávorfalu (Stejera) 273
- Jeder (Iadăra) 273
 Jeney Géza 156
 Jeney Pál 73
 Jeremiás Barabás Andor 108
 Jerney János 210
 Jerney Margit (Falussy Árpádné) 210
 Jeruzsálem 46
 Jeszenszky Béla 74
 Jékey Ilona (Nagy Lászlóné) 34
 Jékey István 85
 Jékey Mór 34, 73
 Jékey Sándor 36, 204
 Jékey Zsigmond 48, 85, 86, 90, 93, 130, 137, 138, 148, 157
 Jordáky Lajos 118, 267
 Jóháza (Prislop) 190, 272
 Jónás Károly 267
 Józsefháza (Ioşib) 129, 175, 185, 272
 Juhász Ferenc 74
 Justh Gyula 20, 44, 82–84, 108, 259
 Justh Zsigmond 10, 219, 220, 230, 231, 263
- Kak (Cucu) 272
 Kakszentmárton (Mărtineşti) 195, 272
 Kalmár I. György 101, 104, 267
 Kalocsa 244
 Kaplony (Căpleni) 236, 237, 271
 Kapnikbánya (Cavnic) 272
 Kaposvár 244
 Karlsbad (Karlovy Vary) 235
 Karulya (Coruia) 69, 190, 191, 272
 Kassa (Košice) 69, 190
 Katona Sándor 14
 Kaufmann Antal 65
 Kaufmann Miksa 74
 Kazinczy Ferenc 209
 Kádár János 116
 Kállay Adrienne (Szalachy Sándorné) 80, 165
 Kállay Kornél 86

- Kálmán Sándor 74
 Kálmánd (Cămin) 225, 271
 Kántorjánosi 271
 Kányaháza (Călinești-Oaș) 103, 272
 Kápolnamonostor ~ Kápolnokmonostor (Copalnic-Mănăstur) 121
 Károlyi Antal 23
 Károlyi Árpád 216, 264
 Károlyi Gábor (1841–1895) 10, 217, 218, 221, 229, 236, 237
 Károlyi Georgina 221
 Károlyi György (1802–1877) 20, 23, 161, 215, 217–219, 262
 Károlyi György (1871–1954) 26, 27, 130, 132, 149, 151, 153, 157–161, 165, 221–230, 236, 237, 253, 262, 275, 285
 Károlyi Gyula (1837–1890) 29, 30, 161, 219, 223
 Károlyi Gyula (1871–1947) 138, 139, 221, 231, 237, 262
 Károlyi István (1797–1881) 216
 Károlyi István (1845–1907) 9, 10, 23, 49, 50, 78, 115, 123, 125, 135, 136, 138, 143, 151–153, 155, 156, 158–162, 164, 166, 170, 175, 177, 182, 200–203, 205, 207, 215–217, 219–223, 226–228, 230, 233–237, 247, 253, 255, 256, 258, 263, 275, 276, 285
 Károlyi Istvánné 231
 Károlyi József 259
 Károlyi Lajos 103
 Károlyi Melinda (Károlyi Gyuláné) 221, 230, 231, 233, 234, 256
 Károlyi Melinda (1891–1894) 221
 Károlyi Mihály (1875–1955) 216, 217, 227, 263
 Károlyi Pálma (Dessewffy Aurélné) (1847–1919) 20, 216, 232, 233, 236
 Károlyi Sándor (1669–1743) 227
 Károlyi Sándor (1831–1906) 77
 Károlyi Tibor 218, 231, 234
 Károlyi Viktor 161
 Kelemen Samu 12, 28, 45, 51, 52, 66, 91, 108, 139–143, 146–148, 153, 154, 158–163, 165, 170–173, 175, 208, 209, 228, 229, 242, 243, 253, 254, 259, 275, 276, 286
 Kemény Alajos 36, 204, 211
 Kemény Emil 204, 205
 Kemény G. Gábor 113–115, 117, 119, 263
 Kende Dániel 188
 Kende Péter 203
 Kende Zsigmond 73, 84, 85, 136, 258
 Kendelényi Ferenc 73
 Kepes József 74
 Kepes Sándor 74
 Kerekes Zsigmond 203
 Keresztszeghy Lajos 71, 75, 77, 106, 141, 208
 Keszthely 244
 Kékesoroszfalu (Rus) 272
 Kér ~ Szamoskér 7, 271
 Kérsemjén 7, 271
 Késmárk (Kežmarok) 161
 Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) 244
 Kimpán György 187
 Királydaróc (Craidorolț) 7, 129, 272
 Király István 97, 267
 Kirilla Adolf 205
 Kisar 271
 Kisbánya (Chiuzbaia) 272
 Kisbozinta (Bozinta Mică) 273
 Kisfentős (Finteșu Mic) 273
 Kishodos 271
 Kiskolcs (Culciu Mic) 272
 Kismajtény (Moftinu Mic) 272
 Kisnamény 271
 Kispalád 271
 Kispeleske (Pelișor) 272
 Kiss András 9, 267
 Kiss Bertalan 171

- Kiss Gábor 30, 267
Kiss Kálmán 79, 267
Kiss Miklós 187
Kissikárló (Bârgău) 104, 272
Kisszekeres 271
Kisszokond (Soconzel) 94, 272
Klapka György 218
Klein Leopold 74
Kocsord 271
Kohányi Zsigmond 74
Kolcér (Colțirea) 273
Kolozsvár (Cluj Napoca) 94, 121, 161, 174, 179, 244
Koltókatalin (Cătălina) ~ Koltó (Colțău) 272
Komárom 244
Komáromy György 218
Komáromy Zoltán 12, 44, 45, 119
Komlódtótfalu 272
Komoróczy Alajos 170
Komoróczy Béla 170
Komoróczy Iván 136
Komorzán (Cămărzana) 272
Korányi János 77
Kormány Bertalan 73
Kospith János 73
Kossuth Ferenc 49, 55, 81–84, 88, 91, 109, 132, 138–140, 142–144, 157, 166, 167, 170, 171, 177, 194, 199, 215, 223, 237, 246, 259
Kossuth Lajos 55, 81, 87, 88, 133, 172, 216, 218, 228, 240
Kovács Dezső 73, 78, 93, 166, 257
Kovács Emília (Nagy Ignácné) 33
Kovács Gyula 160
Kovács Kálmán 265
Kovács Leó 233
Kovács Ödön 12
Kovács (Coaș) 190, 272
Kovács Gyula 74
Kovács József 73
Kozári Monika 9, 22, 267
Kozma László 74
Kölcse 271
Kölcsei Rudolf 74
Kölcsey Antal 26, 74
Kölcsey Zoltán 73
Kömörő 271
Köpeczi Béla 118, 269
Középhomoród (Homorodu de Mijloc) 272
Kőszegremete (Remetea Oașului) 272
Kővárkölcse (Culcea) 272
Kővárremete (Remetea Chioarului) 272
Krakkó 67
Krassó ~ Szamoskrassó (Cărașeu) 65, 115, 133–135, 193, 272
Krasznabéltek (Beltiug) 272
Kremniczky Albert 74
Kristóffy József 10, 11, 19–21, 25–33, 35, 41–43, 45, 48, 51, 53, 54, 73, 75, 88, 103, 104, 106–108, 113–115, 117, 122, 130, 158, 165, 200–202, 205, 207, 208, 212, 222, 223, 226, 230, 248, 251, 263, 273
Kubin Mihály 82
Kubinyi Bertalan 87
Kujbusné Mecsei Éva 79, 161, 266, 267
Kulin Ignác 73, 170
Kulin Miklós 170
Lacfalú (Șișești) 113, 124, 272
Lahner György 234
Lang Ferenc 74
Lang György 73
Láposbánya (Băița) 272
Lázár Bertalan 170
Lázári (Lazuri) 272
Lekence ~ Avaslekenca (Lechința) 272
Lencsés István 73
Lengyel Olga (Lengyel Zoltánné) 90

- Lengyel Zoltán 90, 143, 225
 Lenkefi Ferenc 181, 268
 Leszkiján Gábor 187
 Lénárd István 77
 Lénárdfalú (Recea) 272
 Lippó ~ Szamoslippó (Lipău) 124, 272
 Liptószentiván (Liptovský Ján) 159
 Lophágy ~ Laphegy (Cuța) 272
 Losonc (Lučenec) 244
 Losonczy József 77
 Lovászipatona 244
 Lónyay Sándor ifj. 82
 Lócse (Levoča) 178
 Lövinger József 77
 Luby Béla 9, 48, 86, 90, 93, 115, 130, 136, 153, 157, 158, 160–162, 164, 170, 177, 195, 201, 253, 255, 275, 276, 286
 Luby Géza (1847–1911) 9, 15, 28, 36, 48, 49, 75, 79–90, 92, 93, 115, 130–132, 134–136, 153, 155, 158, 160, 162–165, 170, 177, 183, 184, 189, 200–202, 210–214, 236, 237, 251, 253–255, 259, 260, 275, 276, 285
 Luby Géza ifj. 79
 Luby György 79
 Luby Imre 79
 Luby Lajos 91, 171
 Luby Margit 79
 Luby Piroška (Jékey Zsigmondné) 85
 Luby Piroška 79
 Luby Zsigmond 73, 80
 Lucaciu, Constantin (Lukács Konsztantin) 10, 123–129, 174, 177, 178, 201, 263, 276
 Lucaciu, Vasile (Lukács László) 112, 113, 115, 118, 121, 123, 174, 260
 Lugos (Lugoj) 168
 Lukácsfalú ~ Lukácsfalva (Lucăcești) 273
 Lupán Miklós 112, 117, 123
 Madarassy István 73, 203
 Madarassy László 74
 Madarassy Zoltán 74
 Madarász ~ Nagymadarász (Mădăras) 272
 Madzsar János 77
 Magosfalú (Mogoșești) 273
 Magosliget 271
 Magyarakékes (Unguraș) 272
 Magyarláros (Târgu Lăpuș) 121
 Major Amália (Károlyi Gáborné) 221
 Majos Károly 36, 157, 203–205, 213
 Majtis 271
 Makó 19, 46
 Makray Mihály 123, 127
 Makszin Tógyer 195
 Mangu Béla 127, 203, 204, 206, 207, 257
 Matolcs 271
 Marcali 244
 Marchisiu Romulusz 74, 112
 Marienbad (Mariánské Lázně) 216
 Marosán László 74
 Marosán Matild 131, 176
 Maróthy Sándor 73
 Martinovics Ignác 209
 Max Márton 105
 Mády Lajos 203, 212
 Mán Lajos 74, 259
 Mánd 271
 Mándy Benő 73
 Mándy Géza 73
 Mándy Zoltán 74, 248
 Máramarossziget (Sighetu Marmației) 28, 67, 120
 Márkus Dezső 21, 39, 263, 264
 Márkus Márton 21, 77
 Mártonffy Gyula 74
 Mátészalka 14, 31, 67, 94, 100, 148, 157, 172, 196, 271
 Mátyás Adolf 15

- Medgyesy Sándor 67
 Meszlényi Lajos 210
 Mezőaranyos (Arieșu de Câmp) 273
 Mezőfi Vilmos 95
 Mezőpetri (Petrești) 271
 Mezőssy Béla 91
 Mezőterem (Tiream) 64, 271
 Méhtelek 272
 Mérei Gyula 77, 119, 267, 268
 Mérk 271
 Mészáros István 185
 Mészáros Iván 67, 192, 193
 Mihali, Teodor (Mihályi Tivadar) 126, 192
 Mihalka László 120
 Miklós Zoltán 181, 268
 Miklóssy Gyula 135, 153, 154, 157, 275
 Mikola (Micula) 272
 Milota 271
 Minya Károly 39, 270
 Misztbánya ~ Miszbánya (Nistru) 272
 Misztmogyorós ~ Miszmogyorós (Tăuții-Măgherauș) 272
 Misztótfalu (Tăuții de Jos) 272
 Mogyorós (Măriuș) 7, 272
 Moldován Endre 73
 Moldován László 74
 Monostor ~ Szamosmonostor (Me-rișor) 272
 Mónus József 90, 101, 102, 105, 131, 153, 154, 177, 251, 275
 Mózesfalu (Moișeni) 272
 Mucsi Ferenc 107, 268
 Mülek Lajos 81

 N. Szabó Albert 78, 130, 214
 N. Szabó Antal 73, 258
 Nagy Bertalan 74
 Nagy Béla 36, 73–75, 257
 Nagy Elek 74

 Nagy Ferenc 9
 Nagy Ignác 33
 Nagy Imre 175, 185, 186
 Nagy Károly 74, 87
 Nagy Lajos 74
 Nagy László 11, 19, 25, 26, 32–37, 59, 62, 74, 78, 97, 98, 106, 115, 116, 128, 136–138, 148, 153, 157, 196, 201–204, 206, 207, 210–212, 227, 248, 255, 257, 275
 Nagy Miklós 144
 Nagy Róbert 117, 268
 Nagy Sándor 36, 73, 204, 211
 Nagy Vince 12
 Nagyar 165, 271
 Nagyatád 244
 Nagybánya (Baia Mare) 13, 22, 31, 50, 65, 67, 68, 73, 74, 79, 86, 93, 94, 102, 104, 105, 111, 115, 120–123, 128, 130, 161, 167, 168, 173, 187, 193, 207, 245, 249, 256, 272
 Nagybecskerek (Зрењанин) 244
 Nagydobos 271
 Nagyecsed 172, 271
 Nagyfentős (Finteușu Mare) 272
 Nagygéc 272
 Nagygyőri Béla 203
 Nagyhodos 271
 Nagykároly (Carei) 10, 13, 22–29, 31, 34–36, 62–65, 72, 73, 78, 86, 87, 89, 94, 106–110, 113, 128, 143, 155, 159, 166, 167, 175, 185, 202, 203, 206, 209–211, 224–226, 228, 233, 235, 242, 244, 245, 249, 252, 258, 271
 Nagykolcs (Culciu Mare) 272
 Nagykörtvélyes (Curtuiuşu Mare) 272
 Nagymajtény (Moftinul Mare) 94, 272
 Nagymihály (Michalovce) 175
 Nagyné Szegvári Katalin 56, 57, 268

- Nagynyíres ~ Nagynyíres (Mireșu Mare) 124, 273
 Nagypalád (Велика Паладъ) 271
 Nagypeleske (Peleş) 271
 Nagysikárló (Cicârlău) 124, 272
 Nagysomkút (Șomcuta Mare) 14, 65, 69, 104, 115, 117, 120, 121, 125, 165, 174, 189, 190, 192, 272
 Nagyszeben (Sibiu) 116
 Nagyszekeres 271
 Nagyszokond (Socond) 272
 Nagyvárad (Oradea) 94, 113, 120, 139, 161
 Nábrád 271
 Nádain Lipót 74
 Nánásy István 115
 Nántú (Hurezu Mare) 272
 Návay Lajos 20
 Németh Elemér 73, 74
 Niederhauser Emil 199, 266
 Nyáguly Mihály 74
 Nyegrefalu ~ Nyegrefalva (Negreia) 272
 Nyilván Miklós 117, 125, 174
 Nyisztor György 105, 107–110
 Nyírcsaholy 271
 Nyírcsászári 271
 Nyíregyháza 9, 10, 15, 20, 39, 79, 97, 121, 161, 179, 222, 244
 Nyírmeggyes 271
 Nyírvasvári 271
 Okolicsányi Margit (Luby Gézané) 79, 80
 Oláhgyűrűs (Gerăușa) 124, 272
 Oláhhodos ~ Béltekhdos (Hodișa) 272
 Oláhkékes (Chechiș) 272
 Oláhmeddes (Medisa) 272
 Oláhtótfalu (Sârbi) 273
 Oláhújfalva (Nou Român) 272
 Olchváry Zoltán 187
 Olcsva 271
 Olcsvaapáti 271
 Olsavszky Gyula 74
 Olsavszky Simon 74
 Ombod (Ambud) 133, 272
 Orosz Sándor 211
 Oroszfalu ~ Oroszfalva (Rușeni) 272
 Ópályi 7, 271
 Óbozinta ~ Nagybozinta (Bozinta Mare) 273
 Óhuta (Iegheriște) 272
 Óvári (Oar) 272
 Ö. Kovács József 15, 265
 Ökörítő ~ Szatmárökorító ~ Ökörítő-fülpös 272
 Óry Tamás 74
 Pagocsás Marietta 128
 Palay István 172
 Pallady Leontin 128
 Panyola 7, 271
 Pap Elek 112
 Pap Endre 187, 188
 Pap Géza 25, 59, 140, 207–209
 Pap József 111, 118, 123, 158–160, 164, 178, 180, 268
 Pap(p) György 121
 Pap(p) István 121
 Pap(p) János 121
 Pap(p) Lukács 121
 Papbikó (Bicău) 272
 Papolczy Béla 74, 186
 Papos 271
 Papp Ambrus 74
 Papp Antal 73
 Papp Béla 13, 86, 87, 151, 201, 212, 213, 258
 Papp Béla 163
 Papp Döme 73

- Papp Endre 74
 Papp István 74
 Papp József 120
 Papp József ifj. 120, 123, 130, 132, 153, 156, 275
 Papp Józsefné 174
 Papp Kálmán 140
 Papp Klára 17, 180, 270
 Papp László 74
 Papp Sándor (Alexandru Pop) 36, 121–123, 127, 173
 Papp Sándor 156
 Papp Viktor 123
 Papp Zoltán 143
 Parasznya ~ Nyírparasznya 271
 Patóháza (Potău) 272
 Pácafalu (Chilia) 272
 Pál Judit 9, 22, 182, 268
 Pálfalva ~ Szatmárpálfalva (Păulești) 272
 Pápa 244
 Pásztori Árkád 74
 Pátyod 25, 272
 Pelle András 74
 Pelle Aurél 74
 Penészlek 271
 Penyige 271
 Perczel Dezső 12, 91, 100
 Perényi Péter 73
 Perényi Zsigmond 139
 Pest ~ Budapest 33
 Pete (Petea) 272
 Pethő György 185, 186
 Pethő István 73
 Petőfi Sándor 216
 Petőháza 195
 Pettyén (Petin) 272
 Péchy István 36, 206, 207, 257
 Péchy István id. 74
 Péchy László 73, 74
 Péchy László ifj. 204
 Péchy Péter 36
 Pécs 139, 161
 Piliscsaba 117
 Pilissy István 11, 83, 173, 177–179, 276
 Pinkász Izrael 74
 Pinke Lajos 132–134
 Pinkóczi Sándor 83
 Pintye László 187
 Pintye Ria 188
 Pipes, Richard 109, 268
 Pirkler József 77
 Piskárkos (Pișcari) 272
 Pokol Elek 120, 126, 127, 131, 176
 Polónyi Géza 209–211, 257
 Pongrácz Imre 74
 Pop de Băsești Gheorghe (Illésfalvi Pap György) 118, 123
 Popán Gábor 187, 188
 Porcsalma 272
 Poszvék Nándor 77
 Pozsony (Bratislava) 33, 179
 Pozsonyi Gábor 43
 Pórtelek ~ Portelek (Portița) 271
 Pölöskei Ferenc 9, 39, 75, 77, 96, 119, 230, 231, 268
 Pribékfalva (Pribilești) 273
 Pusztadaróc (Dorolț) 33, 272
 Pusztafentős (Posta) 272
 Pusztahidegkút (Hideaga) 128, 273
 Pusztatelek (Bontăieni) 272
 Püski Levente 17, 139, 180, 231, 234, 237, 268, 270
 Rába László 211, 212
 Rád György 113, 114
 Raffay Ernő 127, 268
 Ragályi Lajos 186
 Rákóczi Ferenc 79, 149
 Rákóczy Sándor 191
 Rákosterebes (Racova) 272
 Ráksa (Racșa) 62, 103, 272

- Rápolc 272
 Ráth Endre 90
 Remetemező (Pomi) 272
 Resinár (Răşinari) 116
 Reszege (Resighea) 271
 Rényi Árpád 74
 Réthy Adolf 74
 Révész János 74
 Réztelek ~ Résztelek (Tătăreşti) 272
 Ricse ~ Túrricse 271
 Romsics Ignác 9
 Rooz Samu 73
 Rosenblum Lajos 133
 Rozenfeld Zsigmond 205
 Rozsály 271
 Róka László 110
 Rónay Jenő 115
 Rónay László 203, 205
 Róth Lipót 73
 Róthweiler József 73
 Rózsa István 87
 Rózsa József 154
 Rózsapallag (Prilog) 272
 Rubinek Gyula 162, 264
 Rudai Rezső 269
 Ruzska István 73, 170
 Ruzsoly József 269
 Ruzsonyi Pál 240

 Sallay Gergely 30, 267
 Sarlós Béla 27, 118, 269
 Ságvári György 222, 269
 Sályi ~ Szamossályi 94, 272
 Sándor Vilmos 74
 Sándorfalu ~ Krasznasándorfalu
 (Şandra) 272
 Sántha Kálmán 73
 Sár (Noroieni) 272
 Sárköz (Livada) 9, 116, 175, 195, 272
 Sárközújlak (Livada Mică) 272

 Sárosmagyarberkesz ~ Magyarber-
 kesz (Berchez) 272
 Sárospatak 178, 244
 Sátoraljaújhely 22
 Schlott Viktor 203
 Schnádl Márton 73
 Schönpflug Richárd 204
 Sebes Dénes 222
 Sebespatak (Săbişa) 272
 Segesváry József 73, 74
 Sepsiszentgyörgy 244
 Serbák János 126
 Serédy Géza 69
 Sereghy Sándor 73
 Serli Ferenc 87
 Serly Gusztáv 31, 73, 235
 Serly Gusztávné 233
 Sima ~ Csengersima 272
 Simon János 74
 Simon Péter 97, 269
 Simontsits Béla 25, 98
 Sipos Gábor 17
 Slepkoşszky János 73
 Smaregla Mihály 132
 Smit Sándor 166
 Soltész Elemér 74
 Somkútpataka (Vălenii Şomcutei)
 124, 272
 Somogyi Éva 269
 Somsich Tihamér 240
 Sonkád 271
 Sopron 244
 Sorbán János 121
 Spitz Adolf id. 73
 Spitz Dezső 73
 Staudinger József 73
 Steiger Arthur 73
 Steinberger Samu 73
 Steinfeld Sámuel 166
 Stekovics Rita 117, 268
 Sternberg Ottó 11

- Sternberg Sándor 87
 Stoll Béla 74, 160, 170
 Stoll Gábor 74
 Strasser Henrik 160
 Strasser Ilonka 160
 Strohmayer Ferenc 87
 Sturm Albert 21, 264
 Sturmán György 82
 Stuttgart 181
 Sümeg 244
 Süszner Ferenc 74
 Svaiczter Gábor 74
 Sz.Träger Albert 74
 Szabadka (Суботица) 244
 Szabó Dániel 9, 71, 182–184, 200, 265, 269
 Szabó Ervin 104
 Szabó Gusztáv 73
 Szabó János 128, 129
 Szabó Menyhért 73
 Szabó P. Csaba 9, 39, 41, 95, 184, 269
 Szaitz Mihály 74
 Szakasz (Rătești) 272
 Szakáll János 73
 Szakállasdombó (Dumbrăvița) 272
 Szakállasfalu ~ Szakállasfalva (Săcălășeni) 144, 272
 Szalai Miklós 54, 76, 269
 Szalkai Sándor 171, 259
 Szalkay Zoltán 73
 Szamosbecs 272
 Szamosdob (Doba) 272
 Szamoskóród (Corod) 272
 Szamostelek (Someșeni) 103, 272
 Szamosújlak 271
 Szamosújvár (Gherla) 120, 129, 244
 Szamosszeg 7, 271
 Szaniszló (Sanislău) 87, 271
 Szapáry Antal 218
 Szapáry Gyula 24
 Szappanpataka (Sapiia) 272
 Szappanyos Gerő 132, 153, 157, 166, 168, 186, 188, 275
 Szarka Lajos 93
 Szatmárcseke 34
 Szatmári Lajos 73
 Szatmárnémeti (Satu Mare) 7, 8, 10–12, 14, 19, 21–26, 28, 33–35, 59, 61–63, 65–69, 72, 73, 75, 86, 88, 90, 92–94, 98, 101, 102, 105–107, 109–111, 120, 130, 138–143, 145–147, 152, 153, 157, 161, 163, 167, 194, 206–209, 228, 244, 245, 249, 252, 256, 258, 259
 Szatmárzsadány (Sătmărel) 272
 Szárazberek (Bercu) 272
 Szász Zoltán 118, 121, 127, 269
 Szászsebes (Sebeș) 158
 Szederkényi Nándor 210
 Szeged 115, 127
 Szegedy Antal 74
 Szegvár 81
 Szemán József 73
 Szendrei Ákos 44, 49, 83, 118, 121, 269
 Szendrestyán Alexa 187
 Szentiványi Gyula 74, 130, 131, 136, 145, 153, 156, 158–162, 164, 177, 253, 259, 275
 Szentiványi Zoltán 74
 Szentmiklós ~ Krasznaszentmiklós (Sânmiclăuș) 271
 Szeőke Barna 74
 Szepes Károly 170
 Szeps, Julius 219
 Szerbák János 74
 Szerdahelyi Ágoston 74
 Széchenyi István 19, 215, 216
 Székelyhidy Béla 74
 Széll György 74
 Szigetvár 244
 Szijj Jolán 30, 267
 Szilágyi Dezső 169
 Szimon Béla 74

- Szinérváralja (Seini) 14, 28, 32, 103,
105, 115, 117, 272
- Szinfalu (Sâi) 272
- Szintay István 87
- Szluha István 210
- Szoboszlay Sándor 73
- Szoldobágy ~ Bükkszoldobágy (Sol-
duba) 272
- Szombathely 244
- Szögi László 182, 269
- Szőke Béla 74
- Szuhányi Ferenc 74, 259
- Szuhányi Lajos 74
- Szuhányi Ödön 73, 74
- Szunyog Mihály (Strasser Miksa) 32,
49, 92, 138, 153, 157, 159–163, 165,
170, 171, 177, 195, 196, 203, 253,
254, 275, 276, 287
- Szücs József 73
- Takács Ferenc 73, 87
- Takács Pál 170
- Tanicky Albert 87
- Taray Lajos 73
- Tarpa 7
- Tartolc (Târșolț) 272
- Tatár János (Ioan Tatar) 131, 132, 173,
174, 176, 178, 185, 186, 194, 276
- Tatárfalva ~ Szamostatárfalva 271
- Teleki Bella (Teleki Árvédné) 239, 240
- Teleki Géza 27, 31, 74, 121, 162, 181,
257
- Teleki Gézáné 31
- Teleki Jenő 73
- Teleki László 131
- Teleki Pál 27, 54, 55, 74, 120, 132, 153,
156, 158–163, 165, 174, 177, 178,
189, 201, 229, 253–255, 257, 275,
276, 286
- Teleki Sándor 73, 74
- Temesvár (Timișoara) 19, 94, 101, 168,
244
- Terep (Trip) 272
- Tesztőry Gyula 73
- Thaly Kálmán 88, 89, 173
- Thury Zsigmond 189
- Tisza István 11, 12, 21, 26, 27, 32,
42, 43, 73–76, 78, 88, 89, 91, 104,
106, 112–114, 120, 122, 139, 140,
146, 148–150, 160, 169, 195, 199,
207, 209, 223, 224, 228–230, 251,
258–260
- Tisza Kálmán 7, 219
- Tiszabecs 271
- Tizsakórod 189, 271
- Tiszaölök 244
- Tiszaújlak (Вилок) 175
- Tisztaberek 271
- Titz Antal 236
- Tivadar 7
- Tivadar Elek 73
- Tokaj 244
- Tománya ~ Tomány (Tămaia) 272
- Toóth Sándor 73
- Torda 244
- Torday Sándor 73
- Tóth Árpád 15, 265
- Tóth István 97, 270
- Tóth Móríc 93
- Tóth Péter 73
- Tölgyes ~ Szamostölgyes (Tulghieș)
273
- Törökfalva (Buciumi) 272
- Tőkés (Groșii Țibleșului) 272
- Töketerebes ~ Krasznaterebes (Tere-
bești) 272
- Tunyog 271
- Túrvékonya (Tur) 272
- Türr István 218
- Tyukod 272
- Tyukody Ferenc 74

- Udvari ~ Szatmáruudvari (Odoreu)
 195, 272
 Ugron Gábor 82, 89, 139, 210
 Újfalussy Sándor 27
 Ujlaki József 122, 159, 263
 Ujváry Béla 73
 Ungvár (Ужгород) 25
 Ura 272
 Uray Géza 21, 90, 91, 138, 140, 141,
 172, 173, 208, 243
 Uray Gézáné 243
 Uray Imre 81
 Uray Lajos 74
 Uszka 271
 Uszka Kálmán 170
 Újhuta ~ Szelestye ~ Szelestyehuta
 (Poiana Codrului) 272
 Újvári Péter 168, 270
 Újvidék (Novi Sad) 244

 Vaida-Voevod Alexandru (Vajda Sán-
 dor) 69, 117, 118, 126, 173, 174,
 177, 178, 189, 191–194, 276
 Vajay Károly 77, 209
 Vanyek Ferenc 74
 Varalyu ~ Kővárálja (Vărai) 272
 Varga Ferenc 107, 109
 Varga Lajos 39, 95, 110, 183, 270
 Varságh Zoltán 225, 226
 Vass Gyula 93
 Vay Ádám 80
 Vay Gábor 232
 Válaszút (Crucișor) 272
 Vállaj 271
 Vámfalu (Vama) 272
 Vámosoroszi 271
 Várkonyi István 95
 Veres Ferenc 73
 Veres Gusztáv 87
 Veres János 87
 Veres Károly 73

 Veresmart ~ Szamosveresmart (Roși-
 ori) 272
 Veréczy Antal 88
 Veszprém 244
 Vetés (Vetiș) 94, 272
 Vetzák Ede id. 73, 78, 257
 Vezend (Vezendiu) 271
 Vécsey József (1829–1902) 28, 179–181
 Vécsey József Aurél (1883–1958) 182
 Vécsey László 9, 103, 131, 175–182,
 185, 186, 194, 201, 202, 222, 233,
 255, 261, 276, 282, 283, 286
 Vécsey Miklós (1789–1854) 23
 Vécsey Miklós (1835–1903) 181
 Vécsey Miklós (1869–1951) 131, 180
 Vida István 71
 Viktor Emánuel, II. 218
 Vincze Antal 156
 Viszota Gyula 216, 264
 Vitka 7, 271
 Vityi József 135
 Vlad, Aurel 118
 Volturume János 176

 Wagmann Antal 77
 Wagner Lajos 226
 Weinberger Samu 73
 Weinstein Jenő 74
 Weisz Adolf 73
 Wekerle Sándor 54, 55, 170, 206, 213,
 246
 Wesser Ignác 205
 Wlassics Gyula 56

 Ybl Miklós 231

 Zajta 83, 271
 Zalaegerszeg 244
 Zalaszentgrót 244
 Zanathy Mihály 203
 Zazár (Săsar) 272

Zelk Domokos 90
Zichy Antónia (Batthyány Lajosné)
216
Zichy Eleonóra (Andrássy Tivadarné,
majd Gyuláné) 232, 255, 256
Zichy Jenő 48, 91, 210
Zichy Karolina (Károlyi Györgyné)
20, 215–218, 221, 228, 233, 256
Zichy Livia (Zichy Nándorné) 29
Zichy Márta (Vay Gáborné) 232
Zichy-Ferrais Viktor 222
Zola, Émile 148
Zombor (Зомбор) 244
Zöllner, Erich 270
Zsadányi István 34
Zsarolyán 271
Zsoldos Ildikó 15, 28, 29, 39, 42, 71,
76, 89, 91, 96, 100, 107, 109, 121,
133, 173, 177, 178, 180, 181, 222,
232, 233, 241, 245, 246, 248, 264,
270
Zsuppán Ferenc Tibor 66

REZUMAT

ASPIRAȚII ȘI PLATFORME POLITICE ÎN SATU MARE ÎN TIMPUL CRIZEI GUVERNAMENTALE DIN 1905–1906

Monografia evaluează raporturile de putere și structurile de partid în perioada 1905–1906 din Comitatul Satu Mare. Sunt analizate pregătirile, organizarea și rezultatele alegerilor de deputați parlamentari în Satu Mare. În prelucrarea temei autorul a folosit cele mai noi metode ale istoriografiei științelor politice. Unul din elementele de noutate ale lucrării constă în folosirea unor izvoare nepublicate, menite să îmbogățească cunoștințele și abordările despre istoria localității la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. În afară de prezentarea evenimentelor legate de cele două alegeri din perspectiva istoriei politice, autorul a avut ca scop prezentarea intențiilor elitei politice, evidențiind relaționările dintre politica națională și cea locală, dezvăluind impactul conexiunilor familiale asupra politicii. Au fost tratate aparte comportamentul politic ale celor mai influente două familii din comitatul Satu Mare, familia contelui Károlyi din Carei și cea a baronului Vécsey.

O atenție sporită a fost acordată și presei din epocă deoarece, după tratatul de pace din 1867 din Austro-Ungaria, numărul ziarelor și revistelor locale a crescut semnificativ și în Comitatul Satu Mare. În urma alegerilor din 1905 din districtul electoral sătmărean, trei candidați liberali (ai Szabadelvű Párt), un disident (plecat din Szabadelvű Párt) și cinci candidați ai Partidului Independenței (Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt) au ajuns în Parlament, ceea ce poate fi considerat o curiozitate în istoria Ungariei din epoca dualistă. Personalitatea și activitatea deputaților aleși au fost investigate prin metoda comparativă, utilizată în analizele propografice: origine, legături familiale, vârstă, legături cu comitatul Satu Mare și cu regiunile acestuia, carierele lor (modele de cariere civice, raportul dintre cele de origine nobiliară și cele civice, biocratizare, problematica gradului de autonomie sau dependență socială față de stat, raportul dintre retribuția de stat și venituri proprii) și angajamentele față de alegători. În comitatul Satu Mare, elita politică tradițională a fost puternic reprezentată.

Deși protestatarii din Satu Mare au fost printre cele mai persistenți susținători ai „rezistenței naționale” apărute în urma alegerilor din 1905, din lipsa resurselor economice necesare pentru a susține eforturile politice, acest grup era printre cele mai puțin pregătite. În martie 1906 au reușit să blocheze substanțial administrația însă nu au putut-o bloca în totalitate.

Monografia analizează și comportamentul celor din Szabadelvű Párt, precum și atitudinea societății locale a bărbaților care participau la viața politică, față de chestiunile cardinale ale perioadei dualiste cum ar fi reforma electorală și problema naționalității.

ABSTRACT

POLITICAL ASPIRATIONS AND PLATFORMS IN SZATMÁR COUNTY DURING THE GOVERNMENTAL CRISIS OF 1905–06

The monograph deals with the development of Szatmár County's party structure in 1905–06 as well as focuses on the preparations, course and results of the parliamentary elections held in 1905 and 1906. The latest methods of political history have been applied in processing the present issue.

On the one hand the present work's novelty is the study of unpublished sources dedicated to broaden the approach and knowledge of turn-of-the-century Szatmár County's relations. Apart from the descriptive political analysis of the said two elections, the intentions of the political elite were kept in view during the research in order to turn the light on the implications between the local and national political scenes and the impact of the nexus between the families on politics. A special emphasis was placed on the political behaviour of the two most influential families of Szatmár, Counts Károlyi de Nagykároly and Counts Vécsey who had influence at national level.

Moreover a great deal of attention was devoted to the press of the given period as the number of the local newspapers and magazines increased significantly in Szatmár County in consequence of the political public sphere broadened following the Austro-Hungarian Compromise of 1867.

Three liberal candidates (Szabadelvű Párt), one defector (who left the Szabadelvű Párt) and five candidates of the Independence Party (Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt) were delegated to the lower house of the Parliament from the electoral districts of Szatmár as the result of the elections of 1905 and that fact can be regarded as a curiosity of the history of Hungary in the era of Dualism. The winner candidates were studied through the comparative methods of the prosopographical research, focusing on ancestry, family connections, nexus, age, connections to Szatmár County and the region, career (civic career patterns; the rate of the nobles and civics; bureaucratization; existential autonomy or dependence on the State issue; rate of the government salary and own revenue), and last but not least the commitment to the constituents. The traditional political elite had a strong representation in Szatmár.

Although the protesters of Szatmár County were among the most persistent supporters of the "national resistance" which emerged as the result of the elections held in 1905, but as they lacked the economic background required to keep up

their efforts, their financial impact was less significant. They managed to obstruct substantially the administration, but failed to succeed to paralyse it totally.

The monograph examines the behaviours of the members of the Szabadelvű Párt as well as the attitudes of the local male politicians towards vital political issues of the Dualism as the loudly demanded electoral reform and treatment of the nationalities question.

Kötetünk Szatmár vármegye hatalmi viszonyait, pártstruktúrájának alakulását értékeli 1905–1906 folyamán, valamint górcső alá veszi az 1905-ös és az 1906-os országgyűlési képviselő-választások szatmári előkészületeit, lebonyolítását és eredményeit. A téma fontosságát az adja meg, hogy az 1867-es kiegyezéssel létrehozott Osztrák–Magyar Monarchiában az 1890-es évekre a válság jelei mutatkoztak, s a politikai válság 1905–1906 folyamán kulminált. A kormányzati krízis közvetlen kiváltó oka az 1905-ös országgyűlési képviselő-választás eredménye volt, e parlamenti választást ugyanis – egyetlenként a dualizmus történetében – az ellenzéki koalíció nyerte meg, amely megkérdőjelezte a kiegyezés alapjait. A választási eredményt figyelembe nem vevő ideiglenes miniszterelnök-kinevezés – Fejérváry ú. darabontkormány – országos ellenállást eredményezett, ennek Szatmár vármegyei eseményeit szintén megismerhetjük.

ISBN 978-606-739-107-7

